T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ANTİK KAYNAKLAR IŞIĞINDA ROMA CUMHURİYETİ'NİN YIKILIŞ SÜRECİ

Hazırlayan
Engin KARAKUŞ

Tarih Ana Bilim Dalı
Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Mehmet KURT

KARAMAN – 2019

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ANTİK KAYNAKLAR IŞIĞINDA ROMA CUMHURİYETİ'NİN YIKILIŞ SÜRECİ

Hazırlayan
Engin KARAKUŞ

Tarih Ana Bilim Dalı
Eskiçağ Tarihi Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Prof. Dr. Mehmet KURT

KARAMAN – 2019

	TEZ ONAY SAYFASI FORMU	Doküman No	FR-285
		İlk Yayın Tarihi	05.02.2018
		Revizyon Tarihi	
		Revizyon No	00
		Sayfa No	1/1

ANTİK KAYNAKLAR IŞIĞINDA ROMA CUMHURİYETİ'NİN YIKILIŞ SÜRECİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 25.07.2019

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)	İmzası
Başkan : Prof. Dr. Mehmet KURT	
Üye : Doç. Dr. Fatih Mehmet BERK	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ercan AŞKIN	

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 04.07.2019 tarihli ve 29/385 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Enstitü Müdürü: Doç. Dr. İdris Nebi UYSAL

Mühür
İmza

Hazırlayan	Kalite Sistem Onayı

ÖNSÖZ

Augustus çağının ünlü tarihçisi Titus Livius, ne yazık ki, günümüze ancak otuz beşi ulaşan yüz kırk iki kitaplık *Ab urbe Condita* ismiyle bilinen ünlü eserinin mukaddimesinde (*praefatio*) eserini kaleme alış amacını samimi bir üslup ile açıklar. Titus Livius, sözlerine, "*Roma halkının tarihini tâ en başından ele alıp sonuna kadar yazacak olsam zahmete değer bir iş yapmış olur muyum, pek bilemiyorum*," şeklinde kendi kendine yönelttiği bir soruyla başlar. Zira ele aldığı konunun "*eski ve herkesçe bilinen bir konu*" olduğunun farkındadır. Ayrıca, "*olayları daha çok aydınlığa çıkaracaklarına ve yazı yazmaktaki hünerleri sayesinde eskilerin kaba üslubuna üstün geleceklerine*" inanan yeni tarihçiler tarafından da eserinin gölgede bırakılabilmesi her zaman olasıdır. Ne var ki bu durum onu yazmaktan alıkoymuş da değildir. Zira her ne olursa olsun, "*yeryüzünün en birinci ulusunun görkemini insanların belleğinde devam ettirmek*" düşüncesinden duyduğu memnuniyet ona yetmektedir (*pr*. 1-3).

Antik Kaynaklar Işığında Roma Cumhuriyeti'nin Yıkılış Süreci başlıklı bu çalışma da yukarıda sözü geçen duygularla hazırlanmıştır. Bu çalışmanın hazırlanmasında bana yol gösteren saygıdeğer hocam ve danışmanım Prof. Dr. Mehmet KURT ile yardımlarını benden esirgemeyen kıymetli Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ALKAN ve Dr. Öğr. Üyesi Ercan AŞKIN hocalarıma ve ayrıca çalışmalarından yararlandığım Antik Çağ'dan bu yana doğrudan veya dolaylı olarak bu konu üzerine yazan tüm isimlere en içten teşekkürlerimi iletmeyi bir borç bilirim.

Engin KARAKUŞ

Karaman/2019

ÖZET

İÖ 1. binyılın başlarında küçük bir yerleşim yeri olarak tarih sahnesine çıkan Roma, bir müddet krallıkla yönetildikten sonra İÖ 6. yüzyılın sonlarına doğru tamamen kendisine özgü bir cumhuriyet rejiminin kuruluşuyla sonuçlanacak olan bir ihtilal yaşadı. Bu rejim değişikliğinin sağladığı canlılık ile birlikte topraklarını yavaş fakat sistemli bir şekilde genişletmeye başlayan Roma Cumhuriyeti, yaklaşık iki buçuk yüzyıl boyunca süregelen zorlu bir mücadelenin ardından Apenninler Yarımadası'nda siyasî birliği sağlamayı başardı. Roma Cumhuriyeti bu aşamadan sonra epey hızlı bir genişleme sürecine girdi. İÖ 2. yüzyılın ortalarına gelindiğinde artık Akdeniz Havzası'na tek başına hâkim olan bir cihan devletiydi. Fakat bu hızlı büyüme, aynı zamanda Roma Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte başlayan sorunlarını da büyütmüş bulunmaktaydı. Öte yandan bu fetih süreci sayesinde artan refah ortamında Roma siyaseti de giderek yozlaşmaya başlamıştı. Öyle ki Romalı siyaset adamları artık amaçlarına ulaşmak için şiddete başvurmaktan bile çekinmez bir hâle gelmişti. Sonuç olarak, Roma Cumhuriyeti, İÖ 1. yüzyılın başlarında bir iç savaş sürecine girecek ve aynı yüzyılın sonlarına doğru bitecek olan bu sürecin ardından Roma'nın yönetim şekli bir kez daha değişecekti.

Anahtar Kelimeler: Roma Cumhuriyeti, Patricii ve Plebs Mücadelesi, Gracchus Kardeşler, Optimates ve Populares, Gaius Marius, Lucius Cornelius Sulla, 1. Triumvirlik, Gaius Iulius Caesar, 2. Triumvirlik, Augustus.

ABSTRACT

The Collapse Period of the Roman Republic according to the Ancient Sources

Rome, which was founded as a small settlement at the beginning of the 1st millennia BC, experienced a revolution that led to the establishment of a unique republican regime in the late 6th century BC after being ruled by the kings for a while. With the vitality provided by this regime change, the Roman Republic thrived, and slowly but systematically began to expand its borders and formed a political league on the Apennines Peninsula during a two hundred and fifty year uphill struggle. Following that phase, the Roman Republic went on a considerably fast expansion process. Around the middle of the 2nd century BC, the Republic was regarded as a superpower ruling over the whole Mediterranean Basin. But this fast growth also amplified the problems which had started with the foundation of the Republic. On the other hand, increased welfare and prosperity due to conquests had set off the growing corruption of Roman politics. So much so that the Roman politicians even began to resort to violence to achieve their goals. Consequently, the Roman Republic would be enter a phase of civil wars in the early 1st century BC, and by the late 1st century BC, Rome's regime would change once again.

Keywords: The Roman Republic, The Struggle between Patricii and Plebs, The Gracchi Brothers, Optimates and Populares, Gaius Marius, Lucius Cornelius Sulla, The 1st Triumvirate, Gaius Iulius Caesar, The 2nd Triumvirate, Augustus.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **I**

ÖZET ..... **II**

ABSTRACT ..... **III**

İÇİNDEKİLER ..... **IV**

GİRİŞ **1**

I. CUMHURİYET'İN ve KRİZİN YÜKSELİŞİ **6**

II. SONUN BAŞLANGICI **37**

III. SULLANUM REGNUM **64**

IV. SULLA SONRASI **91**

V. CAESAR: DICTATOR PERPETUUS **121**

VI. CAESAR SONRASI **148**

VII. AUGUSTUS ve CUMHURİYET'İN SONU **195**

SONUÇ **251**

KAYNAKÇA **272**

I. Antik Kaynaklar 272

II. Modern Kaynaklar 277

EKLER **302**

GİRİŞ

Kuruluşu, geleneğe göre[1], İÖ 753 yılının 21 Nisan gününe yerleştirilen Roma kenti, bu tarihten yaklaşık yedi yüz yıl sonra Akdeniz Havzası'nın neredeyse tamamına hâkim olan bir cihan devletinin merkezi konumundaydı (*fig. 1*). Fakat bu konumuna rağmen Roma için her şey pek de yolunda gidiyor sayılmazdı. Roma, bu yıllarda her ne kadar kudretini koruyor ve hâkim olduğu geniş coğrafyada yerleşik birçok topluluğu demir yumrukla yönetiyorsa da aynı başarıyı kendini yönetmekte gösteremiyordu. Zira Akdeniz Havzası'na hâkim olma mücadelesine giriştiği "*rakiplerini ortadan kaldırdıktan sonra fazilet yolundan ayrılıp hızla yozlaşmaya başlamış*" ve bunun sonucunda da sosyal, siyasî ve iktisadî sorunlar ile karşı karşıya kalmış bir hâlde bulunuyordu[2]. Romalı siyaset adamları etkili bir şekilde müdahale edemediğinden mevcut sorunlar günden güne derinleşmekteydi. Başka bir deyişle, Roma, tıpkı geleneğe göre kentin kuruluşundan sonraki iki yüz kırk üçüncü yılda olduğu gibi, bir rejim değişikliğinin eşiğindeydi.

Roma, bu yaklaşık iki buçuk yüzyıllık söz konusu süreç zarfında krallar tarafından yönetilmiştir. Ancak hemen belirtmek gerekir ki, başta verilen zaman aralığı olmak üzere geleneğin bu dönem ile ilgili olarak bildirdikleri pek sağlıklı değildir. Zira Romalıların bu döneme ait bilgileri, ne yazık ki, "*güvenilir tarihî kanıtlardan ziyade şairane efsanelerle bezenmiş hikâyeler*"den oluşmaktadır[3]. Bununla birlikte bu "hikâyeler" elbette ki az çok

---

[1] Roma'da tarih yazımı ancak İÖ 3. yüzyıldan itibaren gelişmeye başladığından kentin tarih sahnesine çıkışı ve erken dönemleri üzerinde bir bilinmezlik söz konusudur. Romalılar, bu bilinmezliği mitolojik unsurlarla harmanladıkları hikâyeler ile aydınlatmaya çalışmış ve Roma tarihi zaman içinde meydana gelen bu geleneksel anlatıya dayanılarak inşa edilmiştir. Buna göre, her yıl Nisan ayının 21. günü çobanların koruyucu tanrıçası Pales onuruna düzenlenen Parilia adlı festival, sonraları Roma'nın kuruluşu ile ilişkilendirilmiş ve 21 Nisan kuruluş günü olarak benimsenmiştir. Parilia Festivali hakkında bkz. Scullard 1981, 103-105; Coşkun Abuagla 2017, 183-187. Kuruluş yılı üzerine ise birçok görüş ortaya atılmışsa da Marcus Terentius Varro'nun *consul* listelerini (*fasti consulares*) temel alarak önerdiği İÖ 753 yılı, Roma'nın kuruluş yılı olarak genel kabul görmüştür. Antik tarih yazımında kuruluş yılı ile ilgili ortaya atılan görüşler için bkz. Sanders 1908, 317-319.

[2] Vell. 2. 1. 1: "*...sublataque imperii aemula non gradu, sed praecipiti cursu a virtute descitum, ad vitia transcursum...*"

[3] Liv. *pr.* 6: "*...poeticis magis decora fabulis quam incorruptis rerum gestarum monumentis...*"

tarihî gerçeklere dayanmaktadır. Modern tarih yazımının Roma tarihinin bu ilk evresini yeniden kurgulayabilmesi, arkeolojik buluntuların yanı sıra işte bu "hikâyeler"den süzülen tarihî öz ile birlikte mümkün olmuştur. Buna göre, kısa bir şekilde özetlemek gerekirse, Roma, Romalıların kabul ettiği gibi İÖ 753 yılında bir çırpıda değil, İÖ 2. binyılın sonları ile İÖ 1. binyılın başları arasındaki bir süreçte yavaş yavaş kurulmuştur ve aşağıda da işte bu modern kurgu ışığında bir özet sunulmuştur[4].

Apenninler Yarımadası, İÖ 2. binyılın sonlarına doğru çeşitli kavimlerin istilasına uğramıştı. Bu kavimler arasında yer alan Latinler, yarımadanın başlıca nehirlerinden biri olan Tiberis'in güneyindeki bölgeye yerleşmeye başlamışlar ve sonraları Latium olarak adlandırılacak olan bu bölgede en eskisi Alba Longa olmak üzere çeşitli yerleşim birimleri kurmuşlardı (*fig. 2*). İÖ 1. binyılın başlarında, Tiberis Nehri'nin ağzından yaklaşık yirmi beş kilometre içeride, nehrin iki dar kanala ayrılıp bir adacık oluşturduğu mevkiin yakınlarında yer alan Palatinus Tepesi üzerinde kurulan köy de bunlardan biriydi. İşte bu köy sonraları dünyanın merkezi (*caput mundi*) şeklinde nitelendirilecek olan Roma'nın filizlendiği yerdi (*fig. 3*). Bununla birlikte Roma'nın o bilinen yedi tepe üzerine kurulu bir kent görünümünü kazanması için daha uzun yıllar geçmesi gerekiyordu. Palatinus Tepesi'ndeki ilk yerleşimin ardından İÖ 8. yüzyıla kadar giden süreç içerisinde civardaki diğer tepeler üzerinde de köyler kurulmuşsa da bu köyler arasında bir birlik duygusu bulunmuyor, her biri kendi hâlinde yaşıyordu. Fakat İÖ 8. yüzyılın sonlarına doğru yanı başlarında beliren Etrüsk tehdidi, bu köyleri ortak bir zeminde birleştirmiş ve bunlar yine her biri kendi hâlinde yaşamakla birlikte federatif bir yapıda bir araya gelmişlerdi. Ne var ki yedi tepeden meydana gelen bu yapı,

---

[4] Roma Krallık Dönemi'nin Antik tarih yazımında işlenişi için bkz. Liv. 1; Dion. Hal. 1-3; Plut. *Rom*. 1-29; *Num*. 1-22; Flor. 1. 1-2; App. *Reg*. 1-13; Cass. Dio 1-2; Eutr. 1. 1-8; Modern tarih yazımının döneme yaklaşımı için bkz. Cary - Scullard 1975, 31-55; Ogilvie 1976, 30-79; Grant 1978, 5-36; Cornell 1995, 31-214; Boatwright vd. 2004, 1-48; Forsythe 2005, 7-124; Momigliano 2006, 82-96; Demircioğlu 2011, 34-47; Beard 2015, 91-123.

kendilerinden her anlamda üstün olan Etrüsklerin yayılması karşısında, yarımadanın birçok yerinde olduğu gibi, fazla direnememiş ve İÖ 7. yüzyılın ortalarında Etrüsk hâkimiyetine girmişti. Fakat bu gelişme Roma için bir son değil, aksine başlangıçtı. Zira Roma kendini Etrüsk krallarının idaresi altındayken bulacaktı. Yedi tepe üzerindeki dağınık yerleşme bu dönemde tam anlamıyla bir kent hâline gelmişti. Öte yandan ticarî bir atılım gerçekleştirmiş ve ayrıca Latium Bölgesi'nde üstün bir güç olarak belirmişti. Bununla birlikte yarımadadaki Etrüsk etkisi İÖ 6. yüzyılın sonlarına doğru sarsılmaya başlamıştı. Bunun Roma'daki yankısı, geleneğe göre, İÖ 509 yılında son Etrüsk asıllı kral Lucius Tarquinius Superbus'un tahtından indirilmesi ve cumhuriyet (*res publica*) idaresinin kurulması olacaktı. Bu noktada hemen belirtmek gerekir ki, gelenek bu olayları her ne kadar zorbaca yönetime karşı duyulan öfkenin bir tecavüz olayıyla patlak vermesi şeklinde özetlenebilecek bir türde açıklıyorsa da mesele bu kadar basit değildi. Roma, zaman içerisinde bir köyden kente dönüşürken, doğal olarak, Roma halkı (*populus Romanus*) da bir değişim geçirmişti ve Cumhuriyet'in kuruluşu işte bu toplumsal değişim ile ilgiliydi.

Roma toplumu, başlangıçta kabileler hâlinde (*tribus*) bir araya gelmiş tarım ve hayvancılıkla uğraşan klanlardan (*gentes*: *gens*ler) oluşmaktaydı. Ancak özel mülkiyetin yaygınlaşması ile birlikte *gens*ler arasında servet farklılığına dayalı bir ayrışma yaşandı ve sonuç olarak *patricius* ile *plebs* olmak üzere iki tip Romalı ortaya çıktı. Çoğunluğu büyük toprak sahibi olan ve zenginliği ellerinde bulunduran *patricius*lar (*patricii*), yeni Roma toplumunun ayrıcalıklı kesimini oluşturuyordu. Bunlar, tam vatandaşlık hukukuna (*optime iure*) sahip bulunuyor ve meydana getirdikleri -sonraları *Senatus* adıyla anılacak- meclis ile krala (*rex*) danışmanlık ediyordu[5]. Fakat bu durum Etrüsk hâkimiyetiyle birlikte sarsıntıya uğrayacaktı. Zira Etrüsklerin krallık anlayışı, Roma'nın ilk dönem krallarına nazaran daha

[5] de Coulanges 2011, 231; Demircioğlu 2011, 53-55; Diakov - Kovalev 2011, 39-41; Engels 2018, 127-138.

mutlaktı. Etrüsk kralları tarafından siyasî nüfuzu kırılan *patricii* sınıfı, doğal olarak, bu durumdan büyük bir rahatsızlık duyuyordu. Roma'nın Etrüsk hâkimiyetinden kurtuluşu, işte bu rahatsızlık sebebiyle harekete geçen *patricii* sınıfının düzenlediği ve sınırlı vatandaşlık hukukuna (*cives sine suffragio*) sahip *pleb*slerin bir kısmının da desteklediği bir ayaklanma ile birlikte mümkün olmuştu. Bu ayaklanma sonucunda kralı kral yapan hükmetme yetkisi (*imperium*) artık *patricii* sınıfının eline geçmiş ve böylece kurulu düzen değişmişti. Roma'yı bundan böyle krallar değil, başlangıçta yalnızca *patricii* sınıfından seçilen iki üst düzey görevli (*magistratus*), sonraları alacağı adıyla *consul*lar, yönetecekti[6].

Bu yeni rejimin özünde tek bir şahsın aşırı derecede güç elde etmesini engelleme arzusu yatıyordu. Hırslı birinin şahsında topladığı güç sayesinde girişebileceği bir irtica hareketinden ve ayrıca bu hareketin başarı ile sona erme ihtimalinden duyulan korku yeni rejime karakterini kazandıran başlıca unsurdu. Bu yüzden *consul*luk makamı (*consulatus*) "*biri diğerini denetleyebilsin diye*" iki kişiden oluşmaktaydı. Ayrıca bunların görev süreleri "*uzun süreli iktidarla küstahlaşmasınlar diye*" bir yıl ile sınırlandırılmıştı[7]. Öte yandan güç yalnızca bu makamın ve onun altında zaman içerisinde kurulacak olan diğer makamların tekelinde de değildi. Devlet idaresi, bu üst düzey görevlilerin yanı sıra *patricius* ile *pleb*slerin ortaklaşa meydana getirdikleri *Comitia Centuriata* adı verilen halk meclisi ile *Senatus* arasında pay edilmişti[8]. İrtica korkusu ile şekillenen ve ana hatları itibariyle bu şekilde bir görünüm sergileyen bu sistemin bir başka özelliği de sabit bir karakterden çok, duruma göre değişkenlik gösterebilen bir esnekliğe sahip oluşuydu. Örneğin, her ne kadar tek adam yönetiminden nefret ediliyorsa da yaşanan olağanüstü durumlarda yönetimi sahip olduğu

---

[6] de Coulanges 2011, 233-234; Demircioğlu 2011, 54-55; Diakov - Kovalev 2011, 47-49; Faulkner 2015, 59-61.
[7] Eutr. 1. 9: *"...alter eum, habens potestatem similem, coerceret. ...ne per diuturnitatem potestatis insolentiores redderentur..."* *Consul*luk makamı hakkında ayrıca bkz. Lintott 1999, 104-109 ve Drummond 2006b, 186-190.
[8] Drummond 2006b, 198-204; Goldsworthy 2006, 15; Demircioğlu 2011, 71-76; Diakov - Kovalev 2011, 54-56.

güç bakımından kraldan tek farkı altı ay ile sınırlandırılmış görev süresi olan ve kendisine *dictator* denilen bir kişiye bırakmakta herhangi bir sakınca görülmüyordu[9]. İÖ 2. yüzyılda faaliyet gösteren Hellen tarih yazarı Polybios'un saptadığı üzere doğasında monarşinin, aristokrasinin ve demokrasinin bir uyum içerisinde bir arada bulunduğu ve şartlara göre gelişme gösteren bu sistem, tüm bu yönlerinden ötürü yine aynı tarihçi tarafından Roma'nın büyümesinin başlıca sebebi olarak değerlendirilmişti. Hatta Polybios, bu sistemi en ideal yönetim sistemi olduğunu söyleyecek kadar takdir etmekteydi[10].

Cumhuriyet idaresinin kurulması ile birlikte önce yarımadada, ardından tüm bir Akdeniz Havzası'nda sağlanan Roma hâkimiyeti, hiç şüphesiz, Romalıların kendilerini diğer uluslardan ayıran karakterlerinin, karşı konulamaz askerî güçlerinin ve değinildiği üzere yönetim sistemlerinin bir getirisiydi. Ne var ki bu büyüme de beraberinde Romalıda ve onun "ideal" yönetim sisteminde baş gösteren bir yozlaşma getirmişti. Öyle ki Roma Cumhuriyeti, İÖ 1. yüzyıla gelindiğinde siyaseten iflâs etmiş bir durumda bulunuyordu. Devlet kudretini korumakla birlikte iç sorunlarla boğuşuyor, siyaset sahnesinde "*makamlara ya da diğer amaçlara ulaşmak için şiddetli bir istek*" duyuluyor[11] ve bu "şiddetli istek" gerçek şiddeti doğuruyordu. Gittikçe artan bu şiddet eğilimi en sonunda zirveyi görecek ve Cumhuriyet İÖ 87 ile 30 yılları arasında aralıklarla devam edecek olan bir iç savaş sürecine girecekti. Bu süreç sona erdiğinde ise Roma'da rejim bir kez daha değişmiş, tek adam yönetimi başka bir formda ve kalıcı olarak geri gelmişti.

---

[9] Lintott 1999, 109-113; Nicolet 2004, 265-268; Drummond 2006b, 190-192; Demircioğlu 2011, 73-74.
[10] Polyb. 6. 11. 11-12; 6. 18. 1.
[11] Polyb. 6. 57. 5: "*...φιλονεικοτέρους τοῦ δέοντος περί τε τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἄλλας ἐπιβολάς.*"

I. CUMHURİYET'İN ve KRİZİN YÜKSELİŞİ

Roma Cumhuriyeti'nin iç savaşlar ile yoğrulan yıkılış sürecini ve ardından kurulacak olan yeni düzeni tam olarak anlayabilmek için şüphesiz onun yükseliş sürecini de bilmek lâzımdır. Zira bu malum kader geride bırakılan beş yüzyıllık tarihî seyir içerisinde yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak tecelli etmiş bulunmaktadır. Roma tarihinin bu beş yüzyıllık kesimi, sadece büyük fetihlerin değil, aynı zamanda büyük yenilgilerin, yıkıcı istilaların, sınıf çatışmalarının ve iktisadî sıkıntıların da tarihidir. Roma Cumhuriyeti'nin yıkılışı yalnızca birkaç hırslı şahsın eylemleri sonucu değil, işte tüm bu birikim üzerine gerçekleşmiştir. Roma Cumhuriyeti, rahatlıkla söylenebilir ki, kuruluşuyla birlikte başlayan büyümesine paralel olarak sorunlarını da büyütmüş ve en sonunda bu sorunlarıyla başa çıkamayarak idarî açıdan yeni bir şekil almıştır. Dolayısıyla bu noktada sürecin başlangıcı için net bir tarih öne sürmek, kabul edileceği gibi, pek de sağlıklı bir yaklaşım olmayacaktır. Fakat hemen ifade etmek gerekir ki bu sürecin İÖ 133 yılının ardından gittikçe artan bir ivme kazandığı da bir gerçektir. Bu yüzden mutlaka bir "sonun başlangıcı" belirtmek gerekliyse, bu elbette ki Roma siyasetinde ilk ciddi şiddet olaylarının baş gösterdiği İÖ 133 yılı olabilir. Roma Cumhuriyeti'nin yıkılış süreci hakkında bilgi vermek amacını taşıyan bu çalışma, işte bütün bu söylenenler göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Dolayısıyla burada İÖ 133 yılı "sonun başlangıcı" olarak kabul edilmekle birlikte sürecin aktarımına İÖ 509 yılıyla başlanılacak, fakat bu iki tarih arasında kalan dönemde yaşanan gelişmeler sadece rejime olan etkisi çerçevesinde ele alınacaktır.

Daha öncede değinildiği üzere, geleneğe göre, İÖ 509 yılında Roma'da bir ihtilal yaşandı. Bu ihtilal sonucunda idarenin yalnız bir şahsı değil, bütün vatandaşları ilgilendiren bir iş olduğu düşüncesinden hareketle adına *Res Publica* yani "Kamusal Şey" denilen ve sonraları Batı dillerinde kazanacağı anlamdan ötürü cumhuriyet olarak ifade edilmekle

birlikte karakter itibariyle tamamen Roma'ya özgü bir görünüm sergileyen yeni bir politik yapı inşa olunmaya başlandı. Ancak bu yeni yapının üzerinde yükseldiği temeller daha en başından sarsılır bir hâldeydi. Zira hem iç hem de dış etkenler tarafından tehdit edilmekteydi. Her şeyden önce şu noktaya temas etmek gerekir ki *patricii* ve *plebs* sınıfları her ne kadar bu ihtilali birlikte düzenlemişler ve ardından "idare bütün vatandaşlarındır" prensibi ortaya konmuşsa da *patricii* sınıfı bu kazanımı paylaşmaya pek de niyetli sayılmazdı. Öyle ki görünürde tüm vatandaşları ilgilendiren devlet idaresi, gerçekte yalnızca *patricii* sınıfının tekelinde kalmıştı ve dolayısıyla bu çelişkinin ileride bir problem doğurması kaçınılmazdı. Öte yandan uzunca bir süre kente hâkim olan ve onu Latium'da üstün bir konuma ulaştıran Etrüsklerin yaşanan bu ihtilali zorluk çıkarmadan kabul etmeleri, en net ifadeyle, imkânsız bir durumdu. Ayrıca civardaki diğer güçlerin de bu ihtilal ortamından faydalanarak harekete geçmelerinin önünde hiçbir engel yoktu. Başka bir deyişle, genç Cumhuriyet şimdi idaresini sağlam temellere oturtabilmek ve varlığını koruyabilmek gibi son derece zorlu bir sınavla karşı karşıyaydı. Roma Cumhuriyeti'nin ilk yüzyıllarına karakterini işte bu uğurda verilen mücadeleler kazandıracaktı[12].

Roma Cumhuriyeti'nin bu zorlu mücadelesi, geleneğe göre, ihtilali eski efendilere kabul ettirebilme yönüyle başlayacaktı. Zira ihtilal sırasında civardaki Ardea kentini kuşatır bir durumda olan ve dönüşünde kent kapılarını yüzüne kapatılmış olarak bulan devrik kral Lucius Tarquinius Superbus, elbette ki, bu yaşananlara seyirci kalmayacak ve tahtını yeniden kazanmak adına çalışmalara koyulacaktı. Lucius Tarquinius Superbus'un bu bağlamdaki ilk hamlesi, aile bağları ve Etrüsk kimliğini hatırlatarak Tarquinii ve Veii adlı Etrüsk kentlerinin

[12] Polyb. 3. 22. 1; Cic. *rep*. 2. 46; *de Or*. 1. 37; *Brut.* 53; *Planc*. 60; *Phil*. 1. 13; 3. 9-11; *de fin*. 2. 66; Diod. 10. 22; Dion. Hal. 4. 76-85; 5. 1; Liv. 1. 60; 2. 1-2; Val. Max. 4. 4. 1; Plin. 36. 112; Plut. *Publ*. 1; *Brut.* 1; Tac. *ann*. 1. 1; Suet. *Caes*. 80. 3; Eutr. 1. 9; Auct. *de Vir. Ill.* 10. 4; Oros. 2. 5. 1; Cary - Scullard 1975, 55; Cornell 1995, 215; Boatwright vd. 2004, 48-49; Oakley 2004, 17; Forsythe 2005, 147; Demircioğlu 2011, 47-48; Atlan 2014, 23.

desteğini elde etmekti. Bir diğer hamlesi ise Romalı genç *patricius*lar arasındaki yandaşları aracılığıyla bir darbe düzenlemekti. Devrik kral, anlaşılan o ki, ihtilal yönetimini mümkünse içeriden değilse dışarıdan bir baskıyla yıkmayı düşünüyordu. Ancak darbe girişimi açığa çıkarak başarısız olmuştu[13]. İhtilal yönetimini içeriden yıkmaya yönelik çabaları böylelikle boşa çıkan Lucius Tarquinius Superbus'un dolayısıyla artık savaşmaktan başka bir seçeneği kalmamıştı. Sonuç olarak Tarquinii ve Veii kentlerinin kuvvetlerinden oluşan ordu ile Roma Cumhuriyeti ordusu Roma'nın hemen yakınlarındaki Silva Arsia Ormanı'nda karşılaşacak ve meydana gelen çarpışmadan zaferle ayrılan taraf Roma Cumhuriyeti olacaktı[14].

Her ne kadar bu çarpışma ile birlikte ikinci girişimi de sonuçsuz kalmışsa da Lucius Tarquinius Superbus durumu kabullenmek yerine şansını zorlamaktan yanaydı. Öyle ki çok geçmeden başka bir Etrüsk kenti olan Clusium'un kralı Lars Porsenna ile anlaşacaktı. Roma Cumhuriyeti, bu ittifak sebebiyle son derece tedirgin olmuştu. Zira Lars Porsenna iyi bir savaşçı olarak tanınıyordu. Ancak bundan daha da önemlisi, Lars Porsenna önderliğindeki bir saldırı, *plebs* sınıfı arasında korku uyandırabilir ve bunlar ihtilal yönetimine kolayca sırt çevirebilirlerdi. Fakat elbette ki iktidarı elinde bulunduran *patricii* sınıfı, bu tehdit karşısında boş duracak değildi. Derhâl haklarını iyileştirici mahiyette yasalar çıkartmışlar ve böylelikle yaklaşan savaş öncesi *plebs* sınıfının sadakatini sağlamışlardı. Bu hamle ile birlikte artık tek gündemleri üzerlerine yönelecek saldırıydı. Lars Porsenna düşmanını fazla bekletmeyecekti. Hazırlıklarını tamamlamasının ardından ordusuyla birlikte Tiberis Nehri'nin öte tarafındaki Ianiculum mevkiinden Roma'ya doğru saldırıya geçecekti. Fakat burayı kente bağlayan *Pons Sublicius* adlı köprüyü aşamadığı için saldırısı bu noktadan itibaren mecburen bir kuşatma

---

[13] Polyb. 6. 54. 5; Dion. Hal. 5. 2; 8-12; Liv. 2. 2-5; 4. 15. 3; 8. 34. 3; Val. Max. 5. 8. 1; Plut. *Publ*. 4; *Brut.* 1; Flor. 1. 3. 5; Cass. Dio 44. 12. 1; Ampel. 18. 1; Auct. *de Vir. Ill.* 10. 5; Oros. 2. 5. 1; Ogilvie 1965, 241; Cary - Scullard 1975, 55; Gantz 1975, 545; 548; Cornell 1995, 215; Demircioğlu 2011, 77; Atlan 2014, 24; Neel 2015, 197-205.
[14] Cic. *Tusc.* 1. 89; Dion. Hal. 5. 15-17; Liv. 2. 6-7; Val. Max. 5. 6. 1; Plut. *Publ*. 9; Flor. 1. 4. 8; Eutr. 1. 10; Auct. *de Vir. Ill.* 10. 6; Oros. 2. 5. 2; Ogilvie 1965, 247-248; Cornell 1995, 216; Demircioğlu 2011, 77; Atlan 2014, 25.

niteliği kazanacaktı. Her ne kadar kent bir süreliğine abluka altına alınmış ve birkaç çatışma yaşanmış olsa da taraflar birbirlerine kesin bir üstünlük sağlayamayacak ve sonuç olarak bir barış yapacaklardı[15].

Bu noktada hemen ifade etmek gerekir ki, Roma geleneği, bu kuşatma anlatısını hamasî hislerle ele alarak bir kahramanlık destanı hâline dönüştürmüşse de anlatının satır aralarına bakıldığı zaman, kolaylıkla, Roma'nın Lars Porsenna'ya boyun eğdiği kanısına varılabilir. Zira Lars Porsenna'nın Tiberis Nehri kıyısındaki bir kısım arazinin kendisine terk edilmesi, rehine gönderilmesi ve özellikle tarım aletleri dışında demir kullanımına yasak getirilmesi gibi ağır şartlarını Roma'ya kabul ettirmeyi başarmasını başka bir şekilde izah etmek mümkün değildir[16]. Bu yüzden Lars Porsenna'nın bu kuşatma sonucu kente hâkim olduğu, fakat Aricia kenti ile giriştiği mücadeleyi kaybetmesi yüzünden bu hâkimiyetin kısa sürdüğü yönündeki bir diğer rivayete itibar etmek daha akıl kârı olacaktır. Bununla birlikte dikkate değerdir ki bütün bu olayların tek gayesi devrik kral Lucius Tarquinius Superbus'un tahtını yeniden kazanması olmasına rağmen özellikle Lars Porsenna'nın muzaffer olduğu ihtimalde dahi kralın durumunda bir değişiklik yaşanmamıştır. Dolayısıyla bu noktada hangi rivayetin muteber olduğu meselesi de kendiliğinden önemini yitirmektedir. Zira süreç nasıl gelişmiş olursa olsun işaret edilen sonuca bakılarak bu kuşatma anlatısında kazanan tarafın Roma Cumhuriyeti olduğu rahatlıkla söylenebilir. Sonuçta açıkça görülüyor ki İÖ 6. yüzyılın sonlarında meydana gelen ihtilal, zorlu mücadelesinin ilk aşamasını başarıyla tamamlamış ve artık bir meşruiyet zeminine oturmuş durumdadır. Diğer bir ifadeyle, bu ihtilalin bir ürünü olan Roma Cumhuriyeti, İÖ 5. yüzyıla varlığını düşmanlarına onaylatabilmiş bir şekilde

---

[15] Dion. Hal. 5. 20-35; Liv. 2. 10-15; Plut. *Publ*. 16-19; Eutr. 1. 11; Cornell 1995, 216; Momigliano 2006, 93.
[16] Liv. 2. 13. 4: "*De agro Veientibus restituendo impetratum, expressaque necessitas obsides dandi Romanis, si Ianiculo praesidium deduci vellent. his condicionibus composita pace exercitum ab Ianiculo deduxit Porsinna et agro Romano excessit.*" Plin. 34. 139: "*Aliquot experimentis probatum est posse innocens esse ferrum. in foedere, quod expulsis regibus populo Romano dedit Porsina nominatim comprehensum invenimus, ne ferro nisi in agri cultu uteretur. et tum stilo osseo scribere institutum vetustissimi auctores prodiderunt.*"

girmeye hazırdır. Bununla birlikte devrik kral Lucius Tarquinius Superbus'un umutları da tam anlamıyla tükenmiş değildir. Damadı olan Tusculum kenti *dictator*u Octavius Mamilius vasıtasıyla şansını bir kez daha deneyecek ve tahtı uğruna bu kez Roma ile Latin Birliği karşı karşıya gelecektir[17].

Roma, hatırlanacağı üzere, Etrüsk krallarının yönetiminde Latium Bölgesi kentleri üzerinde üstün bir konuma ulaşmıştı. Akdeniz dünyasının önemli bir gücü olan Kartaca (*fig. 7*) ile yapıldığı söylenen antlaşmaya inanılacak olursa Roma Cumhuriyeti de bu durumun devamını arzulumaktaydı[18]. Ne var ki ihtilal ortamının doğurduğu karışıklıktan yararlanan otuz kadar Latin kenti, Latin Birliği (*Foedus Latinum*) adıyla bir ittifak kurmuştu ve bu ittifak çatısı altında hâliyle Roma'ya yer yoktu. Başını Tusculum ve Aricia kentlerinin çektiği bu birlik, anlaşıldığı kadarıyla, Etrüsk krallar döneminden beri süregelen bölgedeki Roma etkisinden kurtulmak istiyordu. Lucius Tarquinius Superbus meselesi, onlar için amaçlarına ulaşmak adına iyi bir vesileydi. Bu yüzden devrik kralın yardım çağrısını geri çevirmeyeceklerdi. Roma, değinildiği üzere, Lars Porsenna'ya başarıyla kafa tutmuş bu ciddi tehdit karşısında çareyi idareyi bir mutlak hâkime bırakmakta bulacaktı. Aulus Postumius Albinus *dictator*luk görevine atanacak ve onun komutasındaki Roma ordusu, Tusculum yakınlarındaki Regillus Gölü önlerinde meydana gelen çarpışmada Latin Birliği'ni mağlup etmeyi başaracaktı[19]. Bu çarpışma ile birlikte umutları bir kez daha boşa çıkan Lucius Tarquinius Superbus, sonunda pes edecek ve tahtından vazgeçecekti. Aristodemos adlı bir tiran tarafından yönetilen Cumae kentine sığınan devrik kral, çok geçmeden, burada hayatını kaybedecekti. Lucius Tarquinius Superbus'un ölümüyle birlikte krallığın gölgesi Roma'nın

---

[17] Tac. *hist*. 3. 72; Cary - Scullard 1975, 55; Momigliano 2006, 93-94; Raaflaub 2006, 130; Ridley 2017, 34-35.
[18] Polybios'un naklettiği kadarıyla, henüz Cumhuriyet'in ilk yılında, Roma ve Kartaca arasında yapılan bu antlaşmaya göre, Kartaca ticarî çıkarlarına göre şekillendirdiği birtakım isteklerinin kabul edilmesi şartıyla Latium Bölgesi'nde Roma'nın yüksek hâkimiyetini tanımıştır. Antlaşma ve maddeleri için bkz. Polyb. 3. 22-23.
[19] Cic. *nat*. 2. 6; 3. 11; Dion. Hal. 6. 2-21; Liv. 2. 18-20; Val. Max. 1. 8. 1; Plin. 33. 38; Frontin. *strat*. 1. 11. 8; Plut. *Cor*. 3; Flor. 1. 5. 2; Eutr. 1. 12; Auct. *de Vir. Ill.* 16; Oakley 2004, 22; Fields 2011, 52; Rebeggiani 2013, 54-55.

üzerinden kesin olarak kalkmıştı. Böylelikle Cumhuriyet'in o dönemdeki en büyük meselesi de sonunda başarıyla kapanmıştı. Artık Roma için en önemli mesele varlığını koruyabilmekti. Zira dört ayrı cephede sürekli bir mücadele onu beklemekteydi[20].

Apenninler Yarımadası'ndaki Etrüsk etkisi, daha önce de değinildiği üzere, İÖ 6. yüzyılın sonlarında bir sarsıntı yaşamıştı. Etrüsklerin zaman içerisinde Latium ve Campania bölgelerinden çekilmeleriyle birlikte dağ kabileleri bu bölgelere doğru yayılma hareketlerine başlamışlardı. Roma'nın İÖ 5. yüzyıl boyunca sürecek mücadelesi, işte bu cümleden olmak üzere şekillenecekti. İhtilali güvence altına alan Roma Cumhuriyeti, Sabinler, Aeqular ve Volsclar ile savaşın sıradan bir durum olduğu ve zaman zaman buna Etrüsk kenti Veii'nin de katıldığı zorlu bir döneme girecekti. Bu dönemi az da olsa detaylandırmak, elbette ki, bu çalışmanın konusu değildir. Ancak şu kadarı söylenebilir ki Roma özellikle İÖ 5. yüzyılın ikinci yarısından sonra büyük bir atılım gerçekleştirmiş ve İÖ 4. yüzyıla Sabinler, Aeqular ve Volscları yenilgiye uğratmanın yanı sıra Etrüsk kenti Veii'yi de ele geçirmiş bir hâlde girmiştir. Fakat bu noktada Roma'nın bu işi nasıl başardığına mutlaka temas etmek lâzımdır. Zira sonradan bir cihan devleti hâline gelişinin nedenleri az çok bu noktada saklıdır. Roma, yalnız kaba kuvvet üzerine kurulan ve geleceği savaş meydanlarında şekillenen bir devlet değildir. Roma için savaş *ultima ratio* yani son çaredir. Zira bu süreçte çoğu kez kararlı ve başarılı bir savaş idare yeteneği sergileyen Roma, aynı zamanda yine çoğu kez ustaca bir diplomasi ortaya koymuştur. Nitekim söz konusu bu zor dönemi bu sayede başarıyla atlatmış ve sonraki yükselişi de işte bu temeller üzerinde olmuştur[21]. İÖ 5. yüzyılın kaos ortamında oluşan bu anlayışa göre hareket eden Roma, kendi savaş makinasına güvenmekle birlikte etrafındaki diğer unsurlarla da ortak çıkara dayalı antlaşmalar ve ittifaklar yoluyla kendi

[20] Dion. Hal. 6. 21. 3; Liv. 2. 21. 5; Cary - Scullard 1975, 55-56; Cornell 1995, 216; Forsythe 2005, 149; 171.
[21] Dion. Hal. 6-12; Liv. 2-4; Flor. 1. 6; Cass. Dio 3-6; Eutr. 1. 14-20; Demircioğlu 2011, 81; Campbell 2013, 204.

savunmasına ve varlığına değerli yardımcılar sağlamış ve etkisini günden güne arttırmıştır. Bu bağlamda dağ kabileleri tehdidi karşısında Regillus Gölü önlerinde mağlup ettiği Latin Birliği ile bir ittifak kuran ve bir süre sonra bu ittifaka Hernicleri de dâhil eden Roma, Etrüsk kenti Veii ile olan mücadelesinde de bir diğer Etrüsk kenti olan Caere'ye dayanmış ve böylece bu zorlu süreçten Latium'da siyasî hâkimiyet kurarak çıkmıştır. Bununla birlikte bu süreç ile ilgili olarak üzerinde durulması gereken bir başka önemli nokta da Roma'nın bu işi neye rağmen başardığı meselesidir. Zira bu dört cepheden oluşan savaş ortamında toplumsal yapı gereği kentin içinde adeta beşinci bir cephe görülmekte ve bu beşinci cephede yaşanan gelişmeler diğer cephelerin selametine de açık etki etmektedir. Kentin içindeki bu beşinci cephe, değinildiği üzere, ihtilalle birlikte Romalı olmanın getirdiği bütün nimetlerin *patricii* sınıfının tekeline girmesi ve buna karşın *plebs* sınıfının Romalılığının yalnızca savaş vakti zorunlu olarak vereceği askerî hizmetten dolayı hatırlanır olmasından kaynaklanan çelişki sebebiyle ortaya çıkmıştır. Giderek keskinleşen bu çelişki, sonuç olarak, söz konusu bu iki sınıf arasında uzun süre devam edecek olan bir mücadele başlatmıştır[22].

Patricii ve *plebs* sınıfları arasındaki anlaşmazlığın çeşitli yönleri bulunmaktaysa da mesele en basit ifadeyle *plebs* sınıfının zengin kesimi için *patricii* sınıfı ile tam anlamıyla bir eşitliğe erişebilmek iken, geriye kalan sıradan *plebs*ler için iktisadî açıdan durumlarının düzeltilmesinden ibaretti. İşte bu talep *plebs* mücadelesini tetikleyen en önemli etkendi[23]. Roma ordusu, başka birçok kent-devletinde olduğu gibi, bir vatandaş ordusuydu. Dolayısıyla sosyal statüsü ne olursa olsun her vatandaşın savaş zamanı orduya katılması zorunluydu. Ne var ki Roma'nın içinde bulunduğu sürekli savaş durumu, sahip olduğu az bir toprak parçası ile geçinmeye çalışan *plebs* sınıfından sıradan bir vatandaş için hayli sıkıntı vericiydi. Her

[22] Dion. Hal. 6-12; Liv. 2-4; Flor. 1. 6; Cass. Dio 3-6; Eutr. 1. 14-20; Cary - Scullard 1975, 70-72; Oakley 2004, 22-24; Erdkamp 2006, 279-280; Raaflaub 2006, 138-139; Demircioğlu 2011, 79-85; Campbell 2013, 204-205.
[23] App. *civ*. 1. 1; Diakov - Kovalev 2011, 57-58; Atlan 2014, 31-32; Freeman 2014, 372-373; Faulkner 2015, 65.

şeyden önce, bitmek bilmeyen bu savaşlara giderken kendisine lâzım olacak tüm teçhizatını kendi cebinden karşılaması gerekmekteydi. Öte yandan kendisi yokken ailesini beslemek ve elindeki her an düşman akınlarıyla zarar görme ihtimali bulunan ufak arazisini işletebilmek de başlı başına bir sorun oluşturuyordu. Nitekim önünde sonunda borca düşüyor ve bu borcu ödeyemediği zaman, artık "*çeşitli savaşlardaki onurlu hizmetine tanıklık eden göğsündeki yara izleri*"nin yanı sıra bir de "*sırtındaki korkunç kırbaç izleri*"ni taşımak zorunda kalarak köle oluyordu[24]. Yalnız fakirler için değil, bütün bir *plebs* sınıfı için fazlasıyla incitici olan bu durum artık tahammül sınırlarını aşmıştı. *Plebs* mücadelesi infilak ettirici kıvılcımını işte bu meseleden almaktaydı. Bu borç köleliği (*nexum*) meselesinden doğan infiali, anlaşılan o ki, arzularına ulaşmak adına da iyi bir vesile olarak gören zengin *plebs*lerin önderlik ettiği *plebs* hareketi, ilk olarak *Concilia Plebis* adıyla örgütlendi ve hemen ardından mücadeleye geçti. Uygulamaya koydukları eylem planı belki de dünya tarihinde bir ilkti. Ellerindeki tek güce yani sayılarına bel bağlamışlar ve günümüzdeki bir genel grevi andırırcasına topluca kenti terk edip kente yaklaşık beş kilometre uzaklıktaki sonraları *Mons Sacer* (Kutsal Dağ) adıyla anılacak olan tepede toplanmışlardı[25]. Geleneğe göre İÖ 494 yılında meydana gelen ve *Secessio Plebis* (*Plebs* Ayrılığı) ismiyle bilinen bu olay, *patricii* sınıfını kelimenin tam anlamıyla şok edecekti. Sonuçta her türlü nimetinden yalnızca kendilerinin yararlandıkları devlet, tek bir hareketle askerî, malî ve iktisadî açıdan büyük bir darbe yemiş ve daha da önemlisi dışarıdan gelecek olası bir saldırıya karşı varlığını koruyamayacak bir hâle gelmişti. *Patricii* sınıfı, böylesine hayatî bir önem arz eden mesele karşısında elbet kayıtsız kalamazdı ve nitekim hemen harekete geçilip *plebs* sınıfını geri dönmeye ikna etmek için girişimlere başlandı. Yapılan görüşmelerden sonra *plebs* sınıfının kente geri dönmek için öne sürdüğü

---

[24] Liv. 2. 23. 4; 23. 7: "*...ipse testes honestarum aliquot locis pugnarum cicatrices adverso pectore... ...tergum foedum... vestigiis verberum.*"
[25] Liv. 2. 32. 2; Cary - Scullard 1975, 66; de Ste. Croix 1981, 333; 335; Faulkner 2015, 66; Bradley 2017, 160.

genel af, borçların silinmesi ve borcundan dolayı köleliğe düşenlerin özgürlüklerinin iadesi ile *plebs* sınıfının hukukunu koruyacak bir makam (*tribunus plebis*) kurulması yönündeki şartların *patricii* sınıfı tarafından kabulü ile uzlaşma sağlandı ve sonuçta *plebs* sınıfı "grevi" bıraktı. Bu olay, her ne kadar ilk bakışta ufak ödünlerle yatıştırılmış gibi görünmekteyse de sonuçları açısından *patricii* ve *plebs* mücadelesinin ileri aşamaları için hayli önem taşıyordu. *Plebs* hareketi, özellikle bu *tribunus plebis* (*plebs tribunus*luğu) makamını *patricii* sınıfına tanıtarak çok büyük bir zafer kazanmış bulunuyordu. Zira başlangıçta iki kişiden oluşan ve sayıları zaman içerisinde artmakla birlikte bir de yanlarına *aedilis plebis* adıyla yardımcı oluşturulan bu makam, henüz resmî bir makam değilse de dokunulmazlık (*sacrosanctitas*) vasfına ve geniş haklara sahipti. Öyle ki bu haklar *plebs* hareketini adeta devlet içinde devlet konumuna getirecek ve mücadelenin sonraki aşamalarında harekete güç verecekti. Bu geniş haklardan ilki *plebs* hukukunu *patricii* sınıfının keyfî hareketlerine karşı koruma (*ius auxilii*) hakkıydı. Bir diğeri ise *plebs tribunus*una *plebs* sınıfına karşı herhangi bir haksızlık edeni tutuklama imkânı (*ius coercendi*) tanımaktaydı. Ancak hepsinden de önemlisi, bir *plebs tribunus*u artık *Senatus* ve *magistratus*ların kararlarını veto edebilme (*ius intercedendi*) hakkına sahipti. *Plebs* sınıfı, her ne kadar resmen söz sahibi değilse de bu hak ile birlikte devlet yönetimine etki edebilme imkânına erişmişti[26].

Anlaşılacağı üzere, *plebs* hareketinin bu kazanımı, ihtilal ile birlikte ortaya çıkan *patricius* hegemonyasına vurulmuş ağır bir darbeydi. Dolayısıyla *patricii* sınıfının sonraki süreçte şartlar gereği kuruluşuna onay vermek zorunda kaldığı *plebs tribunus*luğunu ortadan kaldırmak için harekete geçmesi kesindi. Nitekim geleneğin aktardığı kadarıyla bu hususta özellikle Gnaeus Marcius Coriolanus büyük gayret göstermişse de başarı sağlayamamış ve

[26] Cic. *Rep*. 2. 57-59; *Brut.* 54; Dion. Hal. 6. 38-90; Liv. 2. 30-33; Plut. *Cor*. 5-7; Flor. 1. 17. 23; Eutr. 1. 13; Oros. 2. 5. 5; Ridley 1968, 538; Mitchell 2005, 153; Demircioğlu 2011, 86-93; Bradley 2017, 157; Drogula 2017, 108.

hakkında ortaya atılan yolsuzluk iddiaları sonucunda suçlu bulunup sürgün cezasıyla kentten uzaklaştırılmıştı[27]. Bu isim ve hikâyesi, her ne kadar yarı efsanevî bir dönemin gerçek olup olmadığı kesin olarak bilinemeyen bir parçasıysa da *plebs* hareketinin *secessio* yöntemiyle elde ettiği kazanımların ne anlama geldiğini net bir şekilde ortaya koymaktaydı. *Plebs* sınıfı artık *Concilia Plebis* isimli meclisi, *tribunus plebis* unvanlı önderleri ve toplu dayanışma ruhuyla mücadelesini organize bir şekilde sürdürüyor ve aşama aşama tam eşitlik hedefine yürüyordu. Böyle bir manzarada *secessio* olayının ardından sağlanan uzlaşının devam etmesi hâliyle çok zordu[28]. Nitekim *plebs* hareketi şimdi ziraî alandaki isteklerinin karşılanmasını talep etmekteydi. Bu meselenin ortaya çıkışı, Roma'nın savaşlarda ilhak ettiği arazinin üçte birlik kısmını devlet adına müsadere ederek oluşturduğu *ager publicus* adı verilen kamu arazisi ile ilgiliydi. Bu topraklar taksim edilirken genellikle *patricii* sınıfının tasarrufuna giriyordu. Bu durum, doğal olarak, *plebs* sınıfını kızdırıyordu. Hâl böyleyken Latin Birliği ile yapılan ittifakın mimarı olan ve İÖ 486 yılında üçüncü kez *consul* seçilen Spurius Cassius Viscellinus bu meseleye eğilmeye karar vererek bir yasa tasarısı gündeme getirdi. Bu yasa tasarısı, *ager publicus* statüsündeki toprakların küçük parçalara ayrılarak fakir *plebs* ve Latinlere dağıtılmasını, eğer bu topraklar da yeterli gelmezse *patricii* sınıfının tasarrufundaki topraklardan da yararlanılmasını öngörmekteydi[29]. Fakat diğer *consul* Proculus Verginius Tricostus Rutilus bu tasarının karşısındaydı ve sonuç olarak tasarı yasalaşamadı. Yalnız iş, ne yazık ki, bu kadarıyla sınırlı kalmadı. Tasarının sahibi olan Spurius Cassius Viscellinus, *consul*luk görevi biter bitmez, *plebs* sınıfına dayanıp kral olmak istediği suçlamasıyla yargı önüne getirildi. Ardından alınan karar gereği Tarpeius Kayası'ndan aşağı atılmak suretiyle idam edildi. Ziraî alandaki mücadelenin ilk aşaması, böylelikle, *patricii* sınıfının lehine

[27] Dion. Hal. 7. 20-67; Liv. 2. 34-40; Plut. *Cor*. 7-20; Eutr. 1. 15; Cornell 1995, 307; Forsythe 2005, 191-192.
[28] Dion. Hal. 7. 20-67; Liv. 2. 34-40; Plut. *Cor*. 7-20; Eutr. 1. 15; Demircioğlu 2011, 92-93; Atlan 2014, 32-33.
[29] Liv. 2. 41; Plin. 34. 4; Flor. 1. 17. 26. 7; Stephenson 1891, 24-26; Demircioğlu 2011, 94-95; Atlan 2014, 34.

sonuçlanmış ve *plebs* hareketi bu meseleyi bir süreliğine askıya almak zorunda kalmıştı. Zira birçok defa *consul*luk görevi yapmış bir *patricius*un dahi *plebs* haklarını gözeterek eğildiği bu meselede sonraları çokça kullanılacak olan bir yöntemle ortadan kaldırılması, *patricii* sınıfının bu meseleyi nasıl gördüğünü açık bir şekilde ortaya koymaktaydı. Bununla birlikte şahsın öldürülmesi demek, elbette ki, fikrin de öldürülmesi demek değildi. Spurius Cassius Viscellinus, Roma'nın ilk sosyal reformcusu olarak uğruna kurban gittiği mesele için verilen mücadelenin ilham kaynağı olmayı sonraki nesillerde de sürdürecekti[30].

Spurius Cassius Viscellinus'un idamıyla sonuçlanan bu olay ile birlikte yükselen *patricii* kudreti, bir süre sonra gevşeyince, *plebs* hareketi yeniden ortaya çıktı. İlk olarak, *plebs tribunus*u Volero Publilius'un İÖ 471 yılındaki girişimi sonucu o zamana kadar *Comitia Centuriata*'nın elinde bulunan *plebs tribunus*u ile *aedilis*lerinin seçimi yetkisi, içerisinde herhangi bir *patricius* barındırmayan *Concilia Plebis*'e bırakıldı[31]. İÖ 462 yılında ise bir diğer *plebs tribunus*u Gaius Terentilius Harsa başka bir meseleye eğildi ve Roma'nın örf ve âdet hukukunun (*mos maiorum*) yazıya geçirilmesini teklif etti. Ne var ki bu teklif *patricii* sınıfının şiddetli direnişiyle reddedildi. Zira bu hukuku yalnız kendileri biliyor ve kendi çıkarlarına göre yorumluyorlardı. Bu hukukun yazıya geçirilmesi demek böyle bir imtiyazı bırakmak demekti ki işte bundan dolayı teklife karşı çıkmışlardı[32]. Ancak *plebs* hareketi bu işin peşini bırakacak değildi. Nitekim *patricii* sınıfının savaş ortamı yüzünden kendilerine olan bağımlılığını kullanarak onları bu işe razı edecekti. Sonuç olarak İÖ 452 yılında *consul* yetkisine (*imperium consulare*) sahip olan on kişilik bir heyet (*decemviri legibus scribundis*) kuruldu ve bu heyet yasaların yazıya geçirilmesi işi ile devlet idaresinden sorumlu tutuldu.

---

[30] Cic. *Rep*. 2. 60; Diod. 11. 37. 7; Dion. Hal. 8. 68-80; Liv. 2. 41; Val. Max. 5. 8. 2; Plin. 34. 4; Flor. 1. 17. 26. 7; Stephenson 1891, 24-26; Cornell 1995, 271; Roselaar 2010, 26-28; Demircioğlu 2011, 94-95; Atlan 2014, 34.
[31] Dion. Hal. 9. 43-49; Liv. 2. 55-58; Cary - Scullard 1975, 560; Cornell 1995, 260-261; Demircioğlu 2011, 95.
[32] Dion. Hal. 10. 1; Liv. 3. 9; Forsythe 2005, 202; Mousourakis 2007, 24; Demircioğlu 2011, 96; Atlan 2014, 34.

Roma hukuku, böylelikle, bu heyetin yaklaşık iki yıllık çalışmasının ardından On İki Levha Yasaları (*Leges Duodecim Tabularum*) adıyla bilinecek olan formuna kavuştu. Yalnız bu yasalar içerik itibariyle *plebs* hareketine pek de bir şey kazandırmamıştı. Buna bir de başını Appius Claudius Crassus Inregillensis Sabinus'un çektiği *decemviri* idaresinin görev süresi bittiği hâlde iktidarı bırakmaması ve söz konusu şahsın karıştığı bir tecavüze yeltenme olayı eklenince *plebs* mücadelesinin tekrar alevlenmesi kaçınılmazdı[33]. Nitekim *plebs* sınıfı bu gerekçelerle İÖ 449 yılında ikinci *secessio* hareketini gerçekleştirdi. Buna karşılık olarak *decemviri* idaresine son verildi ve yeniden *consul*luk sistemine geçildi[34]. Ardından bu yılın *consul*ları olarak seçilen Lucius Valerius Potitius ile Marcus Horatius Barbatus tarafından *plebs* sınıfını da memnun edecek türde üç yeni yasa (*Leges Valeriae - Horatiae*) çıkartıldı. Her ne kadar kendi sınıflarının aleyhine de olsa, *consul*lar çıkardıkları yasalar sayesinde iç huzuru sağlamayı başarmışlardı. Bu yasalar, vatandaşlara *dictator* makamı istisna olmakla birlikte *magistratus*ların haksız davranışları karşısında itiraz ve temyiz hakkı (*provocatio ad populum*) tanıyordu. Yasalar ayrıca *tribunus plebis* makamının *sacrosanctitas* vasfını resmen kabul ederek sayılarını ona çıkarıyor ve *Concilia Plebis*'de alınan kararları da (*plebiscita*) *Comitia Centuriata* kararlarına denk sayıyordu. *Leges Valeriae - Horatiae* sonucunda *plebs tribunus*luğu makamı ve *Concilia Plebis*'in resmî bir zemine oturması, *plebs* hareketi adına kazanılmış çok büyük bir zafer olduğu için hâliyle *patricii* sınıfını tedirgin etmişti. Özellikle *Concilia Plebis*'in aldığı kararların tüm vatandaşlar için geçerli yasalar hâline gelmesi ile birlikte çıkarlarının zarar göreceği yadsınamaz bir gerçeklikti. Dolayısıyla bu duruma karşı bir tedbir almak zorunluluğu duyarak yavaş yavaş *Concilia Plebis*'e girmeye başlamışlardı. Bu sayede meclisi yapısal anlamda bir değişikliğe uğratmayı başarmışlardı. *Concilia Plebis*

---

[33] Cic. *Rep*. 2. 61-63; Diod. 12. 23-24; Dion. Hal. 10. 50-60; Liv. 3. 31-43; Tac. *ann*. 3. 27; Gell. 11. 18. 6; 17. 21. 15; 20. 1; Eutr. 1. 18; Oakley 2004, 17; Alexander 2006, 238; Drummond 2006a, 114; Mousourakis 2007, 24-27.
[34] Cic. *Rep*. 2. 63; *de Fin*. 2. 66; Diod. 12. 24-25; Dion. Hal. 11. 24-43; Liv. 3. 43-54; Flor. 1. 17. 24; Eutr. 1. 18; Broughton 1951, 48; Cary - Scullard 1975, 66-67; Diakov - Kovalev 2011, 60-61; Faulkner 2015, 67-68.

artık yalnızca *plebs* sınıfının değil, tüm Roma vatandaşlarının meclisi hâline gelmişti. Bu yüzden İÖ 447 yılından itibaren *Comitia Tributa* adıyla bilinecekti[35].

Mücadelesini son derece başarılı bir şekilde sürdüren *plebs* hareketi, İÖ 445 yılına gelindiğinde bu kez sosyal alana yöneldi. Gündemdeki konu, iki sınıf arasındaki evlenme (*conubium*) yasağı meselesiydi. Sonuç olarak *plebs tribunus*u Gaius Canuleius'un bu yılda *Comitia Tributa*'dan çıkarttığı bir yasa (*Lex Canuleia de conubio patrum et plebis*) ile birlikte bu yasak kaldırıldı. Bu sayede özellikle *plebs* sınıfının zengin kesiminin arzuları açısından önemli bir eşik daha aşılmıştı[36]. Sosyal alandaki bu kazanımı siyasî alan ile taçlandırmak isteyen *plebs* hareketi, aynı yıl içerisinde yine *plebs tribunus*u Gaius Canuleius vasıtasıyla devlet idaresine ortak olma meselesini gündeme getirdi. Ne var ki *patricii* sınıfını *consul*luk makamını paylaşmaya bir türlü ikna edemedi. Ancak bir orta yol bulundu ve *consul*luk makamı *patricii* sınıfında kalmakla birlikte bir de *plebs* sınıfına da açık olacak *tribunus militum* (askerî *tribunus*) adlı sayıları ikiden fazla olabilecek *consul imperium*una sahip yeni bir makam oluşturuldu. *Plebs* hareketi, böylelikle, başka bir isim altında da olsa devleti idare etme hakkını ele geçirmiş oluyordu. Devleti *consul*ların mı yoksa *tribunus*ların mı idare edeceğine ise her yıl başında *Senatus* karar verecekti. Aulus Sempronius Atratinus, Lucius Atilius Luscus ve Titus Cloelius Siculus adlarındaki ilk askerî *tribunus*lar hemen ertesi yıl göreve geleceklerdi[37]. Bundan sonraki yıllarda *patricii* sınıfı her ne kadar askerî *tribunus*luk makamını *plebs* sınıfından birine bırakmayacak ise de kâğıt üzerinde de olsa bu hak *plebs*lere tanınmış ve dolayısıyla *patricii* sınıfı siyaseten bir zarara uğramıştı. Öte yandan mücadelenin gelişim seyrine bakıldığında *plebs* hareketinin ileride *consul*luk makamını da ele geçireceği

---

[35] Cic. *Rep*. 2. 54; *Brut.* 54; Diod. 12. 26. 1; Dion. Hal. 11. 1-50; Liv. 3. 52-64; Eutr. 1. 18; Botsford 1909, 274-279; Berger 1953, 560; Develin 1978, 46-60; Cornell 1995, 276-278; Demircioğlu 2011, 98-99; Atlan 2014, 36.
[36] Cic. *Rep*. 2. 63; Liv. 4. 1-6; Flor. 1. 17. 25; Ampel. 25. 3; Cary - Scullard 1975, 68; Forsythe 2005, 225-227.
[37] Diod. 12. 32. 1; Dion. Hal. 11. 53-62; Liv. 4. 6-7; Boddington 1959, 356; Atlan 2014, 39; Richardson 2017, 92.

aşikârdı. Bu gidişata engel olmaları belki zordu fakat yine de bu durum *patricii* sınıfını ayrıcalıklarını korumak adına tedbirler aramaktan alıkoymuyordu. Nitekim İÖ 443 yılında *consul* yetkilerinin önemli kısımlarını zaman içerisinde elinde toplayan ve şimdilik yalnızca *patricii* sınıfına açık olan *censor*luk makamı kuruldu. Bu makamın başlıca görevi, *census* adı verilen nüfus kayıt listelerinin hazırlanması ve ayrıca vatandaşların hangi miktarda vergi vereceğinin tespit edilmesi işiydi. Bu iş hâliyle uzun bir vakit alacağı için makama gelecek olanlar görevlerini diğer makamlara nazaran daha uzun bir süre sürdüreceklerdi. Bununla birlikte makamın zamanla görevi ve kudreti iyice artacaktı. Hatta Romalıların disiplinini ve ahlâk kurallarını düzenleyen ve verdikleri notlarla itibarlarını belirleyen yönleriyle toplum nezdinde en fazla korkulan makam katına çıkacaklardı[38].

Her ne kadar kudretini koruyor ve karşı hamlelerde bulunuyorsa da *patricii* sınıfı, görüldüğü üzere, *plebs* hareketi karşısında sürekli gerilemekteydi ve hâl böyleyken İÖ 421 yılında bir büyük ödün daha verecekti. Başlangıçta *consul* yardımcısı olarak ortaya çıkan ve zaman içinde devlet hazinesinin (*aerarium*) idaresini de üzerine alan *quaestor*luk makamının sayısı ikiden dörde yükseltilmiş ve bu makam *plebs* sınıfına da açık bir hâle getirilmişti. *Plebs* hareketi, bu gelişme ile birlikte, İÖ 5. yüzyıldaki son zaferini kazanmış ve tam eşitlik uğruna verdiği mücadeleyi İÖ 4. yüzyıla taşırken, tıpkı Cumhuriyet'in civardaki düşmanlarına karşı giriştiği mücadelede olduğu gibi çok büyük bir aşama sağlamıştı. Ne var ki İÖ 4. yüzyılın başlarında Roma'nın dıştaki gelişimini ciddi bir sarsıntıya uğratacağı gibi *patricii* ve *plebs* sınıfları arasındaki mücadeleyi de bir süreliğine duraklatacak bir olay yaşanacaktı[39].

Orta Avrupa'da yoğunlaşmakla beraber Oceanus (=Atlas Okyanusu) kıyılarından Danuvius (=Tuna) Nehri'nin aşağı kesimlerine kadar olan sahaya yayılmış bir durumda

---

[38] Cic. *Fam.* 9. 21. 2; Dion. Hal. 11. 63; Liv. 4. 8; Cram 1940, 73; Suolahti 1963, 20-25; Astin 1982, 174-175; Forsythe 2005, 235-236; Drummond 2006b, 197-198; Türkoğlu 2009, 265-269; Demircioğlu 2011, 101-102.
[39] Liv. 4. 43. 12; Tac. *ann*. 11. 22; Broughton 1951, 70; Cary - Scullard 1975, 69; 560; Türkoğlu 2009, 252-254.

yaşayan ve yağmacılıkla uğraşan Keltler ya da Romalıların isimlendirmesiyle Gallialılar (*fig. 8*), İÖ 5. yüzyılın başlarından itibaren Alp Dağları'nı aşarak Apenninler Yarımadası'nın kuzeyine girmişlerdi. Nitekim burası çok geçmeden *Gallia Cisalpina* (Alplerin berisindeki Gallia) hâline gelmişti. Bu harekât noktasından güneye doğru yayılmasını devam ettiren Gallialılar, sonrasında Etrüsklere karşı saldırılara başlamışlardı. İÖ 4. yüzyılın başlarına kadar giden bir süreç içerisinde Etruria topraklarına epey zarar veren Gallialıların hedefinde şimdi Clusium vardı (*fig. 4*). Clusiumlular, bu tehdit karşısında Roma'ya yardım çağrısı göndermişlerdi. Roma, kendi nüfuz sahasına kadar yaklaşan bu tehdidi elbette ki görmezden gelecek değildi ve nitekim gelen yardım çağrısına arabuluculuk için bir elçilik heyeti göndererek cevap verecekti. Ancak bu hareket, istilanın Roma üzerine yönelmesine sebep olacaktı. Zira bu heyet, görüşmelerde çıkan bir tartışmada soğukkanlılığı yitirip silaha davranmış ve böylece karakterleri itibariyle her an öfkelenmeye hazır olan Gallialılara öfkelenmek için yeni bir bahane sağlamıştı[40]. Taraflar, geleneğe göre, İÖ 390 yılında Roma'nın on beş kilometre kuzeyindeki Allia Nehri'nin yakınlarında karşı karşıya gelmişlerdi. Sonuç, Roma açısından tam anlamıyla bir felaketti. Uzun yıllar boyunca unutulmayacak derecede büyük bir bozguna uğrayan Roma ordusu tamamen dağılmıştı. Başka bir deyişle, kent artık istilaya karşı savunmasızdı. Nitekim Gallialılar zaferin ardından hızlıca kente gelmişler ve tahkim edilmiş bir durumdaki Capitolinus Tepesi dışında tüm bir kenti ateşe vermişlerdi. Bu tepeyi de aynı akıbete uğratmak adına uzunca bir müddet çaba göstermişlerse de kuşatma sanatından anlamadıkları için kesin bir sonuç elde edememişler ve daha sonra geri dönmek üzere kentten çekilmişlerdi. Fakat tüm bu olaylar sonucunda Roma'dan geriye en net ifade ile büyük bir enkaz bırakmışlardı. Ne yazık ki bu enkaz kentin yakılıp yıkılan binaları ile sınırlı kalmayacaktı. Zira Roma'nın göstermiş olduğu acziyet,

---

[40] Diod. 14. 113-114; Dion. Hal. 13. 12; Liv. 5. 34-36; Plut. *Num*. 12. 6-7; *Cam*. 15-18; Flor. 1. 7. 1-6; App. *Gall*. 1; Auct. *de Vir. Ill*. 23. 5-7; Oros. 2. 19. 5-6; Cornell 1995, 313-314; Rosenberger 2003, 365; Kaya 2016, 16-18.

Latium Bölgesi'nde bir yüzyıl boyunca sabırla inşa ettiği yapının da enkaz hâline gelmesine sebep olmuştu. Daha önceden diz çöktürdüğü tüm kavimler ve hatta müttefikleri, şimdi Roma etkisinden kurtulmaya çalışıyordu[41].

Gallialıların şefi Brennus tarafından Romalılara yöneltildiği rivayet edilen, "*Yazık mağluplara!*" şeklindeki alaycı sözler, Roma'nın istila sonrasındaki durumunun bir anlamda özetini oluşturmaktaydı[42]. Henüz aldığı ağır darbenin yarasını saramayan Roma, çepeçevre bir kıskaca alınmıştı. Kentin yanı başındaki Güney Etruria Bölgesi'nde Roma yararına sağlanan istikrar, Tarquinii, Falerii, Fidanae ve Caere kentlerinin başkaldırısı ile yerini kargaşaya terk etmişti. Ayrıca Aeqular ve Volsclar da fırsattan yararlanıp yeniden düşmanca faaliyetlere geçmişti. Roma'nın şimdi bu kavimlere karşı tek başına bir mücadele vermesi gerekiyordu. Zira yaşananlar sonucu müttefiklerinden de bir darbe almış bulunuyordu. Latinler ve Hernicler, Roma ile olan ittifaklarına tek taraflı olarak son vermişlerdi. Üstelik bu kadarıyla da yetinmemişler ve eski müttefiklerine düşman kesilmişlerdi. Öte yandan Gallialı istilacılar da bölgeden ayrılmamışlardı ve nitekim zaman zaman akınlarda bulunarak kendilerini hatırlatacaklardı. Özetle, Cumhuriyet yeniden birçok düşman ile birçok cephede sürekli bir mücadele ile karşı karşıya kalmıştı ve varlığı ciddi bir tehlike altındaydı. Ancak hayret vericidir ki Roma'nın tüm bu sıkıntılardan kurtularak Kelt istilası öncesindeki konumuna yeniden ulaşması için kırk yıl kadar bir süre yetmişti. Bunda hiç şüphesiz Marcus Furius Camillus gibi isimlerin şahsında kendisini gösteren Romalı azmi en büyük etkendi. Malum şartlar göz önüne alındığında hayli kısa sürdüğü söylenebilecek bu süreç zarfında verilen mücadeleler sonucunda Aeqular, Volsclar ve Etrüskler itaat altına alınmış, Kelt

---

[41] Polyb. 2. 18. 2-3; 22. 4-5; Diod. 14. 114-115; Dion. Hal. 13. 12; Liv. 5. 37-49; Plut. *Num*. 12. 7; *Cam*. 18-30; Flor. 1. 7. 7-19; App. *Gall*. 2-7; Eutr. 1. 20; Auct. *de Vir. Ill.* 23. 7-10; August. *CD*. 2. 17; Oros. 2. 19. 6-11; Cary - Scullard 1975, 73; Cornell 1995, 314-318; Oakley 2004, 23; Forsythe 2005, 252-253; Demircioğlu 2011, 109.
[42] Liv. 5. 48. 9: "*Vae victis*!" Ayrıca bkz. Plut. *Cam*. 28. 5: "*ἢ τοῖς νενικημένοις ὀδύνη;*"

akınları başarıyla püskürtülmüş ve Latin - Hernic - Roma ittifakı cebren de olsa tekrar kurulmuştu. Diğer bir ifadeyle, Roma mitolojideki Phoenix adlı kuş misali küllerinden yeniden doğmuştu ve bundan farklı olarak tekrar yanmaya hiç niyeti yoktu[43].

Kelt istilası ve sonrasında yaşanan süreç, Roma için zor olduğu kadar öğretici de geçmişti. Roma, önünde uzanan yeni süreçte dış siyasetini edindiği bu deneyim üzerine inşa edecekti. Bu acı deneyim sonucunda yalnızca savunma siyaseti takip ederek tehlikelerden korunulamayacağının farkına varılmıştı. Roma, bundan böyle, varlığını sürdürebilmek adına "en iyi savunma saldırıdır" ilkesinden hareketle bir fetih hareketine başlamak ve kendisine bir yaşam alanı sağlamak zorundaydı. Roma, bu zorunluluk sonucu açılan bu fetih yolunda, ilk aşamada yarımadanın ortalarından güneyine doğru yayılan ve Samnium adıyla anılan bir sahada yaşayan Samnitler ile karşı karşıya gelecekti (*fig. 5*). İÖ 343 yılında başlayan ve aralıklarla devam eden bu mücadele, İÖ 290 yılında kesin bir Roma zaferi ile sona erecekti[44].

Roma bu uzun süreçte yalnız Samnitleri değil, aynı zamanda yarımadanın ortasında yaşayan diğer halkları da egemenliği altına almıştı. Bununla birlikte ele geçirdiği toprakları doğrudan ilhak etmekten kaçınarak kendine özgü bir şekilde teşkilatlandırmıştı. Bu noktada hemen belirtmek gerekir ki, bu teşkilatın esasları, İÖ 340 ile 338 yılları arasında yaşanan Latin isyanının ardından belirlenmişti. Roma, her ne kadar bu isyanı bastırmışsa da askerî güç kullanılarak bastırılan bir isyanın onu doğuran nedenler ortadan kaldırılmadıkça tam bir başarı sayılamayacağının bilincindeydi. Bu yüzden mağlupların kaderlerini bir daha böyle bir işe kalkışmalarına engel olacak bir biçimde belirleme kararı almıştı. Roma'dan sonraki emperyal güçlerin de sıklıkla başvuracağı *divide et impera* yani "böl ve yönet" şeklinde ifade

---

[43] Polyb. 2. 18. 4-6; Diod. 15. 47. 8; 16. 36. 4; Dion. Hal. 14. 5-10; Liv. 6-7. 28; Plut. *Cam*. 33-42; Eutr. 2. 1-6; Oros. 3. 3. 4-5; 6; Bradley 1990, 56-57; Cornell 1995, 318-322; Boatwright vd. 2004, 77-84; Atlan 2014, 46-49.
[44] Polyb. 1. 6. 4; Diod. 19. 76; 101; Dion. Hal. 15-18; Liv. 7. 29-42; 8-10; *per.* 11; Flor. 1. 11-12; App. *Sam*. 1-12; Cass. Dio 8; Eutr. 2. 7-10; Cary - Scullard 1975, 88-93; Cornell 1995, 345-363; Demircioğlu 2011, 120-140.

bulan siyaset, işte böyle ortaya çıkmıştı[45]. Roma, bu siyaset uyarınca ilk olarak Latin Birliği kurumuna son vermişti. Bu sayede Latin hareketinin tek bir merkezden idare edilmesinin önüne geçmişti. Ardından dağıtılan Latin Birliği kentlerinin her biriyle büyüklüğü, Roma'ya olan yakınlığı ve yaklaşımı gibi kıstaslar doğrultusunda ayrı ayrı antlaşmalar yapmış; öte yandan bu kentleri kendi aralarında evlenme ve ticaret yapma hakkından (*ius conubium et commercium*) yoksun bırakmıştı. Bu hamle, anlaşılacağı üzere, bu kentlerin tekrar bir araya gelmelerini engelleme amacı taşımaktaydı. Son olarak, bu siyaset Roma bünyesindeki diğer unsurlara da uygulanarak bunlarla olan ilişkiler hukukî bir zemine çekilmişti. Roma, böylece bir kent-devleti olmaktan çıkıp bir konfederasyon hâline gelmişti (*fig. 6*)[46]. Kurulan bu yeni düzende Roma bünyesindeki bütün unsurlar hukuken üç grupta toplanmıştı. Birinci grup, Roma'ya komşu ve sadık olan kentleri kapsamaktaydı ve bu yüzden bunlara oy hakkı olan tam Roma vatandaşlığı hukuku (*civitas cum suffragio*) tanınmıştı. Bu hukuka sahip olan kentler, her ne kadar bağımsızlıklarını yitirmişlerse de bu durum onlar için sözde kalan bir bağımsızlıktan daha değerliydi. Zira sonuç itibariyle Roma vatandaşı olduklarından diğerlerinden üstün bir konuma gelmişlerdi. İkinci grupta ise Roma için ileride sıkıntı kaynağı olabilecek unsurlar yer almaktaydı ve bundan dolayı bu unsurlara oy hakkı olmayan Roma vatandaşlığı hukuku (*civitas sine suffragio*) tanınmıştı. Roma vatandaşlığının tüm yükümlülüklerini üstlenen bu unsurlar, siyasî haklardan yoksun bırakıldıkları için esasen uyruklar konumuna indirgenilmiş oluyorlardı. Üçüncü grupta ise büyük ve güçlü kentler bulunuyordu. Bu yüzden bu kentlerin yeni düzende de bağımsızlıkları korunuyor ve her biriyle ayrı ayrı bir müttefiklik (*societas*) ilişkisi kuruluyordu. Fakat elbette ki bu bağımsızlık sınırsız değildi. İç işlerine karışılmayan bu kentlerden dış siyasette Roma'ya tam bir sadakatle

[45] Liv. 8. 13-14; Demircioğlu 2011, 125-126; Bauer 2013, 612; Atlan 2014, 56-57; Freeman 2014, 375-376.
[46] Demircioğlu 2011, 127-128; Bauer 2013, 612; Atlan 2014, 57-58; Freeman 2014, 376; Faulkner 2015, 80-81.

bağlılık göstermeleri ve Roma herhangi bir savaşa girdiğinde yardımcı kuvvet (*auxilia*) göndermeleri beklenmekteydi[47].

Stratejik önemi olan noktalarda ve sorun kaynağı olabilecek bölgelerde kurulan kolonilerle (*coloniae*) varlığı desteklenen ve ana hatlarıyla bu şekilde bir görünüm arz eden bu kendine özgü devlet modeli, Roma'nın iç yapısının sağlam bir duruma gelmesini sağlamış ve gücüne güç katmıştı. Nitekim Roma'nın yarımadanın ortasına egemen olmasında bu yeni düzenin de payı vardı. Roma'ya yenik düşen Samnitler de sonuç olarak bu düzenin bir parçası hâline gelmişlerdi. Samnium bundan böyle hukuken bir Roma müttefikiydi. Bu savaşçı halkı kendi bünyesine katan Roma, elbette ki, bu aşamada durmayacaktı. Fetih hareketinin yeni hedefinde yarımadanın güneyi vardı. Roma, bu bölgeye girişini buradaki bir müttefikinin haklarını korumakla gerekçelendirmişti. Bu hareketi beraberinde bölgenin önde gelen kenti Tarentum ile bir savaş getirmişti. İÖ 282 yılında başlayan bu savaş, aynı zamanda Roma'nın yarımada dışı bir unsurla olan ilk savaşıydı. Zira kayda değer bir askerî gücü bulunmayan Tarentum, Hellenistik krallıklardan biri olan Epeiros'un kralı Pyrrhos'u yardıma çağırmıştı. Pyrrhos, İÖ 280 ve 279 yıllarında meydana gelen iki çarpışmada Roma'yı mağlup etmişti. Ne var ki bir rivayete göre kendisine, "*Romalılara karşı bir zafer daha kazanırsak tamamen mahvolacağız,*" sözlerini söyleten bu başarılarıyla bir sonuç elde edememişti[48]. Zira Roma ordusuna "*sanki bir çeşmeden dökülür gibi*" takviye gelmekteyken, kendi ordu gücü büyük bir kayba uğramıştı[49]. Nitekim İÖ 275 yılında Roma'ya karşı bir yenilgi alacak ve bunun üzerine Tarentum'u kaderiyle baş başa bırakıp bölgeden ayrılacaktı. Yalnız kalan Tarentum, İÖ 272 yılında Roma tarafından ele geçirilmişti. Bu sayede yarımadanın güneyi de hâkimiyet sahasına eklenmişti. Roma, sonraki sekiz yıllık süreçte kuzeyde Padus Nehri'nden güneyde

---

[47] Liv. 8. 13-14; Gell. 16. 13; Sherwin-White 1973, 38-95; Cornell 1995, 348-352; Demircioğlu 2011, 125-129.
[48] Plut. *Pyrrh.* 21. 9: "*ἂν ἔτι μίαν μάχην Ῥωμαίους νικήσωμεν, ἀπολούμεθα παντελῶς.*"
[49] Plut. *Pyrrh.* 21. 10: "*...ὥσπερ ἐκ πηγῆς οἴκοθεν ἐπιρρεούσης ἀναπληρούμενον...*"

Messana Boğazı'na kadar yayılan sahaya yani yarımadanın tamamına hâkimiyetini tanıtacak ve kendi düzenine göre teşkilatlandıracaktı. Böylelikle o zamana kadar yalnızca yarımadanın güneyini ifade eden Italia kelimesi artık tüm bir yarımadayı kapsayacak ve Roma'nın hüküm sürdüğü toprakları ifade etmek için kullanılacaktı[50].

Roma, görüldüğü üzere, İÖ 4. yüzyılın başlarında yaşanan Kelt istilası sonucunda büyük bir sarsıntı yaşamışsa da İÖ 3. yüzyılın ortalarına doğru gelindiğinde yarımadada siyasî birliği sağlamayı başarmıştı. Hatırlanacağı üzere, *patricii* ve *plebs* sınıfları arasındaki mücadele de bu istila ile duraklamıştı ve tıpkı Roma'nın yarımadadaki partikülarizmadan zor da olsa birleşik bir devlet ortaya çıkardığı gibi bu mücadele de zor da olsa en sonunda birleşik bir toplum ortaya çıkaracaktı. Roma'yı bir enkaz hâline getiren Kelt istilasından en çok zarar görenler, elbette ki, *pleb*slerdi. Dolayısıyla istilanın şokunun atlatılmasıyla birlikte *plebs* mücadelesi şiddetli bir şekilde yeniden kendini gösterecekti. *Patricii* sınıfı, her ne kadar bu mücadeleyi boğmaya çalışmışsa da başarı sağlayamamıştı. *Plebs tribunus*ları Gaius Licinius Stolo ve Lucius Sextius Sextinus Lateranus, yılmaz bir mücadele örneği sergileyerek İÖ 367 yılında programlarını yasalaştırmayı başarmışlardı. *Leges Liciniae - Sextiae* adıyla bilinecek olan bu yasaların ilki (*Lex Licinia - Sextia de aere alieno*) borçlar hukukuyla ilgiliydi. Buna göre, borçluların hâlihazırda yaptıkları faiz ödemeleri ana borçtan düşülecek ve borcun geri kalanı faiz alınmaksızın üç yıllık eşit taksitlerle ödenecekti. İkinci yasa (*Lex Licinia - Sextia de modo agrorum*) *ager publicus*un taksimi konusunu ele almaktaydı. Artık hiç kimse bu topraklardan 500 *iugerum*luk (125 hektar) bir araziden fazlasına sahip olamayacak ve devlet otlaklarında 50 büyükbaş ile 100 küçükbaş hayvandan fazlasını otlatamayacaktı. Yasa ayrıca sınırı aşanlardan geri alınacaklar ile fetih yoluyla kazanılacak olan toprakları adam başı 7

[50] Polyb. 1. 6. 5-8; Diod. 22. 1. 2-3; 6. 2-3; 7. 5; Dion. Hal. 19-20; Liv. *per.* 12-15; Plut. *Pyrrh*. 13-26; Flor. 1. 13-17; Eutr. 2. 11-17; Lefkowitz 1959, 147-165; Cornell 1995, 363-364; Keppie 2005, 11; Eckstein 2006, 155-157; Franke 2006, 456-483; Dunstan 2011, 61-62; Stone 2013, 36-37; Atlan 2014, 64-68; Lomas 2018, 254-261.

iugerum (1,75 hektar) olmak üzere fakir *plebs*lere dağıtmayı öngörmekteydi. Fakir plebsler, böylece durumlarını düzeltebilecekler ve fetih sürecinde daha verimli bir hâle geleceklerdi. Üçüncü yasa (*Lex Licinia - Sextia de consule altero ex plebe*) ise zengin *plebs*leri tatmin etmek üzere hazırlanmıştı. Buna göre, askerî *tribunus*luk kaldırılıp *consul*luk idaresi tekrar kurulacak ve *consul* koltuklarından biri bundan böyle *plebs*lere ait olacaktı. Bir diğer yasa (*Lex Licinia - Sextia de praetore ex patribus creando*) ise *patricii* sınıfını hoş tutmak amacı taşıyordu. Bu yasa sonucunda *praetor*luk adıyla *consul*ların adlî yetkilerini üzerine alan ve yalnızca *patricii* sınıfına açık olan yeni bir makam kurulmuştu[51]. Fakat bu ayrıcalık *patricii* sınıfının vermiş olduğu ödünleri dengelemek için yeterli değildi. Her ne kadar kendileri için *aedilis curulis* adıyla belediye hizmetleri gerçekleştirmek ve oyunlar düzenlemekle görevli bir makam oluşturmuşlarsa da yapılan bu hamle mevcut durumu değiştirmeyecekti. *Patricii* sınıfı, sonuç itibariyle, Lucius Sextius Sextinus Lateranus'un İÖ 366 yılı *consul*larından biri olmasıyla simgelenen açık bir yenilgiye uğramıştı. Zira artık *plebs* mücadelesinde önemli bir eşik aşılmıştı ve bundan böyle mücadelenin gerilemesi olanaksızdı[52].

Adım adım zafere yürüyen *plebs* hareketi, elbette ki, yalnız *consul*lukla yetinecek değildi. Nitekim İÖ 4. yüzyılın sonuna kadar giden süreç içerisinde bütün makamları tek tek elde edeceklerdi. Yoksul *plebs*ler ise İÖ 326 yılında, bu yılın *consul*ları olan Gaius Poetelius Libo Visolus ile Lucius Papirius Cursor'un çıkardıkları yasa (*Lex Poetelia - Papiria de nexis*) ile birlikte rahat bir nefes almışlardı. Zira yasa borç köleliğini (*nexum*) kaldırmakta ve o ana kadar bu şekilde köle olanları özgür kılmaktaydı[53]. Tüm bu kazanımlar *plebs* mücadelesinin zaferinin açık bir habercisiydi. Öyle ki İÖ 287 yılında *dictator* Quintus Hortensius tarafından

---

[51] Cic. *Leg. Agr.* 2. 21; Dion. Hal. 14. 12; Liv. 6. 35-42; Vell. 2. 6. 3; Val. Max. 8. 6. 3; Plin. 18. 17; Plut. *Cam.* 39; App. *civ.* 1. 8-9; Auct. *de Vir. Ill.* 20; Stephenson 1891, 36-45; von Fritz 1950, 3-13; Berger 1953, 556; de Ste. Croix 1981, 336; Oakley 2004, 18; Roselaar 2010, 95-112; Bernard 2016, 318-319; Lomas 2018, 222-225.
[52] Diod. 15. 82. 1; Liv. 6. 42; 7. 1; Plut. *Cam.* 42; Cornell 1995, 334; Mousourakis 2007, 14; Atlan 2014, 50.
[53] Cic. *Rep.* 2. 59; Dion. Hal. 16. 5; Liv. 8. 28; Val. Max. 6. 1. 9; Forsythe 2005, 313; Demircioğlu 2011, 166.

çıkarılan yasa (*Lex Hortensia*) ile birlikte *plebs* ile *patricius* arasındaki ayrım sona ermiş ve uzun yıllar süren mücadele artık bitmişti. Roma toplumu, bu mücadele sonucunda büyük bir dönüşüm yaşamıştı. *Pleb*slerin devlet idaresine ortak olmalarıyla beraber doğumdan gelen ayrıcalıklar yerini sahip olunan servete dayalı bir ayrıma bırakmıştı. *Plebs* sınıfının zengin kesimi ile *patricii* sınıfının kaynaşması, kendilerini *optimates* (en iyiler) olarak adlandıran yeni bir yönetici sınıf meydana getirmişti. Bununla birlikte devlet idaresinin yeni hâkimi olan bu sınıf, *patricii* sınıfı gibi dışarıya kapalı değildi. Ataları daha önce devlet görevinde bulunmayan fakat yeterli servete sahip olup bunu arzulayan birinin *novus homo* (yeni adam) sıfatıyla bu sınıfa katılmasının önünde herhangi bir engel bulunmamaktaydı. Yalnız adaylar bu kadar artmışken, yönetim kademelerinde yükselmenin hayli zor bir iş olduğu da açıktı. Nitekim çok az sayıda isim bunu başarabilecekti. Ancak bu zorlu rekabet ortamına rağmen bu uğurda çaba gösterenlerin sayısı düşmek yerine yükselecekti. Zira bu durum Roma'nın fetih sürecine olumlu bir etki yapmış; şan ve şeref arayışındaki yeni yönetici sınıfın önemli katkılarıyla bu süreç hızlanmıştı. Öyle ki Roma, bir yüzyıldan biraz fazla bir süre içerisinde Akdeniz Havzası'nın neredeyse tamamına hâkim olacaktı[54].

Roma, dünya hâkimiyeti yolculuğunun ilk aşamasında Kartaca ile karşı karşıya geldi. İÖ 264 yılında başlayan bu savaş, İÖ 241 yılında Roma zaferiyle sona erdi ve Roma böylece Sicilia'yı ele geçirdi. Birinci Kartaca Savaşı adıyla bilinecek olan bu savaş, yalnız Romalılar için değil, Akdeniz dünyasının bütün halkları için önemli bir dönüm noktasıydı. Roma bu savaş ile birlikte ilk kez Italia dışında faaliyet göstermeye başlamış, bir donanma meydana getirerek bir kara gücünden deniz gücüne dönüşmeyi başarmış ve sonuç olarak ilk

[54] Cic. *Leg.* 3. 9; Diod. 21. 18. 2; Liv. *per.* 11. 11; Plin. 16. 37; Tac. *ann*. 2. 37; August. *CD.* 3. 17; Berger 1953, 553; Cary - Scullard 1975, 78-79; Cornell 1995, 377-380; Demircioğlu 2011, 168-171; Lomas 2018, 295-298.

denizaşırını toprağını kazanmıştı[55]. Bu gelişme sonucu uzun bir süredir batısına Kartaca'nın doğusuna ise Hellenistik krallıkların egemen olduğu Akdeniz Havzası'nda artık dengeler değişmişti. Kartaca'nın hâkimiyetini çok ciddi bir şekilde sarsan Roma'nın bu kadarıyla yetinmeyeceği kesindi. Öyle ki Kartaca ile yapılan savaşın sona ermesinin hemen ardından Roma'nın karşısına topraklarını genişletmek adına yeni bir fırsat çıktı. Kartaca'nın paralı askerleri savaşın sona ermesiyle birlikte isyan etmiş durumdaydı. Roma, kısa bir süreliğine bu durumu izlemekle yetindi. Ancak İÖ 237 yılında paralı askerlerin lehine olaya müdahil olmaya karar verdi. Kartaca, yeni bir savaşı göze alamadığından Roma'nın isteklerini kabul etmek zorunda kaldı. Sonuç olarak Sardinia'yı Roma'ya bıraktı. Buna çok geçmeden Corsica da eklenecekti. Yalnız Roma'nın bu iki adada tam bir hâkimiyet sağlayabilmesi için buraların yerlileriyle küçük çaplı mücadeleler vermesi gerekecekti. Roma, bu direnişi İÖ 227 yılında kesin bir şekilde kırdı. Italia'nın batısında yer alan üç büyük ada, artık tamamen Roma kontrolü altındaydı[56].

Roma, kazanılan bu başarıların ardından daha başka bir konuyu gündemine aldı. Ele geçirilen bu denizaşırı toprakların idare edilmesi işi, Italia'dakiler kadar kolay olmadığından yeni bir idare sistemi kurulması şarttı ve sonuç olarak *provincia* ortaya çıktı. Bu kavram, her ne kadar günümüzde eyalet olarak karşılık buluyorsa da aslında bundan farklı bir anlama sahipti. *Provincia*, Romalılar için bir yüksek memurun görev-eylem alanını belirtmek üzere kullanılan bir tabirdi. Roma, şimdi ele geçirdiği bu denizaşırı toprakların idaresini de bir yüksek memura bırakmak arzusundaydı ve dolayısıyla bu yüksek memurların *provincia*sı gönderildikleri yerler olacaktı. Bu bağlamda, İÖ 227 yılı itibariyle *Sicilia* ve *Sardinia et Corsica provincia*larını tanımlayan Roma, bu görevi üstlenmeleri için iki yeni *praetor*

---

[55] Polyb. 1. 10-88; Diod. 22-25; Liv. *per*. 16-20; Vell. 2. 38. 2; Flor. 1. 18; App. *Sic*. 1-4; Auct. *de Vir. Ill*. 37-41; Oros. 4. 7-12; Goldsworthy 2003, 65-132; Scullard 2006, 357-572; Rankov 2011, 149-165; Hoyos 2015, 30-77.
[56] Polyb. 1. 88; Liv. 21. 1; App. *Hisp*. 4; *Pun*. 5; Eutr. 3. 2; Goldsworthy 2003, 133-136; Hoyos 2007, 248-252.

makamı yaratmıştı. Özetle, bu şekilde tanımlanan bir *provincia*, sınırları belli bir coğrafî alanı değil, bu alanda faaliyet gösteren Romalı yüksek memurun yetki sahasını belirten bir tabirdi. Ancak tıpkı *res publica* tabirinde olduğu gibi zaman içerisinde farklılaşarak Batı dillerine eyalet anlamıyla girmişti[57].

Akdeniz'in batısında üstün bir konuma gelen Roma, daha sonra yönünü Akdeniz'in doğusuna çevirdi. İÖ 229 ve 219 yılları arasında gerçekleştirilen iki sefer sonucu Italia'nın karşı kıyılarındaki Illyria Bölgesi artık Roma himayesindeydi[58]. Doğu Akdeniz'e bu şekilde giriş yapan Roma, aynı sıralarda Italia'nın kuzeyinde de genişlemeye başlamıştı. İÖ 225 ve 222 yılları içerisinde yeni bir Kelt istilasının önünü almış ve ayrıca Gallia Cisalpina'ya hâkim olmayı başarmıştı[59]. Ne var ki bu bölgeyi çok geçmeden yitirecekti. Zira Kartaca generali Hannibal, Hispania'dan (*fig. 8*) yola çıkarak bu bölge üzerinden Italia'ya girecek ve bölge halkını yanına çekecekti. Kartaca, Roma ile olan savaşının hemen ardından kayıplarını telafi etmek için bir sefer düzenleyip Hispania'yı topraklarına katmıştı. Rakibinin durumunu düzeltmesi, elbette ki, Roma'nın dikkatinden kaçmamış ve bu yüzden rakibini yeni bir savaşa zorlamıştı. İÖ 218 yılında başlayan İkinci Kartaca Savaşı, İÖ 201 yılında kesin bir Roma zaferiyle sona erecekti. Bununla birlikte Roma, bu sonucu kolay elde etmemiş, savaş sırasında birçok kez tükenme noktasına gelmişti. Kuzey yönünden Italia'yı istila eden Hannibal, girdiği üç büyük çarpışmada da Roma ordularını bozguna uğratmıştı. Ne var ki bu başarılarına rağmen müttefiklerini Roma'dan koparamamış ve düşmanının kararlı direnişi ve sahip olduğu insan gücü karşısında çaresiz kalmıştı. Öyle ki Roma, bu insan gücü sayesinde bir yandan Italia'da onunla mücadele ederken, bir yandan da Hispania'da ayrı bir savaş

---

[57] Liv. *per*. 20; Brennan 2000, 93; Kaya 2005, 12. *Provincia* hakkında ayrıca bkz. Demircioğlu 1967, 443-459.
[58] Polyb. 2. 9-12; 3. 16-19; Liv. 22. 33. 3; *per*. 20. 6; Flor. 1. 21; 29; App. *Illyr*. 7-8; Eutr. 3. 4; Auct. *de Vir. Ill*. 50. 1; Oros. 4. 13. 2; Badian 1952, 73-88; Hammond 1968, 1-15; Eckstein 1994, 46-59; Dzino 2010, 47-53.
[59] Polyb. 2. 23-35; Liv. *per*. 20. 8-11; Plin. 3. 138; Plut. *Marc*. 3-8; Flor. 1. 20; App. *Illyr*. 8; Eutr. 3. 5-6; Oros. 4. 13. 5-15; Cary - Scullard 1975, 121-122; Harris 1979, 197-200; Dunstan 2011, 72; Eckstein 2012, 206-227.

sürdürebilmişti. Publius Cornelius Scipio'nun idaresindeki bu savaş sonucunda Hispania ele geçirilmiş ve Roma ordusunun Africa'ya girmesi üzerine Kartaca barış istemişti. Roma, düşmanının bu isteğini kabul ederek ona hayli ağır bir barış antlaşması dayatmış ve ayrıca Hispania'yı kendi topraklarına katmıştı. Ancak Hispania'ya tam anlamıyla hâkim olması, burada yaşayan yerli halkların direniş hareketlerini İÖ 133 yılında kesin olarak kırmasıyla birlikte mümkün olacaktı[60].

Kartaca gibi ciddi bir düşmanı sindirmeyi başaran Roma, artık ilgisini Hellenistik krallıkların hüküm sürdüğü doğuya vermişti. Bu bağlamda, ilk olarak, Hellenistik dünyanın kurucusu olan Makedonia Krallığı ile karşı karşıya gelecekti. Makedonia Kralı V. Philippos, Roma'nın Kartaca ile olan savaşında düşmanının yanında yer almıştı. Roma, bu yüzden İÖ 214 ve 205 yılları arasında Kartaca'nın yanı sıra Makedonia'ya karşı da bir savaş vermek zorunda kalmış ve öncelikle Kartaca meselesini halletmek istediği için bu savaşta pek de verimli olamamıştı[61]. Fakat İÖ 201 yılına gelindiğinde artık tüm gücüyle Makedonia üzerine yürüyebilir bir hâldeydi. Nitekim Hellenistik dünya kısa bir süre sonra Akdeniz siyasetinin bu yeni unsurunun gücünü tam anlamıyla görebilecekti. Roma, İÖ 200 ve 196 yılları arasında gerçekleşen ve İkinci Makedonia Savaşı adıyla bilinen savaşta düşmanını kesin bir yenilgiye uğratmış ve onu kendi lehine bir barışa zorlamıştı. Bu başarısı, aynı zamanda Roma'yı Hellas (=Yunanistan) (*fig. 9*) üzerinde hamilik konumuna taşımıştı[62]. Fakat Roma'nın Hellenlerin hamisi hâline gelişi, onu Hellenistik krallıkların en büyüklerinden biri olan Seleukos Krallığı ile doğrudan temasa sokmuştu. Hellenistik dünyayı kendi hükümdarlığı altında toplamak isteyen Seleukos Kralı III. Antiokhos, elbette ki, Roma'nın bölgeye girişinden rahatsız olmuş

---

[60] Polyb. 3-16; Corn. Nep. *Han*. 1-7; Diod. 26; Liv. 21-30; Flor. 1. 22; App. *Han*. 1-61; *Hisp*. 4-98; *Pun*. 6-66; *Sic*. 5-7; Cass. Dio 13-17; Eutr. 3. 7-23; Briscoe 2006, 44-80; Goldsworthy 2003, 143-309; Acimovic 2007, 2-44.
[61] Polyb. 5-11; Liv. 23-29; Flor. 1. 23. 1-9; App. *Mac*. 1-4; Eutr. 3. 12-13; Cary-Scullard 1975, 151; Harris 1979, 205-208; Boatwright vd. 2004, 128; Errington 2006a, 94-106; Gargola 2006, 152-153; Eckstein 2008, 77-118.
[62] Polyb. 16-20; Liv. 31-33; Plut. *Flam*. 2-14; Flor. 1. 23. 10-15; App. *Mac*. 5-13; Eutr. 4. 1-2; Bickerman 1945, 137-148; Hammond 1966, 39-54; Gruen 2004, 249-50; Errington 2006b, 244-274; Demircioğlu 2011, 296-319.

ve derhâl Roma karşıtı hareketlere koyulmuştu. Bu durum çok geçmeden taraflar arasında bir savaşa yol açmış ve Roma düşmanını İÖ 191 yılında Hellas'taki Thermopylai mevkiinde, İÖ 190 yılında ise Küçük Asia'daki Magnesia (=Manisa) kenti önlerinde ağır bir yenilgiye uğratmıştı. İÖ 188 yılında Apameia (=Dinar) adındaki Küçük Asia kentinde yapılan barış antlaşması ile birlikte bu savaş resmen sonlanmış ve Seleukos Krallığı siyasî, askerî ve iktisadî açıdan tam bir yıkıma uğratılmanın yanı sıra Tauros Dağları'nın (=Toros Dağları) ötesine atılmıştı. Seleukos Krallığı'nın geride bıraktığı bu topraklar artık Roma'ya aitti (*fig. 10*). Fakat Roma bu toprakları doğrudan ilhak etmek yerine bölgeye kendisi için daha verimli olacak bir düzen getirecekti[63].

Roma, o günün şartlarında elinde tutmak için çokça asker bulundurmak ve para harcamak zorunda kalacağı için Küçük Asia topraklarından fiilen ayrılmıştı. Ancak siyaseten kalıcı olmak arzusundaydı. Dolayısıyla burada varlığını her daim hissettirmesi gerekiyordu. Bunun yolu da burayı kendi adına yönetecek temsilciler bulmaktan ve bunların hiçbir zaman kendi yörüngesinden ayrılmamasını sağlamaktan geçiyordu. Roma'nın politika oyunundaki mahareti tam da bu noktada devreye girmekteydi. Roma, Küçük Asia'nın kaderini, önceki tecrübelerine dayanarak çizecekti. Roma'nın Küçük Asia'da kurduğu yeni düzenin özünü, Italia'da siyasî birliği sağlama mücadelesi sırasında uygulamaya koyduğu *divide et impera* prensibi oluşturmaktaydı. Küçük Asia, buna göre, tamamen Roma menfaatlarına bağlı kukla krallıklar ve sözde bağımsız kentler arasında paylaştırılmıştı. Bu paylaşımda en büyük payı Pergamon Krallığı alırken, Rhodos Cumhuriyeti de epey kazanç elde etmişti. Fakat elbette ki Roma bu kukla kralıkların her an kendisine karşı dönebileceğinin bilinci içerisindeydi. Bu yüzden sonraki süreçte bölgedeki tüm unsurların arasına rekabet tohumları saçacak ve bu

[63] Polyb. 21; Diod. 29; Liv. 33-37; Plut. *Cat. Mai*. 13-14; Flor. 1. 24; App. *Syr*. 1-36; Cass. Dio 29; Eutr. 4. 3-4; Bevan 1902, 39-114; Cary - Scullard 1975, 161-165; Errington 2006b, 274-289; Demircioğlu 2011, 319-338.

unsurları zayıf tutmak amacıyla birbirlerine karşı kışkırtacaktı. Böylelikle son aşamada kendisine yalnızca bir hakem rolü üstlenip olaylara müdahale ederek kazanç sağlamak kalacaktı[64].

Akdeniz'in doğusunu dolaylı bir şekilde yönetmeyi tercih eden Roma, buna rağmen, bölge üzerindeki ilgisini yitirmemişti. Nitekim Makedonia'nın savaş sonrası durumunu bir nebze olsun düzeltebilmiş olması, Roma'yı yeniden bu krallıkla savaşmaya itmişti. İÖ 172 yılında başlayan Üçüncü Makedonia Savaşı, İÖ 168 yılında gerçekleşen Pydna Çarpışması ile birlikte ezici bir Roma zaferiyle sonuçlanmıştı. Roma, bu zaferin ardından Makedonia Krallığı'nı ortadan kaldırmış, fakat ilhak etmek yerine cumhuriyet rejimiyle yönetilecek dört bölgeye ayırmıştı[65]. Bununla birlikte çok geçmeden bu kararını değiştirecekti. Zira bölgede Makedonia Krallığı'nı canlandırmayı hedefleyen ciddi bir isyan patlak vermişti. Roma, İÖ 150 yılında başlayan bu isyanı, İÖ 148 yılında kesin bir şekilde bastırdı. Daha sonrasında ise Makedonia'yı bir *provincia* hâline dönüştürerek kendi bünyesine katacaktı[66]. Roma'nın kalıcı olarak bölgeye girişi, sözde bir bağımsızlığa sahip olan Hellenleri iyice tedirgin etmişti. Öyle ki Makedonia isyanının bastırılmasının hemen ardından isyan edeceklerdi. Ne var ki başını Akhaia Birliği'nin çektiği bu isyan hareketi de Makedonia örneğiyle aynı kaderi paylaşacaktı. İÖ 146 yılında Leukopetra mevkiinde gerçekleşen çarpışma, birlik ordusunun bozgunuyla sonuçlanmıştı. Roma, bu zaferin ardından birliğin önde gelen kentlerinden Korinthos'u ibret olması açısından yerle bir etmişti. Sonrasında ise Akhaia Birliği'nin yanı sıra bölgedeki diğer siyasî birliklere de son vermişti. Fakat Makedonia'dan farklı olarak bölgeyi bir *provincia*ya

---

[64] Polyb. 21. 40-45; Diod. 29. 11; Liv. 38. 37-39; Allen 1983, 76; Kaya 1996, 227-232; Errington 2006b, 288-289; Kurt 2010a, 103-105; Demircioğlu 2011, 345-352; Ergin 2013, 54; Mansel 2014, 503; Tozan 2016, 38-63.
[65] Polyb. 27-30; Diod. 30-31; Liv. 42-45; Vell. 1. 9; Plut. *Aem*. 6-28; Flor. 1. 28-29; App. *Mac*. 17-35; Eutr. 4. 6-8; Cary - Scullard 1975, 157-159; Harris 1979, 227-233; Derow 2006, 290-319; Gargola 2006, 159-160.
[66] Polyb. 36; Diod. 32; Liv. *per*. 49. 21-27; 50. 1; 14; Vell. 2. 11; Flor. 1. 30; Eutr. 4. 13; Obseq. 19; Auct. *de Vir. Ill.* 61. 1; Boatwright vd. 2004, 133; Gruen 2004, 257-258; Eckstein 2010, 246-248; Dunstan 2011, 86-87.

dönüştürmekten kaçınmıştı. Bunun yerine her bir kentte Roma dostu aristokratik yönetimler kuracaktı[67].

Roma'nın bu sıralarda yerle bir ettiği tek kent Korinthos değildi. Daha önce olmakla birlikte yine aynı yıl içerisinde Kartaca da harabeye çevrilmişti. İÖ 201 yılı itibariyle siyasî ve askerî önemi kaybeden Kartaca, buna rağmen, ekonomik gücünü korumayı başarmıştı. Bu durum, zaman içerisinde Roma'da Kartaca kaynaklı bir endişe duygusu uyandırmıştı. Dönemin önde gelen siyasilerinden biri olan Marcus Porcius Cato, yaptığı her konuşmasını, "*Kartaca yıkılmalıdır*," şeklinde sonlandırarak bu endişeyi körüklemişti[68]. Nitekim Roma kısa bir süre sonra bu yönde harekete geçecekti. İÖ 149 yılında başlayan Üçüncü Kartaca Savaşı, değinildiği üzere, İÖ 146 yılında Roma zaferiyle sonuçlandı. Kartaca kentini yıkan Roma, başkentsiz bıraktığı bu devletin topraklarını *provincia Africa* adıyla doğrudan idaresi altına alacaktı[69].

Roma, görüldüğü gibi, Italia'daki siyasî birliği sağlama mücadelesine nazaran epey kısa süren bir zaman içerisinde Akdeniz Havzası'nın hâkimiyetini neredeyse tamamen ele geçirmişti. Doğuda her ne kadar kısmen dolaylı bir yönetim sergiliyorsa da batı artık Roma devletinin bir parçası hâline gelmişti. Ancak çok geçmeden Roma'nın doğu siyasetinde bir değişim yaşanacaktı. İÖ 133 yılında hayatını kaybeden Pergamon Kralı III. Attalos, tahtını devralacak bir oğlu bulunmadığından vasiyetinde krallığını ve servetini Roma'ya bırakmıştı. Roma, elbette ki, bu vasiyeti yerine getirmek yerine bölgeye yeni bir kral tayin edebilir veya

---

[67] Polyb. 38-39; Diod. 32. 26; Liv. *per*. 52. 1-6; Vell. 1. 11-12; Flor. 1. 32; Auct. *de Vir. Ill.* 60; 61. 2; Oros. 5. 3; Benecke 1930, 302-305; Fuks 1970, 78-89; Cary - Scullard 1975, 160; Gruen 1976, 46-69; Gargola 2006, 161.
[68] Marcus Porcius Cato'nun bu cümleyi tam olarak nasıl kurduğu bilinememektedir. Bununla birlikte "*Carthago delenda est*," formunun genel olarak kabul gördüğü söylenilebilir. Bu cümleye atıfta bulunan Antik kaynaklar ise şunlardır: Plin. 15. 74: *"...cum clamaret omni senatu Carthaginem delendam...*"; Plut. *Cat. Mai*. 27. 1: "*δοκεῖ δέ μοι καὶ Καρχηδόνα μὴ εἶναι.*"; Flor. 1. 31. 4: "*Cato... delendam esse Carthaginem, ...pronuntiabat*."; Auct. *de Vir. Ill.* 47. 8: "*Carthaginem delendam censuit.*" Bu konu hakkında ayrıca bkz. Vogel-Weidemann 1989, 76.
[69] Polyb. 36; 38; Diod. 32; Liv. *per*. 49-51; Vell. 1. 12; Flor. 1. 31; App. *Pun*. 67-135; Eutr. 4. 10-12; Oros. 4. 22-23; Warmington 1960, 196-213; Ridley 1986, 140-146; Goldsworthy 2003, 331-356; Hoyos 2015, 229-276.

bölgeyi diğer krallıklar arasında paylaştırabilirdi. Fakat bu yöntemi tercih etmemiş ve bölge yönetimini üzerine almaya karar vermişti. Bununla birlikte bölgeye barış içerisinde girmesi mümkün olmayacaktı. Zira III. Attalos'un babası II. Eumenes'in gayr-ı meşru oğlu olduğunu söyleyen Aristonikos adlı biri, III. Eumenes namıyla Pergamon tahtı üzerinde hak iddia edip bir isyan başlatmıştı. Roma'nın bu isyanı bastırması ancak İÖ 130 yılında mümkün olmuştu. Sonrasında ise Büyük Phrygia, Galatia ve Lykaonia gibi iç kesimlerde kalan bölgeler hariç olmak üzere Pergamon Krallığı toprakları üzerinde Asia *provincia*sı kurulmuştu. Başka bir deyişle, Küçük Asia halkları artık Roma'nın gölgesini değil bizzat kendisini göreceklerdi. Fakat bundan memnun kalacakları da pek söylenemezdi[70].

Roma'nın topraklarını hızla genişletmesi beraberinde ciddi bir yozlaşma getirmişti. Düşmanlardan ele geçirilen zenginlikler arttıkça Roma siyasetindeki rekabet ortamı daha da şiddetlenmiş ve bu zenginliklerden pay kapmak isteyen siyasetçiler ya yeni bir savaşın ya da bir *provincia*nın yönetimini üstlenmekten başka bir şey düşünemez hâle gelmişlerdi. Onların bu açgözlülükleri, elbette ki, öncelikle Romalı olmayan unsurların refahını sarsmıştı. Fakat Roma halkı da fetih sürecinden en az bu unsurlar kadar zarar görmüş durumdaydı. Önceden de değinildiği üzere, belli bir maddî yeterliliğe sahip on yedi ve kırk altı yaş aralığındaki tüm erkek Romalılar için askerlik bir vatandaşlık göreviydi ve büyük ölçüde çiftçilikle uğraşan bu insanların çağrıldıklarında işlerini bir kenara bırakarak orduya katılmaları gerekliydi[71]. Harekât alanları Italia içerisinde kaldığı sürece bu durum onları rahatsız etmemişti. Sonuçta görevlerini yerine getirdikten sonra topraklarına geri dönebiliyorlardı. Ancak artık denizaşırı memleketlerde savaşıldığı için silah altındaki sıradan bir vatandaş şimdi uzun yıllar boyunca

---

[70] Strab. 14. 1. 38; Liv. *per.* 58. 4; 59. 3-5; Vell. 2. 4. 1; Plut. *Flam*. 21. 6; Flor. 1. 35; App. *Mithr*. 62; *civ*. 5. 4; Eutr. 4. 18-20; Oros. 5. 10. 1-5; Malay 1987, 34-46; Arslan 2007, 68-70; Mayor 2013, 125; Tozan 2016, 65-172.
[71] Polyb. 6. 19. 1; Dion. Hal. 4. 16. 2; Liv. 1. 42. 5-43. 10; Gell. 10. 28. 1; Cary - Scullard 1975, 53; Lazenby 2004, 235; Keppie 2005, 5-6; Southern 2006, 87-88; de Ligt 2007, 115; Sage 2008, 19; McNab 2010, 20-23.

görevde kalmak zorundaydı. Ailesi onun yokluğunda topraklarını doğru düzgün işleyemiyor ve sonuç olarak ağır bir borç yüküne giriyordu. Dolayısıyla asker savaştan canlı çıkıp evine döndüğünde çok geçmeden topraklarını satmak ya da terk etmek zorunda kalıyordu. Küçük toprak sahibinin bu sıkıntısı, elbette ki, zenginlerin hayli işine gelmekteydi. Sonuçta satılan veya boş bırakılan topraklar, bu zengin kesimin mülkiyetine girmekteydi. Öyle ki zaman içerisinde tek bir şahsın elinde toplanan son derece büyük araziler ortaya çıkmıştı. *Latifundia* adıyla bilinecek olan bu araziler, Ortaçağ Feodalizmi'nin kökenini oluşturacaktı[72]. Bununla birlikte *latifundia*nın idaresi, Feodal benzeriyle önemli bir farklılık göstermekteydi. Bu fark, arazinin işlenişiyle ilgiliydi. Feodal dünyanın aksine, Roma dünyasında topraksız sıradan bir vatandaş bu büyük arazilerde ücretli bir işçi olarak çalışma olanağından bile yoksundu. Zira sahipleri bu arazileri işletmek için ucuz maliyetli köleleri kullanmayı tercih ediyordu. Bu durum, doğal olarak, toprağını kaybeden Romalıyı bir iş edinmek üzere Roma'ya göçmeye zorlamaktaydı. Ne var ki kendisiyle aynı kaderi paylaşanların fazlalığı sebebiyle Roma'da iş bulma ihtimali epey azdı. Kentli *plebs*in bu şekilde artması, Roma toplumunun yapısında bir değişiklik meydana getirmişti. Toplumsal tabakanın en altında yer alan ve *proletarii* olarak adlandırılan işsizler ordusu giderek büyümekteydi. Bu tabakada bulunan insanlar mülkiyet şartını yerine getiremediklerinden Roma ordusuna katılamıyorlardı. Dolayısıyla geçimlerini sağlayabilmek için devletin ve siyasetçilerin yardımına ihtiyaç duyuyorlardı. Sahip oldukları oy hakkından başka hiçbir güvenceleri yoktu. Zira yönetici sınıf arasındaki rekabet, onların oylarını bile değerli kılıyordu. Roma Cumhuriyeti'nin yıkılış sürecinin taraflarından biri olan *populares* hareketi işte böylece ortaya çıkmıştı. Artan rekabet ortamında kendilerini dışarıya

[72] Plin. 18. 35; Cary - Scullard 1975, 530; McGeough 2004, 98-99; Gül 2012, 25-26; Meiksins Wood 2017, 127.

kapatan *optimates* hizbine rağmen kariyerlerini ilerletmek isteyen siyasetçiler, desteklerini kazanmak adına sıradan halk yararına bir siyaset izlemeye başlayacaklardı[73].

[73] Plut. *Ti. Gracch.* 8. 1-3; App. *civ.* 1. 8-9; Holmes 1923a, 13-14; Goldsworthy 2006, 22-25; Diakov - Kovalev 2011, 105-107; Baker 2012, 76-78; Atlan 2014, 125-126; Freeman 2014, 397-398; Faulkner 2015, 131; 135-137.

II. SONUN BAŞLANGICI

İÖ 133 yılı, Roma'nın hem askerî hem de siyasî tarihinde hayli önemli bir dönüm noktasıydı. Roma, Hispania'da yaşayan Numantialıların İÖ 154 yılında başlayan isyanını bu yıl içerisinde bastırarak bölgede en sonunda tam anlamıyla bir hâkimiyet sağlamıştı ve ilk ciddi siyasî krizini de yine bu yıl içerisinde yaşayacaktı. Kartaca'nın fatihi olan Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus'un Numantia'dan Roma'ya zaferle döndüğü sıralarda siyasetteki tansiyon epey yüksekti. Zira kayınbiraderi olan ve Numantia'daki savaşın önceki aşamalarında önemli bir rol oynayan Tiberius Sempronius Gracchus, *populares* hareketinin önderliğini üstlenerek *optimates* hizbine karşı harekete geçmişti. İÖ 137 yılında *quaestor*luk görevine gelen Tiberius Sempronius Gracchus bu yılın *consul*u Gaius Hostilius Mancinus'un hizmetinde Numantia'daki savaşa katılmıştı. Kendisiyle aynı adı taşıyan babasının İÖ 179 yılında gerçekleştirdiği *propraetor*luk görevi sebebiyle Gracchus ismi bu bölgenin halkları arasında iyi anlamda tanınmaktaydı. Nitekim çok geçmeden isminin faydasını görecekti. Gaius Hostilius Mancinus komutasındaki orduyu pusuya düşüren Numantialılar, babasının hatrına orduyu imha etmemiş ve bir barış antlaşması yapmakla yetinmişlerdi. Fakat *Senatus* bu antlaşmaya şiddetle karşı çıkarak onaylamamıştı. Hatta *consul* ile Tiberius Sempronius Gracchus'a bir vatan haini muamelesi yapılmıştı. Tiberius Sempronius Gracchus, Kartaca fatihiyle olan ilişkisinden ötürü bu suçlamadan sıyrılabilmişti. Bununla birlikte kariyerinin henüz başlarındayken siyasî açıdan büyük bir zarar gördüğü de bir gerçekti. Ancak yaptığı barış sonucu yaklaşık otuz bin askerin hayatını kurtarmış olması, halkta kendisine karşı bir sempati uyandırmıştı. Kariyerinin önü kesilen Tiberius Sempronius Gracchus, elbette ki, bu sempatiyi önünü açabilmek adına kullanacaktı[74].

---

[74] Cic. *har*. *resp*. 43; *Rep*. 3. 28; Liv. *per*. 55. 6-8; Val. Max. 1. 6. 7; 2. 7. 1; Vell. 2. 1-2; Plut. *Ti. Gracch*. 5-7; Flor. 1. 34. 5-7; App. *Hisp*. 79-83; Eutr. 4. 17; Oros. 5. 4. 19-5. 11; Stockton 1979, 23-29; Scullard 2011, 20-21.

Tiberius Sempronius Gracchus, Numantia'daki savaşa giderken Italia kırsalının acı durumunu yakından gözlemlemişti. Bu yüzden önündeki yeni süreçte bu durumu düzeltmek adına bir siyaset izleyecek ve halk desteği sayesinde seçildiği İÖ 133 yılı *plebs tribunus*luğu görevini bu uğurda sürdürecekti. Numantia yolculuğunda gördükleri Tiberius Sempronius Gracchus'un kafasında bir toprak reformu yapma fikri oluşturmuştu. Düşündüğü reformun hedefinde *ager publicus* bulunuyordu. Bu toprakları yoksul vatandaşlara dağıtmak isteyen Tiberius Sempronius Gracchus, nitekim çok geçmeden bu bağlamda bir yasa tasarısı kaleme alacaktı. Bununla birlikte bu tasarısını *Senatus*'un görüşüne sunmaksızın doğrudan *Comitia Tributa*'nın huzuruna çıkaracaktı. *Senatus*, onun bu hareketini elbette sindirecek değildi ve bu yüzden bir diğer *plebs tribunus*u Marcus Octavius aracılığıyla tasarıyı veto ettirdi. Ancak Tiberius Sempronius Gracchus buna rağmen geri adım atmayı düşünmemekteydi. Öyle ki mevkidaşının Roma halkının çıkarlarını gözetmediği için görevden alınmasını öngören yeni bir teklifle Marcus Octavius'u devre dışı bırakmayı başaracaktı. Kaleme aldığı yasa tasarısı, böylece, *Lex Sempronia agraria* adıyla yasalaşmıştı. Yalnız yoksul vatandaşlar kendilerine dağıtılan bu toprakları işletecek paraya sahip değillerdi. Bu yüzden yaptığı reform pek de amacına ulaşmış gibi görünmemekteydi[75].

Bu noktada Tiberius Sempronius Gracchus'un imdadına Pergamon Kralı III. Attalos yetişti. Daha önce de değinildiği üzere, İÖ 133 yılında hayatını kaybeden III. Attalos, kaleme aldığı vasiyetinde krallığının yanı sıra servetini de Romalılara vermişti. Bu vasiyetin içeriği ortaya çıkar çıkmaz harekete geçen Tiberius Sempronius Gracchus, Pergamon topraklarının Roma tarafından ilhak edilmesi ve kralın servetinin Romalı yoksul vatandaşların durumunun düzeltilmesi için kullanılmasını öngören yeni bir yasa tasarısı hazırladı. Arkasındaki halk

[75] Liv. *per*. 58. 1-2; Vell. 2. 2. 1-3; Plut. *Ti. Gracch*. 8. 4-13; Flor. 2. 2. 1-5; App. *civ*. 1. 9-13; Holmes 1923a, 15-17; Carney 1960, 38; Briscoe 1974, 127-128; Stockton 1979, 40-67; Lintott 2006, 62-68; Scullard 2011, 22-23.

desteği sayesinde bu tasarısını da yasalaştırması zor olmadı. Fakat bu hareketiyle *Senatus*'u tam anlamıyla karşısına almış oluyordu. Zira dış meseleler hakkında karar vermek ve devlet maliyesini idare etmek *Senatus*'un sorumluluk sahasında bulunuyordu. *Senatus*'un devre dışı bırakılarak böyle önemli bir konunun oldubittiye getirilmesinin Roma'da bir krize yol açması kaçınılmazdı. Nitekim Tiberius Sempronius Gracchus'un teamüllere aykırı olmasına rağmen İÖ 132 yılı *plebs tribunus*luğuna aday olmasıyla ortalık karışacaktı. Başını *pontifex maximus* Publius Cornelius Scipio Nasica Serapio'nun çektiği karşıt grup, çıkan kargaşada Tiberius Sempronius Gracchus ve yandaşlarını acımasız bir şekilde katletti. Bununla birlikte Tiberius Sempronius Gracchus'un çıkarmış olduğu yasalar ölümünden sonra da geçerliliği korumayı sürdürecekti[76].

Tiberius Sempronius Gracchus'un öldürülmesinden dokuz yıl sonra kardeşi Gaius Sempronius Gracchus İÖ 123 yılı *plebs tribunus*luğuna seçilmeyi başardı. Gaius Sempronius Gracchus'un en büyük amacı, kardeşinin ortaya koyduğu reformları yaşatmak ve *Senatus*'u zayıflatmaktı. Bununla birlikte Antik kaynakların bildirdiği kadarıyla kardeşinden daha iyi bir hatipti. Muhtemelen bu yüzden İÖ 122 yılında da aynı göreve seçilirken herhangi bir sıkıntı çekmemişti. Devletin elde ettiği gelirlerin daha adil paylaşılması gerektiğini düşünen Gaius Sempronius Gracchus'un reform programı, temelde bu yönde hazırlanmıştı. Tiberius Sempronius Gracchus'un yasalarının takipçisi olmakla kalmamış, onun mülk sahibi vatandaş sayısını arttırma çabasını ıssız bir durumdaki Kartaca topraklarında koloni kurarak bir adım öteye taşımıştı. Ayrıca *provincia*larda yöneticilik yapan ve yetkilerini kötüye kullanmakla suçlanan *senator*ların yargılanmaları için yeni bir mahkeme (*quaestio de rebus repetundis*) de kurmuştu. Öte yandan Italia'da yaşayan müttefik halklara tam vatandaşlık hakkı vermek

[76] Liv. *per.* 58. 3-7; Vell. 2. 3. 1-4; Plut. *Ti. Gracch.* 14-21; Flor. 2. 2. 6-7; App. *civ.* 1. 14-18; Holmes 1923a, 17-18; Last 1932a, 31-39; Stockton 1979, 67-86; Beness 2000, 17; Lintott 2006, 68-77; Atlan 2014, 128-129.

gibi Romalılar arasında pek itibarı olmayan reform önerileri de bulunuyordu. Ancak bunu gerçekleştiremediği gibi İÖ 121 yılında yeniden *plebs tribunus*u olarak da seçilemedi. Bu durum beraberinde büyük bir karışıklık getirecek ve Gaius Sempronius Gracchus korunmak amacıyla yandaşları ile birlikte Aventinus Tepesi'ne çekilecekti. *Senatus*, yaşanan bu olaylar üzerine, *senatus consultum ultimum* çıkardı ve böylelikle bu yılın *consul*u Lucius Opimius'a Gaius Sempronius Gracchus'a karşı yasal bir güç kullanabilme imkânı sağladı[77]. Sonuç olarak, Lucius Opimius tarafından teşkilatlandırılan bir çete, Gaius Sempronius Gracchus ve yandaşlarını katliama uğrattı. Anlaşılacağı üzere, hem Tiberius hem de Gaius Sempronius Gracchus'un katledilmesiyle sonuçlanan bu olaylarla birlikte *optimates* hizbi sıkı bir şekilde kenetlenmiş ve *populares* hareketinin karşısında mevzilenmişti. Bu durum, çok daha büyük karışıklıkların habercisiydi[78].

Safların iyice keskinleştiği bu dönemde Roma siyasetinde bir *novus homo* etkili bir biçimde faaliyet göstermeye başladı. Gaius Marius isimli bu yeni adam (*fig. 11*), içte aristokratların elinde iyice yozlaşmış, dışta düşmanlar tarafından sarılmış devleti kurtarmak ve eski harekât kabiliyetini kaybetmiş durumdaki orduya gücünü tekrar kazandırmak iddiasındaydı[79]. Soylu bir aileye mensup değildi ancak halk onunla birlikteydi. Bu sayede Roma tarihinde kimseye nasip olmamış onurlara erişecek ve iddiasının altını gereğince doldurabilecekti. Bununla birlikte sonraki süreçte Cumhuriyet'i kurtarmak adına yaptıklarıyla hatırlanmayacaktı. Zira gerçekleştirdiği reformlar sonucunda şiddet eğilimi epey artan Roma siyasetine ordu gibi bir silahı kullanma fırsatı sağlayacak ve böylelikle bir

---

[77] Türk dilinde Nihaî *Senatus* Kararnamesi olarak ifade edebileceğimiz *senatus consultum ultimum*, olağanüstü durumlarda düzeni korumak üzere *consul* ve diğer *magistratus*lara bir *dictator* gibi davranabilme olanağı veren bir karardır. İlk kez ne zaman bu yola başvurulduğu kesin olarak bilinememekle birlikte İÖ 121 olayları bu kararın uygulanışının muhtemelen ilk örneğini oluşturmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Eren 2018, 1125-1145.
[78] Diod. 35. 24-25; Liv. *per*. 60. 7-8; 61. 4; Vell. 2. 6; Plut. *G. Gracch.* 3-18; Flor. 2. 3; App. *civ.* 1. 21-26; Last 1932b, 40-101; Cary - Scullard 1975, 206-210; Lintott 2006, 77-86; Diakov - Kovalev 2011, 127-129.
[79] Sall. *Iug*. 73; Plut. *Mar*. 9; Shotter 2005, 31; Ersoy 2011, 55; Atlan 2014; 135; Faulkner 2015, 154.

anlamda Cumhuriyet'in yıkılış sürecini hızlandıracaktı. Gaius Marius, muhtemelen İÖ 157 yılında, Latium'un güneyinde yer alan Arpinum kasabasının yakınlarındaki Cereatae adlı bir köyde, kendisiyle aynı adı taşıyan bir baba ve Fulcinia adlı bir annenin oğlu olarak dünyaya gelmişti. Mensup olduğu Marii *gens*i, *equites* statüsüne sahip olmakla birlikte hayli mütevazı bir *gens* idi. Öyle ki *gens* Arpinum'un dışında pek de tanınmamaktaydı. Zira *gens*in mensupları öteden beri taşralı toprak sahipleri olarak kalmış ve Roma politika sahnesinde boy göstermeye hiç kalkışmamıştı. Dolayısıyla *gens*in bu yeni ferdinin çocukluğu ve ergenliği de kırsal hayatın rutinleriyle geçmişti. Ancak o hayatını hep böyle sürdürmeye niyetli değildi ve yaşıtlarının aksine kendisine uğraş olarak askerliği seçmişti[80].

Gaius Marius, askerî kariyerine Numantia Savaşı'na muhtemelen bir süvari olarak katılmak suretiyle başlangıç yapmıştı. Her ne kadar savaşa dâhil olduğu yıl konusunda Antik yazarlar tarafından Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus'un komutayı devraldığı İÖ 134 ve 133 yılları işaret edilmekteyse de katılışı biraz daha erken bir tarihte gerçekleşmiş olmalıydı. Zira Gaius Marius söz konusu yıllarda yirmi üç yaşında bulunuyordu. Bu yaş, Roma dünyasında bir askerî kariyerin başlangıcı için altı-yedi yıl kadar geç sayılıyordu. Gaius Marius, elbette ki, bu hususta bir istisna teşkil ediyor olabilirdi. Ancak İÖ 134 yılını öne süren isimlerden biri olan Plutarkhos, daha sonra söyledikleriyle bu olasılığı farkında olmadan yok etmişti. Zira Gaius Marius için kaleme aldığı biyografinin satır aralarında yer alan, "*Scipio'nun şatafat ve müsriflik yüzünden yozlaşmış olan birliklere getirdiği düzen değişimini büyük bir memnuniyetle karşıladı*," şeklindeki ifadesi, tek bir anlam taşıyordu[81]: Gaius Marius'un ordudaki geçmişi, İÖ 134 yılı öncesini de içeriyordu. Bu geçmişin ne kadar geriye gittiğini kesin olarak ortaya koymak mümkün değilse de mevcut bilgiler ışığında

---

[80] Sall. *Iug*. 63. 3; Plut. *Mar*. 3. 1; Evans 1994, 27; Shotter 2005, 30; Atlan 2014, 135; Faulkner 2015, 155.
[81] Plut. *Mar*. 3. 2: *"...καὶ τὴν μεταβολὴν τῆς διαίτης, ἣν ὑπὸ τρυφῆς καὶ πολυτελείας διεφθαρμένοις ἐπῆγε τοῖς στρατεύμασιν ὁ Σκηπίων, εὐκολώτατα προσδεχόμενος."*

denilebilir ki Gaius Marius askerî kariyerine muhtemelen komutanın Quintus Pompeius'da olduğu İÖ 141-140 yılları civarında başlamıştı. Antik yazarlar meseleyi muğlâk bırakırken, anlaşılan o ki, Gaius Marius'un kariyerinin ne zaman başladığından çok nasıl başladığı ile ilgileniyorlardı[82].

Numantia, taşralı gencin hayatında kelimenin tam anlamıyla bir dönüm noktasıydı. Burada bulunduğu süreçte yaptıklarıyla birçok kez onurlandırılmış, daha da önemlisi cesareti ve erdemleri sayesinde Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus gibi Roma politika sahnesinin önemli isimlerinden birinin takdirini ve saygısını kazanmayı başarmıştı. Öyle ki kurmaylarıyla yediği bir akşam yemeği esnasında kendisine ya gerçekten fikrini öğrenmek ya da sadece iltifat etmek gayesiyle, "*Roma halkı senin gibi birinden sonra kime önder ve koruyucu olarak bakabilir?*" şeklinde bir soru yöneltilen Publius Cornelius Scipio Aemilianus Africanus, bu soruya o esnada orada bulunan Gaius Marius'un sırtını sıvazlayıp, "*Belki de ona,*" diyerek cevap vermişti[83]. Böylesine büyük bir isimden böylesine sözler işitmek, hiç kuşkusuz, Gaius Marius'u Roma siyaset arenasına atılmak hususunda epey teşvik etmişti. Ancak muhakkak ki sıradan bir ailenin ferdi olarak Roma'nın köklü ailelerinin tekelindeki bir alana girmenin ve kendisine yakıştırılan konuma ulaşabilmenin neredeyse imkânsız denilebilecek kadar zor bir iş olduğunun da farkındaydı. Fakat bu durum onu bu uğurda çaba göstermekten alıkoymayacaktı.

Gaius Marius, anlaşıldığı kadarıyla, Numantia sonrası başlayan siyasî kariyerinde ilk olarak *tribunus militum* (askerî *tribunus*) görevine seçilmişti. Bu görevi, büyük bir olasılıkla, İÖ 130 veya 129 yılında Küçük Asia'daki Aristonikos İsyanı sırasında, ya Publius

---

[82] Vell. 2. 9. 4; Val. Max. 8. 15. 7; Plut. *Mar*. 3. 2; Broughton 1951, 492 dn. 3; Evans 1994, 27.

[83] Plut. *Mar*. 3. 3: "...*καί ποτε λόγου μετὰ δεῖπνον ἐμπεσόντος ὑπὲρ στρατηγῶν, καὶ τῶν παρόντων ἑνὸς εἴτε ἀληθῶς διαπορήσαντος εἴτε πρὸς ἡδονὴν ἐρομένου τὸν Σκηπίωνα τίνα δὴ τοιοῦτον ἕξει μετ' ἐκεῖνον ἡγεμόνα καὶ προστάτην ὁ Ῥωμαίων δῆμος, ὑπερκατακειμένου τοῦ Μαρίου τῇ χειρὶ τὸν ὦμον ἠρέμα πατάξας ὁ Σκηπίων, 'τάχα δὲ τοῦτον,' εἶπεν.*" Bu anekdotun bir başka versiyonu için bkz. Val. Max. 8. 15. 7.

Licinius Crassus Dives Mucianus'un ya da Marcus Perperna'nın komutası altında yerine getirmişti[84]. Anlaşılan o ki askerî *tribunus*luk görevinin sona ermesinin ardından bir müddet daha Küçük Asia'da kalarak burada *publicanus*luk faaliyetleri ile uğraşmıştı[85]. İÖ 120 yılına gelindiğinde ise artık tam anlamıyla Roma siyasetine girmiş bulunmaktaydı. Zira bu yılda girdiği seçimler sonucunda İÖ 119 yılı için *plebs tribunus*luğu makamına gelmişti. Bundan böyle devlet idaresine yön veren büyük isimlerin arasında boy gösterecekti. Yalnız böylesine bir makama seçilmek, işin belki de en kolay tarafıydı. Asıl mesele bu makamı layıkıyla taşımaktı. Kariyerinin bu yeni aşamasında dikkati bir an olsun elden bırakmaması ve ölçülü davranması gerekiyordu. Sonuçta önünde Tiberius ve Gaius Sempronius Gracchus gibi bir örnek bulunuyordu. Onlar gibi aşırıya kaçarsa kendisini bir felakete sürükleyebilirdi. Fakat konumunu akıllıca kullanabilirse kariyerini daha da ilerilere götürebilirdi. Hiç kuşku yok ki Gaius Marius tüm bunların farkındaydı. Nitekim icraatları bu doğrultuda olacak, temelde *populares* siyaseti izlemekle birlikte söylemlerinde aşırıya kaçmayacaktı. Gaius Marius'un bu makamdaki ilk icraatı, seçim süreciyle ilgiliydi. Aristokratların seçmenleri etkilemesinin önüne geçmek için oy kullanma prosedüründe bir değişiklik yapılmasını öngören bir yasa tasarısı gündeme getirmişti. Her ne kadar türlü baskıyla karşılaşacaksa da bu tasarısını *Lex Maria de suffragiis ferendis* veya *Lex Maria tabellaria* adıyla yasalaştırmayı başaracaktı. Bununla birlikte bu hususta ortaya koyduğu radikal tavrını dengelemek adına vatandaşlara tahıl yardımı yapılmasını öngeren bir teklife de karşı çıkmıştı. Ancak her ne kadar orta yolu bulmaya çabalamışsa da sonuçta aristokratların tepkilerini üzerine çekmişti. Öte yandan sıradan halkın desteğini de tam olarak elde edebildiği söylenemezdi[86].

---

[84] Sall. *Iug*. 63. 4; Badian 1961, 496; Broughton 1986, 139; Evans 1994, 29-30.
[85] Diod. 35. 38. 1; Carney 1959a, 80; Badian 1962, 215; Evans 1994, 30-32.
[86] Cic. *Leg.* 3. 38-39; Plut. *Mar*. 4. 1-4; Broughton 1951, 526; Badian 1962, 216; Bicknell 1969, 327-329; Evans 1994, 35-42; Yakobson 1995, 433; Lintott 1999, 46-47.

Gaius Marius, *plebs tribunus*luğu görevinin sona ermesinin ardından tüm ilgisini *aedilis*lik makamına gelmeye verdi. Bu makama seçilebilirse hatırı sayılır serveti sayesinde düzenleyeceği oyunlarla halkın sevgisini ve desteğini kolayca kazanabilirdi. Ne var ki bu yöndeki hamlesi sonucunda büyük bir hayalkırıklığı yaşamıştı. Zira tüm çabalarına rağmen bu makama seçilmeyi başaramamıştı. Fakat elbette ki bu durum onu kariyerini ilerletmeye yönelik yeni girişimlerden alıkoymuş değildi. Seçilmeyi başaramadığı *aedilis*lik makamını bir kenara bırakarak daha üst basamaktaki *praetor*luk makamına yönelmişti. Nitekim bu makam için girdiği seçimleri zor da olsa kazanmış ve İÖ 115 yılı *praetor*larından biri olmayı başarmıştı. Ancak seçimlere hile karıştırmakla (*ambitus*) suçlandığı için başarısının tadını çıkaramadan kendisini mahkemede bulacaktı. Duruşmanın ilk günü her ne kadar aleyhinde bir seyir almışsa da ikinci gün kılpayı da olsa suçsuzluğuna kanaat getirilmişti. Böylelikle rahatça görevine başlayabilir bir hâle gelmişti[87].

Gaius Marius, *praetor*luk görevini ya *praetor peregrinus* veyahut da *repetundae* mahkemesinin başkanı olarak yerine getirdi. Görevinin sona ermesiyle birlikte de büyük bir olasılıkla *proconsul* yetkisiyle Hispania Ulterior *provincia*sına gönderildi. Burada bölgede faaliyet gösteren eşkıyalara karşı küçük çaplı askerî operasyonlar sürdürdü. Muhtemelen İÖ 113 yılında da Roma'ya geri döndü. Hispania Ulterior'daki faaliyetleri, hiç kuşku yok ki, bir *ovatio*yu (ikinci sınıf zafer töreni) dahi hak eder nitelikte değildi. Bununla birlikte Roma'ya geri dönüşünün üzerinden çok geçmeden daha büyük bir onura erişecekti. Artık *patricius* statüsündeki bir ailenin damadıydı. Her ne kadar Roma siyaset arenasında pek bir etkileri olmasa da soylarını tanrıça Venus'a kadar dayandıran Iulii Caesares ailesi kızları Iulia'yı ona layık görmüş durumdaydı. Kariyerine taşralı sıradan bir isim olarak başlayan Gaius Marius,

---

[87] Cic. *Planc*. 51; Val. Max. 6. 9. 14; Plut. *Mar*. 5. 1-5; Broughton 1951, 532; Badian 1962, 216; Bicknell 1969, 329-330; Alexander 1990, 18-19; Lintott 1990, 6; Evans 1994, 44-50.

siyasî yükselişini böylelikle toplumsal bir yükselişle taçlandırmış oluyordu. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu evlilik daha çok Iulii Caesares ailesinin işine yarıyordu. Sonuçta ellerinde isimlerinden başka bir şey kalmamıştı. Şimdi bütün umutları yükselen bu yıldıza bağlıydı. Gaius Marius, elbette ki, onları hayal kırıklığına uğratacak değildi. Ancak zirveye oynaması için biraz erkendi. Sonuçta aristokratlar bir yeni adama *consul*luğu kolay kolay bırakmazlardı. Bu iş için şartların olgunlaşması lazımdı. Neyse ki bu sıralarda aristokratların yozlaşmış yönetimlerine karşı yavaş yavaş bir tepki dalgası yükseliyordu. Dolayısıyla Gaius Marius'a bu tepkinin yıkıcı bir öfkeye dönüşmesini beklemek kalıyordu. Bununla birlikte hiçbir şey yapmaksızın bekleyecek de değildi. Numidia'da (*fig. 7*) süren savaşa komutan olarak atanan ve savaşta kendisine danışmanlık edecek yetenekli kurmaylar arayan İÖ 109 yılı *consul*u Quintus Caecilius Metellus, Gaius Marius'a da bu yönde bir teklif iletmişti. Gaius Marius, *consul*dan gelen bu teklifi memnuniyetle karşılamıştı. Nitekim çok geçmeden onun *legatus*u olarak Numidia'ya doğru yola çıkmıştı[88].

Numidia'daki savaş, İÖ 112 yılında başlamıştı. Savaşın sebebi, Numidia kraliyet ailesinin bir ferdi olan Iugurtha'nın ihtiraslarıydı. İÖ 118 yılında hayatını kaybeden Numidia Kralı Micipsa, Romalılara borçlu olduğu krallığını oğulları Adherbal ve Hiempsal ile daha sonradan evlat edindiği, kardeşi Mastanabal'ın gayr-ı meşru oğlu olan Iugurtha'ya bırakmıştı. Ancak Numidia halkının büyük çoğunluğu sevgisini Iugurtha'dan yana göstermekteydi. Bu yüzden Numidia'da bir taht kavgasının başlaması kaçınılmaz bir hâle gelmişti. Nitekim Iugurtha İÖ 117 yılında harekete geçerek ilk aşamada Micipsa'nın küçük oğlu Hiempsal'ı bir komplo sonucu ortadan kaldıracaktı. Sonraki hedefi ise Adherbal'dı. Kardeşinin öldürülmesi üzerine korkuya kapılan Adherbal, elinden geldiğince savaşa hazırlanıyordu. Öte yandan

---

[88] Cic. *Verr.* 2. 3. 209; Sall. *Iug*. 46. 7; Vell. 2. 11. 1; Plut. *Mar*. 6. 1-2; 7. 1; Broughton 1951, 534; 547; Carney 1959b, 75-76; Badian 1962, 216; Bicknell 1969, 330; Broughton 1986, 140; Evans 1994, 52-63.

duruma müdahale etmelerini istemek üzere elçilerini de Roma'ya yollamış bulunuyordu. Ne var ki hızlı davranan Iugurtha'nın saldırısına karşı koyamayacak ve sonuç olarak kendisi de Roma'ya doğru kaçmak zorunda kalacaktı. Ancak Romalıların şahsına yöneltecekleri olası bir düşmanlıktan endişe duyan Iugurtha da hiç vakit kaybetmeden elçilerini yola çıkarmıştı. Adherbal davasında belki haklı olabilirdi. Fakat Iugurtha, böyle meselelerde Romalıların haklı-haksız ayrımına dikkat etmediklerinin bilincindeydi. Zira gençliğinde Numantia'da Romalılar ile birlikte savaşmış ve bu sayede onları yakından tanımıştı. Bu sebeptendir ki Roma'ya giden elçilerinin yanlarında Romalı aristokratlara verilmek üzere bir hazine de bulunmaktaydı. Nitekim sonuç tam da Iugurtha'nın beklediği gibi oldu. Adherbal ne kadar dil dökerse döksün, *Senatus* Iugurtha'nın altınları yüzünden krallığın ikiye bölünmesini buyurdu. Bu iş, İÖ 121 yılındaki *consul*luğu ile bilinen Lucius Opimius başkanlığındaki on kişilik bir heyete (*decem legati*) havale edildi ve sonuç olarak Numidia Krallığı'nın batısı Iugurtha'ya, doğusu ise Adherbal'a verildi. Bununla birlikte krallığın bu bölünmüşlüğü çok da uzun sürmeyecekti[89].

Bu diplomasi süreci, Iugurtha'nın Romalılar hakkında öğrendiklerini doğrulamıştı. Gerçekten de "*Roma'da her şey satın alınabilir*" durumdaydı[90]. Dolayısıyla elindekiyle yetinmesine gerek yoktu. Nitekim kısa bir süre sonra Adherbal'a karşı yeni bir saldırıya başlamış bulunuyordu. Adherbal, saldırıya karşı koyamamıştı. Sonuç olarak Cirta kentinin surları ardına sığınmıştı. Onu bu durumdan artık yalnızca Roma kurtarabilirdi. Ne var ki düşmanca tavırlarını durdurması için Roma'dan kendisine iki defa heyet gönderilmesine rağmen Iugurtha kalkıştığı işten vazgeçmeyecekti. Iugurtha, İÖ 112 yılında Cirta'yı ele geçirmeyi başardı. Ardından Adherbal ile birlikte aralarında Romalıların da bulunduğu tüm

---

[89] Sall. *Iug*. 5-16; Liv. *per*. 62; Flor. 1. 36. 3-5; Fields 2010, 104; Ersoy 2011, 51-53.
[90] Sall. *Iug*. 8. 1: "*Romae omnia venalia esse.*"

kent ahalisini katliama uğrattı. Ancak bu kez işler Iugurtha'nın umduğu gibi gitmeyecek, parası meselenin üstünü örtmeye yetmeyecekti. İÖ 111 yılı için *plebs tribunus*luğuna seçilen Gaius Memmius'un gayretleriyle Numidia'ya savaş ilan edilmiş, savaşın komutası ise aynı yıl için *consul*luğa seçilen Lucius Calpurnius Bestia'ya verilmişti[91].

Lucius Calpurnius Bestia, birkaç kenti ele geçirmek suretiyle savaşa hızlı bir giriş yaptıysa da bir süre sonra durakladı. Zira Iugurtha'nın parasına yenilmiş durumdaydı. Sonuç olarak kralla hayli hafif şartlar içeren bir barış imzalayarak yaklaşan seçimlere başkanlık etmek üzere Roma'ya doğru hareket etti[92]. Fakat tüm bu yaşananlar Roma'yı kaynar bir kazan hâline getirecekti. Halk olan bitene büyük bir tepki duyuyordu. Öte yandan *Senatus* da böyle bir barışı onaylayıp onaylamamak hususunda tereddüt yaşıyordu. Bu noktada sahneye yeniden Gaius Memmius çıktı. Birbiri ardına verdiği söylevler sayesinde Iugurtha'nın can güvenliği temin edilerek kirli ilişkilerini ortaya dökmek maksadıyla Roma'ya getirilmesi yönünde bir karar aldırmayı başardı. Bu iş için İÖ 111 yılı *praetor*larından Lucius Cassius Longinus görevlendirildi. Çok geçmeden Iugurtha Roma'ya getirildi. Iugurtha'nın bu emre kolayca boyun eğmesinde Roma'dan duyduğu korku dışında elbette ki başka etkenler de rol oynamıştı. Kendisini desteklemesi adına İÖ 111 yılı *plebs tribunus*larından Gaius Baebius'a rüşvet verdiği için rahattı. Toplantı günü geldiğinde orada bulunan Romalıların büyük bir kısmı kralın cezalandırılmasını istiyordu. Öyle ki halkın öfkesi giderek artıyordu. Durum her an kontrolden çıkabilirdi. Ancak Gaius Memmius kızgın kalabalığı yatıştırmasını bilmişti. Ardından sözü ele almış ve Iugurtha'nın suçlarını bir bir saymıştı. Sonrasında ise suçlamaları cevaplaması için sözü Iugurtha'ya bırakmıştı. Gaius Baebius, işte tam bu noktada devreye girmişti. Kraldan ağzını açıp tek bir söz söylememesini istemişti. Iugurtha ortağının isteğine

---

[91] Diod. 35. 31. 1; Sall. *Iug*. 20-27; Strab. 17. 3. 12; Liv. *per*. 64. 1; Flor. 1. 36. 6; Eutr. 4. 26; Fields 2010, 104-105; Ersoy 2011, 53-54.
[92] Sall. *Iug*. 29; Liv. *per*. 64; Flor. 1. 36. 7; Eutr. 4. 26; Last 1932c, 119-121; Sampson 2010, 60-63.

harfiyen uyacaktı. Karşısındaki kızgın kalabalığın her türlü tahrikine karşın sessizliğini korumayı başaracaktı. Bu tavrı yüzünden toplantı ciddiyetini yitirmişti. Nitekim bir sonuca bağlanmadan sona erecekti. Başka bir deyişle, Iugurtha maddî gücü ve Roma dünyası ile olan tanışıklığı sayesinde bu zor durumdan da sıyrılmıştı. Hatta bu arada tahtı için potansiyel bir tehdit oluşturan Massiva isimli Roma'ya sığınmış bir Numidia prensini de ortadan kaldırmıştı. Roma'dan ayrılırken söylediği rivayet edilen, "*Satılık kent, alıcısını bulursa kısa zamanda heba olacak!*" şeklindeki sözleri[93], yaşananların bir anlamda özetiydi. Böyle bir manzarada ne savaşın ne de skandalların bitmesi mümkün değildi[94].

Skandalların savaşında Romalıların yeni komutanı, İÖ 110 yılı *consul*larından Spurius Postumius Albinus'du. O, her ne kadar bu işi bir an evvel bitirmek istiyorsa da Iugurtha'nın hiç de acelesi yoktu. Ne tam anlamıyla savaşmakta ne de barışa yanaşmaktaydı. Yalnızca düşmanını oyalamaktaydı. Bu yüzden kayda değer bir gelişme yaşanmayan epey bir vakit geçti. Sonrasında ise Spurius Postumius Albinus ordunun komutasını kardeşi Aulus Postumius Albinus'a bırakıp yaklaşan seçimlere başkanlık etmek üzere Roma'ya gitti. Aulus Postumius Albinus, anlaşılan o ki, bu durumu kendisini kanıtlamak için bir fırsat olarak görüyordu. Zira kış mevsimi yaşanmasına rağmen askerlerine harekete geçme emri vermiş bulunuyordu. Ancak bu hareketinin bedeli ağır olacak ve bir gece vakti Iugurtha'nın ordusu tarafından kuşatılacaktı. Sonuç olarak Roma ordusu esir alındı ve ardından varılan antlaşma gereği Numidia dışına çıkarıldı. Spurius Postumius Albinus, yaşananların haberini alması üzerine takviye güçler toplayarak yeniden bölgeye dönecekti. Fakat burada Roma ordusunun savaşmaya mecali olmadığı, dahası ortada disiplin namına hiçbir şeyin kalmadığı gerçeğiyle

---

[93] Sall. *Iug*. 35. 10: "*Urbem venalem et mature perituram, si emptorem invenerit!*" Ayrıca bkz. Liv. *per*. 64. 2: "*O urbem venalem et cito perituram, si emptorem invenerit.*" Bu rivayet, Appianos'un elimizde yanlızca birkaç fragmanı bulunan Numidia Savaşı anlatısında da geçmekle birlikte Iugurtha burada, "*Eğer talibi çıkarsa tüm bir Roma kenti satılıktır,*" der (*Num*. 1): "*Ῥωμαίων ἡ πόλις ἐστὶν ὠνία πᾶσα, εἴ τις ὠνητὴς αὐτῆς εὑρεθείη*."
[94] Diod. 35. 35a. 1; Sall. *Iug*. 28-35; Liv. *per*. 64. 1-2; Flor. 1. 36. 7-8; Ersoy 2011, 54.

yüzleşecekti. Mevcut şartlar altında yapabileceği fazla bir şey bulunmamaktaydı. Bu yüzden herhangi bir harekette bulunmayacak ve savaşı atanacak olan yeni komutana bırakacaktı[95].

Quintus Caecilius Metellus işte böyle bir savaşın ve böyle bir ordunun komutasını ele almıştı. Ancak o, karakter itibariyle önceki komutanlardan farklıydı ve dolayısıyla savaş da şimdi farklı bir seyir alacaktı. Quintus Caecilius Metellus, ilk iş olarak orduya çekidüzen verdi ve ardından harekete geçti. Muthul Nehri yakınlarındaki ilk çarpışma, Romalıların zaferiyle sona erdi. Ancak Zama'da gerçekleşen çarpışmada taraflar birbirlerine üstünlük kuramamıştı. Bununla birlikte Iugurtha artık tükenmiş durumdaydı. Öyle ki teslim olmanın eşiğine bile gelmişti. Fakat meseleyi ölçüp tarttıktan sonra ne olursa olsun savaşı sürdürmeye karar vermişti. Iugurtha'nın bu duruma düşürülmesinde Gaius Marius'un da büyük bir payı vardı. Nitekim kazanılan başarıların haberi Roma'ya ulaştığında halkın dilinde *consul*un yanı sıra onun da adı dolaşmaktaydı. Gaius Marius artık *consul*luğa adaylığını koyma vaktinin geldiğini düşünüyordu. Fakat öncelikle Quintus Caecilius Metellus'un düşüncesini öğrenme gereği duymuştu. Quintus Caecilius Metellus, küçümseyici tavırlarla bu tasarısına şaştığını, böyle bir işe kalkışması için daha erken olduğunu söylemişti. Fakat elbette ki karar ona aitti ve eğer tavsiyesini dikkate almayıp seçimlere katılmak isterse kendisine vakti geldiğinde Roma'ya gitmesi için izin verecekti. Bu olay, hâliyle, tarafların arasında soğuk rüzgârların esmesine neden olmuştu. Seçimlere katılmak üzere Roma'ya gelen Gaius Marius, şimdi tüm vaktini halkı başta Quintus Caecilius Metellus olmak üzere aristokratlara karşı kışkırtmaya harcıyordu[96].

Gaius Marius'un kışkırtmaları işe yaramış, İÖ 108 yılında girdiği seçimlerden ertesi yılın *consul*u olarak çıkmayı başarmıştı. Üstelik bununla da yetinmeyerek *plebs tribunus*u

---

[95] Sall. *Iug*. 36-39; Liv. *per*. 64. 3; Flor. 1. 36. 9; Hayne 1981, 61; Ersoy 2011, 54-55.
[96] Sall. *Iug*. 43-45; Liv. *per*. 65. 1; Vell. 2. 11. 1-2; Plut. *Mar*. 7-8; Eutr. 4. 27; Shotter 2005, 30-31; Fields 2010, 105-110; Ersoy 2011, 55.

Titus Manlius Mancinus'un yardımlarıyla Numidia'daki savaşın komutasına üzerine almıştı. Ancak *Senatus* onu savaşa yeni *legio*lar götürmekten alıkoymuş ve yalnızca toplayabildiği kadar gönüllüyü beraberinde götürme serbestliği sunmuştu. *Senatus* bu izni verirken, hiç kuşku yok ki, halkın rahatını bozup onunla birlikte savaşa gitmeyeceğini düşünüyordu. Bu düşünce gerçekten doğru olabilirdi. Fakat Gaius Marius'un normalde askerlik yapmalarına izin verilmeyen *proletarius*lardan kendisine ordu devşirmeye kalkışması üzerine mesele anlamını yitirmişti. İşsizler ordusunun neferleri, hâliyle, büyük bir şevkle Gaius Marius'un ordusuna katılacaklardı. Roma'da değişim rüzgârları esmeye başlamıştı[97].

Seçim süreci boyunca aristokratların yozlaşmış yönetimlerinden dem vuran ve kendisine fırsat verilirse savaşı kısa sürede sonlandıracağı iddiasında bulunan Gaius Marius, bunları söylerken elbette ki bir yere kadar samimiydi. Sonuçta bu savaşın öyle kısa bir sürede sona ermeyeceğini bilecek kadar Numidia'da vakit geçirmişti. Komutanlar ne kadar beceriksiz, askerler ne kadar disiplinsiz, Iugurtha'nın altınları ne kadar tatlı olursa olsun, savaşın bir düğüm hâline gelmesi esasen Iugurtha'nın izlediği savaş stratejisinden kaynaklanıyordu. Büyük bir meydan savaşından kaçınan Iugurtha, mücadelesini gerilla taktikleriyle sürdürüyor, ani baskınlarla sonuç almaya bakıyordu. Böylesine bir savaş tarzı karşısında Roma ordusunun yapabilecekleri sınırlıydı ve hâliyle savaş sürüncemede kalmıştı. Ancak diğer komutanların aksine Gaius Marius bu durumun farkındaydı ve sonuç olarak her ne kadar biraz zaman alsa da zafer Romalıların olacaktı. Zafere giden yolda Gaius Marius'un stratejisi düşmanı bir meydan savaşına girmeye mecbur etmek ve hızlı hareket etmekti. Bu bağlamda ilk olarak Iugurtha'nın işine yarayabilecek ne kadar müstahkem mevki varsa ele geçirmişti. Sonrasında ise güneye doğru ilerleyerek çölün derinliklerinde yer alan

---

[97] Sall. *Iug*. 73; 84-86; Vell. 2. 11. 2; Val. Max. 2. 3. 1; Plut. *Mar*. 9; Flor. 1. 36. 13; Gell. 16. 10. 14; Shotter 2005, 31; Ersoy 2011, 55.

Capsa kentine kadar uzanmıştı. Ardından yönünü batıya çevirip uzun ve zorlu bir yürüyüş sonunda Muluccha Nehri yakınlarında yer alan ve içerisinde Iugurtha'nın hazinesinin bulunduğu kaleyi zapt etmeyi başarmıştı. Yaşanan tüm bu gelişmeler Iugurtha'nın kendisini göstermesi için fazlasıyla yeterliydi. Ancak bu kez yalnız değildi. Zira artık Mauretania Kralı Bocchus gibi müttefikleri vardı ve yine bir meydan savaşına girmek yerine ani bir saldırıda bulunacaktı. Fakat Gaius Marius bu ani saldırıyı zor da olsa püskürtmeyi başarmış, dahası sonraki saldırıyı da boşa çıkarmıştı. Durumunu düzeltmek adına tüm girişimleri böylelikle engellenen ve bu arada Cirta kentini de yitiren Iugurtha, her şeye rağmen savaşı sürdürmekte kararlı görünüyordu. Ancak Mauretania Kralı Bocchus ondan farklı düşünüyordu ve sonuç olarak müttefikini arkasından vurmuştu. Iugurtha, kendisine kurulan bir tuzak sonucunda ele geçirilmiş ve Gaius Marius'un *quaestor*u Lucius Cornelius Sulla'ya teslim edilmişti (*fig. 12*). Başka bir deyişle, İÖ 112 yılında başlayan ilginç savaş, İÖ 105 yılı itibariyle yine ilginç bir biçimde sona ermişti[98].

Savaşın sona eriş biçimi, ilk bakışta Gaius Marius'un zaferini gölgeleyecek gibi duruyorsa da Romalılar bunu önemsemedi. Sonuçta savaş yalnız hileyle kazanılmış değildi. Gaius Marius, düşmanı birçok kez yenilgiye uğratmış, önderliğini ve yeni ordusunun gücünü kanıtlamıştı. Öte yandan bu sıralarda Roma daha büyük bir tehditle karşı karşıyaydı ve tüm umutlar Gaius Marius'a bağlanmıştı. Öyle ki Gaius Marius hâlâ Africa'da bulunmasına rağmen İÖ 104 yılı için yapılan seçimlerde gıyabında (*in absentia*) *consul* seçilmişti. Daha sonrasında ise bu yeni tehdidin hakkından gelmekle görevlendirilmişti[99].

Bilinmeyen bir sebepten dolayı Kuzey Denizi kıyılarındaki vatanlarını terk edip göç hareketlerine başlayan ve Cimberler ile Teutonlar olarak adlandırılan iki German kabilesi,

---

[98] Diod. 35. 39; Sall. *Iug*. 86-113; Liv. *per*. 66; Plut. *Mar*. 10; *Sull.* 3; Flor. 1. 36. 13-18; Eutr. 4. 27; Badian 1970, 6-7; Evans 1994, 57-67; Fields 2010, 110-113; Ersoy 2011, 55-56; Faulkner 2015, 155-156.
[99] Sall. *Iug*. 114; Liv. *per*. 67; Vell. 2. 12. 1-2; Plut. *Mar*. 11. 1; Evans 1994, 79; Shotter 2005, 32.

Orta Avrupa'yı kasıp kavurduktan sonra İÖ 113 yılında Roma sınırlarına dayanmıştı. *Senatus*, bunun üzerine, söz konusu yılın *consul*larından Gnaeus Papirius Carbo'yu bu bölgeye yollamış, fakat Noreia mevkiinde yapılan savaş Roma için büyük bir bozgunla sonuçlanmıştı[100]. Italia böylece bir istilaya açık hâle gelmişse de Germanlar bilinmeyen bir nedenden dolayı batıya yönelmişler ve Tigurinler adı verilen bir Kelt kabilesini de yanlarına alarak Gallia'ya girmişlerdi. Roma, Gallia Transalpina *provincia*sını tehlikeye sokan bu duruma elbette ki göz yumacak değildi. Ancak bu sefer de başarılı olamamıştı. İstilacılar, ilk olarak bilinmeyen bir mevkide İÖ 109 yılı *consul*larından Marcus Iunius Silanus'u yenilgiye uğratmışlar, ardından İÖ 107 yılında Burdigala'da Gaius Marius'un mevkidaşı Lucius Cassius Longinus'un ölümüyle simgelenen bir zafer daha kazanmışlardı. Roma, bunun üzerine, İÖ 106 yılı *consul*u Quintus Servilius Caepio'yu bölgeye göndermişti. Hatta bunu yeterli bulmayarak buradaki orduyu İÖ 105 yılı *consul*u Gnaeus Mallius Maximus komutasında bir kuvvetle takviye etmişti. Ancak değişen hiçbir şey olmayacaktı. İstilacılar bu orduyu İÖ 105 yılının Ekim ayının başlarında Arausio mevkiinde çok büyük bir bozguna uğratacaklardı[101]. Roma ordusu neredeyse tamamen imha edilmişti. Kayıplar seksen binin üzerindeydi ki Hannibal ile yapılan Cannae Savaşı'ndan bu yana böylesi görülmemişti. Tüm bu yaşananlar akıllara İÖ 4. yüzyılın başlarında yaşanan Kelt istilasını getiriyordu. Gerçi şimdiki istilacılar nedense savaşın ardından Italia üzerine yönelmemişlerdi ancak elbette ki aniden çıkıp gelmeyeceklerinin garantisi yoktu. Roma'nın acilen yeni bir Marcus Furius Camillus bulması gerekmekteydi. Dolayısıyla bütün gözler savaş meydanlarında kendini kanıtlamış bulunan Gaius Marius'a çevrilmişti. Publius Cornelius Scipio Aemilianus

---

[100] Diod. 34. 37. 1; Strab. 5. 1. 8; Liv. *per*. 63; Vell. 2. 12. 2; Tac. *germ*. 37. 2; App. *Gall*. 13. 1-4; Eutr. 4. 25; Sampson 2010, 93-95; Atlan 2014, 137; Faulkner 2015, 156.

[101] Cic. *de Or*. 2. 199-200; Sall. *Iug*. 114; Diod. 36. 1. 1; Liv. *per*. 67; Vell. 2. 12. 2; Tac. *germ*. 37. 5; Plut. *Cam*. 19. 7; *Sert*. 3. 1; *Luc*. 27. 7; Flor. 1. 38. 4; App. *Gall*. 1. 5; Eutr. 5. 1; Sampson 2010, 131-140; Atlan 2014, 137; Faulkner 2015, 157.

Africanus'un yaklaşık otuz yıl önce sarf ettiği sözler doğrulanmıştı. Roma halkının önderi ve koruyucusu olma yükü artık Gaius Marius'un omuzlarındaydı[102].

Gaius Marius, İÖ 104 yılının Ocak ayının başlarında Roma'ya geldi. İlk iş olarak Iugurtha'nın Roma halkına teşhir edildiği bir *triumphus* (zafer töreni) düzenledi ve ardından Gallia Cisalpina'ya doğru harekete geçti. İstilacılar, bu sıralarda birbirlerinden ayrılmış bir durumdaydı. Cimberler Hispania'ya doğru yönelmişken, diğerleri Gallia içlerinde yağma faaliyetleri ile uğraşıyorlardı. Gaius Marius'un belirlediği savaş stratejisi düşmanı üzerine gelene kadar beklemekti ve bu yüzden onların peşine düşmedi. Ancak istilacıların yeniden kendilerini göstermeleri nispeten uzun bir süre sonrasında gerçekleşecekti. Bu durum Gaius Marius'un hayli işine yaramıştı. Zira teamüllere aykırı olmasına ve daha önce hiçbir örneği bulunmamasına rağmen geçen her yılda yeniden *consul*luğa seçilmesi bir yana, bu süre zarfında ilk tohumlarını İÖ 107 yılında attığı askerî reformlarını da geliştirebilme imkânı bulacaktı. Düşmanın yokluğunda yeniden düzenlenen Roma ordusu, ilk sınavını vermek için sabırsızlıkla beklemekteydi. Bekleyişleri fazla uzun sürmeyecekti. İÖ 103 yılı itibariyle yeniden bir araya gelmekle birlikte sonradan ayrılarak iki farklı yönden Italia'ya doğru yürümeye hazırlanan istilacılar, elbette neyle karşılacaklarını bilmiyorlardı. Gaius Marius'un ordusuyla ilk olarak Teutonlar tanışacaktı. İÖ 102 yılında Aquae Sextiae mevkiinde yapılan savaş, ezici bir Roma zaferiyle sonuçlanmıştı. Bunu İÖ 101 yılında Vercellae mevkiinde Cimberlerin imha edilmesi izledi. Gaius Marius kendisine duyulan güvenin hakkını vermişti. Dahası yalnızca düşmana karşı bir savaş kazanmakla kalmamıştı. Bu süreçte yaptığı askerî reformlarla Roma ordusunun geleceğini kurtarmıştı[103].

---

[102] Plut. *Mar*. 11; Flor. 1. 38. 1-4; Evans 2005, 39-43; Faulkner 2015, 157.
[103] Sall. *Iug*. 114; Liv. *per*. 67-68; Plut. *Mar*. 12-27; Flor. 1. 38. 5-21; Eutr. 5. 1-2; Evans 2005, 44-51; Atlan 2014, 138-140; Faulkner 2015, 157.

Roma ordusu, daha önce de çokça değinildiği üzere, bir vatandaş ordusuydu. Ancak ordunun bel kemiğini oluşturan küçük çiftçi sınıfının çökmeye yüz tutması, doğal olarak, Roma asker havuzunun da giderek daralmasına neden olmuştu. Bir vatandaşın orduya kabul edilebilmesi için gereken varlık oranında indirime gidilmesi bile durumu değiştirememişti. Zira vatandaşın yoksulluğu günden güne artar bir hâldeydi. Bununla birlikte ortada başka bir sorun daha bulunmaktaydı. Orduya kabul edilebilecek nitelikleri kaybetmemiş Romalılar arasında da ordu hizmetine karşı gittikçe artan bir gönülsüzlük baş göstermiş durumdaydı. Böyle bir ortamda eğitim ve disiplin hususunda sıkıntılar yaşanıyor ve ordudan firar etme vakaları sıklaşıyordu. Dolayısıyla Roma ordusu düşman karşısında artık eskisi gibi varlık gösteremiyordu. Buna bir de kötü önderlik eklendiği vakit Roma ordusunun bir bozguna uğraması artık işten bile değildi. Nitekim Numantia'da, Numidia'da ve Germanlar karşısında yaşanan başarısızlıklar, bunu net bir şekilde göstermekteydi. Bu zorlu savaşlarda verilen ağır kayıplar, asker havuzu zaten daralmış bir durumdaki Roma'yı çok büyük bir sıkıntıyla karşı karşıya bırakmıştı. Eğer duruma bir çözüm getirilemezse Roma yakında cepheye sürecek asker bulamayacaktı. Gaius Marius, işte bu noktada devreye girmekteydi. Tarafından yapılan reformlar sayesinde tüm bu sıkıntılara bir çözüm getirilecekti[104].

Iugurtha Savaşı bahsinde de değinildiği üzere, bu savaşa yeni *legio*lar götürmesi engellenen Gaius Marius, buna cevap olarak asker alımında mülkiyet şartını kaldırmış ve böylelikle *proletarius*ların asker olarak istihdam edilmesine olanak sağlamıştı. Bu esasen ara sıra başvurulan bir uygulamaysa da bu kez kalıcı bir hâl alacaktı. Zira işsizliğin pençesinde kıvranırlarken bir anda kendilerini asker olarak bulan bu insanlar, ordunun kendilerine sağlayacağı imkânları kaybetmemek adına görevlerini canla başla yerine getirmekteydi. Uzak diyarlarda uzun yıllar boyunca görevde kalmak onlar için sorun değildi. Gaius Marius

[104] Atlan 2014, 138; Hanson 2014b, 52-54; Özüsağlam-Mutlu 2014, 26-31; Faulkner 2015, 161.

tarafından daha da sertleştirilen askerî eğitimlere seve seve katlanıyorlardı. Anlaşılacağı üzere, Roma ordusunun mevcut sıkıntılarına kelimenin tam anlamıyla ilaç olmuşlardı ve bu yüzden askerlikteki mülkiyet geleneğinin kırılmasına artık hiç kimse ses çıkaramazdı. Roma ordusu, askerliği bir meslek olarak gören yeni askerleriyle birlikte yavaş yavaş profesyonel bir orduya dönüşüyordu. Gaius Marius tek bir hamle yaparak hem işsizliğe hem de ordunun sıkıntılı durumuna bir çözüm bulmuştu[105].

Roma ordusunun bu yeni askerlerinin durumu, maddî yönden olduğu kadar manevî yönden de düzelmişti. Sonuçta düne kadar ayaktakımı olarak görülen bu insanlar artık şerefli birer askerdi. Fakat buna rağmen toplumun diğer kesimleri tarafından hor görülmekten kurtulmuş olduklarını söylemek biraz zordu. Zira generallerinin yapmış olduğu bir askerî düzenlemeden dolayı artık kendilerine Marius'un Katırları (*Muli Mariani*) deniliyordu. Savaşta hıza inanan Gaius Marius, ordunun yük katarlarına bağlılığını azaltmakta kararlıydı. Bu yüzden askerinin sırtına mecazen değil gerçekten büyük bir yük yüklemiş durumdaydı. Yürüyüş hâlindeki bir Roma askeri artık ağır teçhizatının yanı sıra sırtında kendisine uzun süre yetecek kadar erzak, yemek için kap kacak, su mataraları, siper kazmak için kazma kürek ve kişisel eşyalar gibi otuz kiloya varan bir yük de taşıyordu. Numidia çöllerindeki mesafe açısından uzun fakat zaman açısından kısa olan yürüyüşler işte böyle mümkün olmuştu[106].

Verilen ağır eğitimler ve sırtlarına yüklenen ağır yükler sayesinde Roma askerinin bir süredir kaybolmuş durumdaki disiplin ruhunu yeniden ortaya çıkaran Gaius Marius, bundan sonra yine epey bir önem arz eden başka bir meselenin üzerine eğilmişti. Düşman karşısında artık eskisi gibi etkili olamayan *legio*yu yapısal ve taktiksel anlamda bir

---

[105] Val. Max. 2. 3. 1; Flor. 1. 36. 13; Gell. 16. 10. 11-14; Adcock 1940, 20-21; Matthew 2006, 1; Rankov 2008, 32; Atlan 2014, 138; Hanson 2014b, 54; Özüsağlam-Mutlu 2014, 32; Faulkner 2015, 161.
[106] Frontin. *strat*. 4. 1. 7; Plut. *Mar*. 13. 1; Hanson 2014b, 57; Özüsağlam-Mutlu 2014, 35; Faulkner 2015, 161.

değişikliğe uğratmak gerekmekteydi. Roma ordusunu hiç olmadığı kadar etkili bir hâle getirecek olan bu değişiklikten önce bir *legio*nun ana gücünü savaş tecrübesine göre *hastati, principes* ve *triarii* isimleri altında gruplandırılan aşağı yukarı üç bin ağır silahlı piyade (*milites*) oluşturuyordu. Bunlar ayrıca *velites* adı verilen bin iki yüz hafif silahlı piyade ile *equites* adı verilen üç yüz kişilik bir süvari birliği tarafından destekleniyordu. Ancak Gaius Marius hafif silahlı piyadeleri ve *legio* süvarilerini lağvedecek ve Roma *legio*ları artık yalnız ağır silahlı piyadelerden meydana getirilecekti. Yapılan bu yapısal değişiklik, doğal olarak, beraberinde taktiksel bir değişiklik de getirecekti. *Legio* eskiden *manipulus* adı verilen otuz taktiksel birime ayrılıyordu. Bu *manipulus*lar cephede üç saf oluşturacak şekilde arka arkaya sıralanıyordu. Bir dama tahtasını andıran bu dizilişte en ön safta genç askerlerden oluşan on *hastati manipulus*u savaşmakta, bunların hemen arkasında orta yaşlı askerlerden oluşan on *principes manipulus*u yer almakta, üçüncü safta ise tecrübeli askerlerden oluşan on *triarii manipulus*u bulunmaktaydı[107]. Fakat Gaius Marius'un düzenlemeleriyle birlikte *manipulus* artık temel taktik birim olmaktan çıkarılmıştı. *Legio*nun temel taktik birimi bundan böyle *cohors*tu. Bir *cohors*, eski düzendeki her üç gruptan birer *manipulus* alınarak oluşturulmuştu. Başka bir deyişle, *legio* şimdi on *cohors*tan müteşekkildi. Öte yandan *cohors*u oluşturan *manipulus*lar arasındaki farklılıklara da bir son verilmişti. Bunlar artık aynı silahları taşıyacaklardı. *Cohors* nizamı altındaki sıralanışları da eskisi gibi arka arkaya değil yan yana olacaktı. Anlaşılacağı üzere, *legio*nun savaş düzeni de değiştirilmişti. Çeşitli formasyonlar görülmekle birlikte *legio* savaşa genellikle önde dört, ortada ve arkada üçer *cohors*un yer aldığı *triplex acies* denilen üçlü hat düzeninde sürülecekti. Tüm bu düzenlemeler sonucunda

[107] Hanson 2014a, 47-48; Özüsağlam-Mutlu 2014, 22-24; 32; Faulkner 2015, 162.

legio eskisinden daha hareketli bir hâl almıştı. Sevk ve idaresi de azımsanamayacak derecede kolaylaşmıştı[108].

Buraya kadar temas edilenler Gaius Marius'un Roma ordusunu zirve dönemine nasıl ulaştırdığını göstermek için yeterliyse de onun tarafından getirilen askerî yenilikler bu kadarıyla sınırlı değildi. Örneğin Roma askerinin saldırı silahlarından biri olan ve *pilum* olarak adlandırılan kargıyı yeniden şekillendirmişti. *Pilum*un demirden yapılan öldürücü kısmını tahta sapıyla birleştiren perçin çivilerinden biri artık tahtadandı. Böylelikle düşmana fırlatılan bir *pilum*, hedefini vurduğunda ya kırılacak ya da kullanılamaz bir hâl alacak, sonuç olarak düşman tarafından Romalılara geri fırlatılamayacaktı. Bu nispeten önemsiz bir şeymiş gibi duruyorsa da Gaius Marius'un askerlik sanatındaki hünerini ortaya koymak açısından güzel bir örnekti[109]. Onun maharetli elleriyle neredeyse yeniden yaratılan Roma ordusu, yine onun tarafından yaratılan ve *aquila* olarak adlandırılan kartal sancağının altında çok büyük zaferler elde edecekti[110]. Roma ordusuna eski gücünü kazandıran ve German tehdidini kesin bir şekilde ortadan kaldıran Gaius Marius, İÖ 100 yılında Roma'ya döndüğünde tüm bir Roma halkı tarafından Üçüncü Romulus olarak selamlanacaktı. Bununla birlikte bin bir emekle sağladığı saygınlığı çok geçmeden büyük bir sarsıntıya uğrayacaktı[111].

Cumhuriyet rejiminin kuruluşundan bu yana, Roma'nın devlet idaresindeki hâkim prensibi, tek bir şahsın aşırı derecede güç elde etmesinin önüne geçmekti. Her ne kadar ara sıra bu prensibin ihlal edildiği durumlar olmuşsa da bunlar yalnızca kısa süreli deneyimlerdi. Ancak İÖ 104 yılındaki *consul*luğu bile teamüllere aykırıyken Gaius Marius'un İÖ 104 ile 100 yılları arasında bu göreve beş kere üst üste seçilmesiyle bu prensip hiç olmadığı kadar

---

[108] Bell 1965, 416-417; Adcock 1940, 21; Hanson 2014b, 55; Özüsağlam-Mutlu 2014, 32-35; Faulkner 2015, 162.
[109] Plut. *Mar*. 25. 1-2; Matthew 2010, 51.
[110] Plin. 10. 16; Rankov 2008, 31-32; Atlan 2014, 139; Hanson 2014b, 57; Özüsağlam-Mutlu 2014, 35.
[111] Plut. *Mar*. 27; Flor. I. 38. 5-21; Eutr. 5. 1-2; Evans 2005, 44-51; Atlan 2014, 138-140; Faulkner 2015, 157.

ihlal edilmiş durumdaydı. Böyle bir güce kendi içlerinden birinin sahip olmasına bile katlanamayan aristokratlar, bir yeni adamın *consul*luk makamına beşi peş peşe olmak üzere altı kere gelmesini doğal olarak hazmedemiyorlardı. Ne var ki bu durum karşısında o günün şartlarında yapabilecekleri pek de fazla bir şey yoktu. Yalnızca yaşananlara karşı duyulan rahatsızlığın belli edilmesiyle yetiniliyordu. Gaius Marius, hiç kuşku yok ki, aristokratların bu hazımsızlığının ileride başına işler açabileceğinin farkındaydı. Ancak bu durumu hiç de umursamamıştı. Onun bütün derdi, kendisini zaferlere taşıyan askerlerine ödül olarak toprak sağlayabilmekti. Bu yüzdendir ki en büyük *popularis* olarak *populares* hareketinin radikal isimleriyle henüz Germanlar ile olan savaş sürerken bir ittifak tesis etmişti[112]. Bu isimler, İÖ 103 ve 100 yıllarının *plebs tribunus*u Lucius Appuleius Saturninus ile İÖ 101 yılında *plebs tribunus*luğu, İÖ 100 yılında da *praetor*luk görevini üstlenen Gaius Servilius Glaucia'ydı. Bu iki isim, ilk aşamada Numidia'da savaşan birçok askere toprak dağıtılmasını öngören bir yasa çıkarmaktan başka Gaius Marius'un İÖ 102 ve 100 yılları için *consul* seçilmesinde de epey etkili olmuşlardı. İÖ 100 yılına gelindiğinde ise gündemlerinde Germanlarla savaşan askerlere toprak dağıtılması, Sicilia, Akhaia ve Makedonia topraklarında koloniler kurulması ve vatandaşlara piyasanın durumu göz önüne alınmaksızın sabit fiyattan buğday satılması gibi konular bulunuyordu. Ne var ki *Senatus* bu önerilere şiddetle karşı çıkıyor, Roma siyaset arenasında tansiyon giderek yükseliyordu. Bu noktada devreye Gaius Marius girdi. Meseleyi o güne kadar örneği görülmemiş bir yöntemle çözecekti. Kendisine bağlı askerleri Roma'ya çağırmıştı. Söz konusu tasarılar, silahlarının gölgesi altında yasalaşacaklardı. Gaius Marius böyle bir hamlede bulunurken, hiç kuşkusuz, sadece anı kurtarmayı düşünüyordu. Sonuçta bu işin uzun vadede nasıl sonuçlara yol açacağını şimdiden görebilmesinin imkânı yoktu. Ancak çok geçmeden kendisinde mesele hakkında ufaktan da olsa bir fikir oluşmaya

---

[112] Liv. *per*. 69. 1-3; Plut. *Mar*. 29; App. *civ*. 1. 28-31; Flor. 2. 4. 1-2; Auct. *de Vir. Ill.* 73. 1-8; Shotter 2005, 33; Broadhead 2007, 158-159; Atlan 2014, 140-141; Faulkner 2015, 160.

başlayacaktı. Zira Lucius Appuleius Saturninus ve Gaius Servilius Glaucia, tasarılarının bu şekilde yasalaşmasından sonra kelimenin tam anlamıyla küstahlaşmışlardı[113].

Teamüllere aykırı olmasına rağmen İÖ 99 yılı için yapılan seçimlerde Lucius Appuleius Saturninus *plebs tribunus*luğuna, Gaius Servilius Glaucia ise *consul*luğa adaydı ve her türlü itiraza karşın adaylıklarında diretiyorlardı. Nitekim Lucius Appuleius Saturninus *plebs tribunus*luğuna tekrar seçilmeyi başaracaktı. Ancak Gaius Servilius Glaucia, Iugurtha Savaşı sırasındaki *plebs tribunus*luğu ile bilinen Gaius Memmius'a karşı seçimi kaybetmişti. Gaius Servilius Glaucia elbette ki böyle bir yenilgiyi kolayca sindirecek değildi ve taraflar henüz o dakika birbirine girmişti. Çıkan olaylar sırasında *consul designatus* Gaius Memmius feci hırpalanmış ve bu durum ölümüne yol açmıştı. *Senatus* da bunun üzerine bir *senatus consultum ultimum* çıkartmıştı. Böyle bir manzarada Gaius Marius'un yapabileceği bir şey yoktu. Her ne kadar bir tereddüt yaşıyorsa da mevcut *consul* olarak meseleye el koyması gerekiyordu. Sonuç olarak *Senatus*'un kararı uyarınca kendi taraftarlarını silahlandırdı. Daha sonrasında ise destekçileri ile birlikte Capitolinus Tepesi'nde mevzi alan eski müttefiklerinin etrafını sardı. Ardından canlarının bağışlanacağına yönelik bir teminat vererek onları teslim olmaya ikna etti ve geçici olarak *Senatus* binasına hapsetti. Fakat halkın büyük çoğunluğu bunlara merhamet göstermekten yana değildi. İçlerinden bazıları *Senatus* binasının çatısına tırmanacak ve içerideki esirlerin hepsi ölünceye dek onlara taş yağdıracaktı. Gaius Marius için sıkıntılı günler işte böyle başlamıştı[114].

Lucius Appuleius Saturninus ve Gaius Servilius Glaucia kaynaklı çıkan olaylar, Gaius Marius'un neredeyse tüm bir Roma'nın gözünden düşmesine sebep olmuştu. Takındığı

---

[113] Liv. *per.* 69. 1-3; Plut. *Mar.* 29; App. *civ.* 1. 28-31; Flor. 2. 4. 1-2; Auct. *de Vir. Ill.* 73. 1-8; Evans 1994, 116-124; Shotter 2005, 33; Broadhead 2007, 158-159; Atlan 2014, 140-141; Faulkner 2015, 160.
[114] Liv. *per.* 69. 4-5; Plut. *Mar.* 30. 1-4; App. *civ.* 1. 32-33; Flor. 2. 4. 3-6; Auct. *de Vir. Ill.* 73. 9-11; Evans 1994, 124-127; Shotter 2005, 34; Atlan 2014, 141; Faulkner 2015, 162-163.

tavır, toplumun her kesimi tarafından ikiyüzlü olarak nitelendiriliyordu. Her şeyden önce bu isimleri palazlandıran bizzat kendisiydi. Dolayısıyla halkın bir kısmı ona bu yönden yüklenmekteydi. Öte yandan müttefiklerini kolayca harcamıştı. Bu durum, doğal olarak, bu isimlerle gönül bağı olanlarda şahsına karşı bir nefret duygusu uyandırmıştı. Aristokratlarla ilişkileri ise zaten iyi değildi. *Senatus* tarafından verilen buyruğu yerine getirmesi, bu yüzden onlar için bir anlam ifade etmemişti. Ortalıkta birçok söylenti dolaşıyordu. Göstermiş olduğu tereddüt türlü anlamlara yoruluyordu. Tüm bu yaşananlar Gaius Marius'u iyice bunaltmıştı. Olaylar unutuluncaya kadar bir müddet Roma'dan uzaklaşsa güzel olacaktı. Şansına bu iş için iyi bir bahane de mevcuttu. Bu sıralarda doğudan Pontos Kralı VI. Mithradates Eupator (*fig. 13*) kaynaklı karışıklık haberleri geliyor ve *Senatus* durumu bizzat yerinde görmek istiyordu[115].

Roma, muhtemelen İÖ 116 yılında, Asia *provincia*sının kuruluş sürecinde Pontos Krallığı'na bıraktığı Büyük Phrygia bölgesini bu krallıktan geri almıştı. Bu durum, o sırada Pontos tahtını yeni yeni ele alan genç yaştaki VI. Mithradates Eupator'da Romalılara karşı derin bir nefret uyandırmış ve onu belki de Romalıların en amansız düşmanı hâline getirecek olan süreç işte böyle başlamıştı. VI. Mithradates Eupator, Romalılarla başa çıkmanın kolay olmadığının bilincindeydi. Bu yüzden bundan böyle yayılmacı bir siyaset izleyecek ve bu sayede hem ordusunu hem de hazinesini güçlendirecekti. Bu bağlamda ilk olarak Pontos'un doğusu ve kuzeyini hedef aldı. Çok geçmeden bu bölgeleri ele geçirmeyi başardı. Ardından yönünü Küçük Asia'ya çevirdi ve Roma'nın o sıralarda başka meselelerle meşgul oluşundan faydalanarak Paphlagonia ve Galatia'yı işgal etti. Bunu Kappadokia'ya müdahalesi ve buraya bir kukla kral tayin etmesi izleyecekti. Roma, onun bu son hareketine kayıtsız kalamazdı. Fakat bir savaş başlatmaktan çok kralı haddini bilmesi için uyarmak arzusundaydı. Bundan

---

[115] Plut. *Mar*. 30. 4; Evans 1994, 127; Shotter 2005, 34; Atlan 2014, 141.

dolayı Gaius Marius'u İÖ 99/98 yılında dinî nitelikli bir gezi kisvesi altında Kappadokia ve Galatia bölgelerinde incelemelerde bulunması için Küçük Asia'ya gönderdi. Gaius Marius'un VI. Mithradates Eupator ile olan görüşmesinde sarf ettiği, "*Ey kral, ya Romalılardan daha güçlü olabilmeyi dene ya da emredileni sessizce yap*," şeklindeki sözlerinden[116] anlaşılacağı üzere tavrı hayli sertti. Gaius Marius'un, bu tavrının altında, anlaşılan o ki, VI. Mithradates Eupator'u kışkırtmak düşüncesi bulunmaktaydı. Zira çıkacak savaşın komutasını ele almak ve bir zafer kazanmak suretiyle sarsılan prestijini yeniden sağlayabilmesi hayli olasıydı. Ancak VI. Mithradates Eupator bu oyuna gelecek karakterde bir insan değildi. Her ne kadar Romalılardan daha güçlü olabilmeyi denemekten bir an olsun vazgeçmeyecekse de şimdilik bu sözleri sineye çekmişti[117].

VI. Mithradates Eupator'u Roma'ya karşı kışkırtmayı başaramayan Gaius Marius'un siyasî durumunu düzeltmeye yönelik son umudu da böylelikle kırılmıştı. Öyle ki Roma'ya döndükten sonra yaklaşık on yıl boyunca kelimenin tam anlamıyla bir emekli hayatı yaşayacaktı. Pek beceremediği siyasetten ayrı kalmak onu belki etkilememiş olabilirdi, ancak hiç kuşku yok ki savaş meydanlarının özlemini çekmekteydi. Gerçi bu süreçte ciddi sayılabilecek bir savaş durumu da meydana gelmemişti. Fakat bu durum İÖ 91 yılı itibariyle bir son bulacaktı. Zira Roma ile Italia'daki müttefik halklar arasında bir savaş başlamıştı. Böylesine bir savaş elbette ki durduk yere çıkmış değildi. Aksine kökleri çok derinlere gitmekteydi. Roma'nın Akdeniz dünyasının hâkimi hâline gelmesinde müttefik halkların da azımsanamayacak bir etkisi vardı. Ne var ki buna karşılık olarak hâlâ ikinci sınıf vatandaş muamelesi görüyorlardı. Roma tarafından kamulaştırılan topraklara Romalılar yerleştiriliyordu. Kendilerine ait topraklarda zorla Roma kolonileri kuruluyor ve yerel

---

[116] Plut. *Mar*. 31. 3: "*ἢ μεῖζον, ὦ βασιλεῦ, πειρῶ δύνασθαι Ῥωμαίων, ἢ ποίει σιωπῇ τὸ προστασσόμενον*."
[117] Plut. *Mar*. 31; Luce 1970, 162-168; Arslan 2007, 79-100; Evans 2011, 53-54; Ergin 2013, 74; Mayor 2013, 128-129; 151-152; Ballesteros-Pastor 2014, 225-232; Tozan 2016, 192-197.

yöneticileri hor görülüyordu. Bu durumdan tek kurtuluş, tam Roma vatandaşlığı hakkını elde etmekti. Böylelikle hem devlet yönetimine katılabilirler hem de *magistratus*ların gücüne karşı kendilerini koruyabilirlerdi. Ancak Roma bunlara vatandaşlık vermeye bir türlü yanaşmıyordu. Müttefiklerin bu yöndeki umutları da hâliyle gitgide tükeniyordu. Bununla birlikte İÖ 91 yılında müttefik halklara tam vatandaşlık verilmesi yönünde bir kampanya yürüten *plebs tribunus*u Marcus Livius Drusus'un bir suikasta kurban gitmesi, bu halkları bir hayli kızdıracaktı. Roma şimdi yeni bir savaşla karşı karşıyaydı[118].

Müttefikler, İÖ 91-90 kışında bir araya gelmiş ve Roma'nın bariz bir taklidi olan kendi devletlerini ilan etmişlerdi. Başkenti Corfinium olan ve Italia olarak adlandırılan bu devlet, iki *consul*, on iki *praetor* ve bir *senatus* tarafından yönetilecekti. Yeni devletin savunması için derhâl yüz bin kişilik bir ordu kurulmuştu. Çoğunluğu daha önce Roma adına savaşmış askerlerden oluşan bu ordunun teçhizat, eğitim ve taktik doktrin açısından Roma ordusundan bir farkı bulunmuyordu. Roma, bu durum karşısında yüz elli bin asker toplamayı başarmıştı. Ancak savaşın ilk yılı, Roma aleyhinde bir seyir alacaktı. Artık altmışlı yaşlarının sonlarında olmasına rağmen savaşa katılan Gaius Marius bile durumu değiştiremememişti ki zaten onun savaştaki varlığı uzun soluklu değildi. Her ne kadar birkaç küçük çarpışmayı kazanmışsa da idare şekli fazla ihtiyatlı olduğu için eleştirilmesi bir yana sağlık sorunları da yaşaması üzerine kısa bir süre sonra savaştan çekilmişti. Mevcut şartlar altında Roma'nın yapabileceği pek de fazla bir şey kalmamıştı. Nitekim İÖ 90 yılında kendisine sadık kalan müttefiklerin yanı sıra silahlarını bırakan tüm müttefiklere vatandaşlık hakkı tanıyacaktı. Ancak savaş bu hamleyle sona erecek değildi. Hâlâ hatrı sayılır bir kuvvet direnmekteydi. Bununla birlikte vatandaşlık hakkı tanıyarak düşmanının savaşma sebebini ortadan kaldıran

---

[118] Liv. *per.* 71; Plut. *Mar.* 32; App. *civ.* 1. 36-37; Flor. 2. 5; Evans 1994, 128-131; Shotter 2005, 35; Gabba 2006, 104-114; Arslan 2007, 169-170; Faulkner 2015, 163.

Roma'nın sonraki süreçte pek de zorlanmayacağı açıktı. Öyle ki İÖ 88 yılı itibariyle savaşı zaferle sonlandıracaktı. Yalnız bu aynı zamanda müttefiklerin de zaferiydi. Zira savaşın ardından Padus Nehri'nin güneyinde kalan bütün müttefik halklara Roma vatandaşlık hakkı verilmişti[119].

[119] Liv. *per.* 72-75; Plut. *Mar*. 33; App. *civ.* 1. 38-54; Flor. 2. 6; Evans 1994, 131; Gabba 2006, 114-128; Arslan 2007, 170-172; Kendall 2013, 353-418; Atlan 2014, 142-145; Dart 2014, 99-187; Faulkner 2015, 163-165.

III. SULLANUM REGNUM

İÖ 272 yılı itibariyle Apenninler Yarımadası'nda siyasî birliği sağlamayı başaran Roma, bu tarihten yaklaşık iki yüz yıl sonra gönülsüzce de olsa müttefik halklara tam vatandaşlık hakkı tanımıştı. Böylelikle yarımadanın toplumsal birliği de nihâyet sağlanmıştı. Bununla birlikte bu süreçte hayli sıkıntı yaşayan Roma'nın başındaki dertler henüz bitmiş değildi. Zira Müttefikler Savaşı sonucunda Roma cemiyetine katılan yeni vatandaşların *tribus*lara nasıl kaydedilecekleri meselesi bir yana doğuda da Pontos Kralı VI. Mithradates Eupator en sonunda Romalılara karşı harekete geçmişti. *Senatus*, yeni vatandaşları kura ile tespit edilecek sekiz *tribus*a yerleştirmeyi düşünüyordu. Ancak İÖ 88 yılı *plebs tribunus*u Publius Sulpicius Rufus, her *tribus*dan oy alabilmek maksadıyla bunları otuz beş *tribus*un hepsine yerleştirmekte diretiyordu. Ne var ki bu işi gerçekleştirmek için kendisine kuvvetli bir müttefik bulması şarttı. Bu yüzden Gaius Marius'a yanaşacaktı. Artık yetmiş yaşında bulunan bu büyük general, ömrü son bulmadan bir zafer daha kazanmak istiyordu. Pontos Kralı VI. Mithradates Eupator'un bu sıralarda harekete geçmiş olması ona bu zafer imkânını sağlıyordu. Ancak arzusunu gerçekleştirebilmesi için ortada aşılması gereken ciddi bir engel vardı. VI. Mithradates Eupator ile yapılacak savaşın komutası, İÖ 88 yılı *consul*u Lucius Cornelius Sulla'ya verilmiş durumdaydı. Publius Sulpicius Rufus, anlaşılan o ki, Gaius Marius'un arzularını öğrenmişti. Nitekim bu durumu kullanarak onun desteğini elde etmişti. Sonrasında ise yeni vatandaşların otuz beş *tribus*un hepsine yerleştirilmesini ve Pontos ile yapılacak savaşın komutasının Gaius Marius'a verilmesini öngören bir yasa tasarısıyla ortaya çıkmıştı. Bu hareketi, Roma'yı alevlere atacaktı[120].

---

[120] Liv. *per*. 77; Plut. *Mar*. 34; *Sull*. 8. 1; App. *civ*. 1. 55; Last - Gardner 1932a, 202; Badian 1970, 14; Lintott 1971, 442-446; Evans 1994, 132-134; Shotter 2005, 38-40; Arslan 2007, 172-173; Faulkner 2015, 165-166.

Publius Sulpicius Rufus tarafından gündeme getirilen yasa tasarısı, kentte giderek büyüyen bir kargaşa ortamı doğurmuştu. Öyle ki tasarının lehinde ve aleyhindekiler arasında artık yalnız taşlar ve sopalar konuşur olmuştu. İÖ 88 yılı *consul*ları Quintus Pompeius Rufus ile Lucius Cornelius Sulla'nın bu şiddet ortamına rağmen tasarının oylanacağı günü resmî tatil ilan etmeleri, doğal olarak, ortalığın büsbütün karışmasına yol açacaktı. Zira Publius Sulpicius Rufus bu tatil kararını tanımamış ve yandaşlarını gerekeni yapmaları için kışkırtmaya başlamıştı. Sonuç olarak aralarında Quintus Pompeius Rufus'un oğlunun da bulunduğu birçok kişi Publius Sulpicius Rufus'un silahlandırdığı yandaşları tarafından katledilmiş; bu katliamdan Quintus Pompeius Rufus kaçıp saklanmak, Lucius Cornelius Sulla ise Gaius Marius'un evine sığınmak suretiyle kurtulabilmişti. *Leges Sulpiciae* işte böylesine karışık bir ortamda *Comitia Tributa*'dan geçirilmişti ve beraberinde çok daha büyük bir karışıklık getirecekti[121].

VI. Mithradates Eupator üzerine düzenlenecek olan seferin komutasının *Leges Sulpiciae* vasıtasıyla kendisinden alınarak Gaius Marius'a verilmiş olması, Lucius Cornelius Sulla'nın itibarını fazlasıyla zedelemişti ve böyle bir durum karşısında sessiz kalması elbette beklenemezdi. Ancak dostlarına iyilik, düşmanlarına kötülük etmekte kimsenin kendisini geçemeyeceği iddiasındaki[122] Lucius Cornelius Sulla, bu yaşananlara cevaben öyle bir yola girecekti ki o güne kadar örneği görülmemişti. Bu yol Romalı ile Romalıyı karşı karşıya getirecek olan iç savaş yoluydu. Roma Cumhuriyeti'nin yıkılışıyla sona erecek olan süreç işte böyle başlıyordu. Lucius Cornelius Sulla, kentteki kargaşa ortamından herhangi bir zarar görmeden kurtulduktan sonra soluğu Nola kentinde bulunan ordugâhta almıştı. Burada, kendisine ve konumu gereği bir anlamda Cumhuriyet'e yapılan saygısızlıktan söz açmış ve

---

[121] Liv. *per*. 77. 1; Plut. *Mar*. 35. 1-3; *Sull.* 8; App. *civ.* 1. 55-56; Evans 1994, 134-135; Faulkner 2015, 166.
[122] Plut. *Sull.* 38. 4: "*...οὔτε τῶν φίλων τις αὐτὸν εὖ ποιῶν οὔτε τῶν ἐχθρῶν κακῶς ὑπερεβάλετο.*"

askerlerini Cumhuriyet'i kurtarmak için yardıma çağırmıştı. Askerleri hem komutanlarının gördüğü muamele hem de fazlasıyla ganimet vadeden Pontos seferinden mahrum kalma korkusu sebebiyle bu çağrıya uymayı kabul edeceklerdi. Lucius Cornelius Sulla, böylelikle, komutasındaki altı *legio*dan oluşan Roma ordusu ile birlikte Roma kenti üzerine yürüyüşe geçecekti[123].

Mevcut şartlar gereği Gaius Marius ve Publius Sulpicius Rufus'un buyruklarına göre hareket etmek zorunda kalan *Senatus*, bu haberi aldığında, iki *praetor*u girdikleri bu yoldan döndürmek amacıyla yürüyüşe geçen orduya karşı gönderdi. Ne var ki *praetor*ların Lucius Cornelius Sulla ile saygısızca konuştukları gerekçesiyle askerler tarafından hayli sert bir muameleye maruz kalmalarından anlaşılacağı üzere girilen bu yoldan geriye dönüş ihtimal dâhilinde bile değildi. Bununla birlikte *Senatus* bir orta yol bulmak için hâlâ umutluydu. Bu yüzden Lucius Cornelius Sulla'ya yeni bir elçilik heyeti gönderme kararı almış bulunuyordu. *Senatus*'un gönderdiği bu elçiler, Lucius Cornelius Sulla'dan hemen kente girmemesini rica etmiş ve sabrederse hakkı olan her şeyin tekrar kendisine verileceğini bildirmişti. Lucius Cornelius Sulla da bu ricayı geri çevirmemiş, kent dışında bir ordugâh kurarak bekleyeceğini söylemişti. Ne var ki bu bir aldatmacaydı. Gaius Marius ve Publius Sulpicius Rufus'un kendisine karşı koymak için yeterince kuvvetinin olmadığı bir ortamda beklemek olmazdı. Nitekim elçiler geri döndükten sonra hemen harekete geçti ve küçük bir birliğini Esquilinus Tepesi'ndeki kapıyı ve surları ele geçirmeye gönderdi. Bu birlik, her ne kadar ilk aşamada görevini başarıyla yerine getirmişse de kentteki direnişçilerin evlerin çatılarından attıkları kiremit ve taşlar sonucunda artık daha fazla ilerleyemez bir hâle gelmişti. Ne var ki tam bu sıralarda Lucius Cornelius Sulla da olay mahaline ulaşmıştı. Gözü

---

[123] Liv. *per.* 77. 1; Plut. *Sull.* 9; App. *civ.* 1. 57; Mitchell 1975, 203; Potter 2004, 83-34; Shotter 2005, 40; Arslan 2007, 173; Atlan 2014, 145.

dönmüş durumdaydı ve "*işlerin yönetimini öfkesine bıraktı*[124]." Öfkesi alev şeklinde kendini gösteriyordu. Evler ateşe veriliyor, karşılarına kim çıkarsa çıksın katlediliyordu. Böylesine bir gözüdönmüşlük doğal olarak direnişin kırılmasına olanak verdi. Gaius Marius, son bir gayretle kölelerini silahlandırmaya çalıştıysa da artık her şey için çok geçti. Bunu anladığı vakit kentten kaçtı. Roma'nın bir Romalı tarafından fethi işte böyle tamamlandı[125].

Kenti ele geçiren Lucius Cornelius Sulla ilk iş olarak *Senatus*'u toplantıya davet etti. Ardından bir daha böyle bir olay yaşanmaması adına çizdiği yol haritasını açıklamaya geçti: Bundan böyle hiçbir yasa *Senatus*'un önüne getirilmeden önce halk oylamasına sunulmayacak ve bu oylamanın denetlenmesi işi de hâli vakti yerinde ve aklı başında kimseler tarafından yapılacaktı. Öte yandan *plebs tribunus*ların da gücü kırılacak ve üç yüz yeni üye eklenmek suretiyle *Senatus*'a zaman içerisinde kaybettiği kudret yeniden kazandırılacaktı. Lucius Cornelius Sulla, alınacak bu tedbirler sayesinde olası bir iç savaşın önüne geçileceğini düşünüyordu. Ne var ki bu icraatları amacıyla tamamen çelişiyordu. Zira Lucius Cornelius Sulla'nın kurtarmak için harekete geçtiği Cumhuriyet, hiç kuşku yok ki, *optimates* hizbinin çıkarlarına hizmet eden Cumhuriyet'ti. Dolayısıyla tüm icraatları da bu yöndeydi. Fakat bu amaç uğrunda alınan ve mahiyet itibariyle Roma'nın iç gelişim bandını dört asır geriye saran bu irticaî tedbirlerin olası bir iç savaşın önüne geçmesi en net ifadeyle imkânsızdı. Zira böylesine bir yaklaşım Cumhuriyet'in sorunlarını çözmekten çok derinleştirmiş olacaktı. Elbette ki Lucius Cornelius Sulla bu gerçeğin farkında olabilirdi. Ancak şu an için bunları düşünmesi gereksizdi. Sonuçta örneği görülmemiş bir şekilde kentin üzerine yürümüş ve güç kullanarak iktidarı eline geçirmiş durumdaydı. Ayrıca başta Gaius Marius ve Publius Sulpicius Rufus olmak üzere *populares* hareketinin önde gelen on iki ismini vatan haini ilan

---

[124] Plut. *Sull.* 9. 7: "*...καὶ τῷ θυμῷ παραδεδωκὼς τὴν τῶν πρασσομένων ἡγεμονίαν.*"
[125] Liv. *per.* 77. 1; Plut. *Mar.* 35. 4-7; *Sull.* 9; App. *civ.* 1. 57-58; Evans 1994, 136; Konrad 2006, 179-180; Faulkner 2015, 166.

etmek suretiyle ölüme mahkûm etmiş bulunmaktaydı. Elinde tuttuğu güç sayesinde kısa, *populares* hareketinin sindirilmesiyle de uzun vadede başarılı olacağını hesaplıyor olabilirdi. Ancak olayların gelişimi büyük bir yanılgı içerisinde olduğunu açıkça gösterecekti[126].

Lucius Cornelius Sulla'nın ölüm listesinin ilk iki sırasını oluşturan isimlerden biri olan Publius Sulpicius Rufus, yaşanan şiddet olayları sırasında bir kölesi tarafından ihanete uğrayarak ortadan kaldırılmıştı. Ne var ki Gaius Marius, değinildiği üzere, kaçmayı başarıp *veteranus*larının yerleştirildiği Africa'ya doğru yola çıktığı için ona verilen ölüm cezası henüz uygulanamamıştı. Yolu üzerinde yakalanamadıkça veya bir ihanete uğramadıkça bu cezanın uygulanabilmesi mümkün değildi. Gaius Marius'a verilen ceza, bu yüzden, Lucius Cornelius Sulla'nın zaferinin bir sembolü olmaktan öteye geçememişti. Fakat bu sembolik ceza, Lucius Cornelius Sulla'yı hiç de beklemediği bir durumla karşı karşıya bırakmıştı. Bu tavrı, halk arasında kendisine karşı bir antipati duygusu uyandırmıştı. *Leges Sulpicae*'ın çıkarılış sürecindeki olaylar sırasında canını Gaius Marius'un evine sığınarak kurtarabildiği hâlâ zihinlerdeydi. Zor durumdayken kendisine böyle bir iyilikte bulunan birine şimdi bu şekilde karşılık veriyor olması, halk için hoş karşılanacak bir şey değildi. Lucius Cornelius Sulla, halkın duygu durumunun elbette ki farkındaydı. Öte yandan bir an önce VII. Mithradates Eupator üzerine yürümesi lâzımdı. Bu yüzden tutumunu yumuşatarak ertesi yılın *consul*luk seçimlerinin serbestçe yapılmasına olanak verdi. Böylelikle *populares* hareketinden Lucius Cornelius Cinna ile *optimates* hizbinden Gnaeus Octavius, İÖ 87 yılı *consul*luklarına seçildi. Lucius Cornelius Cinna'yı *Senatus*'a itaat edeceğine ve mevkidaşına sadakat göstereceğine dair bir teminat vermek zorunda bırakan Lucius Cornelius Sulla artık

---

[126] Liv. *per*. 77. 2; Plut. *Sull.* 10; App. *civ.* 1. 59-63; Evans 1994, 136; Arslan 2007, 173-174; Atlan 2014, 146; Faulkner 2015, 163-165.

savaş için tamamen hazır bir durumdaydı. Nitekim çok geçmeden emrindeki altı *legio* ile birlikte Hellas'a doğru yelken açacaktı[127].

Pontos Kralı VI. Mithradates Eupator, Roma'nın içinde bulunduğu kargaşa ortamını son derece iyi değerlendirmişti. Kısa bir süre içerisinde Küçük Asia'daki Roma topraklarının tamamını ele geçirmiş ve bölgedeki Roma izlerini acımasız ve kanlı bir şekilde silmişti. Bu durum, aynı zamanda Hellas'taki Hellenler üzerinde de etkili olmuştu. Yavaş yavaş Roma dünyasından kopmalar başlamış ve VI. Mithradates Eupator'u Hellenlerin koruyucusu olarak görenlerin sayısı bir hayli artmış bulunuyordu. Diğer bir ifadeyle, VI. Mithradates Eupator, İÖ 87 yılı yazına kadar Küçük Asia'dan başka Aigaios Denizi (=Ege Denizi) ve Hellas üzerinde de nüfuz sağlamayı başarmıştı. Lucius Cornelius Sulla işte böyle bir manzarada Epeiros'ta karaya çıkacaktı[128]. Roma ordusu, karaya ayak bastığı sırada hem sayı hem de donanma desteği bakımından Pontos karşısında açık bir dezavantaj içerisinde bulunuyordu. Bundan dolayı ordunun bir an önce güçlendirilmesi ve ordu için gerekli erzak ile paranın temin edilmesi gerekiyordu. Lucius Cornelius Sulla işte bu yüzden ilk olarak Aitolia ve Thessalia bölgeleri üzerine yöneldi ve buralardaki direnişi kısa sürede yok etti. Ardından Boiotia bölgesine girdi ve gazabından korkan bölge kentleri böylelikle tekrar Roma tarafına geçti. Sırada Aristion adlı bir tiran tarafından idare olunan ve Pontos ile aralarında bir müttefiklik ilişkisi bulunan Athenai (=Atina) kenti vardı. Nitekim İÖ 87/86 kışında kent kuşatma altına alındı[129].

Athenai kenti Aristion, kentin limanı Peiraieus (=Pire) ise Pontos generallerinden Arkhelaos tarafından başarıyla savunuluyordu. Bir an evvel kenti ele geçirmeye bakan

---

[127] Liv. *per.* 77. 3-7; Plut. *Sull.* 10; App. *civ.* 1. 64; Bennett 1923, 2-6; Arslan 2007, 187; Atlan 2014, 146.
[128] Cic. *Leg. Man.* 7; Liv. *per.* 77. 9; 78; Vell. 2. 18. 1-2; Plut. *Sull.* 24. 4; Flor. 1. 40. 3-9; App. *Mithr.* 20-29; *civ.* 1. 55; Eutr. 5. 5-6; Rostovtzeff - Ormerod 1932, 245; Cary - Scullard 1975, 230-231; Hind 2006, 144-152.
[129] Liv. *per.* 81. 1; Plut. *Sull.* 12. 1; App. *Mithr.* 30; Eutr. 5. 6; Keaveney 2005, 68-69; Arslan 2007, 194-196.

Lucius Cornelius Sulla, buna rağmen tüm imkânlarını zorluyor ve bu uğurda ordusunu olduğu kadar kendisini de riske atmaktan çekinmiyordu. Bu acelesinin altında elbette ki birtakım sebepler yatmaktaydı. Olayların gelişimi ona savaşa hız vermekten başka bir seçenek bırakmamıştı[130]. VI. Mithradates Eupator'un oğlu Arkathias'ın komutasındaki büyük bir Pontos ordusu, İÖ 87 yılında Thrakia üzerinden Makedonia'ya girmişti. Her ne kadar Arkathias yolda hayatını kaybetmişse de komutayı devralan Taksiles adlı bir general tarafından Pontos ilerleyişi sürdürülmekteydi. Bu ordu ile Roma ordusunun çok yakında karşıya karşıya geleceği açıktı. Dolayısıyla bunlar yardımına gelmeden önce kuşatmanın sonuçlandırılması lâzımdı. Ancak bu noktada hemen belirtmek gerekir ki bu durum Lucius Cornelius Sulla'nın nazarında ikinci planda kalıyordu. Duyduğu endişenin ve dolayısıyla savaşa hız vermesinin altında, esas olarak, yokluğu sırasında Roma'da yaşanan gelişmeler yatıyordu[131].

Lucius Cornelius Sulla'nın kurduğu düzen, kentten ayrılmasının hemen ardından ciddi bir şekilde sarsılmıştı. Zira İÖ 87 yılı *consul*u Lucius Cornelius Cinna'nın saldırısına maruz kalmıştı. Lucius Cornelius Sulla hakkında dava açmak ve Lucius Cornelius Sulla tarafından kaldırılan *Leges Sulpiciae*'ı tekrar yürürlüğe koymak yönündeki bu girişim hâliyle kentte bir karışıklık doğurmuştu. Sonuç olarak diğer *consul* Gnaeus Octavius duruma hâkim olup Lucius Cornelius Cinna'yı kentten kovmuştu. Lucius Cornelius Cinna, bunun üzerine derhâl ordu kurma çalışmalarına başlamıştı. Kurduğu orduya çok geçmeden Africa'dan geri dönen Gaius Marius ile beraberindeki kuvvetler de katılacaklardı. Bu ikili tarafından idare edilen ordu, İÖ 87 yılı sonlarına doğru kent üzerine yürüyüşe geçecek ve Gnaeus Octavius'un gücü bu orduyu durdurmaya yetmeyecekti. *Populares* hareketi, böylelikle, Lucius Cornelius

---

[130] Plut. *Sull.* 12. 2; App. *Mithr.* 30-32; Hind 2006, 153; Arslan 2007, 196.
[131] Liv. *per.* 82. 1; Plut. *Sull.* 15. 1; App. *Mithr.* 35; Hind 2006, 153; Arslan 2007, 196; Scullard 2011, 63-64.

Sulla'dan daha kanlı bir biçimde Roma'nın idaresini ele geçirecekti[132]. Kentin yeni fatihleri olan Lucius Cornelius Cinna ile Gaius Marius, İÖ 86 yılı *consul*luk makamını aralarında paylaşmıştı. Ardından kentte vatan haini ilan edilen Lucius Cornelius Sulla'nın destekçilerini hedef alan yeni bir terör dönemi başlamıştı. Yaşadıkları Gaius Marius'u fazlasıyla sarsmış olacak ki artık son derece zalimleşmiş bir hâldeydi. Öyle ki ortağı Lucius Cornelius Cinna bile onun bu zalimliğini endişeyle izlemekteydi. Bu terör ortamından kaçabilenler için en güvenli yer, hiç kuşkusuz, Lucius Cornelius Sulla'nın ordugâhıydı. Nitekim zamanla Lucius Cornelius Sulla'nın ordugâhında ayrı bir *Senatus* oluşturabilecek kadar çok sayıda *senator* toplanmıştı. Anlaşılacağı üzere, devlet idâresindeki çift başlılılık artık iyice belirginleşmiş bir hâldeydi. Bununla birlikte Lucius Cornelius Sulla'nın durumu, o an için son derece zor görünmekteydi[133].

Athenai kuşatması hâlâ devam etmekte, Pontos ordusu ilerleyişini sürdürmekteydi. Öte yandan bu sıralarda hayatını kaybeden Gaius Marius'un yerine İÖ 86 yılı *consul*luğuna gelen Lucius Valerius Flaccus, sözde VI. Mithradates Eupator ama gerçekte Lucius Cornelius Sulla ile bir savaş vermek üzere görevlendirilmişti[134]. Lucius Cornelius Sulla'nın emrindeki yıpranmış altı *legio* ile tüm bu düşmanlarına karşı koyması hâliyle zordu. Ancak ne olursa olsun pes etmek gibi bir düşüncesi yoktu. Bununla birlikte mücadelesini sürdürebilmesi için acilen maddî kaynak elde etmesi lâzımdı. Bu yüzden Roma'ya sadık kalan bölge kentlerinden kendi hesabına vergi toplamaya ve tapınakların kutsal hazinelerine el koymaya başlamıştı. Bu sayede hem kendi askerlerinin sadakatlerini temin edebilmiş hem de Hellenler arasından paralı askerler toplayıp ordusunu güçlendirmişti. İÖ 86 yılının ilk

---

[132] Cic. *Phil.* 8. 7; Liv. *per.* 79-80; Vell. 2. 20-22; Plut. *Mar.* 41-42; *Sert.* 4-5; Flor. 2. 9. 9-13; App. *civ.* 1. 64-71; Last - Gardner 1932b, 261-264; Bulst 1964, 307-318; Seager 2006a, 173-177.
[133] Cic. *Tusc.* 5. 55; Diod. 38. 4; Liv. *per.* 80; Vell. 2. 22; Plut. *Mar.* 43-44; *Sull.* 22. 1; App. *civ.* 1. 71-72; Eutr. 5. 7; Holmes 1923a, 52-54; Last - Gardner 1932b, 264-266; Atlan 2014, 150.
[134] Vell. 2. 23. 2; Plut. *Mar.* 45-46; *Sull.* 20. 1; App. *Mithr.* 51; *civ.* 1. 75; Seager 2006a, 180-181; Arslan 2007, 233; Atlan 2014, 150.

ayları geride bırakılırken üzerindeki kara bulutlar artık yavaş yavaş dağılır bir hâldeydi[135]. Nitekim çok geçmeden ilk başarısını kazanacaktı. Athenai kuşatması İÖ 86 yılının Mart ayının ilk günü kesin bir zaferle sonuçlanacaktı. Athenai halkı, yaşanan bu kuşatma sürecinde açlık sebebiyle ölülerini bile yiyecek bir hâle gelmişti. Kenti zapt eden Lucius Cornelius Sulla, buna rağmen, halka hiçbir şekilde merhamet göstermeyecek ve ordusu herhangi bir ayrım yapmadan karşına çıkanları kılıçtan geçirecekti[136]. Bununla birlikte kentin tiranı Aristion henüz hayattaydı ve az sayıdaki kuvvetiyle son bir direniş sergilemek üzere kentin *akropolis*ine sığınmıştı. Fakat kaderinden kaçamayacak ve o da tıpkı halkı gibi Lucius Cornelius Sulla'nın gazabıyla tanışacaktı[137]. Aristion'un öldürülmesi ve yıkım ile yağmaya maruz kalan kentin bu içler acısı hâli, kentin limanı Peiraieus'u savunan Arkhelaos üzerinde de etkili olmuştu. Arkhelaos artık savunmayı devam ettirmek için hiçbir gerekçesi kalmadığını düşünüyordu. Nitekim çok geçmeden kuvvetleri ile birlikte demir aldı ve Thessalia'ya doğru gitmek üzere yelken açtı. Böylelikle Peiraieus da Lucius Cornelius Sulla'nın gazabıyla tanıştı ve Athenai meselesi İÖ 86 yılı Mart ayı itibariyle kesin olarak kapandı[138].

Taksiles komutasındaki Pontos ordusu, İÖ 86 yılı baharı itibariyle Arkhelaos'un kuvvetleriyle Thesselia'da bir araya gelmişti. Ardından hep birlikte o sıralarda Boiotia'da bulunan Lucius Cornelius Sulla'ya doğru yürüyüşe geçmişlerdi. Taraflar, İÖ 86 yılı yazının başlarında Khaironeia kenti yakınlarında karşılaşmış ve derhâl savaş düzeni almışlardı. Bununla birlikte henüz aralarında sıcak bir çatışma yaşanmayacaktı. Lucius Cornelius Sulla bir meydan savaşından çekiniyor ve yalnızca ordugâhını savunmaya bakıyordu. Zira Pontos

---

[135] Diod. 38. 7. 1; Plut. *Sull.* 12; Paus. 9. 33. 6; Keaveney 2005, 69; Arslan 2007, 197; Mayor 2013, 226-228.
[136] Diod. 38. 6. 1; Liv. *per.* 81; Plut. *Sull.* 14; Flor. 1. 40. 10; App. *Mithr.* 38; Paus. 1. 20. 4; Arslan 2007, 200-202; Mayor 2013, 228-231.
[137] Strab. 9. 1. 20; Plut. *Sull.* 14. 7; App. *Mithr.* 39; Arslan 2007, 202; Mayor 2013, 231.
[138] Strab. 9. 1. 15; Vell. 2. 23. 3; Plut. *Sull.* 14. 7; App. *Mithr.* 40-41; Arslan 2007, 202-203; Mayor 2013, 232.

ordusu sayı bakımından kendi ordusundan epey üstün bir durumda olduğu için askerlerinin korkuya kapıldığını hissediyordu. Ne var ki Pontos generalleri bu ilk anın korkusundan yararlanmayı akıl edemeyecek ve öncelikle Lucius Cornelius Sulla'nın harekete geçmesini bekleyeceklerdi. Böylelikle karşılarına çıkan büyük bir fırsatı geri tepmişlerdi. Zira Lucius Cornelius Sulla'nın basiretli ve temkinli önderliği, Roma ordusunun katı disipliniyle bir araya gelince taraflar arasındaki sayısal farkın artık hiçbir önemi kalmamıştı. Öyle ki Pontos generallerinin hatalarını çok iyi değerlendiren Lucius Cornelius Sulla, Khaironeia'da büyük bir zafer kazanmış ve Pontos ordusunu neredeyse imha etmeyi başarmıştı[139]. Ancak başarısı yalnızca savaş meydanıyla sınırlı değildi. Zira kazandığı zafer sonucunda Hellas üzerindeki Pontos nüfuzu da çok ciddi bir sarsıntı geçirmişti. VI. Mithradates Eupator, bu zor durum karşında mecburen bir baskı siyaseti uygulama kararı almıştı. Ne var ki bu siyaset Hellenler üzerinde beklediği gibi bir etki yaratmayacak ve bir süre sonra kendisine karşı ayaklanmalar başlayacaktı. Bununla birlikte tıpkı Lucius Cornelius Sulla gibi VI. Mithradates Eupator'un da amaçlarından vazgeçmeye hiç niyeti yoktu. Nitekim şansını bir kez daha denemek adına derhâl en az ilki kadar büyük bir ordu meydana getiriyor ve komutasını sütkardeşi Dorylaos'a verdiği bu orduyu Khaironeia'da yaşanan bozgunu telafi etmek göreviyle Hellas'a doğru yola çıkarıyordu[140].

Lucius Cornelius Sulla, Khaironeia'da kazandığı büyük zaferin ardından yönünü Thessalia'ya çevirmişti. Zira Lucius Valerius Flaccus'un kendisi ile savaşmak üzere Hellas'a ayak bastığını öğrenmiş ve onu karşılamak adına hemen harekete geçmişti. Bununla birlikte çok geçmeden planlarında bir değişiklik yaşanacaktı. Zira Dorylaos komutasındaki Pontos

---

[139] Strab. 9. 2. 37; Liv. *per.* 82. 1; Plut. *Sull.* 17-19; Flor. 1. 40. 11; App. *Mithr.* 42-45; Eutr. 5. 6; Arslan 2007, 203-215; Mayor 2013, 232-238.
[140] Cic. *Verr.* 2. 2. 51; Strab. 13. 1. 66; Liv. *per.* 82. 5; App. *Mithr.* 48; Arslan 2007, 216-223; Mayor 2013, 238-239.

ordusunun Boiotia'da karaya çıktığına yönelik bir haber almıştı. Bu yüzden Lucius Valerius Flaccus tehdidini bir kenara bırakıp Pontos ordusu üzerine yönelmişti. Böylece bir anlamda Lucius Valerius Flaccus'a da rahat bir nefes alma fırsatı vermişti. Lucius Valerius Flaccus, davranışlarından dolayı kısa süre içerisinde askerlerinin nefretini kazanmıştı ve bu durumun farkındaydı. Askerleri kendisinden nefret ederken, Lucius Cornelius Sulla gibi büyük bir generalin karşısına çıkması, hâliyle, hiç de akıllıca bir davranış olmayacaktı. Öyle ki Pontos ordusu üzerine giden Lucius Cornelius Sulla'yı beklemediği bir anda vurabilme imkânına sahip olmasına rağmen bunu denemekten bile çekinmekteydi. Bundan dolayı yönünü kuzeye çevirecek ve az sayıda bir Pontos kuvveti tarafından savunulan Makedonia'yı ele geçirmek üzere buraya doğru hareket edecekti[141].

Pontos generali Dorylaos, İÖ 86 yılının yazında Arkhelaos ve Khaironeia'dan arta kalan askerleriyle Khalkis'te bir araya gelmişti. Ardından Boiotia'ya geçmiş ve kısa bir süre içerisinde bu bölgeyi ele geçirmişti. Pontos ordusunun Khaironeia'da uğradığı bozgunu bir talihsizlik olarak yorumluyor, Romalılarla hesabı bir an önce kapatmak istiyordu. Roma ordusunun neler yapabileceğini iyi bilen Arkhelaos ise buna karşılık olarak ısrarla ihtiyatın elden bırakılmamasını öneriyor, düşüncesizce bir saldırı yerine Roma ordusunun durumuna göre hazırlanmış bir plan dâhilinde hareket etmeyi yeğliyordu. Dorylaos, Lucius Cornelius Sulla ve ordusuyla karşılaştığı ilk anda çıkan ufak çaplı bir çarpışma sonucunda Arkhelaos'a hak vermişti. Bu yüzden ordugâhını Orkhomenos Ovası'na nakledecekti[142]. Bu geniş ova, Pontos ordusunun savaş anlayışına son derece uygundu ve hiç kuşkusuz Lucius Cornelius Sulla da bunu biliyordu. Fakat kendisine duyduğu güvenin açık bir göstergesi olarak başka bir yerde düşmanının üzerine gelmesini beklemek yerine Orkhomenos'a giderek düşmanının

---

[141] Plut. *Sull.* 20. 1-3; App. *Mithr.* 51; Arslan 2007, 223-224; Mayor 2013, 239.
[142] Plut. *Sull.* 20. 3-5; App. *Mithr.* 49; Arslan 2007, 224; Mayor 2013, 239.

karşısına ordugâhını kurmuştu. Taraflar çok geçmeden birbirlerine karşı harekete geçecek ve Pontos ordusunun saldırısıyla başlayan çarpışma kısa bir süre içerisinde Roma aleyhine dönecekti. Pontos hücumları öylesine etkiliydi ki Roma ordusu çözülmenin eşiğine gelmişti. Ancak bu noktada sahneye Lucius Cornelius Sulla ve önderlik vasfı çıktı. Askerleri panikle kaçışırken atından atladı ve eline bir bayrak alıp tek başına Pontos ordusu üzerine yürümeye başladı. Yürürken bir yandan da askerlerine, "*Ey Romalılar, benim için burada ölmek bir onurdur; size imperatorunuza nerede ihanet ettiğiniz sorulduğunda Orkhomenos'ta demeyi unutmayın*," sözleriyle sesleniyordu[143]. Askerleri onun bu sözleri karşısında büyük bir utanç duymuş ve yeniden savaşma azmiyle dolmuştu. Nitekim kaçmayı bırakmışlar ve önderlerini izlemeye başlamışlardı. Çok geçmeden de Pontos ordusunu geri çekilmeye mecbur etmeyi başarmışlardı. Tüm bu yaşananlar, yeni bir zaferin habercisiydi. Nitekim Lucius Cornelius Sulla komutasındaki Roma ordusu, savaşın ikinci gününde Pontos ordusunu yine büyük ölçüde imha edecekti[144].

Lucius Cornelius Sulla, kazanmış olduğu bu zafer ile birlikte Aigaios Denizi'nin karşı yakasındaki Pontos varlığına ağır bir darbe indirmiş oluyordu. Fakat bunu tamamlayan ve bölgedeki Pontos izlerini büsbütün ortadan kaldıran hareket, Lucius Valerius Flaccus'dan geliyordu. Zira Makedonia'yı savunmakla görevli olan Pontos kuvvetleri, Lucius Valerius Flaccus'un komutasındaki Roma ordusu karşısında fazla bir varlık gösterememişti. Böylece bölge tekrar Roma hâkimiyetine girmişti. Fakat kazanmış olduğu bu başarıya rağmen Lucius Valerius Flaccus için işler hiç de iyiye gitmiyordu. Zira ordusunun kendisine karşı duyduğu hoşnutsuzluğun yaşanan bu süreçte iyice artması bir yana ordusunu bir arada tutan unsur

---

[143] Plut. *Sull.* 21. 2: "*ἐμοὶ μὲν ἐνταῦθά που καλόν, ὦ Ῥωμαῖοι, τελευτᾶν, ὑμεῖς δὲ τοῖς πυνθανομένοις ποῦ προδεδώκατε τὸν αὐτοκράτορα, μεμνημένοι φράζειν ὡς ἐν Ὀρχομενῷ.*" Bu etkili hitabın Antik kaynaklardaki diğer versiyonları için bkz. App. *Mithr.* 49; Frontin. *strat.* 2. 8. 12; Polyain. *strat.* 8. 9. 2; Amm. Marc. 16. 12. 41.
[144] Liv. *per.* 82. 2; Plut. *Sull.* 21; Flor. 1. 40. 11; App. *Mithr.* 49-50; Eutr. 5. 7; Hind 2006, 154; Arslan 2007, 225-229; Mayor 2013, 239-241.

olan *legatus*u Gaius Flavius Fimbria ile de arası bozulmuştu[145]. Lucius Valerius Flaccus, tam bu sıralarda Orkhomenos'ta Pontos ordusunu mağlup eden Lucius Cornelius Sulla'nın kışı geçirmek üzere Makedonia yolu üzerindeki Thessalia'da ordugâh kurduğunun haberini aldı. Bu haber onu gayet tedirgin etmiş bulunmaktaydı. Zira hoşnutsuzluk içerisindeki askerleri, Lucius Cornelius Sulla'nın kendisine biraz daha yaklaşması hâlinde onun saflarına geçebilirlerdi. Bu yüzden Lucius Cornelius Sulla ile olan meseleyi bir kez daha öteleyecek ve VI. Mithradates Eupator ile hesaplaşmak üzere Küçük Asia'ya doğru hareket emri verecekti. Lucius Valerius Flaccus'un yanında bir donanma desteği bulunmadığı için önünde yalnızca kara yolu seçeneği vardı ve bu sebeple Thrakia'dan ilerleyip Byzantion (=İstanbul) üzerinden Küçük Asia'ya geçmek düşüncesiyle yola çıkmıştı. Ancak bu yolculuk onun son yolculuğu olacaktı. Zira Gaius Flavius Fimbria, Byzantion'da bulundukları sırada askerleri isyana teşvik etmişti. Bu isyan, Lucius Valerius Flaccus'un katledilmesiyle sona erecekti. Ordunun idaresi artık Gaius Flavius Fimbria'daydı. Kısa bir süre içerisinde Bithynia'nın büyük bir kısmını ele geçiren Gaius Flavius Fimbria, sonrasında Mysia'ya doğru ilerlemeye başlamıştı[146].

VI. Mithradates Eupator, Gaius Flavius Fimbria'nın bu ilerleyişi karşısında büyük bir endişeye kapılmış durumdaydı. Sonuçta Gaius Flavius Fimbria devletine başkent yaptığı Pergamon'dan (=Bergama) çok uzakta sayılmazdı ve adım adım kendisine yaklaşmaktaydı. Dolayısıyla bir an önce harekete geçmesi ve bu ilerleyişi durdurması gerekliydi. Bu yüzden hemen bir ordu toparlayıp komutasını oğlu Mithradates'e verdiği bu orduyu Gaius Flavius Fimbria'nın üzerine gönderdi. Ne var ki durumda değişen bir şey yoktu. Genç Mithradates

---

[145] Diod. 38. 8. 1-2; Liv. 82. 4; App. *Mithr.* 51-52; Arslan 2007, 229; Mayor 2013, 251.
[146] Strab. 13. 1. 27; Liv. *per.* 82. 4; Vell. 2. 24. 1; Plut. *Sull.* 23. 6; App. *Mithr.* 52; Arslan 2007, 229-230; Mayor 2013, 254.

tarafından komuta edilen bu yeni ordu da Roma ordusu karşısında tutunamayıp büyük ölçüde imha olmuştu. Bu yenilgiyle birlikte VI. Mithradates Eupator'un kendine ve ordusuna olan güveni artık tamamen kırılmıştı. Gaius Flavius Fimbria'nın tehdidi altındaki Pergamon'u terk ederek Pitane'ye (=Çandarlı) geçmek zorunda kalan VI. Mithradates Eupator, şimdi işlerin daha da kötüye gitmemesi için bir çıkış yolu arar durumdaydı[147]. Roma orduları karşısında aldığı her yenilgi, Hellenler üzerindeki hâkimiyetini şiddetli bir şekilde sarsıyor; her ne kadar bir baskı siyaseti ile durumunu korumaya çalışıyorsa da bunun bir faydasını göremiyordu. Zira Roma ordularından gelen zafer haberleri, hâlihazırda başkaldıranlara cesaret verirken, aynı zamanda yeni başkaldırılara da yol açıyordu. Bölgede kurduğu düzenin çatırdaması bir yana artık hayatı da tehlike altındaydı. Zira Gaius Flavius Fimbria kendisini Pitane'de sıkıştırmış ve kuşatma altına almıştı. Sözün özü, VI. Mithradates Eupator için artık yolun sonuna gelinmiş gibiydi. Ancak o tüm bunlara rağmen yine de pes etmeyecekti. Zira aradığı çözümü Lucius Cornelius Sulla ile bir şekilde anlaşmakta bulmuştu. Generali Arkhelaos, ondan gelen emir üzerine, makul koşullarda bir barış elde edebilmek için hemen Hellas'a doğru yola koyulmuştu[148].

Arkhelaos'un bir barış için kendisine geldiğini işiten Lucius Cornelius Sulla, hâliyle bundan epey memnun olmuştu. Zira hem VI. Mithradates Eupator ile olan savaşta kesin sonucun Gaius Flavius Fimbria tarafından alınmasını önlemek hem de bir an evvel Roma'ya dönüp başladığı işi bitirmek istiyordu. Sonuç olarak taraflar, Boiotia'nın kuzeyindeki Delion kentinde bir araya geldi ve uzun süren görüşmelerin ardından bir antlaşma taslağı meydana getirildi. Buna göre, VI. Mithradates Eupator savaş öncesi sınırlarına çekilecek, bir savaş

---

[147] Liv. *per.* 83. 1; Vell. 2. 24. 1; Plut. *Sert.* 23. 5; App. *Mithr.* 52; Oros. 6. 2. 10; Arslan 2007, 231; Mayor 2013, 255.
[148] Liv. *per.* 83. 1; Plut. *Luc.* 3. 4; *Sull.* 23. 6; App. *Mithr.* 52; Oros. 6. 2. 10; Arslan 2007, 231-232; Mayor 2013, 255.

tazminatı ödeyecek ve donanmasından yetmiş gemiyi Lucius Cornelius Sulla'nın hizmetine verecekti. Bu antlaşma taslağı, elçiler aracılığıyla VI. Mithradates Eupator'a yollandı. Lucius Cornelius Sulla da bu arada yanında Arkhelaos olduğu hâlde Thessalia'dan Makedonia'ya doğru yürüyüşe başladı[149]. İÖ 85 yılı baharına doğru Makedonia'ya ulaşan Lucius Cornelius Sulla, buradaki yerel kabilelerle uğraştığı bir sırada VI. Mithradates Eupator'un elçileri ordugâhına geldi. Elçilerin bildirdiklerine göre, VI. Mithradates Eupator antlaşmayı büyük ölçüde kabul etmiş, yalnız şartlarının biraz yumuşatılmasını istemişti. Lucius Cornelius Sulla bu istek karşısında hayli hiddetlenmiş durumdaydı. Ancak Arkhelaos bu noktada devreye girip kendisinin bizzat giderek VI. Mithradates Eupator'u belirlediği şartlarda bir barışa ikna edeceğini söyleyerek Lucius Cornelius Sulla'yı yatıştırdı ve hiç vakit kaybetmeksizin bu iş için yola çıktı[150].

Lucius Cornelius Sulla, Arkhelaos'un yanından ayrılmasının ardından bir müddet daha Makedonia'da oyalandı ve sonrasında ise Hellespontos'a (=Çanakkale Boğazı) doğru ilerlemeye başladı. VI. Mithradates Eupator ile görüştükten sonra yanına gelen Arkhelaos ile Philippoi yakınlarında buluşacaktı. VI. Mithradates Eupator, Arkhelaos'un bildirdiğine göre, antlaşmada yer alan tüm şartları kabul ediyordu. Lucius Cornelius Sulla'dan yalnızca yüz yüze bir görüşme talep ediyordu. VI. Mithradates Eupator'un bu uzlaşmacı tavrının altında elbette ki birtakım sebepler yatmaktaydı. Süreç kendisi adına epey tehlikeli bir hâl almıştı. Artık ufak tefek ödünler peşinde koşacak durumda değildi. Devletinin selameti için savaşa bir an önce son vermesi gerekmekteydi[151]. Gaius Flavius Fimbria'nın Pitane'yi kuşattığı sıralarda sahneye bir isim daha çıkmış bulunuyordu. Bu isim, Lucius Cornelius

---

[149] Plut. *Sull.* 22. 3-4; App. *Mithr.* 54-55; Eutr. 5. 6; Hind 2006, 178; Arslan 2007, 232-233; Mayor 2013, 251-252.
[150] Liv. *per.* 83. 3; Plut. *Sull.* 23. 1-4; App. *Mithr.* 52-56; Eutr. 5. 7; Arslan 2007, 234; Mayor 2013, 253.
[151] Plut. *Sull.* 23. 5-6; Arslan 2007, 234.

Sulla'nın Athenai kuşatması devam ederken bir donanma oluşturma görevi verdiği *quaestor*u Lucius Licinius Lucullus'tu (*fig. 14*). Geçen süreç zarfında bir donanma oluşturmayı başaran Lucius Licinius Lucullus, İÖ 85 yılı baharına gelindiğinde Aigaios Denizi'ndeki Pontos hâkimiyetini büyük ölçüde sarsmıştı. Son olarak Khios Adası'nı ele geçirmiş durumdaydı[152]. İşte bu sıralarda ilginçtir ki Gaius Flavius Fimbria tarafından kendisine VI. Mithradates Eupator'a karşı ortaklaşa hareket etmelerine yönelik bir teklif iletilmişti. Gaius Flavius Fimbria, böylece, Pitane kuşatmasının denizdeki açığı kapatabilecek ve sonuç olarak VI. Mithradates Eupator esir edilebilecekti. Ne var ki Lucius Licinius Lucullus onun bu önerisini reddedip Hellespontos'a doğru yelken açmıştı[153]. Lucius Licinius Lucullus'un bu hareketi, elbette ki, VI. Mithradates Eupator'un işine yaramıştı. Bununla birlikte kralın rahatlamış olduğu da pek söylenemezdi. Zira Gaius Flavius Fimbria bu arada saldırısını daha da şiddetlendirmişti. İyice bunalan VI. Mithradates Eupator, çareyi Lesbos Adası'nın Mytilene kentine kaçmakta bulmuştu. Öte yandan bu sıralarda Lucius Licinius Lucullus da Tenedos açıklarında Pontos donanmasını yenilgiye uğratarak Aigaios Denizi'ndeki Pontos varlığına büyük bir darbe vurmuş bulunuyordu. Tüm bu yaşananlar, VI. Mithradates Eupator'u kelimenin tam anlamıyla köşeye sıkıştırmıştı. Lucius Cornelius Sulla'nın şartlarına işte bu yüzden boyun eğmek zorunda kalmıştı. Sonuçta sürekli gerilediği bir savaşı devam ettirmek hiç de mantıklı bir davranış değildi. Eğer biraz daha oyalanırsa, kendisinin ve devletinin mahvına sebep olabilirdi[154]. Lucius Cornelius Sulla ise bu sıralarda Thrakia'ya girmiş bulunuyordu. Hiç kuşku yok ki, VI. Mithradates Eupator'u yola getirmiş olmanın memnuniyetini yaşıyordu. Bir müddet buradaki yerel kabilelerle uğraştı. Bu kabileleri itaat altına aldıktan sonra da Khersonesos'a (=Gelibolu Yarımadası) doğru yola çıktı[155]. Burada

---

[152] Plut. *Luc.* 2-3; App. *Mithr.* 56; Arslan 2007, 235; Mayor 2013, 250.
[153] Plut. *Luc.* 3. 4-7; Oros. 6. 2. 10; Badian 1958, 281; Arslan 2007, 235-238; Mayor 2013, 255.
[154] Plut. *Luc.* 3. 8-10; App. *Mithr.* 56; Auct. *de Vir. Ill.* 74. 1-2; Arslan 2007, 238-239.
[155] Liv. *per.* 83. 3; Plut. *Sull.* 23. 1; App. *Mithr.* 55; Eutr. 5. 7; Auct. *de Vir. Ill.* 75. 7; Arslan 2007, 240-241.

uzun süredir kendisinden ayrı bir şekilde faaliyet gösteren *legatus*u Lucius Licinius Lucullus ile tekrar bir araya geldi. İÖ 85 yılı yazının sonlarına doğru da Lucius Licinius Lucullus'un donanması aracılığıyla Hellespontos Boğazı'nı geçti. VI. Mithradates Eupator ile planlanan görüşme, işte tam bu sıralarda, Troas Bölgesi'nde yer alan Dardanos kentinde yapıldı. VI. Mithradates Eupator, burada Lucius Cornelius Sulla'nın tüm şartlarını huzurunda kabul ederek onunla el sıkıştı. Dardanos Barışı olarak bilinecek olan bu antlaşmanın ardından da ülkesine dönmek üzere bölgeyi terk etti. Pontos ile Roma arasındaki savaş, böylelikle, İÖ 85 yılı itibariyle resmen bitti[156].

VI. Mithradates Eupator ile olan meseleyi bu şekilde çözüme kavuşturan Lucius Cornelius Sulla'nın yeni hedefinde Gaius Flavius Fimbria vardı. Gaius Flavius Fimbria, bu sıralarda Thyateira (=Akhisar) civarında bir ordugâh kurmuş durumdaydı. Lucius Cornelius Sulla, bunu öğrenir öğrenmez, bölgeye doğru yola koyulmuştu. Bir sonraki hareketi ise düşmanının ordugâhını kuşatmak olmuştu. Bu hareketi, ona kolay bir zafer kazanma fırsatı sağlamıştı. Zira bu kuşatma esnasında Gaius Flavius Fimbria'nın askerleri yavaş yavaş ona sırt dönmeye ve Lucius Cornelius Sulla'nın tarafına geçmeye başlamışlardı. Kendisi için artık hiçbir çıkar yol kalmadığı gören Gaius Flavius Fimbria çok geçmeden intihar edecekti. Lucius Cornelius Sulla'nın doğudaki savaşları, onun intiharıyla birlikte kesin olarak sona ermişti[157]. Gaius Flavius Fimbria ile olan meseleyi de arkasında bırakan Lucius Cornelius Sulla artık yönünü rahatça batıya çevirebilir bir durumdaydı. Bununla birlikte aceleci de davranmayacaktı. Zira başlatacağı iç savaş öncesi gücünü toparlaması gerekmekteydi. Öte yandan VI. Mithradates Eupator ile olan savaş sonucunda bozulan bölge nizamını yeniden

---

[156] Cic. *Mur.* 32; Strab. 13. 1. 28; Liv. *per.* 83. 7; Vell. 2. 23. 6; Plut. *Sull.* 23-24; *Luc.* 4. 1; Flor. 1. 40. 11-12; App. *Mithr.* 56-58; Auct. *de Vir. Ill.* 76. 5; Arslan 2007, 241-245; Mayor 2013, 255-258.
[157] Diod. 38. 8. 4; Liv. *per.* 83. 8; Vell. 2. 24. 1; Plut. *Sull.* 25; App. *Mithr.* 59-60; Auct. *de Vir. Ill.* 70. 4; Oros. 6. 2. 11; Arslan 2007, 246-247; Mayor 2013, 258.

sağlamak da savaşın galibi olarak ona düşmekteydi. Bu yüzden İÖ 85 kışından İÖ 84 yazına kadar Küçük Asia'da kaldı. Gerçekleştirdiği düzenlemeler, muhataplarının Pontos ile olan savaşta Roma'ya ve kendisine karşı olan tutumlarına göre ayarlanmıştı. Savaşta Pontos'un tarafını tutanlar, acımasız bir şekilde ezilmişti. Roma'yı destekleyenler ise cömertçe ödüllendirilmişti. Bununla birlikte hangi kent veya halk hangi tarafı tutmuş olursa olsun, bu savaşın sonucu Küçük Asia'nın geneli için tam anlamıyla bir yıkım olmuştu. Zira bölge geride bırakılan bu süreçte hem VI. Mithradates Eupator hem de Lucius Cornelius Sulla tarafından cezalandırılmış ve dolayısıyla büyük bir ekonomik krizin içine yuvarlanmış bulunuyordu. Ağır vergiler altında ezilen bölge halkları, bu kriz sonucunda evlerini terk edip korsanlara katılmaya başlayacaklardı. Roma'nın başına uzun bir süredir bela olan korsanlık meselesi de böylelikle, en şiddetli aşamasına girmiş olacaktı[158].

Lucius Cornelius Sulla, İÖ 84 yazına gelindiğinde Küçük Asia'daki işlerini bitirmiş durumdaydı. Kurmaylarından Lucius Licinius Lucullus ile Lucius Licinius Murena'yı düzeni korumak için burada bırakıp Küçük Asia'dan ayrıldı ve beraberinde Pontos taraftarlarından toplanan ağır vergilerle doldurulmuş bir kasa ile iyice güçlendirdiği ordusu olduğu hâlde Hellas'a doğru yola çıktı. Hellas'ta bulunduğu sırada *Senatus* bir uzlaşı umuduyla kendisiyle temasa geçmek istedi. Ancak o böyle bir görüşmede bulunmayı reddetti. Girdiği yoldan geri dönmek gibi bir düşüncesi yoktu. Bununla birlikte belli ki ordusunun kendisi kadar kararlı olmadığını düşünüyordu. Zira Italia'ya yelken açmak amacıyla geldiği Dyrrhachium'da yola çıkmadan hemen önce askerlerinden kendisine sadık kalacaklarına dair yemin etmelerini

---

[158] Cic. *Flacc*. 32; *ad. Q. fr*. 1. 1. 33; *Verr*. 2. 1. 89; Plut. *Sull*. 25. 2; *Luc.* 4. 1-3; App. *Mithr*. 61-63; Arslan 2000, 33-37; Mayor 2013, 258-259.

istemişti. Askerleri onun bu çekincelerini giderecek ve sonrasında Italia'ya doğru hareket edilecekti[159].

Lucius Cornelius Sulla'nın Italia'ya doğru harekete geçtiği sıralarda *populares* cephesinde işler karışıktı. Gaius Marius'un ölümünden sonra devlet yönetiminde tek söz sahibi hâline gelen Lucius Cornelius Cinna, *populares* ordusunun doğudaki başarısızlığı sonucunda savaşın yönetimini de üzerine almıştı. Bu bağlamda, İÖ 84 yılında düşmanını Italia'nın karşı kıyılarındaki Liburnia Bölgesi'nde karşılamak üzere hazırlıklara girişmişti. Ne var ki savaşı başlayamadan sona erecekti. Hazırlıklarını tamamlayan Lucius Cornelius Cinna, İÖ 84 yılı kışında ordusunu yavaş yavaş yola çıkarmaya başlamıştı. Fakat bu sıralarda büyük bir fırtına çıkmış ve hareket hâlindeki gemileri batmıştı. Bu durum, yola çıkmak için bekleyen askerlerini son derece korkutmuştu. Lucius Cornelius Cinna, her ne kadar onları yatıştırıp tekrar yola çıkarmak adına çaba harcamışsa da askerlerin buna cevabı isyan etmek olmuştu. Taş yağmuru altında kalan ve ardından kaçmaya başlayan Lucius Cornelius Cinna, çok geçmeden bir *centurio* tarafından ele geçirilmişti. Sonrasında ise bu *centurio*nun kılıcı altında can vermişti. Lucius Cornelius Cinna'nın ölümüyle birlikte *populares* hareketinin önderliği İÖ 84 yılı *consul*u Gnaeus Papirius Carbo'ya kalmıştı. Bununla birlikte Gnaeus Papirius Carbo, Lucius Cornelius Sulla gibi ciddi bir düşmana karşı savaş yürütecek kadar yetenekli sayılmazdı[160].

Lucius Cornelius Sulla, İÖ 83 yılı baharında beraberindeki beş *legio* ile Italia'nın önde gelen limanlarından biri olan Brundisium'da karaya çıktı. Ordusunun mevcudu, Quintus Caecilius Metellus Pius, Marcus Licinius Crassus (*fig. 16*) ve Gnaeus Pompeius (*fig. 17*) gibi

---

[159] Liv. *per*. 84. 1; Plut. *Sull*. 26-27; *Pomp*. 5-6; App. *Mithr*. 63; *civ*. 1. 77-79; Arslan 2007, 267; Mayor 2013, 259.
[160] Liv. *per*. 83. 4-6; Vell. 2. 24. 5; Plut. *Sert*. 6. 1; *Pomp*. 5. 1-2; App. *civ*. 1. 76-78; Cass. Dio 45. 47. 2; Auct. *de. Vir. Ill*. 69. 4; Oros. 5. 19. 24; Seager 2006a, 184; Scullard 2011, 61.

aristokratların kendisine katılımıyla sonraları yaklaşık elli bine ulaşacaktı. Fakat buna rağmen düşmanına karşı sayısal üstünlüğe erişmek şöyle dursun, eşit bir duruma bile gelemeyecekti. Gnaeus Papirius Carbo, Italia'daki müttefik halklara dayanmak suretiyle iki yüz elli bin kişilik bir ordu meydana getirmişti. Ancak Khaironeia ve Orkhomenos zaferlerinin de gösterdiği üzere Lucius Cornelius Sulla'nın sayılarla işi yoktu. Kendisine ve doğudaki savaşta iyice tecrübe edinmiş ordusuna duyduğu güvenle yavaş yavaş hedefine doğru yürümeye koyulmuştu[161].

Lucius Cornelius Sulla, karaya çıktıktan sonra ilk olarak İÖ 83 yılı *consul*larından Gaius Norbanus ile karşılaştı ve Capua civarındaki Tifata Dağı yakınlarında meydana gelen bu çarpışmada düşmanını kolaylıkla mağlup etmeyi başardı[162]. Sonrasında ise karşısına bu yılın diğer *consul*u Lucius Cornelius Scipio Asiaticus çıktı ve Lucius Cornelius Sulla bir yeni zafer daha kazandı. Bu noktada hemen belirtmek gerekir ki zaferi kan dökmeksizin elde etmişti. Zira *consul*un ordusu savaşmayı reddetmiş ve Lucius Cornelius Sulla'nın tarafına geçmişti. Anlaşılacağı üzere, rüzgâr Lucius Cornelius Sulla'dan yana esiyordu. Öyle ki İÖ 83 yılı geride bırakılırken Italia'nın güneyini tamamen kontrolü altına almış bulunuyordu[163]. Bununla birlikte bir sonraki yıl bu kadar kolay geçmeyecekti. İÖ 82 yılı *consul*ları Gaius Papirius Carbo ile büyük generalin oğlu olan Gaius Marius Minor epey şiddetli geçen kış nedeniyle savaşın duraklamasını iyi değerlendirerek *populares* kuvvetlerini tazelemişti. Lucius Cornelius Sulla'nın hazırlığı ise daha çok taktiksel anlamdaydı. Belirlediği plana göre kuvvetlerini ayrıcak ve kendisi Roma ve Etruria yönünde ilerleyip Gaius Marius Minor ile ilgilenirken, Quintus Caecilius Metellus Pius ile Gnaeus Pompeius da Italia'nın kuzeyine

---

[161] Liv. *per.* 84. 7; 85. 1; Vell. 2. 24. 3; Plut. *Sull.* 27. 1; Flor. 2. 9. 18; App. *civ.* 1. 78-81; Eutr. 5. 7; Keaveney 2005, 108.
[162] Liv. *per.* 85. 1; Vell. 2. 25. 2; Plut. *Sull.* 27. 5; 28. 3; *Sert.* 6. 1; Flor. 2. 9. 19; App. *civ.* 1. 84-86; Eutr. 5. 7; Oros. 5. 20. 2; Seager 2006a, 189.
[163] Cic. *Phil.* 12. 27; 13. 2; Diod. 38. 16; Liv. *per.* 85. 2-5; Vell. 2. 25. 2; Plut. *Sull.* 28. 1-3; *Sert.* 6. 1-2; *Pomp.* 7. 3; App. *civ.* 1. 82; 85; 95; Flor. 2. 9. 19; Cass. Dio 30-35 fr. 107. 2; Eutr. 5. 7; Seager 2006a, 189-190.

yönelip Gnaeus Papirius Carbo'ya saldıracaklardı. İÖ 82 yılı baharına gelindiğinde iki taraf da hazırlıklarını tamamlamış bulunuyordu. Roma tarihinin ilk iç savaşı adım adım sona yaklaşıyordu[164].

Savaşın ikinci yılının ilk çarpışması, *praetor* Gaius Albius Carrinas ile Gnaeus Pompeius tarafından desteklenen Quintus Caecilius Metellus Pius'un kuvvetleri arasında gerçekleşti. Aesis Nehri kıyılarındaki bu çarpışmada *populares* kuvvetleri ağır kayıplar verdi ve Gaius Albius Carrinas mecburen geri çekildi. Gnaeus Papirius Carbo, bu gelişme üzerine, bizzat harekete geçerek Quintus Caecilius Metellus Pius'u kuşattı. Ancak kuşatmayı kısa bir süre sonra kaldıracaktı. Zira Gaius Marius Minor'dan gelen haberler hiç de iyi değildi. Bu yüzden ihtiyaten geri çekilmesi gerekmişti[165]. *Via Latina* boyunca ilerleyen Lucius Cornelius Sulla, Signia yakınlarında Gaius Marius Minor ile karşılaşmış ve Sacriportus'ta meydana gelen çarpışmada onu çok büyük bir bozguna uğratmıştı. Ordusu paramparça edilen Gaius Marius Minor da bunun üzerine Praeneste kentine sığınmış ve sonuç olarak kuşatma altına alınmıştı. Bununla birlikte Lucius Cornelius Sulla kuşatmayı bizzat idare etmeyecekti. Bu işi kurmayı Quintus Lucretius Afella'ya havale edip savunmasız durumdaki Roma'ya doğru harekete geçecekti[166]. Lucius Cornelius Sulla'nın kuşatmanın idaresini kurmayına bırakarak Roma üzerine yönelmesinde savunmasızlığının yanı sıra kentte yaşanan gelişmelerin de etkisi vardı. Zira Gaius Marius Minor'dan aldığı direktifle harekete geçen *praetor* Lucius Iunius Brutus Damasippus, dört önemli *senator*u Lucius Cornelius Sulla destekçisi olmaları gerekçesiyle katletmiş bulunmaktaydı. Katledilen bu isimler, İÖ 88 yılı *plebs tribunus*u ve Gnaeus Pompeius'un kayınpederi olan Publius Antistius, İÖ 83 yılı *praetor*u Gaius Papirius

---

[164] Diod. 38. 12-13; App. *civ.* 86; Plut. *Pomp.* 8. 4; Seager 2006a, 190-191.
[165] Plut. *Pomp.* 7; App. *civ.* 1. 87; Oros. 5. 20. 5; Seager 2006a, 191-192.
[166] Diod. 38. 15. 1; Liv. *per.* 87. 1; Vell. 2. 26. 1; Plut. *Sull.* 28. 4-8; Flor. 2. 9. 23; App. *civ.* 1. 87; Eutr. 5. 8; Auct. *de Vir. Ill.* 68. 3; 75. 8; Seager 2006a, 192.

Carbo Arvina, İÖ 94 yılı *consul*u Lucius Domitius Ahenobarbus ve *pontifex maximus* Quintus Mucius Scaevola idi. Lucius Cornelius Sulla, Roma'ya doğru hareket ederken, aynı zamanda bu isimlerin de intikamını almak niyetindeydi[167].

Lucius Cornelius Sulla, yıllar sonra döndüğü kentte herhangi bir direniş görmedi. Bununla birlikte muhtemelen kente de girmedi. Zira kente girmesini gerektirecek bir durum bulunmamaktaydı. Lucius Iunius Brutus Damasippus, o gelene kadar kentten kaçmıştı. Hâl böyleyken intikam adına yapılacak şeyler de sınırlı kalıyordu. Derhâl vatan haini ilan edilen Lucius Iunius Brutus Damasippus'un mallarına el konulmuştu. Lucius Cornelius Sulla, daha sonra halkı toplantıya çağrıdı ve bir propaganda konuşması yaptı. Ardından arkasında kenti korumak üzere bir garnizon bırakıp Gnaeus Papirius Carbo ile hesaplaşmak üzere Etruria'ya doğru yola çıktı[168]. Ortağı Gaius Marius Minor'un devre dışı kalmış olması, Gnaeus Papirius Carbo'yu epey zor bir duruma sokmuştu. Lucius Cornelius Sulla ve kurmayları şimdi bütün ilgilerini ona ve kurmaylarına yöneltmiş bulunuyordu. Savaşın seyri Lucius Cornelius Sulla açısından hayli iyi gitmekteydi. Öyle ki bir dizi çarpışmanın ardından İÖ 82 yılı güzüne gelindiğinde *populares* kuvvetleri savaşı kaybetmenin eşiğine gelmişti. Bununla birlikte bu sıralarda yeni bir kuvvet savaşa dâhil olacaktı. *Populares* ordusu, bu gelişme üzerine, bir nebze de olsa rahatlamıştı[169].

Populares hareketi ile kader birliği etmiş bulunan müttefik halklardan Samnitler, Lucanialılar ve Campanialılar, *populares* kuvvetlerinin bu zor durumuna seyirci kalmamak adına yetmiş bin kişilik bir ordu meydana getirmişlerdi. Bu ordu, Samnit Gaius Pontius

---

[167] Cic. *Brut.* 311; *nat.* 3. 80; *Fam.* 9. 21. 3; Diod. 37. 29. 5; Liv. *per.* 86. 5-6; Vell. 2. 26. 2-3; Val. Max. 9. 2. 3; Flor. 2. 9. 21; App. *civ.* 1. 88; Auct. *de Vir. Ill.* 68. 2; Oros. 5. 20. 4; Seager 2006a, 192.
[168] Liv. *per.* 87. 1; Plut. *mor.* 768. D-E; App. *civ.* 1. 89; Cass. Dio 30-35 fr. 108; Eutr. 5. 8. 1; Seager 2006a, 192-193.
[169] Liv. *per.* 88. 1; Vell. 2. 28. 1; Plut. *Luc.* 37. 1; App. *civ.* 1. 89-90; Oros. 5. 20. 7; Seager 2006a, 193-194.

Telesinus, Lucanialı Marcus Lamponius ve Capualı Gutta tarafından komuta edilmekteydi. Müttefik gücünün ilk hedefi, Praeneste'de mahsur kalan Gaius Marius Minor'u kurtarmaktı. Ancak gerçekleştirdiği manevralar sonucu bu girişimi önlemeyi başaran Lucius Cornelius Sulla, bu başarısıyla aynı zamanda Gnaeus Papirius Carbo'nun da savaşma azmini kırmış ve onu Africa'ya doğru kaçmak zorunda bırakmıştı[170]. Bununla birlikte yaşanan bu gelişmelere rağmen savaş henüz sona ermiş de değildi. Zira Gaius Albius Carrinas, Gaius Marcius Censorinus ve Lucius Iunius Brutus Damasippus önderliğindeki *populares* kuvvetleri ile müttefik ordusu birleşecek ve bu birleşik ordu son bir umutla Roma'ya doğru yürüyüşe geçecekti[171].

Lucius Cornelius Sulla ile *populares* hareketi arasındaki savaşın son büyük çarpışması, Roma'nın kuzeydoğusundaki *Porta Collina* (Collina Kapısı) önlerinde yaşandı. İÖ 82 yılının Kasım ayında gerçekleşen bu çarpışmadan zaferle ayrılan taraf, Lucius Cornelius Sulla'ydı. Aslına bakılacak olursa, başlangıçta Lucius Cornelius Sulla için durum bir hayli kötüydü. Zira ordusunun bizzat kendi tarafından idare edilen sol kanadı düşman saldırıları sonucunda çökmüştü. Bununla birlikte Marcus Licinius Crassus tarafından idare edilen sağ kanat kolay bir zafer kazanmıştı. Marcus Licinius Crassus, böylelikle çarpışmanın seyrini değiştirmeyi başarmıştı. Sonuç *populares* hareketi için kelimenin tam anlamıyla bir yıkım olmuştu. Lucius Cornelius Sulla'nın askerleri *populares* ordusunu önderleriyle birlikte imha edip kendi önderleri Lucius Cornelius Sulla'yı Roma'nın tek hâkimi konumuna taşımış bulunuyordu[172]. Son büyük ordusunu da bu çarpışma sonucunda yitiren *populares* hareketi için artık her şey bitmişti. Bununla birlikte ufak çaplı da olsa direnişi sürdüreceklerdi. Fakat

---

[170] Liv. *per.* 88. 1; Vell. 2. 27. 1; Val. Max. 6. 2. 10; Plut. *Sull.* 28-29; Flor. 2. 9. 22; App. *civ.* 1. 90; Eutr. 5. 8; Auct. *de Vir. Ill.* 75. 8; Seager 2006a, 194.
[171] Strab. 5. 4. 11; Liv. *per.* 88. 1; Vell. 2. 27. 1; Plut. *Sull.* 29. 1-2; Flor. 2. 9. 22; App. *civ.* 1. 92; Seager 2006a, 194.
[172] Strab. 5. 4. 11; Liv. *per.* 88. 1; Vell. 2. 27. 1-3; Plut. *Sull.* 29-30; *Crass.* 6. 6; Flor. 2. 9. 22-23; App. *civ.* 1. 92-93; Eutr. 5. 8; Oros. 5. 20. 9; Seager 2006a, 194-195; Sampson 2013, 140-141.

kendilerini bekleyen malum sondan kaçış yoktu. Sergiledikleri direniş bunu yalnızca erteliyordu. Nitekim Lucius Cornelius Sulla'nın kuvvetleri ilk olarak Praeneste'yi ele geçirdi ve Gaius Marius Minor'un intiharıyla *populares* hareketi bir önderini daha kaybetti[173]. Praeneste'nin ardından İÖ 81 yılından İÖ 79 yılına kadar giden süreç içerisinde Norba, Nola, Aesernia ve Volaterrae kentleri de düşürülecek ve böylelikle Italia *populares* hareketinden tamamen temizlenecekti[174].

Italia dışındaki *populares* varlığı da elbette ki bu temizlikten nasibini almıştı. Bu iş için görevlendirilen Gnaeus Pompeius, İÖ 82 ve 81 yılları arasında ilk olarak o sıralarda Sicilia'da bulunan Gnaeus Papirius Carbo'nun ve ardından Africa'ya geçip Numidia tahtında hak iddia eden Hiarbas tarafından desteklenen kaçak Gnaeus Domitius Ahenobarbus'un kuvvetlerini kendileriyle birlikte ortadan kaldırmayı başarmıştı[175]. Gerçekleştirdiği bu işlerden sonra kendisine *adulescentulus carnifex* (genç kasap) lakabının takılmasından da anlaşılacağı üzere düşmanlarına karşı muamelesi son derece şiddetliydi. Böylelikle bir anlamda Lucius Cornelius Sulla'ya yaraşır bir kurmay olduğunu da ispat etmişti. Nitekim Roma'ya döner dönmez Lucius Cornelius Sulla tarafından kendisine Magnus (Büyük) *cognomen*i veriliyor ve ayrıca *triumphus* (zafer töreni) düzenleme hakkı tanınıyordu. Aldığı bu onurlardan özellikle sonuncusu son derece büyük bir lütufdu. Zira Gnaeus Pompeius o sıralarda henüz yirmi beş yaşındaydı. Daha öncesinde hiçbir yasal memuriyette bulunmamış ve hatta *senator* dahi olmamıştı[176].

---

[173] Diod. 37. 29. 4; Strab. 5. 3. 11; Liv. *per.* 88. 2-4; Vell. 2. 27. 4-6; Val. Max. 6. 8. 2; Plut. *Sull.* 32-33; *Mar.* 46. 6; App. *civ.* 1. 94; Auct. *de Vir. Ill.* 68. 4; Oros. 5. 21. 8-10; Seager 2006a, 195-196; Sampson 2013, 143.
[174] Strab. 5. 2. 6; Liv. *per.* 89. 11; 13; App. *civ.* 1. 94-95; Scullard 2011, 66.
[175] Cic. *Leg. Man.* 30; Liv. *per.* 89. 2; 7; Plut. *Pomp.* 10-12; App. *civ.* 1. 96; Cass. Dio 36. 25.2; Eutr. 5. 8-9; Oros. 5. 21. 11-13; Seager 2006a, 196-197.
[176] Cic. *Leg. Man.* 61; Liv. 30. 45. 6; *per.* 89. 7;Vell. 2. 40. 4; Plut. *Pomp.* 13-14; *Sert.* 18. 3; App. *civ.* 1. 80; Auct. *de Vir. Ill.* 77. 2; Greenhalgh 1980, 27-29; Goldsworthy 2006, 390; Seager 2006b, 209; Scullard 2011, 66.

Gnaeus Pompeius Magnus tarafından gerçekleştirilen harekâtlar sonucu Sicilia ve Africa toprakları *populares* hareketinden temizlenmişti. Bununla birlikte *populares* direnişi henüz tam anlamıyla kırılmış değildi. Zira şimdi sahneye *populares* hareketinin önde gelen isimlerinden biri olan ve İÖ 83 yılında *proconsul* olarak Hispania'ya yollanan Quintus Sertorius çıkmıştı. Quintus Sertorius, İÖ 80 yılında Lucius Cornelius Sulla idaresine karşı bayrak açacak ve bölgeyi kısa bir süre içerisinde *populares* direnişinin merkezi hâline getirmeyi başaracaktı. Quintus Sertorius diğerleri gibi kolaylıkla devre dışı bırakılabilecek biri değildi ve dolayısıyla buradaki savaş hâli daha uzun yıllar devam edecekti. Ancak hemen belirtmek gerekir ki Quintus Sertorius'un savaşı da diğerleri gibi beyhude bir çaba olmaktan öteye geçemeyecekti[177]. Zira Roma artık üç yıl öncesinin Roma'sından hayli uzaktı. Öyle ki Roma tarihinin bu dönemleri sonraki nesiller tarafından *Sullanum regnum* (Sulla'nın Krallığı) olarak anılacaktı. Lucius Cornelius Sulla, her ne kadar devlet yönetiminin *optimates* oligarşisine ait olduğunu savunuyorsa da *Porta Collina*'da kazanmış olduğu zafer sonucunda bu iddiasının aksine Roma'nın idaresini mutlak bir biçimde ele geçirmişti. Roma, böylelikle, iç savaş sürecinin önceki aşamalarında yaşanan tüm benzerlerini geride bırakacak olan yeni bir terör dönemine girmişti. Artık tüm ilgisini çökertmiş olduğu *populares* hareketini kesin bir şekilde ortadan kaldırmaya yöneltmiş durumda bulunan Lucius Cornelius Sulla, bu amaç doğrultusunda büyük bir acımasızlıkla ilerliyordu. Hâl böyleyken ne direnişin bir anlamı ne de *populares* hareketinin yeniden canlanmasının imkânı yoktu[178].

Lucius Cornelius Sulla, *populares* hareketini ve bunların destekçilerini yok etmeye yönelik çalışmalarına *Porta Collina*'da kazandığı zaferin hemen ardından girişmişti. Kendisi Bellona Tapınağı'nda topladığı *Senator*lara soğukkanlılıkla söylev verirken, az ötede altı

---

[177] Liv. *per*. 90. 5; Plut. *Sert.* 10-11; App. *Hisp.* 101; *civ.* 1. 108; Eutr. 6. 1; Oros. 5. 23. 2; Scullard 2011, 66.
[178] Cic. *Att.* 8. 11. 2; 9. 7. 3; *Phil.* 5. 17; *har. resp.* 54; Scullard 2011, 67.

bine yakın savaş esiri *senator*ların şaşkın bakışları arasında kılıçtan geçirilmişti[179]. Şimdi sırada muhalifleri vardı ve adamları muhaliflerini teker teker katletmeye başladı. Fakat bu iş bir süre sonra çığrından çıktı ve Lucius Cornelius Sulla ile ilgisi olmayan birçok kişi de süreci istismar eden kişisel düşmanlarının ihbarları sonucu muhaliflerle aynı kaderi paylaştı. Kimin tehlikede olduğunun bilinemediği bu durum Roma'da doğal olarak bir tedirginlik hissi doğurmuş ve dolayısıyla Lucius Cornelius Sulla da meseleye el atmak gereği duymuştu. Bunun sonucunda resmî bir nitelik taşıyan ve içeriğinde ölüme mahkûm edilenlerin isimlerini barındıran *proscriptio* adlı bir tür kara liste ortaya çıkmış bulunuyordu[180]. Bu liste ile birlikte cinayetleri sistematikleştiren Lucius Cornelius Sulla, ardından savaş sırasında *populares* hareketine destek vermiş Italia kentleri üzerine eğildi ve bu kentlerin halkını sürerek boşaltılan topraklara *veteranus*larını yerleştirdi. İÖ 81 yılının Haziran ayına gelindiğinde bu terör resmî olarak bittiyse de yarattığı tahribatın izleri uzun yıllar boyunca belleklerden silinmeyecekti[181].

Askerî güce dayanarak iktidarı ele geçiren Lucius Cornelius Sulla, düşmanlarından intikamını görülmemiş bir biçimde aldıktan sonra bir diğer amacını gerçekleştirmek için kolları sıvadı. *Senatus*'u ve dolayısıyla *optimates* oligarşisini eskiden olduğu gibi devlet idaresindeki tek söz sahibi yapacaktı. Yalnız bunun için kendisine bir meşruiyet sağlaması gerekiyordu. Lucius Cornelius Sulla, bu noktada çözümü eskide kalmış bir memuriyeti yeni bir forma sokmakta bulmuştu. İÖ 81 yılında *Comitia Tributa* vasıtasıyla kendisini *Dictator Legibus Faciendis et Rei Publicae Constituendae Causa* (Yasaların Yapılması ve Devletin

---

[179] Strab. 5. 4. 11; Liv. *per.* 88; Val. Max. 9. 2. 1; Plut. *Sull.* 30; Flor. 2. 9. 24-25; App. *civ.* 1. 93; Auct. *de Vir. Ill.* 75. 10; Oros. 5. 25. 1; Scullard 2011, 67.
[180] Diod. 38. 19. 1; Liv. *per.* 88; Vell. 2. 28. 2-4; Plut. *Sull.* 31; Flor. 2. 9. 25-26; App. *civ.* 1. 95-96; Oros. 5. 21. 2-8; Faulkner 2015, 170.
[181] Cic. *Fam.* 13. 4. 1; *Cat.* 2. 20; *Mur.* 49; Liv. *per.* 89; Flor. 2. 9. 27-28; App. *civ.* 1. 96; August. *CD.* 3. 28; Faulkner 2015, 170.

Yeniden Yapılandırılmasından Sorumlu *Dictator*) konumuna taşıdı[182]. Sonrasında ise kendi inandığı Cumhuriyet'i kurmak için bir reform hareketi başlattı. *Comitia Tributa*'nın yasama gücü ile *plebs tribunus*larının veto hakkını kaldırmak[183], devlet memuriyetlerinde formel bir kariyer yapısı (*cursus honorum*) oluşturmak[184], *Senatus*'a üç yüz yeni *senator* ekleyerek mevcudunu altı yüze çıkartmak[185] gibi reformların ardından da İÖ 79 yılı itibariyle inandığı Cumhuriyet'in kurulduğunu düşünerek Puteoli'deki çiftliğinde inzivaya çekildi[186]. Bu durum fazla sürmeyecek, İÖ 78 yılında ömrü sona erecekti. Kendisi için düzenlenen cenaze töreni, kendisi ile birlikte kapanan dönemin mahiyetini açıkça ortaya koyuyordu. Az ötede cansız yatmasına rağmen hâlâ canlıymışcasına kendisinden korkuluyordu[187].

---

[182] Cic. *Verr.* 2. 3. 82; *Leg. Agr.* 3. 5-6; *Leg.* 1. 42; *Att.* 9. 15. 2; Liv. *per.* 89; Vell. 2. 28. 2; Plut. *Sull.* 33; App. *civ.* 1. 98-99; Cass. Dio 36. 31. 4; Ampel. 18. 6; Oros. 5. 21. 12; Faulkner 2015, 170.
[183] Cic. *Verr.* 2. 1. 155; *Leg.* 3. 22; Caes. *Civ.* 1. 7. 3; Liv. *per.* 89; Vell. 2. 30. 4; Suet. *Caes*. 5. 1; App. *civ.* 1. 100; Auct. *de Vir. Ill.* 75. 11; Faulkner 2015, 170.
[184] Cic. *Acad.* 2. 1; Liv. *per.* 89; Tac. *ann.* 11. 22; App. *civ.* 1. 100; Cass. Dio 37. 37. 1; Auct. *de Vir. Ill.* 75. 11; Faulkner 2015, 171.
[185] Sall. *Cat.* 37. 6; Liv. *per.* 89; App. *civ.* 100; Faulkner 2015, 171.
[186] Plut. *Sull.* 34. 3; App. *civ.* 1. 103-105; Ampel. 18. 16; Auct. *de Vir. Ill.* 75. 12; Oros. 5. 22. 1; Carney 1961, 64-77; Diakov - Kovalev 2011, 151.
[187] Cic. *Leg.* 2. 57; Liv. *per.* 90; Val. Max. 9. 3. 8; Plut. *Sull.* 36-38; App. *civ.* 105-107; Paus. 1. 20. 7; Cass. Dio 52. 17. 4; Auct. *de Vir. Ill.* 75. 12; Seager 2006a, 207.

IV. SULLA SONRASI

Lucius Cornelius Sulla, İÖ 88 yılında kendi inandığı Cumhuriyet'i kurmak adına bir yola çıkmış ve yaklaşık on yıl süren mücadelenin ardından bu amacına ulaşmıştı. Ne var ki, daha önce de değinildiği üzere, icraatları sonucunda Cumhuriyet'in mevcut sorunlarını daha da derinleştirmiş bulunmaktaydı. Kendisinin varlığı o an için bu sorunların gün yüzüne çıkmasına engel olmuştu. Ancak ölümü ile birliktedir ki artık istikrarı koruyacak bir demir yumruk yoktu ve sonuç olarak Cumhuriyet yeniden çalkantılı bir döneme giriyordu. Olağan kargaşa hâlinin yeniden baş göstermesi için kısa bir süre yetmişti. Aralarında bir sürtüşme bulunan İÖ 78 yılı *consul*ları Marcus Aemilius Lepidus ile Quintus Lutatius Catulus, Lucius Cornelius Sulla'nın ölümünün hemen ardından bu kez daha sert bir şekilde karşı karşıya gelmişlerdi. Marcus Aemilius Lepidus, anlaşıldığı kadarıyla, iç savaştan önce *populares* çizgisinde bir siyasetçiyken, savaş sırasında *populares* hareketi ile bağlarını koparmış ve bizzat Lucius Cornelius Sulla'nın çekincelerine rağmen hatırlı dostları sayesinde İÖ 78 yılı için *consul* seçilmeyi başarmıştı. Sonraki süreçte ise yavaş yavaş tekrar *populares* tarzı bir siyaset izlemeye başlamıştı[188].

Lucius Cornelius Sulla'nın ölümü, doğal olarak, Marcus Aemilius Lepidus'a artık siyasetini daha rahat bir şekilde sürdürme imkânı vermişti. Öyle ki *dictator* için cenaze töreni düzenlenmesi önerisine karşı çıkarak yer aldığı siyasî pozisyonu henüz en başından açık etmişti. Bir sonraki hareketi ise müttefik halkların el konulan topraklarının eski sahiplerine geri dağıtılması, siyasî sürgünlerin Roma'ya geri çağrılması ve mallarının iade olunması gibi konuları gündeme taşımaktı. Kendisi her ne kadar doğrudan bunu hedeflememişse de izlemiş

---

[188] Plut. *Sull.* 34. 4-5; *Pomp.* 15. 1-2; App. *civ.* 1. 105; Atlan 2014, 158-159; Boak 1921, 151-152; Özaktürk 1999, 301-302; Seager 2002, 30-31; Diakov - Kovalev 2011, 151-153; Fields 2012, 12.

olduğu siyaset onu kısa bir süre içerisinde rejim karşıtlarının önderi konumuna sokacaktı[189]. Ancak ilginçtir ki Marcus Aemilius Lepidus'un *consul*luk makamına gelmesini sağlayan en önemli isim, aynı zamanda rejimin de önemli figürlerinden biriydi. Lucius Cornelius Sulla üstündeki etkisini kullanan Gnaeus Pompeius Magnus, ısrarlı talepleri sonucu *dictator*u bu işe ikna etmişti. Lucius Cornelius Sulla rejiminin kuruluşunda askerî yönden oldukça önemli bir rol oynayan Gnaeus Pompeius Magnus, elbette ki, Marcus Aemilius Lepidus'un rejim için potansiyel bir tehdit olduğunun farkında olmalıydı. Lucius Cornelius Sulla ile arasının açılması pahasına onu desteklemesi, muhtemelen, böylesine bir tehdidin rejimin ilkelerine aykırı olarak ilerleyen kariyerini bir şekilde daha ilerilere götürebileceğini düşünmesinden kaynaklanmıştı. Nitekim sonraki süreç tam olarak bu yönde gelişecekti. Marcus Aemilius Lepidus, bir öncekinin hatıraları henüz zihinlerde tazeyken Roma'yı yeni bir iç savaşa doğru sürükleyecekti[190].

Marcus Aemilius Lepidus'un önerileri duyulur duyulmaz Etruria'da bir isyan patlak vermişti. *Senatus* da bunun üzerine *consul*ları isyanı bastırmakla görevlendirmişti. Ne var ki Marcus Aemilius Lepidus bu isyanı bastırmak yerine isyancılara katılmıştı. Ardından Lucius Cornelius Sulla rejimini yıkmak için onun gibi ordusuyla Roma kapılarına dayanmıştı[191]. Bununla birlikte görünen o ki Marcus Aemilius Lepidus, Lucius Cornelius Sulla kadar talihli bir insan değildi. Zira Quintus Lutatius Catulus, Gnaeus Pompeius Magnus'un da desteği sayesinde Roma önlerinde gerçekleşen çarpışmada Marcus Aemilius Lepidus'u kesin bir şekilde mağlup etmişti[192]. Yenilginin ardından Sardinia'ya kaçan Marcus Aemilius Lepidus,

---

[189] Tac. *ann.* 3. 27; Flor. 2. 11. 1-5; App. *civ.* 1. 105-107; Cass. Dio 52. 17. 4; August. *CD.* 3. 30; Last - Gardner 1932c, 313-314; Hayne 1972, 661-688.
[190] Plut. *Sull.* 34. 4-5; *Pomp.* 15. 1-2; Seager 2002, 30; Burton 2014, 409.
[191] Liv. *per.* 90; Plut. *Pomp* 16. 2; Flor. 2. 11. 5-7; Cass. Dio 44. 28. 2; App. *civ.* 1. 107; Oros. 5. 24. 6; Diakov - Kovalev 2011, 153; Atlan 2014, 159; Boyana 2019, 423.
[192] Liv. *per.* 90; Val. Max. 6. 9. 5; Flor. 2. 11. 6-7; App. *civ.* 1. 107; Ampel. 19. 7; Eutr. 6. 5; Auct. *de Vir. Ill.* 77. 3; Oros. 5. 22. 16; Diakov - Kovalev 2011, 153; Atlan 2014, 159.

İÖ 77 yılında burada eceliyle öldü. Ordusundan geriye kalanlar ise Marcus Perperna Vento tarafından Hispania'daki Quintus Sertorius'un hizmetine verilmek üzere buraya götürüldü[193].

Daha önce de değinildiği üzere, İÖ 80 yılında Lucius Cornelius Sulla idaresine başkaldıran Quintus Sertorius, geçen bu süreç zarfında son derece başarılı bir gerilla savaşı vermişti. Öyle ki İÖ 79 yılında Quintus Sertorius ile savaşmak için bu bölgeye gönderilen Quintus Caecilius Metellus Pius, bu uğraşında pek de bir sonuç elde edememişti[194]. Marcus Perpenna Vento'nun yeni birlikler ve yüklü bir hazine ile kendisine katılmasıyla Quintus Sertorius'un daha da güçleneceği açıktı. *Senatus*, bu durum karşısında, doğal olarak, endişeye kapılmıştı. Öyle ki artık rejimin ilkelerinden bile taviz verebilecek bir hâldeydi. Hâlâ yasal bir görevde bulunmamış olan Gnaeus Pompeius Magnus, teamüllere aykırı da olsa *proconsul* yetkisiyle Hispania'ya gönderilmişti[195]. Fakat İÖ 76 baharında Hispania'ya ulaşan Gnaeus Pompeius Magnus, Quintus Caecilius Metellus Pius ile güç birliği yapmış olmasına rağmen ilk aşamada kayda değer bir başarı sağlayamayacaktı[196]. Bununla birlikte İÖ 75 yılında Roma'dan takviye kuvvetlerin gelmesiyle beraber savaşın seyri yavaş da olsa değişmeye başlayacaktı. Quintus Sertorius'un izlediği strateji, savaşı bir düğüm hâline getirmişti. Bu düğümü açmak, hâliyle, zaman isteyen bir işti. Büyük bir meydan savaşından kaçınarak gerilla taktikleriyle mücadelesini sürdüren Quintus Sertorius'un yakın bir gelecekte kesin bir şekilde mağlup edilmesi olası görünmüyordu[197]. Fakat İÖ 72 yılına gelindiğinde beklenmedik bir gelişme oldu. Savaşın gidişatı sebebiyle karakterinde olumsuz

---

[193] Plut. *Sert.* 15. 1-2; Suet. *Caes.* 5. 1; App. *civ.* 1. 107; Oros. 5. 24. 16; ; Boak 1921, 152; Özaktürk 1999, 301-302; Seager 2002, 31; Diakov - Kovalev 2011, 153; Fields 2012, 12; Atlan 2014, 159.
[194] Plut. *Sert.* 12; Flor. 2. 10. 6-7; App. *Hisp.* 101; *civ.* 1. 97; 108; Eutr. 6. 1; Oros. 5. 23. 3; Diakov - Kovalev 2011, 153; Atlan 2014, 159-160; Faulkner 2015, 176-177.
[195] Cic. *Leg. Man.* 62; *Phil.* 11. 18; Liv. *per.* 91; Val. Max. 8. 15. 8; Plut. *Pomp.* 17; App. *Hisp.* 101; *civ.* 1. 108; Cass. Dio. 36. 25. 3; Eutr. 6. 1; Auct. *de Vir. Ill.* 77. 4; Oros. 5. 23. 8; Boak 1921, 152-153; Seager 2002, 32-35; Telatar 2008, 66-67; Diakov - Kovalev 2011, 153; Fields 2012, 13; Atlan 2014, 160.
[196] Frontin. *strat.* 2. 5. 31; Plut. *Sert.* 18; *Pomp.* 18; Flor. 2. 10. 7; App. *civ.* 1. 109; Obseq. 58; Oros. 5. 23. 6-10; Diakov - Kovalev 2011, 153; Atlan 2014, 160.
[197] Liv. *per.* 92; Plut. *Sert.* 19-21; *Pomp.* 18-19; Flor. 2. 10. 7; App. *civ.* 1. 110; Oros. 5. 23. 11-12; Diakov - Kovalev 2011, 153; Atlan 2014, 160.

yönde bir değişim meydana gelen ve bu yüzden askerleri ile arasına soğukluk giren Quintus Sertorius, Marcus Perperna Vento tarafından ortadan kaldırılmıştı[198]. Böylelikle savaş da bir anlamda sonlanmıştı. Zira Marcus Perperna Vento, askerî açıdan Quintus Sertorius kadar yetenekli biri değildi. Öyle ki Gnaeus Pompeius Magnus tarafından işinin bitirilmesi için birkaç ay yetmişti[199].

Hispania'daki meseleyi bu şekilde bir çözüme ulaştıran Gnaeus Pompeius Magnus, burada düzeni sağladıktan sonra İÖ 71 yılında Roma'ya dönmek üzere yola çıktı. Italia'ya ulaştığında Roma'nın bir başka düşmanının kılıç artıklarıyla karşılaştı ve bunları kolaylıkla ortadan kaldırdı. Görünen o ki Hispania'da kazandığı şan ona yetmemişti. Zira bu hareketiyle bu düşmana da kendisinin diz çöktürdüğünü iddia edecekti. Böylelikle başkasının zaferini sahiplenmiş oluyorsa da o bunda herhangi bir sakınca görmüyordu. Zira hiç de etik olmayan bu davranışının kendi içerisinde mantıklı bir açıklaması mevcuttu. Sahiplenmeye çalıştığı zafer kendisinin yokluğunda Italia'yı kasıp kavuran Spartacus'a karşı kazanılmıştı. Her ne kadar Hispania'daki zafer bundan daha prestijli de olsa devletin merkezindeki düşmana karşı kazanılan zafer, hiç kuşkusuz, kendisine ileride oy verecek bir Romalının belleğinde daha kalıcıydı[200].

Yaşantısının erken dönemleri hakkında pek bir bilgi olmayan Spartacus, Thrakialı eski bir askerdi. Romalılar tarafından köleleştirildikten sonra hayatına *arena*larda *gladiator* olarak dövüşerek devam etmişti. Ancak İÖ 73 yılında köleliğe başkaldırmış ve yetmiş yedi arkadaşıyla birlikte Capua'daki Quintus Lentulus Batiatus'un *gladiator ludus*undan kaçarak

---

[198] Diod. 38. 22a. 1; Strab. 3. 4. 10; Liv. *per.* 96; Vell. 2. 30. 1; Plut. *Sert.* 26; *Pomp.* 20; Flor. 2. 10. 9; App. *Hisp.* 101; *Mithr.* 68; *civ.* 1. 113; Eutr. 6. 1; Oros. 5. 23. 13; Telatar 2008, 68-72; Fields 2012, 13-15; Faulkner 2015, 178-179.

[199] Liv. *per.* 96; Vell. 2. 30. 1; Val. Max. 6. 2. 8; Plut. *Sert.* 27; *Pomp.* 20; Flor. 2. 10. 9; App. *Hisp.* 101; *civ.* 114-115; Oros. 5. 23. 13; Telatar 2008, 72; Fields 2012, 15; Faulkner 2015, 179.

[200] Plut. *Pomp.* 21. 2; *Crass.* 11. 2; App. *civ.* 1. 119; Ampel. 45. 3; Boak 1921, 156; Goldsworthy 2006, 92-93; Diakov - Kovalev 2011, 162; Bauer 2013, 708-709; Atlan 2014, 162; Faulkner 2015, 180.

Vesuvius Dağı'na sığınmıştı[201]. Spartacus, bu noktada *praetor* Gaius Claudius Glaber'in komutasındaki küçük bir Roma birliğini yenilgiye uğratmış ve ardından Campania'da yağma hareketlerine başlamıştı. Sonrasında ise kaçak köle ve *gladiator*ların katılımlarıyla zamanla yüz bin kişilik bir askerî güce komuta eder hâle gelmişti. Yükselen gücüne paralel olarak artan özgüveni, onu Campania'dan sonra Lucania Bölgesi'ne yöneltecekti[202]. *Senatus*, bir diğer *praetor* Publius Varinius'u da yenilgiye uğratmasının ardından artık Italia'nın güneyine hâkim bir konuma gelen Spartacus'un bu ilerleyişi karşısında doğal olarak ciddi bir endişeye kapılmıştı[203]. İÖ 72 yılı *consul*ları Lucius Gellius Publicola ve Gnaeus Cornelius Lentulus Clodianus, bu yüzden emirlerine verilen ikişer *legio* ile birlikte Spartacus'a karşı yollanmıştı. Ne var ki c*onsul*lar tarafından idare olunan bu kuvvetler de düşmanına karşı bir başarı elde edememişti. Savaşın komutası, bunun üzerine, *consul*lardan alınıp askerî yeterliliğini *Porta Collina*'daki çarpışmada kanıtlayan ve bu sıralarda *praetor*luk makamında bulunan Marcus Licinius Crassus'a verilecekti[204].

Spartacus, bu arada, Italia'yı terk etmek düşüncesiyle kuzeye doğru yönelmişse de beraberindekiler onu izlemeye gönülsüz olunca ister istemez tekrar güneye doğru yürümek zorunda kalmıştı. Savaşın yeni komutanı Marcus Licinius Crassus, işte tam da bu sıralarda savaşa dâhil olacaktı. Marcus Licinius Crassus, Spartacus ile ilk karşılaşmasında arzuladığı sonucu elde edememişti. Fakat *decimatio* cezası[205] sayesinde disipline soktuğu Roma ordusu

---

[201] Cic. *Att.* 6. 2. 8; Liv. *per.* 95; Vell. 2. 30. 5; Tac. *ann.* 15. 46; Plut. *Crass.* 8; Flor. 2. 8. 3; App. *civ.* 1. 116; Eutr. 6. 7; Oros. 5. 24. 1; Fields 2009, 52-53; Atlan 2014, 161.
[202] Liv. *per.* 95; Frontin. *strat.* 1. 5. 21; Plut. *Crass.* 9; Flor. 2. 8. 4; App. *civ.* 1. 116; Oros. 5. 24. 1; Fields 2009, 53; Atlan 2014, 161-162.
[203] Liv. *per.* 95; Plut. *Crass.* 9; Flor. 2. 8. 5; App. *civ.* 1. 116; Fields 2009, 54; Atlan 2014, 162.
[204] Liv. *per.* 96; Plut. *Crass.* 9-10; Flor. 2. 8. 10-12; App. *civ.* 117-118; Eutr. 6. 7; Oros. 5. 24. 4-5; Fields 2009, 54-63; Atlan 2014, 162.
[205] *Decimatio*, Antik kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla Roma tarihinin en erken dönemlerinde uygulanmaya başlanan, bir tür idam cezasıdır. Buna göre, cezalandırılan birlik onarlı gruplara bölünür ve bu on kişi arasından rütbesine bakılmaksızın kurayla seçilen bir asker geriye kalan dokuz silah arkadaşı tarafından taşlanarak veya sopayla dövülerek öldürülür. Antik kaynaklarda geçen *decimatio* örnekleri için bkz. Polyb. 6. 38; Dion. Hal. 9. 50. 6-7; Liv. 2. 59. 9-10; Frontin. *strat*. 4. 1. 34-37; Plut. *Crass*. 10. 2; *Ant*. 39. 7; Tac. *ann*. 3. 21; Suet. *Aug*. 24. 2; App. *civ*. 1. 118; *Illyr*. 26; Cass. Dio 49. 27; 38. 4; Konu hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Goldberg 2016.

bir sonraki çarpışmada düşmanını mağlup edecek ve Spartacus da bunun üzerine mecburen Bruttium'a çekilecekti[206]. Spartacus, aldığı yenilgi sonrası çekildiği bu bölgeden Sicilia'ya geçmenin yollarını aramaktaydı. Ancak Marcus Licinius Crassus'un sert önderliği altındaki kuvvetler bu geçişe engel olacaktı[207]. Spartacus, artık iyice köşeye sıkışmış bir hâldeydi. İÖ 71 yılında Silarus Nehri yakınlarında gerçekleşen çarpışma sonucu yenilgisi kesinleşecekti. Her ne kadar cesedi bulunamamış olsa da sonuç itibariyle yaşamını kaybeden Spartacus'un köle ordusu tam anlamıyla bir felakete uğramıştı. Yaklaşık otuz beş bin köle savaştan canlı çıkamamış, altı bine yakın savaş esiri *Via Appia* boyunca çarmıha gerilerek bir ibret vesikası hâlini almış ve savaştan canlı çıkabilenler ise değinildiği üzere Gnaeus Pompeius Magnus tarafından ortadan kaldırılmıştı[208].

Gnaeus Pompeius Magnus'un Marcus Licinius Crassus tarafından kazanılan zafere ortak olmaya kalkışması, ikilinin zaten epeydir soğuk olan ilişkilerini şimdi hâliyle iyice germişti. Ancak işin içine politik çıkarlar girdiği için Gnaeus Pompeius Magnus'un bu hareketi Marcus Licinius Crassus tarafından sineye çekilecekti. Zira her ikisinin de İÖ 70 yılı *consul*luğunda gözü vardı ve bu makama gelebilmek için şartlar gereği birlikte çalışmak zorundalardı. Nitekim güç birliği yapıp *consul*luk seçimlerini açık farkla kazanacaklar ve makamlarına oturur oturmaz seçmenlerine verdikleri söz gereğince Lucius Cornelius Sulla rejiminin tasfiye sürecini başlatacaklardı[209].

Gnaeus Pompeius Magnus ile Marcus Licinius Crassus'un kurulmasında büyük rol oynadıkları rejime şimdi sırt dönüyor olmalarının elbette ki geçerli bir nedeni vardı. Her ikisi

---

[206] Plut. *Crass.* 10; Flor. 2. 8. 12; App. *civ.* 1. 118; Oros. 5. 24. 6; Fields 2009, 63; Atlan 2014, 162.
[207] Cic. *Verr.* 2. 5. 5; Plut. *Crass.* 10; Flor. 2. 8. 13; App. *civ.* 1. 118; Fields 2009, 64-67; Atlan 2014, 162.
[208] Liv. *per.* 97; Vell. 2. 30. 6; Frontin. *strat.* 2. 5. 34; Plut. *Crass.* 11; App. *civ.* 1. 119-120; Ampel. 45. 3; Eutr. 6. 7; Oros. 5. 24. 6; Fields 2009, 71-81; Atlan 2014, 162.
[209] Cic. *Verr.* 1. 45; *Leg. Man.* 62; Liv. *per.* 97; Val. Max. 8. 15. 8; Plut. *Pomp.* 21-22; *Crass.* 12. 1; App. *civ.* 1. 121; Boak 1921, 156; Diakov - Kovalev 2011, 163; Bauer 2013, 709; Atlan 2014, 163; Faulkner 2015, 181.

de kariyerlerini Lucius Cornelius Sulla'ya borçlu da olsa zaman içerisinde ellerinde öyle bir güç toplamışlardı ki bu Lucius Cornelius Sulla rejiminin ruhuna tamamen aykırıydı. Bu gücü koruyabilmenin ve devamını sağlayabilmenin yolu tabii ki halka dayanmaktan geçiyordu. Dolayısıyla *Senatus*'un otoritesini zayıflatmaları gerekiyordu. İşte bu gereklilikten ötürü harekete geçmişler ve Roma'nın ayarlarını Lucius Cornelius Sulla öncesine getirmişlerdi. Sonuç olarak İÖ 70 yılı itibariyle *plebs tribunus*larına geleneksel yetkileri ve hakları iade edilmiş, mahkemelerdeki jüri üyelerinin kimlerden seçileceği meselesinde herkesi memnun edecek nitelikte bir düzenlemeye gidilmiş ve *censor*luk makamı da yeniden faaliyete geçirilmişti[210]. Varlıklarının devamı için uygun koşulları böylelikle oluşturan ikili, görev sürelerinin dolmasıyla birlikte herhangi bir *provincia*nın idaresini üstlenmek yerine sivil hayata geçme kararı aldı. Sonuçta her ikisi de bir *provincia*dan sağlanacak zenginliğe tamah edecek zamanları geride bırakmıştı. Onlar politika oyununu büyük oynuyordu. Dolayısıyla önlerindeki süreçte tercihleri, getirisi daha büyük olduğu için Roma'nın acil bir durumunda devreye girecekleri günü beklemek olmuştu. Nitekim çok geçmeden Roma yine bir an evvel çözülmesi gereken bir sorunla karşı karşıya kalmış durumdaydı. Akdeniz'deki korsanlık faaliyetleri hayli tehlikeli bir hâl almıştı ve dolayısıyla bu soruna kökten bir çözüm getirecek kudretli bir generale ihtiyaç vardı[211].

İÖ 188 tarihli Apameia Antlaşması'nda Seleukos donanmasını dağıtıp mevcudunu on gemi olarak belirleyen ve bu gemilere de Kilikia'daki Sarpedon (=İncekum) Burnu'nun ötesine geçme izni vermeyen Roma, bu tavrıyla kısa vadede ciddi bir tehditten kurtulmuşsa da uzun vadede kendisi için yeni bir tehdit ortaya çıkarmıştı. Seleukos donanmasının bu sulardan çekilmesi ile birlikte Akdeniz'in doğusunda korsanlık faaliyetleri görülmeye

---

[210] Cic. *Verr.* 1. 44; *Leg.* 3. 22; Sall. *Cat.* 38. 111; Caes. *Civ.* 1. 7. 2; Liv. *per.* 97; Vell. 2. 30. 4; Tac. *ann.* 3. 27; Plut. *Pomp.* 22; App. *civ.* 2. 29; Diakov - Kovalev 2011, 163-164; Faulkner 2015, 181.
[211] Plut. *Pomp.* 22; *Crass.* 12; Suet. *Caes.* 19. 2; Seager 2002, 40; Atlan 2014, 164; Faulkner 2015, 181.

başlanmış ve bu durum zaman içerisinde epey geniş alanları etkiler bir hâl almıştı. Roma, bölge üzerindeki dolaylı yönetimi sebebiyle olup biteni önemsememişti. Fakat korsanların kendi çıkarlarını da tehdit etmeye başlamasıyla durum değişmişti. Bununla birlikte içte yaşanan karışıklıklar ve dışta sürüp giden savaşlar sonucunda gerekli müdahaleyi yapma fırsatını bir türlü bulamamıştı. Bu müdahalesizlik, meselenin daha da derinleşmesine yol açmış ve sonuç olarak Roma'nın çözüme ulaşmasını daha da zor kılmıştı[212].

Roma, korsanlık meselesinin üzerine ancak İÖ 102 yılında eğilebilmişti. Gaius Marius'un Germanlara karşı kazandığı zafer sonucu rahatlayan Roma, söz konusu yılın *praetor*larından Marcus Antonius'u *proconsul* yetkisiyle donatıp korsanların merkezi olan Kilikia'ya göndermişti. Fakat geç gelen bu müdahale beklenen etkiyi yaratmamıştı. Öyle ki sonraki süreçte daha birçok isim aynı amaç doğrultusunda bölgeye yollanmıştı. Anlaşılacağı üzere değişen bir şey yoktu. Roma çarpışmaları kazansa da savaşı kazanamıyordu[213]. Mesele İÖ 67 yılına gelindiğinde çözülmek şöyle dursun, hiç tahmin edilemeyen boyutlara ulaşmış bir hâldeydi. Korsanlar, Akdeniz ticaretini durma noktasına getirmiş, tahıl sevkiyatını engelleyerek Roma'yı açlığa mahkûm etmiş ve başta Roma'nın limanı olan Ostia olmak üzere Italia kıyılarına saldırarak Roma'nın prestijini hayli zedelemişti[214]. Roma, elbette ki, bu utanca ve zarara daha fazla katlanamazdı. Nitekim İÖ 67 yılının başlarına *plebs tribunus*u Aulus Gabinius'un hazırladığı yasa (*Lex Gabinia*) ile birlikte hamlesini yapacaktı. *Lex Gabinia*, daha önce *consul*luk yapmış birine, üç yıl süreyle, tüm Akdeniz boyunca kıyıdan yaklaşık seksen kilometre içerilere kadar geçerli olacak bir şekilde sınırsız yetki (*imperium infinitum*) verilmesini öngörüyordu. Burada *consul*luk yapmış biri ifadesinden kasıt, doğal

---

[212] Polyb. 21. 42. 13-14; Arslan 2003, 91-94.
[213] Cic. *de Or*. 2. 2; *Brut.* 168; Liv. *per*. 68; Obseq 44; Atlan 2014, 164-165.
[214] Cic. *Leg. Man.* 31-33; Strab. 14. 2. 28; 16. 2. 14; Vell. 2. 31. 2; Plut. *Pomp.* 24-25; Flor. 1. 41. 6; Cass. Dio 36. 20-23; Oros. 6. 4. 1; Arslan 2003, 94-109.

olarak, Gnaeus Pompeius Magnus'tu. Görüldüğü üzere, Roma'nın en kudretli generalinin kapısı, tam da beklediği gibi, bir kez daha çalınmıştı. Şimdi ona yalnızca kurtarıcı rolünü oynamak kalmıştı. Gnaeus Pompeius Magnus'u adeta denizlerdeki bir *dictator* konumuna getiren bu yasa, aslına bakılacak olursa, *Senatus*'u epey rahatsız etmişti. Sonuçta Roma'nın devlet idaresindeki hâkim prensibi, en başından beri tek bir şahsın aşırı güç elde etmesini önlemekti ve Gnaeus Pompeius Magnus'un şimdiki durumu bu prensip ile açık bir çelişki içerisindeydi. Bununla birlikte hem meselenin aciliyeti hem de *Comitia Tributa* tarafından by-pass edilmesi karşısında *Senatus*'un yapabileceği fazla bir şey bulunmamaktaydı. Sonuç olarak *Lex Gabinia*'yı onaylayacaktı. Yasanın onaylanması ile birlikte kıtlık sebebiyle artan tahıl fiyatları aniden düşmüştü. Anlaşılacağı üzere Romalıların en kudretli generallerine olan güveni hayli büyüktü[215].

Sahip olduğu sınırsız yetki ve imkânı, organizasyon dehasıyla birleştiren Gnaeus Pompeius Magnus, İÖ 67 yılının baharında, korsanlar meselesine son noktayı koymak üzere harekete geçti. Belirlediği savaş planı aslında son derece basitti. Akdeniz'i on üç bölgeye ayırmış ve bu bölgeleri kurmayları arasında paylaştırmıştı. Her bir kurmayı kendi bölgesini tarayacak ve böylelikle her yönden kuşatılan korsanlara ne kaçabilecek ne de sığınabilecek bir yer kalmayacaktı. Plan mükemmel bir şekilde işliyordu. Öyle ki üç aylık bir harekâttan sonra bütün Akdeniz korsanlardan arındırılıyordu. Şimdi sırada korsanların merkezi olan Dağlık Kilikia vardı. Gnaeus Pompeius Magnus, İÖ 67 yılının yazında buraya doğru yelken açtı[216]. Gnaeus Pompeius Magnus, her ne kadar bu zorlu coğrafyada gerçekleşecek savaşın kendisini uğraştıracağını düşünüyorsa da olaylar hiç de beklediği gibi gelişmedi. Karaya

---

[215] Cic. *Leg. Man.* 44; Liv. *per.* 99; Vell. 2. 31-32; Val. Max. 8. 15. 9; Plut. *Pomp.* 25-26; Flor. 1. 41. 7; App. *Mithr.* 94; Cass. Dio 36. 23-37; Seager 2002, 44-45; Arslan 2003, 109; Arslan 2007, 438; Kurt 2009, 123-124; Kurt 2010b, 485; Tozan 2014, 161-162; Faulkner 2015, 181.

[216] Cic. *Leg. Man.* 33-35; *Flacc.* 30; Caes. *Civ.* 3. 104. 3; Liv. *per.* 99; Vell. 2. 32. 4; Plut. *Pomp.* 26; *Luc.* 37. 4; Flor. 1. 41. 7-11; App. *Mithr.* 94-95; *civ.* 2. 1; Cass. Dio 36. 37. 3-5; Auct. *de Vir. Ill.* 77. 5; Eutr. 6. 12; Arslan 2003, 109-110.

çıkmasıyla birlikte, adının ve kısa sürede yaptıklarının etkisiyle korsanların büyük bir kısmı kendiliğinden teslim bayrağını çekmişlerdi. Bununla birlikte bir grup korsan hâlâ direnmeyi sürdürüyordu. Ancak durumları son derece umutsuzdu. Gnaeus Pompeius Magnus, çok geçmeden bu direniş unsurlarını da yenilgiye uğratmış ve bu unsurlardan geriye kalanların da teslim olması ile birlikte savaş sonlanmıştı. Görüldüğü üzere, Gnaeus Pompeius Magnus, kendisine duyulan güveni boşa çıkarmamış ve kariyeri adına bir büyük başarıya daha imza atmıştı[217].

Gnaeus Pompeius Magnus, çok kısa bir süre içerisinde kazandığı zaferin ardından Roma'ya dönmekte acele etmemişti. Zira korsanlık meselesinin ortaya çıkmasında bölgedeki otorite boşluğunun önemli bir etken olduğunun bilincindeydi. Bu yüzden İÖ 67/66 kışını Kilikia'da geçirme kararı almış ve bir daha böyle olayların yaşanmaması için birtakım siyasî düzenlemeler yapmıştı. Sonuç olarak diğerlerinin aksine o yalnızca çarpışmayı kazanmakla kalmamış, aynı zamanda Akdeniz'deki sarsılan Roma hâkimiyetini kesin olarak sağlamayı başarmıştı. Bununla birlikte bölgeden ayrılmayışının tek sebebi bu siyasî düzenleme süreci değildi. İleriye yönelik tasarılarını hayata geçirebilmesi için bölgede kalması gerekmekteydi. Korsanlık meselesini kesin bir şekilde çözüme kavuşturan Gnaeus Pompeius Magnus, şimdi Roma'nın bir başka düşmanıyla olan savaşın komutanlığına getirilmek ve zaferlerle dolu kariyerine bir yeni zafer daha eklemek istiyordu. Roma'daki temsilcileri bu uğurda çaba gösterirlerken, o sabırsızca gelecek güzel haberleri bekliyordu. Bu savaşta öyle bir zafer kazanacaktı ki bu diğer bütün zaferlerini gölgede bırakacaktı. Zira komutanlığına getirilmek istediği savaş, Roma ile VI. Mithradates Eupator arasındaydı[218].

---

[217] Strab. 14. 3. 3; Vell. 2. 32. 4; Plut. *Pomp.* 28; Flor. 1. 41. 12-14; App. *Mithr.* 96; Malal. 211; Arslan 2003, 110-112.

[218] Strab. 8. 7. 5; 14. 3. 3; 14. 5. 8; Vell. 2. 32. 5-6; Plut. *Pomp.* 28; Flor. 1. 41. 14; App. *Mithr.* 96; Cass. Dio 36. 37. 5-6; Seager 2002, 47-49; Arslan 2007, 446; Kurt 2009, 124-125; Tozan 2014, 162; Yıldırım 2016, 97-98.

İÖ 85 tarihli Dardanos Barışı ile birlikte ülkesine dönen VI. Mithradates Eupator, her ne kadar uğradığı yenilginin moral bozukluğu içerisinde olsa ve bir müddet ülkesindeki iç karışıklıklarla uğraşmak zorunda kalsa da Pontos'u büyük bir devlet yapma hayalinden vazgeçmemişti. Öyle ki Dardanos Barışı hükümlerince Kappadokia'dan çekilmesi gerekliyse de henüz bu yönde bir adım atmış değildi. Savaşı generali Arkhelaos'un korkaklığı ya da ihaneti yüzünden kaybettiğini düşünüyordu. Yitirdiği toprakları geri kazanmak ve büyük devletini kurmak için şartların olgunlaşmasını bekliyordu. Ancak planladığından daha erken bir süre içerisinde kendisini yeni bir savaşın içinde bulacaktı. İlginçtir ki bunun sorumlusu da general Arkhelaos olacaktı[219]. VI. Mithradates Eupator tarafından yenilginin sorumluluğu kendisine yüklenen Arkhelaos, üzerindeki şüphelerden dolayı hayatından endişe etmekteydi. Bu yüzden ailesi ile birlikte gizlice Pontos topraklarını terk etmişti. Sonrasında ise Lucius Licinius Murena'nın yanına sığınmış ve onu VI. Mithradates Eupator aleyhine kışkırtmaya başlamıştı. Çok geçmeden de bu çabaları bir sonuca ulaşmıştı. Lucius Licinius Murena, İÖ 83 yılında kendi inisiyatifiyle Pontos üzerine yürüyüşe geçmişti. Böylelikle Roma ile Pontos arasındaki savaşların ikinci aşamasına girilmişti[220].

VI. Mithradates Eupator, bu savaşa tamamen hazırlıksız yakalanmış bir hâldeydi. Gücünü toparlayabilmek adına zamana ihtiyacı olduğundan şimdilik diplomatik girişimlerde bulunmakla yetinecekti. Lucius Licinius Murena'yı elçileri aracılığıyla Dardanos Barışı'na aykırı davrandığı için protesto ediyordu. Ancak bu barışın kâğıda dökülmemiş olması, onun için büyük bir problem oluşturuyordu. Zira herhangi bir belgesi olmayan bu barış, Lucius Licinius Murena için bağlayıcı değildi. Öyle ki Lucius Licinius Murena huzuruna gelen Pontos elçilerine böyle bir barışın hiç yapılmadığını söylemiş ve harekâtını sürdürmeye

---

[219] Cic. *Leg. Man.* 9; App. *Mithr.* 64; Flor. 1. 40. 13. 14; Arslan 2007, 273-274; Mayor 2013, 260-262.
[220] App. *Mithr.* 64; Cass. Dio 39. 57. 2; Oros. 6. 2. 12; Arslan 2007, 274; Atlan 2014, 166; Mayor 2013, 262.

devam etmişti[221]. VI. Mithradates Eupator, bu yaklaşım karşısında çareyi elçilerini Lucius Cornelius Sulla'ya ve *Senatus*'a göndermekte bulmuştu. Buradan bir cevap gelinceye kadar da Lucius Licinius Murena'nın saldırılarına karşı sessizliğini korumuştu. Ancak Roma'dan kendi lehinde bir cevap almasına rağmen Lucius Licinius Murena'nın saldırgan tutumundan vazgeçmemesi ve yaptığı savaş hazırlığının bitmesiyle birlikte sonunda silaha sarılmıştı. İÖ 82 yılının yazında Halys Nehri (=Kızılırmak) yakınlarında meydana gelen çarpışmada da Lucius Licinius Murena'yı mağlup etmeyi başaracaktı. Lucius Licinius Murena, uğradığı bu yenilginin ardından Phrygia'ya çekilmişti. Bu süreçte verdiği kayıplar öyle ağırdı ki bir daha Pontos'a karşı harekete geçemeyecekti[222].

VI. Mithradates Eupator ise kazandığı bu kesin zaferin ardından hız kesmemiş ve Kappadokia'yı yeniden işgal etmişti. Öte yandan zaferi Küçük Asia'da etkisini hemen göstermiş ve bazı Hellen kentleri Pontos tarafına geçmişti. Tüm bu yaşananlar, Roma'nın idaresini yeni yeni ele alan Lucius Cornelius Sulla için hâliyle can sıkıcıydı. Roma'da yeni bir düzen kurmaya çalışırken Küçük Asia'da kurduğu düzenin bozulmasına elbette ki sessiz kalamazdı. Bununla birlikte Roma'daki işlerini bir kenara bırakıp Pontos ile savaşacak da değildi. Sorunu diplomatik yöntemlerle çözmeye karar vermiş ve kurmaylarından Aulus Gabinius'u bir barış yapma göreviyle VI. Mithradates Eupator'un huzuruna göndermişti. Aulus Gabinius, kral ile olan görüşmesinde başarı sağlamış ve Roma ile Pontos arasındaki ikinci savaş, böylelikle, İÖ 81 yılı itibariyle resmen sonlanmıştı. Fakat Dardanos Barışı'nın hükümlerini büyük ölçüde koruyan bu yeni barış da fazla uzun soluklu olmayacaktı[223].

Roma ile olan ikinci savaşını da geride bırakan VI. Mithradates Eupator, bundan sonra tüm ilgisini Dardanos Barışı'nın yazılı bir hâle getirilmesine yöneltmişti. Ancak İÖ 78

---

[221] Cic. *Phil.* 2. 33-34; *Acad.* 2. 1; Strab. 12. 3. 15; App. *Mithr.* 64-65; Arslan 2007, 274-275; Mayor 2013, 262.
[222] Cic. *Mur.* 32; Liv. *per.* 86; App. *Mithr.* 65; Arslan 2007, 275-279; Mayor 2013, 262-264.
[223] Cic. *Leg. Man.* 8; *Fam.* 1. 9. 25; App. *Mithr.* 66; Arslan 2007, 281-284; Mayor 2013, 264.

yılına kadar süren diplomatik faaliyetleri bir sonuç vermemiş ve istediğini elde edememişti. Bu diplomasi sürecinin anlaşmazlıkla noktalanmış olması, Roma ile Pontos arasında yeni bir savaşın patlak vermesini kaçınılmaz kılmıştı. Sonuçta VI. Mithradates Eupator, her an üzerine yönelebilecek bir Roma tehdidinden çekinirken ve onun böyle bir tehdide karşı aldığı tedbirler doğal olarak Roma tarafından hoş karşılanmazken barış hâlinin sürmesi imkânsızdı. Bununla birlikte tarafların birbirlerine karşı hemen harekete geçmeleri mümkün değildi. Zira her iki taraf da bu sıralarda başka sorunlarla ilgilenmekteydi. Aulus Gabinius ile anlaştıktan sonra Kolkhis Bölgesi'ne doğru bir sefer düzenleyen VI. Mithradates Eupator, bu seferde ordusunun üçte ikisini kaybettiği için toparlanabilmek adına zamana ihtiyaç duymaktaydı. Roma ise bu sıralarda, değinildiği üzere, bir yandan Hispania ve Italia'da savaşırken bir yandan da korsanlar ile uğraşmaktaydı. Hâl böyleyken iki taraf arasında sıcak bir çatışmanın çıkması zordu. Fakat VI. Mithradates Eupator'un izlediği usta işi siyaset, onu bir şekilde Roma'nın uğraştığı diğer meselelerin içine sokuyordu[224]. Pontos kralı, bir yandan savaş için hazırlıklarını sürdürürken diğer yandan da Lucius Cornelius Sulla rejiminden kaçanlara kapısını açmış, Quintus Sertorius ile bir ittifak yapmış, korsanlara arka çıkmış ve Armenia kralı olan damadı II. Tigranes'i Kappadokia'yı işgal etmesi için kışkırtmıştı. Özetle Roma'nın aleyhine olan her gelişmenin içinde öyle veya böyle o da vardı. VI. Mithradates Eupator'un siyaseti, rahatlıkla söylenebilir ki, son derece başarılı bir soğuk savaş örneğiydi. Fakat bu soğuk savaş, İÖ 74 yılında şekil değiştirecek ve Roma ile Pontos üçüncü kez karşı karşıya gelecekti[225].

Savaşın sebebi, anılan tarihte hayatını kaybeden Bithynia Kralı IV. Nikomedes'in vasiyetinde yazılanlardı. Kral, tıpkı III. Attalos gibi, ülkesini ve servetini miras olarak

---

[224] App. *Mithr.* 66-67; Sherwin-White 2006, 233; Arslan 2007, 284-291; Mayor 2013, 270.
[225] Cic. *Leg. Man.* 9-10; *Mur.* 32; Liv. *per.* 93; Plut. *Sert.* 23-24; Flor. 1. 40. 4-5; App. *Mithr.* 67-69; 112; 119; Oros. 6. 2. 12; Sherwin-White 2006, 233; Arslan 2007, 288-291; Faulkner 2015, 177.

Roma'ya bırakmıştı. Roma, yaşanan bu gelişme üzerine, hiç vakit kaybetmeden Bithynia'yı bir *provincia* hâline getirmek adına harekete geçmişti. Bu işle ilgilenme görevi ise Asia *proconsul*u Marcus Iunius Iuncus'a verilmişti. Ancak bu sıralarda IV. Nikomedes'in oğlu olduğunu ileri süren bir kişi, tıpkı Aristonikos gibi, taht iddiasıyla ortaya çıkmış ve kendisine yandaş bulamayınca soluğu VI. Mithradates Eupator'un yanında almıştı. Bithynia'nın Roma topraklarına katılmasını kendi menfaatları açısından zararlı gören VI. Mithradates Eupator, elbette ki, bu taht iddiacısına arka çıkacak ve savaş bulutları işte bu şekilde toplanmaya başlayacaktı[226].

Roma, Bithynia meselesinin her an bir savaşa dönebileceğini anlayınca İÖ 74 yılı *consul*ları Marcus Aurelius Cotta ile Lucius Licinius Lucullus'u, ilkine Bithynia yöneticiliği ve donanma komutanlığı, ikincisine de Asia ve Kilikia yöneticiliği ile kara komutanlığı görevlerini vererek Küçük Asia'ya yollamıştı. VI. Mithradates Eupator ise bu sıralarda hazırlıklarında sona gelmiş durumdaydı. Nitekim İÖ 73 yılı baharına gelindiğinde Roma'ya resmen savaş ilan edecekti. Ardından da Bithynia, Galatia ve Kappadokia olmak üzere üç yönden saldırıya geçecekti[227]. Bu saldırıyla açılan savaşın ilk aşamasında başarılı olan taraf Pontos'tu. VI. Mithradates Eupator, İÖ 73 yazı geride bırakılırken Marcus Aurelius Cotta'yı mağlup etmiş ve Bithynia'nın büyük bir bölümü ile Mysia'nın bir kısmını ele geçirmiş bulunuyordu. Ancak Lucius Licinius Lucullus'un gayretleri sonucunda bir süre sonra ibre Roma'dan yana dönmeye başlayacaktı. Öyle ki VI. Mithradates Eupator, İÖ 72 yılı yazında Pontos'a çekilmek zorunda kalacaktı[228]. Lucius Licinius Lucullus ise bu gelişmenin ardından Pontos üzerine ilerlemiş ve İÖ 71 yılı yazına kadar geçen süreç sonucunda VI. Mithradates

---

[226] Cic. *Leg. Agr.* 2. 40; Liv. *per.* 93; Vell. 2. 39. 2; App. *Mithr.* 71; *civ.* 1. 111; Ampel. 34. 3; Fest. 11. 1; Eutr. 6. 6; Malal. 221; Braund 1983, 29; Sherwin-White 2006, 233-234; Arslan 2007, 305-307; Faulkner 2015, 177.
[227] Liv. *per.* 93; Vell. 2. 42. 3; Plut. *Luc.* 7; App. *Mithr.* 68; Eutr. 6. 6; Arslan 2007, 307-313; Boatwright vd. 2004, 217; Sherwin-White 2006, 234; Diakov - Kovalev 2011, 154; Atlan 2014, 167.
[228] Liv. *per.* 93-95; Vell. 2. 33. 1; Plut. *Luc.* 6-13; Flor. 1. 40. 13-19; App. *Mithr.* 68-78; Eutr. 6. 6; Auct. *de Vir. Ill.* 74. 4-5; Oros. 6. 2. 13-24; Sherwin-White 2006, 235-236; Arslan 2007, 313-345; Atlan 2014, 167-168.

Eupator'u damadı II. Tigranes'in ülkesi Armenia'ya kaçmaya mecbur etmişti. Sonrasında ise kralsız kalan Pontos topraklarını büyük ölçüde ele geçirmişti[229]. Her ne kadar bu noktadan sonra VI. Mithradates Eupator'un peşine düşmesi gerekiyorsa da o an için bu yönde bir hamle yapmamıştı. Zira iki yıldır yaz kış demeden savaşan askerlerine bir nebze olsun dinlenme fırsatı sunmak zorundaydı. Bu yüzden ordusunu İÖ 71/70 kışını geçirmek üzere Pontos'ta bırakıp idaresinden sorumlu olduğu *provincia Asia*'nın başkenti Ephesos'a (=Efes) gitmişti. Burada yalnızca zaman geçirmekle kalmamış, aynı zamanda birtakım iktisadî düzenlemeler yaparak bölge halkını hayli sevindirmişti. Fakat yapmış olduğu bu düzenlemeler sonucunda bazı çıkar çevrelerinin de düşmanlığını kazanmıştı. Kariyeri bu düşmanlık sebebiyle ileriki süreçte büyük bir darbe alacaktı[230].

Lucius Licinius Lucullus, Ephesos'ta vakit geçirirken, elbette ki, Pontos ile olan savaşını da unutmuş değildi. Kurmaylarından Appius Claudius Pulcher'i VI. Mithradates Eupator'un kendisine teslim edilmesine yönelik talebini iletmek amacıyla Armenia Kralı II. Tigranes'in huzuruna göndermişti. II. Tigranes, Romalı konuğuna nazikçe davransa da hem müttefiki hem de kayınpederi olan VI. Mithradates Eupator'u teslim etmeye yanaşmamıştı. Lucius Licinius Lucullus da kurmayının eli boş dönmesi üzerine Armenia'ya savaş açma kararı almıştı[231]. Ancak İÖ 70 yılı baharında ordusunun başına geçtiğinde hedefi Armenia değildi. Zira öncelikle Pontos'un işgalini tamamlaması gerekmekteydi. Sinope (=Sinop) ve Amaseia (=Amasya) kentleri, umutsuz bir durumda olsalar da Romalılara karşı direnmeyi sürdürüyorlardı. Fakat Lucius Licinius Lucullus, İÖ 70 yılı sona ermeden bu direnişi kıracak

---

[229] Cic. *Leg. Man.* 21-23; Liv. *per.* 97; Plut. *Luc.* 14-19; Flor. 1. 40. 18; App. *Mithr.* 78-82; Eutr. 6. 8; Keaveney 2003, 87-91; Arslan 2007, 345-365.
[230] Cic. *Acad.* 2. 3; Plut. *Luc.* 20; App. *Mithr.* 83; Boatwright vd. 2004, 217; Arslan 2007, 365-372; Atlan 2014, 168.
[231] Memn. 46. 2; Plut. *Luc*. 19. 1; 21-23; App. *Mithr*. 83; Arslan 2007, 372-383.

ve Pontos'un işgalini tamamlayacaktı[232]. İÖ 70/69 kışını fethettiği Pontos'ta geçiren Lucius Licinius Lucullus, baharın gelmesiyle birlikte Armenia üzerine yönelmişti. İÖ 69 yılının Ekim ayında meydana gelen savaşta II. Tigranes'in ordusunu mağlup etmiş ve kısa bir süre sonra da Armenia'nın başkenti Tigranokerta'yı (=Silvan) ele geçirmişti[233]. Şimdiki hedefi, eski başkent Artaxata'yı (=Erivan) almaktı ve İÖ 68 yılının sonbaharında bu uğurda yola çıkmıştı. Her ne kadar Arsanias (=Murat) Nehri yakınlarında meydana gelen bir çarpışmada düşmanını mağlup edecekse de bu defa amacına ulaşamayacaktı. Zira savaş sanatını iyi bilmekle birlikte önderlik sanatından anladığı pek söylenemezdi. Sefer sırasında karşılaştığı sorunları iyi yönetemeyecek ve sonuç olarak ordusu üzerindeki otoritesini yavaş yavaş kaybedecekti[234].

Zorlu bir coğrafyada ve zorlu iklim şartları altında ilerleyişini sürdüren Roma ordusu, hem yiyecek kıtlığı hem de ani düşman akınları karşısında tükenmiş bir durumdaydı. Lucius Licinius Lucullus ise yaşanan tüm olumsuzluklara ve ordusunun durumuna rağmen yoluna devam etmek arzusundaydı. Fakat askerleri bir isyanın eşiğine gelince bu tavrından vazgeçip geri dönmeye karar vermişti[235]. Sonrasında da Armenia hâkimiyeti altında bulunan Mesopotamia'daki Mygdonia Bölgesi'ne doğru ilerlemiş ve buradaki Nisibis (=Nusaybin) adlı kenti kuşatmaya geçmişti. VI. Mithradates Eupator ile II. Tigranes, bu gelişme üzerine son derece rahatlamışlardı. Nitekim Lucius Licinius Lucullus'un yokluğunda ülkelerine büyük ölçüde tekrar hâkim olacaklardı[236]. Bu başarısızlık, Lucius Licinius Lucullus'un bir anlamda sonu olmuştu. Zira böylelikle siyasî saldırılara karşı savunmasız bir hâle gelmiş

---

[232] Cic. *Leg. Man.* 21; Memn. 54; Plut. *Luc.* 23; App. *Mithr.* 83; Eutr. 6. 8; Oros. 6. 3. 2-3; Arslan 2007, 383-388; Atlan 2014, 168.
[233] Cic. *Leg. Man.* 23; Plut. *Luc.* 24-29; App. *Mithr.* 84-86; Eutr. 6. 9; Oros. 6. 3. 6-7; Ormerod - Cary 1932, 365-368; Arslan 2007, 388-405; Atlan 2014, 168-169.
[234] Plut. *Luc.* 31; App. *Mithr.* 87; Cass. Dio 36. 4-6; Boatwright vd. 2004, 217; Arslan 2007, 305-414.
[235] Cic. *Leg. Man.* 23-24; Plut. *Luc.* 32; Arslan 2007, 414-415; Atlan 2014, 169.
[236] Cic. *Leg. Man.* 24-25; Plut. *Luc.* 32-34; App. *Mithr.* 88; Cass. Dio 36. 6; Eutr. 6. 9; Oktan 2008, 48-49; Arslan 2007, 415-421; Atlan 2014, 169.

bulunuyordu. Asia'da yaptığı düzenlemeler sebebiyle kazandığı düşmanları zaten bir süredir aleyhinde faaliyet yürütmektelerdi. Öyle ki İÖ 68 yılı içerisinde onu Asia ve Kilikia'daki görevlerinden azlettirmişlerdi. Şimdi bu başarısızlığı onu tüm görevlerinden azlettirmek için kullanacaklar ve sonuçta amaçlarına ulaşacaklardı. İÖ 67 yılının ilk haftalarında alınan karara göre Lucius Licinius Lucullus'un görevleri bu yılın *consul*ları olan Manius Acilius Glabrio ile Gaius Calpurnius Piso arasında paylaştırılmıştı[237].

Tüm bu yaşananlar, VI. Mithradates Eupator ile II. Tigranes'in hayli işine gelmişti. Bu iki isim, ülkelerine tamamen hâkim olmanın yanı sıra şimdi bir de Kappadokia üzerine saldırıya geçmişlerdi. Lucius Licinius Lucullus, her ne kadar hâlâ bölgede bulunuyorsa da *imperium* yetkisi elinden alındığından bu durum karşısında yapabileceği hiçbir şey yoktu. Yerine görevlendirilenler ise yalnızca olayları seyretmekle yetiniyordu[238]. Hâl böyleyken İÖ 66 yılının ilk aylarında *plebs tribunus*u Gaius Manilius bir yasa tasarısı ortaya attı ve bu tasarı birkaç çatlak ses dışında büyük bir ittifakla yasalaştı. Bu yasayla (*Lex Manilia*) birlikte savaşın idaresi artık neredeyse bütün devlet sathında *imperium* yetkisine sahip bir hâle gelen Gnaeus Pompeius Magnus'taydı[239].

Savaşın idaresini ele alan Gnaeus Pompeius Magnus, harekete geçmezden evvel şartları tahlil edip buna göre birtakım diplomatik faaliyetlere koyuldu. Bu faaliyetlerin odak noktasında ise Parthia bulunuyordu. II. Tigranes, bu sıralarda gücünü iyice pekiştiren VI. Mithradates Eupator'un aksine hayli sıkıntılı bir durumdaydı. Oğlu Tigranes, kendisine karşı bir ayaklanma başlatmış ve başarıya ulaşamayınca da Parth Kralı III. Phraates'e sığınmıştı. Bu ayaklanma ayrıca onun VI. Mithradates Eupator ile olan ilişkilerini de bozmuştu. Öyle

---

[237] Cic. *Leg. Man.* 26; Cass. Dio 36. 14. 4; Arslan 2007, 421-423; Oktan 2008, 49; Atlan 2014, 169.
[238] Cic. *Leg. Man.* 12; Plut. *Luc.* 35; App. *Mithr.* 91; Cass. Dio 36. 17. 1-2; Arslan 2007, 433; Atlan 2014, 169.
[239] Cic. *Leg. Man.* 1-71; *Mur.* 34; Liv. *per.* 100; Vell. 2. 33. 1; Plut. *Luc.* 35; *Pomp.* 30; App. *Mithr.* 91; 97; Cass. Dio 36. 42-43; Eutr. 6. 12; Arslan 2007, 423-434; 446-447; Seager 2002, 49-52; Diakov - Kovalev 2011, 165; Baker 2012, 108; Atlan 2014, 166; 169; Faulkner 2015, 181.

ki VI. Mithradates Eupator, şimdi Armenia'nın yerini dolduracak yeni bir müttefik arıyor ve III. Phraates'e yanaşmaya çalışıyordu. Fakat bu yönde çaba gösteren tek isim kendisi değildi. Düşmanını yalnız bırakmak isteyen Gnaeus Pompeius Magnus da Parth kralıyla temasa geçmişti. III. Phraates, Roma'dan yana tavır aldı ve böylelikle Gnaeus Pompeius Magnus'u son derece rahatlattı. Zira düşmanlarından biri zaten zayıftı ve diğeri de şimdi müttefiksiz kalmıştı[240].

Hazırlıklarını bitiren Gnaeus Pompeius Magnus, İÖ 66 yılının baharında Pontos harekâtını başlattı ve aynı yılın yaz aylarında VI. Mithradates Eupator'u Pontos'tan çıkarmayı başardı. VI. Mithradates Eupator şimdi Armenia'ya sığınmak tasavvurundaydı ve bu yüzden elçilerini II. Tigranes'e yolladı. Ancak II. Tigranes'in huzuruna gelen elçilere cevabı, onları zincire vurdurmak olmuştu. Zira geride bırakılan süreçte yaşananlar, tarafların arasını iyice bozmuştu[241]. Parth Kralı III. Phraates, beraberinde genç Tigranes olduğu hâlde, İÖ 66 baharında Armenia'ya girmiş ve Armenia'nın elindeki Mesopotamia ve Gordyene bölgelerini ele geçirdikten sonra Armenia'nın başkenti Artaxata üzerine yönelmişti. II. Tigranes ise bu gelişme üzerine kentin savunulması işini komutanlarına devredip dağlara çekilmişti. Ancak III. Phraates'in kuşatmayı genç Tigranes'e bırakıp ülkesine dönmesiyle tekrar ortaya çıkmış ve Artaxata önlerinde yaşanan çarpışmada oğlunu yenilgiye uğratmıştı. Bununla birlikte bu başarısı tahtı üzerindeki tehdidi bertaraf etmek adına yeterli olmamıştı. Zira genç Tigranes, çarpışma sahasından kaçmasını bilmiş ve bu kez dedesi VI. Mithradates Eupator'a sığınmaya karar vermişti. Ne var ki yolda dedesinin yenilgisini öğrenmiş ve bunun üzerine kararından vazgeçip Romalıların yanına gitmişti. Oğlunun VI. Mithradates Eupator'a sığınmak için yola koyulması, II. Tigranes'in kayınpederi ile köprüleri atmasına sebep olmuş ve kral işte bu

---

[240] Liv. *per.* 100; Cass. Dio 36. 45. 2-5; Fest. 16. 3; Oros. 6. 13. 2; Seager 2002, 53-55; Arslan 2007, 447-449.
[241] Liv. *per.* 100; Vell. 2. 37. 1-2; Plut. *Pomp.* 32; Flor. 1. 40. 22; App. *Mithr.* 97-101; Cass. Dio 36. 47. 1-4; Eutr. 6. 12; Arslan 2007, 450-463; Seager 2002, 55; Boatwright vd. 2004, 218; Atlan 2014, 170.

yüzden huzuruna gelen Pontos elçilerini hiç düşünmeksizin zincire vurdurmuştu. Artık VI. Mithradates Eupator'un ülkesi sınırları içerisinde bulunmasına rızası yoktu ve hatta kralı yakalayıp ölü veya diri kendisine getirene yüz *talentum* tutarında bir ödül vadediyordu[242].

Armenia'da barınamayacağını anlayan VI. Mithradates Eupator, bundan dolayı, krallığının kuzey topraklarına yönelerek Kolkhis üzerinden Kimmerios Bosporos'a (=Kırım) doğru çekilmeye başladı. Gnaeus Pompeius Magnus, her ne kadar bir müddet onu takip ettiyse de İÖ 66 sonbaharında genç Tigranes'in etkisiyle takibi bırakıp Armenia'ya saldırma kararı aldı. II. Tigranes, Roma ordularına karşı koyabilecek durumda değildi. Nitekim Roma ordusu hızlıca Artaxata önlerine kadar gelmişti. Hâl böyleyken II. Tigranes'in yapabileceği pek de fazla bir şey yoktu. Ilımlı bir insan olduğunu işittiği Gnaeus Pompeius Magnus'un merhametine sığınıyor ve barış istiyordu[243]. Gnaeus Pompeius Magnus, krala iyi davrandı ve onunla bir antlaşmaya vardı. II. Tigranes, buna göre, Armenia kralı olarak kalacak fakat tahta çıkışından o ana kadar zapt ettiği tüm toprakları bırakacaktı. Mesopotamia, Adiabene ve Gordyene bölgelerini zaten Parth Kralı III. Phraates'in saldırısı sonucunda yitirmişti. Bu antlaşma ile birlikte şimdi Syria, Phoinike, Kilikia, Kappadokia ve Sophene bölgeleri üzerindeki haklarından da vazgeçmişti. Öte yandan oğlu Tigranes'in Sophene kralı olarak tayin edilmesini ve Romalılara altı bin *talentum* tutarında bir savaş tazminatı ödemeyi de kabul etmiş bulunmaktaydı. Bunlara karşılık olarak krallığı Roma'nın dostu ve müttefiki olan krallıklar arasına katılacaktı[244]. Bu antlaşma hâliyle genç Tigranes'in hiç hoşuna gitmemişti. Bu yüzden Romalılara karşı Parth kartını oynamaya karar vermişti. Fakat bu hareketiyle bir anlamda kendi sonunu hazırlamıştı. Zira sinirlenen Gnaeus Pompeius Magnus, Sophene'yi

---

[242] Liv. *per.* 100; Cass. Dio 36. 51. 1-2; Arslan 2007, 462-463; Atlan 2014, 170; Seager 2002, 55.
[243] Liv. *per.* 101; Plut. *Pomp.* 33; Flor. 1. 40. 25; App. *Mithr.* 101; Seager 2002, 55-56; Arslan 2007, 463-466.
[244] Liv. *per.* 101; Vell. 2. 37. 4-5; Plut. *Luc.* 46; *Pomp.* 33; Flor. 1. 40. 27; App. *Mithr.* 104-105; Seager 2002, 56-57; Arslan 2007, 466-468; Atlan 2014, 170.

I. Ariobarzanes'in Kappadokia'sına bırakmış ve genç Tigranes'i sefer sonrası düzenleyeceği *triumphus*ta Romalılara teşhir etmek üzere esir almıştı[245].

Armenia'daki işlerini halletmiş durumda bulunan Gnaeus Pompeius Magnus, İÖ 66/65 kışında ardında bir garnizon bırakarak Artaxata'yı terk etti. Niyeti, VI. Mithradates Eupator meselesine kesin bir son vermekti. Nitekim İÖ 65 yılı yazının sonlarına gelindiğinde Kolkhis'i ele geçirmiş durumdaydı. Bununla birlikte Kimmerios Bosporos'da bulunan VI. Mithradates Eupator'a ulaşması için hayli tehlikeli bir yolculuk yapması gerektiğini de anlamıştı. Bundan dolayı VI. Mithradates Eupator üzerine olan ilerleyişinden vazgeçti ve Kafkaslarda yaşayan kabilelerle biraz oyalandıktan sonra Pontos'a yöneldi. Şimdilik VI. Mithradates Eupator'u donanması vasıtasıyla denizden abluka altına almakla yetinecekti[246]. Gnaeus Pompeius Magnus, İÖ 64 yılı baharında Pontos'a ulaştı. Sonrasında ise *Senatus*'a danışmaksızın, kendi keyfine göre bölgeye ve kentlerine ilişkin birtakım yeni düzenlemeler yapmaya başladı. Aynı yılın yazında yine aynı amaçla Syria'ya yöneldi. Bunu o sıralarda bir iç savaş yaşayan Iudaea'ya müdahalesi izledi. Tüm bu faaliyetleri sonucunda Roma'nın doğu topraklarında eskiden olduğu gibi büyük ölçüde bağımlı krallıklara dayanmakla birlikte şimdi yeni kurulan kentlerle desteklenen daha gelişmiş bir düzen kurulmuştu. Öte yandan Pontos'un batı kısımları ile Bithynia'nın birleştirilmesiyle *Bithynia et Pontus*, artık yalnızca ismen yaşayan Seleukos Krallığı'na son verilmek suretiyle de *Syria*, Roma'nın *provincia* sistemine dâhil ediliyor ve böylelikle Roma'nın doğu sınırları hayli genişlemiş oluyordu[247].

Gnaeus Pompeius Magnus bu işlerle uğraşırken VI. Mithradates Eupator da boş durmamış ve kafasındaki hayret verici planı hayata geçirmek üzere hazırlanmaya başlamıştı.

---

[245] Plut. *Pomp*. 33. 5; App. *Mithr*. 105; Cass. Dio 36. 53. 3-6; Oros. 6. 4. 9; Arslan 2007, 468.
[246] Plut. *Pomp.* 34-36; App. *Mithr.* 103; Cass. Dio 37. 3. 1-3; Eutr. 6. 14; Seager 2002, 57; Arslan 2007, 470-480; Atlan 2014, 170-171.
[247] Liv. *per.* 102; Vell. 2. 38. 6; Plut. *Pomp.* 38-41; App. *Mithr.* 105; *Syr*. 70; Eutr. 6. 14; Arslan 2007, 484-499; Kaya 1998, 165-173; Seager 2002, 57-59; Kaya 2005, 17; Oktan 2008, 52-68; Atlan 2014, 171-172.

Doğu Avrupa üzerinden Italia'ya yürümek ve düşmanına evinde ölümcül bir darbe indirmek tasavvurundaydı. Fakat bu cesur planın başarıya ulaşacağına kendisinden başka inanan yok gibiydi. Bu durum hâliyle bir isyanın habercisiydi. Nitekim İÖ 63 yılı baharında kralın oğlu Pharnakes'in önderliğinde bir isyan hareketi başlayacak ve çevresindeki herkesin kendisine sırt dönmesiyle yalnız kalan VI. Mithradates Eupator, çareyi intihar etmekte bulacaktı. Tıpkı Hannibal gibi Alpler'i aşıp Roma'ya saldırmayı tasarlayan kralın yaşantısı, görüldüğü üzere, kaderin bir cilvesi olarak tıpkı Hannibal gibi noktalanmıştı[248]. VI. Mithradates Eupator'un ölümüyle birlikte Roma ile Pontos arasındaki savaşların üçüncü aşamasında artık sona gelinmişti. Zira yeni kral Pharnakes, Romalılarla barış yapmak ve Pontos üzerindeki tüm haklarından vazgeçerek yalnızca Kimmerios Bosporos'un kralı olarak kalmak niyetindeydi. Gnaeus Pompeius Magnus, elbette ki, yeni kralın bu isteğini onaylayacaktı. Bununla birlikte bir müddet daha doğuda kalacak ve İÖ 62 yılının sonbaharında zaferlerle dolu kariyerine hepsinden büyük bir zafer eklemiş hâlde Roma'ya dönmek üzere yola çıkacaktı[249].

Roma siyaseti, Gnaeus Pompeius Magnus'un muzaffer ve güçlü ordusuyla kente dönüyor olmasını tedirginlikle karşılamıştı. Zira daha yeni siyasî bir kriz atlatılmıştı ve şimdi elinde tuttuğu güç ile kendisini çok rahatlıkla kral yapabilecek biri karşısında aynı başarının gösterilip gösterilemeyeceği tartışmaya açıktı. Gnaeus Pompeius Magnus'un yokluğunda Roma'da yaşanan gelişmeler, temelde yine onunla ilgiliydi. Askerî alandaki başarıları, Roma'da onunla aşık atabilecek tek isim olan Marcus Licinius Crassus'u rahatsız etmekteydi. Marcus Licinius Crassus, rakibinden geri kalmamak adına İÖ 65 yılındaki *censor*luğu sırasında Ptolemaios Hanedanı arasındaki çekişmeler sonucu iyice zayıf düşmüş bir hâldeki

---

[248] Liv. *per.* 102; Plut. *Pomp.* 41. 2; Flor. 1. 40. 25-26; App. *Mithr.* 109-112; Gell. 17. 16. 2-6; Cass. Dio 37. 11-14; Eutr. 6. 12; Oros. 6. 5. 4-7; Arslan 2007, 500-506; Atlan 2014, 172.
[249] Plut. *Pomp.* 42-43; App. *Mithr.* 113; Cass. Dio 37. 20. 1-2; Seager 2002, 59-62; Arslan 2007, 507-510; Baker 2012, 109; Atlan 2014, 172-173.

Aigyptos'u (=Mısır) *provincia* olarak Roma'ya bağlamayı planlamış ve bunun için kendisine olağanüstü yetkili bir Aigyptos valiliği sağlamaya çalışmıştı. Ancak katı bir muhalefetle karşılaştığından bu amacına ulaşamamıştı. Askerî alana giremeyeceğini böylelikle anlamış bulunan Marcus Licinius Crassus, bunun üzerine, siyaset değişikliğine gitmişti. Lucius Cornelius Sulla'nın darbesinden sonra yeni yeni kendine gelen *populares* hareketinin radikal isimleriyle bir ilişki tesis etmişti. Artık kazanacağı bir zafer ile değil, muazzam serveti ve *populares* hareketinin desteğiyle Gnaeus Pompeius Magnus'un nüfuzunu kırmaya çalışacak ve Roma siyasetinin en kudretli ismi hâline gelmeye bakacaktı. İşte bu uğurda ilişki kurduğu isimlerden biri olan Lucius Sergius Catilina, Gnaeus Pompeius Magnus'un yokluğunda Roma'da yaşanan siyasi krizin baş aktörü olacaktı[250].

Lucius Sergius Catilina, *patricius* statüsündeki bir ailenin mensubuydu. Her Romalı aristokrat gibi o da bir gün *consul* olmayı arzuluyordu. Ancak ailesi yıllar içerisinde siyaset sahnesindeki önemini kaybetmişti. Dolayısıyla bu arzusuna ulaşabilmesi için hayli çaba göstermesi gerekliydi. Lucius Sergius Catilina, bundan ötürü, *populares* tarzı bir siyaset izleyerek halkın desteğini almaya bakıyor ve *consul*luk için uygun zamanı kolluyordu. İÖ 66 yılının sonlarına doğru gelindiğinde ise bu koşullar oluşmuştu. İÖ 65 yılının *consul*larını belirlemek için yapılan seçimleri Publius Cornelius Sulla ile Publius Autronius Paetus kazanmıştı. Fakat bu iki isim kısa bir süre sonra seçime hile karıştırmakla suçlanmış ve suçları sabit görülerek Roma siyasetinden uzaklaştırılmışlardı. Bu yüzden şimdi ikinci bir seçim yapılması gerekiyordu. Lucius Sergius Catilina da elbette ki bu seçimde adaylığını koymuştu. Ancak önceki yıl Africa'daki *propraetor*luğu sırasında haraç aldığı suçlamasıyla mahkeme önüne çıkartıldığı için adaylığı reddedilmiş ve İÖ 65 yılı *consul*luklarına Lucius

[250] Cic. *Leg. Agr.* 2. 44; Strab. 17. 1. 13; Plut. *Crass.* 13. 1; Suet. *Caes*. 11. 1; Boak 1921, 161-162; Diakov - Kovalev 2011, 166-167; Atlan 2014, 173.

Aurelius Cotta ve Lucius Manlius Torquatus seçilmişti. Bununla birlikte Publius Cornelius Sulla ve Publius Autronius Paetus, siyasetten menedilmeye kolayca razı gelecek değillerdi. Bunlar şimdi Lucius Sergius Catilina ve Gnaeus Calpurnius Piso gibi isimlerin de desteğini alarak yeni *consul*lara bir suikast düzenlemeyi ve idareyi ele geçirmeyi planlıyorlardı. Ancak bu plan açığa çıkarak başarısız olacaktı. Yalnız yaşananların üstü resmî bir kovuşturma yapılmayarak örtülecekti. Her ne kadar Lucius Sergius Catilina'nın oynadığı rol tam olarak belli değilse de literatürde Birinci Catilina Komplosu olarak geçen bu olayın gösterdiği üzere Roma siyaset arenasında tansiyon yükselmekteydi[251].

Hakkındaki suçlamalardan aklanan Lucius Sergius Catilina, İÖ 64 yılı sonlarında yapılacak olan *consul*luk seçimlerinde aday olmayı bu kez başarmıştı. Fakat ismi etrafındaki şüpheler nedeniyle amacına bir kez daha ulaşamayacak ve İÖ 63 yılı *consul*luklarını Marcus Tullius Cicero (*fig. 15*) ile Gaius Antonius Hybrida kazanacaktı. Bu başarısızlığı her ne kadar Marcus Licinius Crassus'un ondan yüz çevirmesine neden olmuşsa da Lucius Sergius Catilina şansını bir kez daha denemek istiyordu. Bu yüzden İÖ 63 yazında yapılacak olan seçimlerde tekrar aday olmuştu. Fakat sonuç değişmemişti. İÖ 62 yılı *consul*luklarına Decimus Iunius Silanus ile Lucius Licinius Murena seçilmişti. Lucius Sergius Catilina, hedeflerine yasal yollardan ulaşamayacağını ve zor kullanmak dışında bir seçeneği olmadığını artık anlamıştı. Dolayısıyla şimdi mevcut politik durumdan hoşnut olmayan bir grupla birlikte bir komplo planlamaya başlamıştı[252].

Lucius Sergius Catilina, hiçbir şey yokmuş gibi olağan yaşantısını sürdüyor; yandaşlarından Gaius Manlius ise bu sıralarda Etruria'da onun için bir ordu kuruyordu.

---

[251] Cic. *Cat.* 1. 14-15; Sall. *Cat.* 18; Liv. *per.* 101; Suet. *Caes*. 9. 1-2; Cass. Dio 36. 44. 3-5; Cary 1932a, 476-478; Diakov - Kovalev 2011, 167; Atlan 2014, 173-174.
[252] Cic. *Cat.* 1. 11; Sall. *Cat.* 24-27; Plut. *Cic.* 14; Cass. Dio 37. 29. 2-4; Diakov - Kovalev 2011, 169-170; Faulkner 2015, 184.

Ortalıkta komplo dedikoduları kol gezse de henüz görünürde bir hareketin olmaması, bu dedikoduların doğruluğu hususunda şüphe uyandırıyor ve bu yüzden havaya bir sessizlik hükmediyordu. Bu sessizlik İÖ 18 Ekim 63 günü bir nihayete erecekti. Zira Marcus Licinius Crassus ve bazı başka *senator*lara kendilerini İÖ 28 Ekim 63 günü gerçekleşecek katliamdan kaçmaları için uyaran mektuplar gelmişti[253]. İÖ 63 yılı *consul*u Marcus Tullius Cicero, kurduğu casusluk ağı sayesinde Lucius Sergius Catilina'nın niyetinden haberdardı. Fakat elinde herhangi bir somut delil olmadığından bu durum karşısında sessiz kalma zorunluluğu duymaktaydı. Ancak sessizliği uzun sürmeyecekti. Kendilerine mektup gelen *senator*ların uyarısı üzerine İÖ 21 Ekim 63 günü *Senatus*'u acilen toplanmaya davet etmişti. Bununla birlikte henüz Lucius Sergius Catilina'yı açık bir şekilde suçlayamıyordu. Yalnızca *Senatus*'u olabileceklere karşı uyarmakla yetiniyordu. Fakat sözleriyle *Senatus*'un dikkatini çekmeyi başarmıştı. *Senatus*, hemen bir *senatus consultum ultimum* çıkarmış ve *consul*lar böylelikle ellerindeki kuvvetleri seferber etmeye başlamışlardı[254].

Komplocular, bu gelişme üzerine, Marcus Tullius Cicero'yu öldürmeye karar vermişlerdi. Ancak işler umdukları gibi gitmemişti. Zira Marcus Tullius Cicero, bu plandan da haberdar durumdaydı ve artık Lucius Sergius Catilina'yı açıkça suçlamaktaydı. Lucius Sergius Catilina, bu suçlamalar karşısında Cumhuriyet'i bir iç savaştan kurtarmak adına gönüllü bir sürgüne gideceğini söyleyerek Roma'dan ayrılmışsa da bu büyük bir yalandı. Zira Gaius Manlius'un onun için kurduğu ordunun yanına gidiyordu. Başka bir deyişle, Lucius Cornelius Sulla'nın açtığı yoldan şimdi o geçiyordu[255]. Lucius Sergius Catilina'nın nereye gittiği çok geçmeden öğrenilmiş ve derhâl *hostis* (düşman) ilan edilmişti. Kentteki

---

[253] Plut. *Cic*. 15; *Crass.* 13; Cass. Dio 37. 31. 1; Diakov - Kovalev 2011, 170-171; Atlan 2014, 175.
[254] Cic. *Cat.* 1. 4; Sall. *Cat.* 29; Plut. *Cic*. 15; Cass. Dio 37. 31. 1-2; Boak 1921, 163-164; Diakov - Kovalev 2011, 171; Atlan 2014, 175.
[255] Cic. *Cat.* 1. 1-33; 2. 12-13; Sall. *Cat.* 31-34; Liv. *per*. 102; Vell. 2. 34. 3-4; Plut. *Cic*. 16; Flor. 2. 17. 7; App. *civ.* 2. 3; Cass. Dio 37. 33. 1-2; Diakov - Kovalev 2011, 171; Atlan 2014, 175-176.

destekçileri, bunun üzerine, o sırada kentte bulunan Gallialı Allobrox kavminin elçilerinden yardım istemişti. Komplocuların amacı, bu kavmi bir isyana kışkırtmaktı. Böylelikle *Senatus* kuvvetlerini bölecek ikinci bir cephe açılacaktı. Ne var ki elçiler durumu Marcus Tullius Cicero'ya haber vermişlerdi. Beş kişiden oluşan komplocular, bunun üzerine, hemen idam edileceklerdi. Ancak bu idamların yasallığı tartışmalıydı. Zira idam kararı, İÖ 5 Aralık 63 günü düzenlenen *Senatus* oturumunda alınmıştı ve *Senatus*'un böyle bir karar verme yetkisi bulunmamaktaydı[256].

Kentteki komplocuların idamının ardından sıra, hâliyle, Lucius Sergius Catilina'ya gelmişti. Nitekim görünürde İÖ 63 yılı *consul*u Gaius Antonius Hybrida komutasında olmakla birlikte gerçekte *legatus*u Marcus Petreius tarafından idare edilen ordu, bu mesele ile ilgilenmek üzere vakit kaybetmeksizin harekete geçmişti. Taraflar, İÖ 62 yılının Ocak ayında, Pistoria yakınlarında karşılaşmıştı. Yaşanan çarpışma, Lucius Sergius Catilina'nın ölümüyle sonuçlanmış ve literatürde geçtiği ismiyle İkinci Catilina Komplosu böylelikle geride bırakılmıştı. *Senatus*, bu olayda Marcus Tullius Cicero'nun kararlılığı sayesinde devlet üzerindeki hâkimiyetini koruyabilmişti. Fakat bu başarıya aldanacak da değildi. Zira Gnaeus Pompeius Magnus, Lucius Sergius Catilina'dan sayıca katbekat fazla bir orduya, epey yüklü bir miktarda paraya ve hayli iyi bir savaş tecrübesine sahip bulunmaktaydı. Onun *Senatus* hâkimiyetine olası bir saldırısı, hiç kuşkusuz, böyle sonuçlanmayacaktı[257].

Gnaeus Pompeius Magnus, İÖ 62 yılının Aralık ayında Brundisium'da karaya çıktı. Hemen orada *Senatus* için rahatlatıcı, fakat kendisi için hayli hatalı bir karara imza attı. Askerlerini karaya çıkar çıkmaz derhâl terhis etmiş ve böylelikle kendisini siyasî anlamda

---

[256] Cic. *Cat.* 3. 1-29; 4. 1. 24; Sall. *Cat.* 45-55; Plut. *Cic*. 18-22; App. *civ.* 2. 4-6; Cass. Dio 37. 34-36; Boak 1921, 163-164; Diakov - Kovalev 2011, 171-172; Faulkner 2015, 184.
[257] Sall. *Cat.* 56-61; Liv. *per.* 103; Plut. *Cic*. 22; Flor. 2. 12. 12; App. *civ.* 2. 7; Cass. Dio 37. 39-40; Wiseman 2006a, 360; Diakov - Kovalev 2011, 172; Faulkner 2015, 184.

saldırılara açık hâle getirmişti. Sonuçta genel algıda o her an Cumhuriyet'i yıkmak üzere harekete geçebilecek potansiyelde birisiydi ve bu yüzden *Senatus*'a yön veren aristokrat zümre içerisinde kabul görmesi pek de olası değildi. Dolayısıyla her ne kadar kudretinin doruklarındaysa da yanında ordusu bulunmayınca her istediğini elde etmesi bir hayli zor olacaktı. Nitekim şimdi doğuda yaptığı düzenlemeleri ve askerlerine toprak tahsis edilmesini *Senatus*'a kabul ettirme hususunda ciddi bir sıkıntı yaşamaktaydı. En büyük rakibi Marcus Licinius Crassus, onun bu sıkıntılı durumundan epey hoşnuttu. Fakat hâkimiyetine yapılan bir saldırıya başarıyla karşı koyduktan sonra kendine güveni gelen *Senatus*, onun da arzuları hilafına hareket etmeye başlayınca işler değişiyordu. İşte bu noktada sahneye başka bir isim çıkacak ve Cumhuriyet'ten daha kudretli hâle gelme çabalarındaki bu iki rakibi tekrar bir araya getirmeyi başaracaktı[258]. Bu isim, rivayet odur ki Lucius Cornelius Sulla'nın hakkında, "*İçinde birçok Marius var,*" dediği Gaius Iulius Caesar'dı (*fig. 18*)[259].

İÖ 60 yılı yazında *propraetor* olarak görev yaptığı Hispania Ulterior'dan Roma'ya dönen Gaius Iulius Caesar, şimdi İÖ 59 yılı *consul*luğuna gözünü dikmiş durumdaydı. Ancak bu makama sadece kendi çabasıyla seçilemeyeceğinin farkında olduğu için bir siyasî ittifak arayışındaydı. Marcus Licinius Crassus ile ilişki kuran *populares* siyasetçilerinden biri olmakla birlikte yalnız onun desteğiyle yetinmeyi de düşünmüyordu. Zira kıvrak zekâsı, karizması ve büyük hırsı sayesinde kariyeri boyunca başta Marcus Porcius Cato olmak üzere birçok nüfuzlu düşman elde etmiş bulunuyordu. Bu yüzden farklı isimlere de yanaştı ve böylece *consul* seçilmeyi başardı[260]. Bununla birlikte ortada bir sorun vardı. İttifak içerisinde olduğu Lucius Lucceius seçimi kaybetmişti. Diğer *consul*luk makamına seçilen isim olan

---

[258] Vell. 2. 40. 2-5; Plut. *Pomp.* 43. 1-2; 46; *Cat. Min.* 31; *Luc.* 42; Flor. 2. 13. 8-9; App. *Mithr.* 116; *civ.* 2. 9; Cass. Dio 37. 20-21; 49-50; Diakov - Kovalev 2011, 173-174; Baker 2012, 109; Faulkner 2015, 185.
[259] Suet. *Caes.* 1. 3: "*...nam Caesari multos Marios inesse.*" Ayrıca bkz. Plut. *Caes.* 1. 2.
[260] Plut. *Caes.* 14; *Cat. Min.* 31; Suet. *Caes.* 19. 1-2; App. *civ.* 2. 9; Goldsworthy 2006, 158-164; Atlan 2014, 177.

Marcus Calpurnius Bibulus, *optimates* hizbindendi. Gaius Iulius Caesar, tasarladığı işleri hayata geçirmede mevkidaşının kendisine ayak bağı olacağının farkındaydı ve bu yüzden Gnaeus Pompeius Magnus ile temas kuracaktı. Fakat Marcus Licinius Crassus'u kaybetmek de istemiyordu ve değinildiği üzere şartların da uygun olmasından dolayı bu ikisinin arasını düzeltmeyi başarmıştı. Literatürde geçtiği ismiyle, *Primus Triumviratus* (Birinci *Triumvir*lik) işte böyle kurulmuştu. Bu üç isim, şimdi *Senatus*'a karşı birlikte hareket ediyordu[261].

Olayları tarihlendirmede "kentin kuruluşundan şu kadar yıl sonra" formülü dışında işaret edilen yılın *consul*larının isimlerini kullanmak gibi bir yöntemleri de bulunan Romalıların, İÖ 59 yılından bahsederken, "*Iulius ve Caesar'ın consulluğunda*" şeklinde bir ifade kullanmalarından anlaşılacağı üzere Gaius Iulius Caesar'ın *consul*luk dönemi hayli sıra dışıydı[262]. Gaius Iulius Caesar, diğer iki müttefikinin de desteği sayesinde kısa bir sürede mevkidaşı Marcus Calpurnius Bibulus'u sindirmeyi ve böylelikle planladığı işleri teker teker hayata geçirmeyi başarmıştı. Bu işleri yapmasına belki *Senatus* engel olabilirdi ve nitekim bunu çoğu kez denemişti. Fakat Gaius Iulius Caesar, bir *consul* için alışılmadık bir biçimde, tıpkı bir *plebs tribunus*u gibi, *Comitia Tributa*'ya dayanma yoluna gitmiş ve *Senatus*'u devre dışı bırakmasını bilmişti[263].

Gaius Iulius Caesar'ın *consul*luğunda çıkarılan yasalar, hâliyle *triumvir*leri memnun edecek mahiyetteydi. Gnaeus Pompeius Magnus, doğudaki düzenlemelerinin onaylanması ve askerlerine toprak dağıtılması yönündeki isteğine en sonunda erişmişti. Ayrıca bu toprak dağıtımı işi, yoksul vatandaşları da içerecek şekilde genişletilmiş durumdaydı. *Triumvir*ler,

---

[261] Liv. *per.* 103; Vell. 2. 44. 1-2; Plut. *Caes*. 13; Suet. *Caes*. 19; Flor. 2. 13. 9-11; App. *civ.* 2-9; Cass. Dio 37. 54-58; Goldsworthy 2006, 164-166; Atlan 2014, 177; Faulkner 2015, 186-187.
[262] Suet. *Caes*. 20. 2: "*Iulio et Caesare consulibus...*" Ayrıca bkz. Cass. Dio 38. 8. 2-3: "*Γάιόν τε Καίσαρα καὶ Ἰούλιον Καίσαρα ὑπατεύειν...*" Goldsworthy 2006, 172.
[263] Cic. *har. resp.* 45; Vell. 2. 44. 5; Plut. *Caes*. 14; *Pomp.* 48; Suet. *Caes*. 20. 1; App. *civ.* 2. 12; Cass. Dio 38. 6. 4-6; Goldsworthy 2006, 166-174; Diakov - Kovalev 2011, 174.

bu hamleyle birlikte halkın desteğini iyice arkalarına almış olacaklardı. Öte yandan *equites* sınıfı da *triumvir*lerden hayli hoşnuttu. Zira Marcus Licinius Crassus'u memnun etmek adına, onun ilişkili olduğu Asia vergilerini toplayan şirketlerin sözleşme fiyatlarında bir indirim yapılması kararlaştırılmıştı ki bunda *equites* sınıfının da çıkarı bulunuyordu. Gaius Iulius Caesar ise *consul*luğunu kendisinde olmayan şeyleri elde etmek adına kullanmıştı. *Triumvir*liği oluşturan isimlere bakıldığında görüleceği üzere birinde servet, diğerinde zafer ve ötekinde siyasî zekâ vardı. Gaius Iulius Caesar'ın kendisini ortaklarıyla denk bir hâle getirecek paraya ve zafere ulaşması için kesinlikle iyi bir bölgede *proconsul*luk yapması gerekmekteydi. Ancak *Senatus*, İÖ 59 yılı *consul*larını görev süreleri dolduktan sonra Italia çevresindeki ormanlık arazi ve yollarla ilgilenmekle görevlendirmişti. Gaius Iulius Caesar'ın bu şartlar altında amacına ulaşması, hâliyle, imkânsız görünüyordu. Bundan dolayı *plebs tribunus*u Publius Vatinius vasıtasıyla *Comitia Tributa*'yı devreye sokmuş ve kendisine İÖ 1 Mart 59 tarihinden başlamak üzere beş yıllığına Illyria ve Gallia Cisalpina *provincia*larının idaresinin verilmesini sağlamada başarılı olmuştu. Buna bir süre sonra, mevcut idarecisinin ölmesi sebebiyle Gallia Transalpina da eklenecekti. İşte burası Gaius Iulius Caesar'a aradığı zaferi elde etme imkânı verecekti[264].

Gaius Iulius Caesar, çıkardığı yasaların korunması ve dahi *triumvir*liğin devamı için önlemler almayı da ihmal etmemişti. Bu bağlamda, kendisi İÖ 58 yılı *consul*luğuna seçilecek olan Lucius Calpurnius Piso Caesoninus'un kızı Calpurnia ile evlenmiş; kızı Iulia'yı ise Gnaeus Pompeius Magnus ile evlendirmişti[265]. Ancak anlaşılan o ki bu akrabalık bağını yeterli bulmamıştı. Zira Marcus Tullius Cicero'nun Gnaeus Pompeius Magnus'u *Senatus*'a

---

[264] Vell. 2. 44. 5; Plut. *Caes*. 14; *Pomp*. 48; *Crass*. 14; *Cat. Min*. 33; Suet. *Caes*. 22. 1; App. *civ*. 2. 13; Cass. Dio 38. 8; Eutr. 6. 17; Goldsworthy 2006, 178-181; Diakov - Kovalev 2011, 174-175; Faulkner 2015, 187.
[265] Vell. 2. 44. 3; Plut. *Caes*. 14; *Pomp*. 47; Suet. *Caes*. 21. 1; App. *civ*. 2. 14; Cass. Dio 38. 9. 1; Goldsworthy 2006, 174-175; Atlan 2014, 178.

yaklaştırması ihtimalini göz önüne alarak bir hamle yapmış ve Publius Claudius Pulcher'in İÖ 58 yılı *plebs tribunus*luğuna seçilmesini sağlamıştı[266]. Publius Claudius Pulcher, esasen *patricius* statüsünde biriydi. Ancak sırf bu görev için *plebs* sınıfına geçmiş ve ismini Publius Clodius Pulcher olarak değiştirmişti. Marcus Tullius Cicero'nun can düşmanıydı. Bu yüzden görevini ona zarar vermek için kullanacak ve Roma vatandaşlarını halkın fikrini almadan ölüme mahkum eden veya etmiş bulunanların sürgüne gönderilmesini öngören bir yasa (*Lex Clodia de capite civis Romani*) çıkartacaktı. Zira Marcus Tullius Cicero'nun *consul*luğu sırasında yakalanan komplocuların idamına, değinildiği üzere, böyle bir yetkisi olmadığı hâlde *Senatus* hükmetmişti. Marcus Tullius Cicero, bu hükmün verilmesinde rol oynayan en önemli isim olduğu için yasa hâliyle onu hedeflemekteydi[267]. Marcus Tullius Cicero, şahsını hedef alan bu yasanın çıkartılmasından bir gün önce kendi arzusuyla Roma'dan ayrılmıştı. Sürgün hayatını Makedonia'da yaşayacaktı[268]. Öte yandan muhalefetin önder isimlerinden Marcus Porcius Cato da bu sıralarda bir anlamda sürgüne gitmişti. Zira bir süre önce kralı ölen Cyprus'u (=Kıbrıs) *provincia* hâline getirmekle görevlendirilmişti. Gaius Iulius Caesar, artık gönül rahatlığıyla görev bölgesine gidebilir durumdaydı. Nitekim İÖ 58 yılı başlarında Gallia Cisalpina'ya doğru yola koyulacaktı[269].

Gaius Iulius Caesar, arzuladığı zafere Balkanlardaki Dacialıları yenmek suretiyle ulaşacağını düşünüyordu. Dacia, hem varlıklı hem de Romalıların hiç adım atmadıkları bir bölge olduğundan epey iştahını kabartıyordu. Ancak meşhur talihinin kendisi için başka bir planı bulunmaktaydı. Onu buraya bir sefer açmaktan alıkoyarak çok daha büyük bir zafere

---

[266] Plut. *Cat. Min.* 33; App. *civ.* 2. 14; Cass. Dio 38. 12. 2; Cary 1932b, 524-525; Baker 2012, 116; Atlan 2014, 178-179; Faulkner 2015, 187.
[267] Liv. *per.* 103; Vell. 2. 45. 1; App. *civ.* 2. 15; Cass. Dio 38. 14. 4-7; Williamson 2005, 468; Atlan 2014, 179.
[268] Cic. *har. resp.* 45; *Planc.* 73; *Leg.* 3. 25-26; Vell. 2. 45. 2; Plut. *Cic.* 31; App. *civ.* 2. 15; Cass. Dio 38. 17. 4-5; Auct. *de Vir. Ill.* 81. 4; Atlan 2014, 179.
[269] Liv. *per.* 104; Vell. 2. 45. 4; Plut. *Cat. Min.* 34; Flor. 1. 44. 1-3; App. *civ.* 2. 23; Cass. Dio 38. 30. 5; Badian 1965, 110-113; Atlan 2014, 179.

ulaştıracaktı. Gaius Iulius Caesar, Gallialı Helvet kabilesinin İÖ 28 Mart 58 günü Roma için tehlikeli bir göç hareketine girişimesiyle ilgisini buraya vermişti. Helvetleri mağlup ettikten sonra ise artık Gallia politikasında kalıcı bir hâle gelmişti. Burada geçireceği dokuz yıl, ona tüm bir Gallia'yı Roma hâkimiyetine sokma şerefi ile birlikte kendi eline de hayli tecrübeli bir savaş makinesinin geçmesini sağlayacaktı. Ancak yokluğunda Roma'da olaylar öyle bir gelişecekti ki tüm bu başarılarına rağmen dönüşünde muzaffer bir general olarak değil, bir asi olarak karşılanacaktı[270].

[270] Caes. *Gall*. 1. 21-26; Liv. *per*. 103; Plut. *Caes*. 18; Eutr. 6. 17; Goldsworthy 2006, 205-211; Atlan 2014, 181-182.

V. CAESAR: DICTATOR PERPETUUS

Gaius Iulius Caesar'ın eylemleri sayesinde yükselen siyasî gerilim, onun Roma'dan ayrılmasının ardından dinmek yerine daha da yükselecekti. Bunun sebebi, her ne kadar makamını Gaius Iulius Caesar'a borçlu olsa da Publius Clodius Pulcher'in ondan bağımsız bir siyaset izlemeye olan eğilimiydi. İsmini değiştirmiş olmasının onun için bir önemi yoktu. Sonuçta o her şeye rağmen hâlâ bir Claudius'tu ve bu ismin ağırlığını taşıyordu. Kariyerini ilerletmek adına halkın desteğini kazanmak için derhâl birtakım icraatlara girişmişti. Ancak bundan daha önemlisi, bu icraatlarının hayata geçmesinde kendisine yardımcı olmak üzere silahlı bir çete meydana getirmişti. Onun bu hareketi, Marcus Tullius Cicero'nun sürgüne gönderilmesi ve Marcus Porcius Cato'nun Cyprus'ta görevlendirilmesi ile başlayan yeni sürecin nasıl geçeceğini açıkça ortaya koyuyordu. Sonuç olarak Roma'ya bir kez daha şiddet hâkim olmuştu[271].

Marcus Porcius Cato'nun Cyprus görevi, doğuda yaptığı düzenlenmelerini kısmen değiştirdiği için Gnaeus Pompeius Magnus'un tepkisini çekmişti. Buna bir de Publius Clodius Pulcher'in adamlarının İÖ 58 yılının diğer *consul*u ve Gnaeus Pompeius Magnus'un yandaşlarından biri olan Aulus Gabinius'u hırpalayarak *lictor*larının taşıdıkları *fasces*leri kırmaları eklenince tarafların arası iyice gerilmişti. Publius Clodius Pulcher, ayrıca bu sıralarda Gaius Iulius Caesar'a karşı da cephe almış ve onun *consul*luğunda çıkan yasaların geçerliliğini sorgulamaya başlamıştı. Gnaeus Pompeius Magnus ise bu hareketlere cevap olarak Marcus Tullius Cicero'yu sürgünden geri getirmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştı. Bu arada kendisine suikast düzenleneceğini işitmiş ve bundan dolayı mecburen bir müddet evinde inzivaya çekilmişti. Bununla birlikte Publius Clodius Pulcher'in görev süresinin

---

[271] Cic. *Pis.* 11; *Sest.* 34; Plut. *Cic*. 30. 1; Cary 1932b, 528; Gruen 1966, 123-124; Goldsworthy 2006, 255-258.

dolması üzerine, Marcus Tullius Cicero'nun geri çağırılması yönündeki çabalar yeniden alevlenecekti[272].

Her ne kadar artık yasal bir güce sahip değilse de teşkilatlandırdığı çeteler hâlâ faaliyette olduğundan Publius Clodius Pulcher'in siyaset üzerindeki etkisi sürmekteydi[273]. Gnaeus Pompeius Magnus da bu etkiyi kırabilmek adına onunla aynı yolu izlemeye karar vermişti. İÖ 57 yılı *plebs tribunus*larından Titus Annius Milo ve Publius Sestius ile iş birliği yapmış ve bunların emrinde karşı bir çetenin oluşmasını sağlamıştı. Bu hareketi, doğal olarak, karşıt çetelerin Roma sokaklarında çatışmasına yol açmıştı[274]. Marcus Tullius Cicero işte bu kargaşa ortamında tekrar Roma'ya dönecek ve Gnaeus Pompeius Magnus'a minnet borcu olduğundan onunla iyi ilişkiler geliştirecekti[275]. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu durum, Marcus Tullius Cicero'nun *triumvir*ler tarafından kazanılmış olduğu anlamını da gelmemekteydi. Aksine her daim bir çekişme içinde olan Gnaeus Pompeius Magnus ile Marcus Licinius Crassus'un arası bu süreçte tekrar açılmıştı. Buna bir de Gnaeus Pompeius Magnus'un, Gaius Iulius Caesar'ın yoksul vatandaşlara dağıtmış olduğu toprakların tekrar devletleştirilmesi ve Gallia'daki komutasının elinden alınıp başka birine verilmesi yönündeki girişimler karşısında sessiz kalması eklenince görüleceği üzere *triumvir*lik çöküşün eşiğine gelmiş durumdaydı[276].

Gaius Iulius Caesar'ın ne yasalarının yürürlükten kaldırılmasına ne komutasının elinden alınmasına ve ne de *triumvir*liğin son bulmasına rızası yoktu. Bu yüzden, İÖ 56 yılı baharında bu duruma müdahale ediyordu. Gnaeus Pompeius Magnus ile Marcus Licinius

---

[272] Cic. *har. resp.* 58; *Pis.* 27-30; *Mil.* 18; Liv. *per.* 103; Plut. *Cic.* 33; *Pomp.* 48-49; App. *civ.* 2. 15; Cass. Dio 38. 12-30; Seager 2002, 103-105; Southern 2002, 102; Goldsworthy 2006, 258-259; Wiseman 2006b, 385.
[273] Cic. *Mil.* 38; *Sest.* 75-83; Plut. *Cic.* 33; Cass. Dio 39. 6-7; Goldsworthy 2006, 259; Wiseman 2006b, 387.
[274] Cic. *Mil.* 38; *Sest.* 84-87; App. *civ.* 2. 16; Cass. Dio 39. 8. 1; Holmes 1923b, 55; Goldsworthy 2006, 259.
[275] Cic. *Att.* 4. 1. 4-5; *Pis.* 35-36; 51-52; *Sest.* 131; Liv. *per.* 104; Vell. 2. 45. 3; Plut. *Cic.* 33; *Pomp.* 49; App. *civ.* 2. 16-18; Cass. Dio. 39. 8-9; Goldsworthy 2006, 259; Kelly 2006, 123-125; Tempest 2011, 123-124.
[276] Cic. *ad Q. fr.* 2. 1. 1; 3. 2; 6. 1; *Att.* 4. 8b; *Fam.* 1. 9. 8; Cary 1932b, 532-534; Goldsworthy 2006, 260-261.

Crassus'u Gallia Cisalpina'nın Luca kentine çağırmış ve burada yapılan zirvede taraflar arasında bir uzlaşma sağlamayı başarmıştı. Luca'da alınan kararlara göre, Marcus Licinius Crassus ile Gnaeus Pompeius Magnus'un İÖ 55 yılı *consul*luğuna seçilmeleri ve görev süreleri bittikten sonra beş yıllığına ilkinin Syria ve ikincisinin Hispania *proconsul*luğuna getirilmeleri sağlanacak, öte yandan Gaius Iulius Caesar'ın görev süresi de beş yıl daha uzatılacaktı. Görüldüğü üzere *triumvir*ler aralarındaki sorunları hallederek yeniden bir araya gelmişlerdi. Ancak bu durum çok uzun sürmeyecek ve *triumvir*lik bu kez tamiri mümkün olmayacak bir şekilde çökecekti[277].

Gaius Iulius Caesar'ın kızı ve Gnaeus Pompeius Magnus'un eşi olan Iulia, İÖ 54 yılının Ağustos ayında doğum sırasında hayatını kaybetmişti. Gaius Iulius Caesar, bunun üzerine Gnaeus Pompeius Magnus'u, yeğeni Atia Balba Caesonia'nın kızı olan Octavia ile evlendirmek istemişse de Gnaeus Pompeius Magnus bu teklifi geri çevirmişti. Yaşanan bu gelişme, Gnaeus Pompeius Magnus ile Gaius Iulius Caesar arasındaki ortaklığı garanti eden bağı koparmıştı. *Triumvir*liği çöküşe götüren süreç, işte böyle başlamıştı[278]. *Triumvir*liğin çöküş sürecindeki en önemli gelişme ise Marcus Licinius Crassus'un İÖ 55 yılında başlattığı askerî bir seferdi. Önceden de değinildiği üzere, *triumvir*lik üyeleri arasında malî, askerî ve siyasî durumlarına göre bir denge görülmekteydi. Ancak Gaius Iulius Caesar'ın *consul*luk görevinin sonrasında *proconsul* olarak Illyria, Gallia Cisalpina ve Gallia Transalpina *provincia*larının idaresini üstlenmesiyle birlikte dengelerde bir değişim yaşanmıştı. Siyasî zekâ sahibi Gaius Iulius Caesar, bu görevdeyken çıktığı Gallia seferi sonucu aynı zamanda askerî itibarını da hiç olmadığı kadar arttırmıştı. Gallia'dan gelen zafer haberleri, hâlihazırda

---

[277] Cic. *Fam.* 1. 9. 9; Plut. *Caes*. 21; *Crass.* 14; *Pomp.* 51; *Cat. Min.* 41; Suet. *Caes*. 24. 1; App. *civ.* 2. 17; Cass. Dio 39. 24-26; Lazenby 1959, 67-69; Gelzer 1968, 121-124; Goldsworthy 2006, 261-264; Billows 2009, 172.
[278] Cic. *Fam.* 7. 9. 1; *ad Q. fr.* 3. 1. 17; Liv. *per.* 106; Vell. 2. 47. 2; Plut. *Caes*. 23; *Pomp.* 53; Flor. 2. 13. 13; App. *civ.* 2. 19; Cass. Dio 39. 64; Greenhalgh 1981, 65-66; Southern 2001, 79; Kamm 2006, 83-84; Tatum 2008, 92.

Gnaeus Pompeius Magnus'un askerî başarılarını kıskanan Marcus Licinius Crassus'u epey rahatsız etmişti. Sonuçta her kim olursa olsun Romalı bir siyasetçi için tüm mesele diğer rakiplerinden üstün bir konuma gelebilmekti ve dolayısıyla ondan ortaklarının gölgesinde kalmayı sindirmesi beklenemezdi. Bu yüzden kendisine yalnız ortaklarının değil, gelmiş geçmiş tüm Romalı komutanların başarılarını geçme fırsatı verebilecek bir düşmanı gözüne kestirmiş durumdaydı. Bu düşman, Parthia Krallığı'ydı ve Marcus Licinius Crassus, Roma kamuoyunun büyük bir kısmının muhalefetine rağmen İÖ 55 yılının Kasım ayında yeni bir Megas Aleksandros olma umuduyla yola koyulacaktı[279].

Marcus Licinius Crassus'u bu savaşa iten şey yalnızca şahsî hırsı değildi. Parthia Krallığı, bu sıralarda istikrarsız bir dönem içerisindeydi. Kral III. Phraates'in İÖ 57 yılında hayatını kaybetmesi üzerine oğulları arasında bir taht kavgası başlamıştı. Roma'nın yaşanan bu karışıklıktan faydalanıp doğusunda beliren bu yeni gücü kolayca saf dışı bırakması pekâlâ olasıydı. Marcus Licinius Crassus, işte tüm bu düşüncelerle *triumvir*lerin İÖ 56 yılında bir araya geldiği Luca kentindeki zirvede kendisi için *provincia Syria*'nın idaresini istemişti. Ne var ki giriştiği bu iş, felaketle bitecekti[280]. Roma'dan ayrıldıktan sonra Brundisium'a gelen Marcus Licinius Crassus, buradan Küçük Asia'ya yelken açtı ve hızlıca ilerleyerek Galatia üzerinden Syria'ya ulaştı. Muazzam serveti sayesinde burada güçlü bir ordu toparladı ve İÖ 54 yılının baharında artık Mesopotamia yönünden bir istila başlatmaya hazırdı. Bununla birlikte tasavvur ettiği o kolay zaferi kendisine getirecek olan şartlarda bir değişim meydana gelmişti. Zira III. Phraates'in oğullarından II. Orodes, bu sıralarda kardeşi III. Mithradates'in işini büyük ölçüde bitirmiş bir hâldeydi. Fakat şartlar her ne olursa olsun Marcus Licinius

---

[279] Cic. *Att.* 4. 13. 2; *Fam.* 1. 9. 20; Caes. *Gall.* 6. 1. 2; Vell. 2. 46. 3; Plut. *Crass.* 16; *Cic.* 26; *Pomp.* 52. Flor. 1. 46. 1-3; App. *civ.* 2. 18; Cass. Dio 39. 39; Yıldırım 2013, 264-265; Kurt 2015, 153-154; Demir 2018, 234.
[280] Plut. *Crass.* 14. 5-6; Cass. Dio 40. 12. 1; Boatwright vd. 2004, 239; Dunstan 2011, 171; Kurt 2015, 154-156.

Crassus'un zafere olan inancı tamdı. Çıktığı bu yoldan geri dönmek gibi bir düşüncesi, kesinlikle bulunmamaktaydı[281].

Megas Aleksandros'a öykünen komutanlarının ardı sıra ilerleyen Roma ordusu, Euphrates (=Fırat) Nehri'ni Zeugma kenti üzerinden geçerek istilasına başladı. İlk olarak, Ikhnai yakınlarında Parthların buradaki *satrap*ı Silakes yenilgiye uğratıldı. Ardından başta Nikephorios olmak üzere bölgedeki Hellen şehirlerinin tümü ele geçirildi. Romalılara yalnız Apollonios adlı bir tiran tarafından yönetilen Zenodotia kenti direniş göstermişti. Marcus Licinius Crassus, bunun üzerine, kenti kuşatma altına almış ve çok geçmeden ele geçirmeyi başarmıştı. Kent halkını ise direnişin cezası olarak köleleştirerek satmıştı. Marcus Licinius Crassus, Zenodotia alındıktan sonra bölgede yaklaşık sekiz bin asker bırakarak yaklaşan kışı geçirmek için Syria'ya çekildi. Görüldüğü üzere, büyük zaferler kazanmak adına bir yola çıkmışsa da o an için tüm hareketleri bir yağma seferi görünümü sergilemekteydi. Fakat buna rağmen Zenodotia kuşatması sonrası askerleri tarafından ilginç bir şekilde *imperator* olarak selamlanmıştı. Askerlerinin böylesine bir onuru böylesine önemsiz bir başarının ardından ona bahşetmesinde muhtemelen dalkavukça hisler rol oynamıştı[282]. Belki kendilerince onu aşağıladıklarını düşünmüşlerdi. Elbette ki sözlerinde samimi de olabilirlerdi. Ancak sebep her ne olursa olsun Marcus Licinius Crassus bundan son derece hoşnut kalmıştı. Evet, belki şimdilik pek bir şey başarmış sayılmazdı fakat bir sonraki yıl, hele bir de oğlu Publius beraberinde yaklaşık bin Kelt süvarisi olduğu hâlde Gaius Iulius Caesar'ın emrinde savaştığı Gallia'dan buraya geliyorken, kesinlikle *imperator* sanının altını dolduracaktı. Anlaşılan o ki kendisine duyduğu güven gözlerini kör etmişti. Zira Syria'da tapınak hazinelerine el

---

[281] Plut. *Crass.* 17. 1; Bivar 2006, 49; Sampson 2008, 99-100; Yıldırım 2013, 265; Kurt 2015, 157.
[282] Plut. *Crass.* 17. 2-4; Cass. Dio 40. 12-13; Marshall 1976, 151; Bivar 2006, 50; Sampson 2008, 101.

koymaktan başka hiçbir şey yapmadan bir sonraki yılı beklerken Parthlara hazırlanmak için zaman kazandırdığını görememişti[283].

Parth Kralı II. Orodes, Mesopotamia'ya saldırıldığının haberini alır almaz Marcus Licinius Crassus'a bir elçilik heyeti göndermiş ve bu saldırının şahsî bir macera mı yoksa Roma'nın aldığı bir karar mı olduğunu öğrenmek istemişti. Zira tavrını gelecek cevaba göre belirleyecekti. Ancak Marcus Licinius Crassus cevabını Seleukia'da vereceğini söyleyerek elçileri kışkırtıyor ve böylece taraflar arasında köprüler atılıyordu. Parthlar şimdi kendilerini küçük gören Marcus Licinius Crassus'a büyük bir ders vermeye hazırlanıyordu. Bununla birlikte bu işte en büyük yardımcıları Marcus Licinius Crassus'un bizzat kendisi olacaktı. Zira yine büyük bir hatada bulunmuş durumdaydı[284]. Roma'nın müttefiki olan Armenia Kralı II. Artavasdes, bu sıralarda gerek askerî gerekse stratejik yardımda bulunmak maksadıyla Marcus Licinius Crassus'un yanına gelmişti. Ona masraflarını kendisinin karşılayacağı on bin zırhlı süvari ve otuz bin piyade temin edebileceğini bildirmiş ve seferi çölden değil de Armenia üzerinden düzenlemesini tavsiye etmişti. Marcus Licinius Crassus, kralın bu sözlerinden hoşnut olmuş fakat yine de bildiğini okumuştu. Şu an için bir takviyeye ihtiyaç duymuyordu. Kendine güveni tamdı ve sonuç olarak güneyden ilerleyerek doğrudan Parth topraklarına saldıracaktı. Parthlar için Marcus Licinius Crassus bir yenisi daha yapana kadar bundan büyük bir yardım olamazdı[285].

Savaş hazırlıklarını bitiren II. Orodes'in bir sonraki hamlesi, ordusunu ikiye bölmek olmuştu. Zira güneyden ziyade Armenia üzerinden gelecek bir saldırıdan çekiniyordu. Öte yandan Roma'ya destek veren II. Artavasdes'i cezalandırmalı ve bölge üzerinde kaybolan Parth nüfuzunu yeniden sağlamalıydı. Ordusunun büyük bir bölümünü, bu yüzden, Armenia

---

[283] Plut. *Crass.* 17. 2-4; Cass. Dio 40. 12-13; Bivar 2006, 50; Kurt 2015, 157.
[284] Plut. *Crass.* 18; Cass. Dio 40. 16; Bivar 2006, 50; Kurt 2015, 157-158.
[285] Plut. *Crass.* 19. 1-3; Bivar 2006, 53; Yıldırım 2013, 265; Kurt 2015, 158.

üzerine yollamıştı. Geri kalan kısmını da Romalılar ile ilgilenmekle görevlendirmişti. Bu kısmın komutanlığını ise yetenekli bir general olan Surena'ya vermişti. Surena'dan beklenen Armenia kontrol altına alınana kadar Romalıları oyalaması ve yapabildiği kadarıyla bir yıpratma savaşı uygulamasıydı. Fakat olaylar öyle bir gelişecekti ki Surena'nın savaşı bir imha savaşı olacaktı[286].

Marcus Licinius Crassus'u bekleyen akıbet, o henüz yolun başındayken kendisini belli etmişti. İÖ 53 yılının baharında Zeugma üzerinden Euphrates Nehri'ni geçen Roma ordusu, aniden çıkan bir fırtına sonucunda bir hayli zayiat vermişti. Marcus Licinius Crassus, her ne kadar yaptığı konuşmalarla ordusunun moralini yükseltmeyi denemişse de bu zamana kadar alınan kötü alametler askerlerin yüreklerine korku salmıştı. Bununla birlikte bir isyan emaresi göstermiyorlar ve korkularına rağmen komutanlarını takip ediyorlardı. Marcus Licinius Crassus ise yaşanan olaylardan etkilenmemişti. Zaferden emin bir şekilde yoluna devam etmekteydi[287]. Euphrates Nehri'ni geride bırakan Marcus Licinius Crassus'un önünde izleyebileceği iki yol bulunuyordu. Buna göre ya Euphrates Nehri boyunca uzanan yolu izlemesi ya da Edessa (=Şanlıurfa) ve Nisibis üzerinden Ninive'ye giden yolu tercih etmesi gerekiyordu. Kendisi ve kurmaylarının büyük bir kısmı, bu ikinci yoldan ilerme fikrinde birleşmişlerdi. Ancak *quaestor*u Gaius Cassius Longinus, çöl şartlarının sıkıntılarından dem vurarak buna itiraz etmişti. Marcus Licinius Crassus, yine bildiğini okuyacaktı. Diğer yol, seferi ve dolayısıyla zaferinin gelişini uzatacağından çölün sıkıntılarını hiç çekinmeden göze almıştı. İşte bu noktada bir büyük hata daha yapıyordu. Çöl şartlarında gerçekleşecek bu yolculukta Roma ordusuna bir Parth casusu rehberlik ediyor ve onları adım adım Surena'nın kucağına götürüyordu[288].

---

[286] Plut. *Crass.* 21. 5; Yıldırım 2013, 265; Kurt 2015, 159.
[287] Plut. *Crass.* 19. 3-6; Cass. Dio 40. 18-19; Yıldırım 2013, 266.
[288] Plut. *Crass.* 20; Yıldırım 2013, 267; Kurt 2015, 159.

Marcus Licinius Crassus'u felaketine götüren bu casusun kimliği meselesi biraz karışıktır. Dört farklı Antik kaynakta dört farklı isim karşımıza çıkmaktadır. Plutarkhos'ta bu şahıs Ariamnes isminde bir Arap olarak geçerken, Florus'ta aynı şahıstan Syrialı Mazaras olarak söz edilmekte; Cassius Dio'da Osrhoeneli Abgarus ismi verilmekteyken, Festus'un eserinde Florus ile benzer bir şekilde Mazzarus ismi görülmektedir[289]. Ancak ismi her ne olursa olsun bu casus Roma ordusunun kaderine doğrudan etki etmiştir. Zira Parthların kaçmaya hazırlandıkları yönünde bir tevatürle ortaya çıkmış ve buna inanan Marcus Licinius Crassus bir yağma umuduyla ihtiyatı elden bırakıp doğruca Mesopotamia içlerine dalmıştır. Sonuç olarak açlık, susuzluk ve yorgunluk çeken Roma ordusu, hiç de beklemediği bir anda karşısında Surena'yı bulacaktır[290].

Taraflar, İÖ 53 yılının 6 Mayıs günü Carrhae (=Harran) kentinin yakınlarındaki Balissos (=Balık) Nehri civarında karşı karşıya geldi. Marcus Licinius Crassus, her ne kadar önceleri geleneksel Roma savaş düzenini uygulama düşüncesindeyse de bundan vazgeçmiş ve sahip olduğu on iki *cohors*u içi boş bir dörtgen oluşturacak şekilde mevzilendirmişti. Bu düzen, ordunun arkadan kuşatılmasını engellemesine karşın hareketliliğini kısıtlayacaktı. Öte yandan askerleri hâlihazırda yorgun olmasına rağmen Marcus Licinius Crassus hemen bir saldırıya geçilmesi kararı almıştı[291]. Surena ise ordusunu merkezde *kataphraktoi* olarak bilinen ağır zırhlı süvariler, kanatlarda da atlı okçular yer alacak şekilde mevzilendirmişti. Ardından ağır zırhlı süvarileri ile birlikte saldırıya geçmişti. Ancak *kataphraktoi* saldırısı, Roma hatlarını yarmayı başaramamıştı. Surena da bunun üzerine bunları geri çekerek atlı okçularıyla yeni bir saldırıya başlamıştı. Atlı okçular hızla düşman menziline girerek ok atıp geri çekilebilmekteydi. Roma askerinin donanımı bunların oklarını durdurmak için yeterli

---

[289] Plut. *Crass.* 21. 1; Flor. 1. 46. 6; Cass. Dio 40. 20. 1; Fest. 17. 1.
[290] Plut. *Crass.* 21-22; Cass. Dio 40. 20-21. 1; Yıldırım 2013, 267; Kurt 2015, 159-160.
[291] Plut. *Crass.* 23; Bunson 2002, 97; Bivar 2006, 53-54; Scullard 2011, 106; Kurt 2015, 160.

değildi. Zira kullandıkları yay, hem atış mesafesi hem de yarattığı etki bakımından dönemin şartlarına göre hayli gelişmiş bir silah olan kompozit yaydı. Dolayısıyla Romalılar şimdi *testudo* düzeni alarak Parth oklarından korunmaya çalışıyorlardı. Ancak bu düzen, askerlerin vücutlarının büyük bir kısmını korumakla birlikte düşmanlarına saldırmalarını engelliyordu. Tamamen kalkanın ardına geçen askerin görüş açısı daralıyor; ok ve mızrak gibi silahlarını kullanamıyordu. Hâl böyleyken Romalılar arasında bir panik başladı ve zayiat da iyice arttığı için geri çekilmeye başlandı. Fakat her şey boşunaydı[292].

Romalıların geri çekilişini izleyen Surena, düşmanının üzerine bu kez develeri kullanan savaşçılarını saldı. Marcus Licinius Crassus da buna karşılık olarak emrindeki Kelt süvarilerini oğlu Publius'un komutasında saldırıyı göğüslemeye yollayacaktı. Ancak Parthlar bir anda etraflarını çevirmiş ve onları acımasızca katletmeye geçmişlerdi. Marcus Licinius Crassus, bunun üzerine, bir genel taarruz emri vermişti. Anlaşılan o ki zafer için hâlâ bir umudu vardı. Fakat düşman askerlerinin ellerinde oğlu Publius'un kesik başının geçirildiği mızrağın dolaştığını görünce dünyası başına yıkıldı. Öte yandan bu arada Parth saldırısının şiddeti ve dahi Romalıların verdiği kayıp sayısı iyice yükselmişti. Başka bir deyişle, Roma ordusu imhanın eşiğine gelmişti. Ancak Parthlar, düşmanlarını tamamen imha etme fırsatını kullanmayacaklardı. Havanın kararması üzerine geri çekilmeye başlamışlardı. Romalılar nihayet rahat bir nefes alabilme fırsatına erişmişlerdi. Ne var ki bu arada bütün umutları da tükenmişti[293].

Roma ordusu, geride ordunun ağırlıkları ve binlerce yaralı bırakmış bir hâlde, gece karanlığının kendilerine verdiği fırsattan istifade Carrhae istikametine doğru kaçmaktaydı. Parthlar, elbette ki, bu durumun farkındalardı. Fakat düşmanı kovalamak yönünde bir çaba

---

[292] Plut. *Crass.* 24; Bunson 2002, 97; Bivar 2006, 54; Yıldırım 2013, 267.
[293] Plut. *Crass.* 25-27; Cass. Dio 40. 21; Bivar 2006, 54; Yıldırım 2013, 267-268; Kurt 2015, 161.

içerisine girmeyeceklerdi. Yalnızca geride bırakılanları öldürmekle yetinmektelerdi. Sıfırı tüketmiş durumdaki Marcus Licinius Crassus'un artık tek amacı Armenia içlerine ulaşarak hayatını kurtarmaktı. Ancak kaderini yine bir hainin ellerine bırakmış durumdaydı. Sonuç olarak ele geçirildi ve çok geçmeden de idam edildi. Yeni bir Megas Aleksandros olma umuduyla çıkmış olduğu yolculuğu, Roma için çok uzun yıllar boyu sürecek bir utancın altına imza atmış bir hâlde sona ermişti[294].

Marcus Licinius Crassus'un ölümüyle birlikte Roma siyaset arenasının dengeleri tamamen değişmiş durumdaydı. Kurdukları ittifak sayesinde Cumhuriyet'i perde arkasından yöneten üç isimden birinin ortadan kalkması, doğal olarak, diğer ikisinin tek adam olmak için birbirleriyle mücadeleye girişmeleri sonucunu doğuracaktı. Zaten durum hayli müsaitti. Roma, bu yıllarda tam bir kaos içerisindeydi. Seçimlere hayret uyandıracak seviyelerde rüşvet karışıyor ve hatta seçimler çoğu kez yapılamıyordu[295]. Öte yandan Publius Clodius Pulcher ile Titus Annius Milo'nun çeteleri arasındaki mücadele, kenti kan gölüne çevirmiş bulunuyordu. Bu iki karşıt çetenin İÖ 18 Ocak 52 günü *Via Appia*'da karşı karşıya gelmesi ile gerginlik iyice zirveyi görecekti. Zira bu çatışmada Publius Clodius Pulcher öldürülecek ve destekçileri düzenledikleri cenaze töreninde onun cesedi ile birlikte *Senatus* binasını da ateşe vereceklerdi[296]. *Senator*lar da dâhil çoğu Romalı, bu durumun düzeltilmesi için artık devlet idaresinin tek bir şahsa verilmesini gerektiğini düşünüyordu. Nitekim çok geçmeden Gnaeus Pompeius Magnus, İÖ 52 yılı için tek başına *consul* (*consul sine collega*) olarak atanıyor ve kısa bir sürede durumu düzeltmeyi başarıyordu[297]. Gnaeus Pompeius Magnus'un bu göreve gelebilmesi, onun *Senatus* tarafından artık kabul edildiğinin açık bir göstergesiydi.

---

[294] Plut. *Crass.* 28-31; Cass. Dio 40. 22-27; Bivar 2006, 54-55; Yıldırım 2013, 268; Kurt 2015, 161-163.
[295] Cic. *Att.* 4. 15. 7; *ad. Q. fr.* 2. 14. 4; Plut. *Pomp.* 54. 2; Seager 2002, 126; Goldsworthy 2006, 346.
[296] Cic. *Mil.* 27-57; *Att.* 5. 13. 1; *Phil.* 2. 21; Caes. *Gall.* 7. 1. 1; Liv. *per.* 107; App. *civ.* 2. 20-21; Holmes 1923b, 165-166; Goldsworthy 2006, 318; Wiseman 2006b, 407-408; Billows 2009, 181; Stevenson 2015, 113.
[297] Liv. *per.* 107; Vell. 2. 47. 3; Plut. *Pomp.* 54. 3-6; *Cat. Min.* 47. 3; *Caes.* 28. 7-8; Suet. *Caes.* 26. 1; App. *civ.* 2. 23; Cass. Dio 40. 50. 3-5; Seager 2002, 133-137; Goldsworthy 2006, 346-349; Steel 2013, 184-185.

Öyle ki şimdi önde gelen *senator*lardan Quintus Caecilius Metellus Pius Scipio Nasica'nın kızı Cornelia ile evlenmişti. Yani artık ortada Gaius Iulius Caesar ile ittifak hâlinde olmasını gerektirecek bir durum yoktu. Ancak o henüz Gaius Iulius Caesar ile olan ilişkisini tamamen koparmayı düşünmüyor; bununla birlikte ona zarar verecek eylemlerde bulunmaktan da geri kalmıyordu[298].

Gaius Iulius Caesar'ın düşmanları, onu olaylı *consul*luğu ve Gallia'da yaptıkları için yargıya vererek Roma siyasetinden silmeyi kafalarına koymuşlardı. Gaius Iulius Caesar ise bu tehlike karşısında sahip olduğu *imperium* yetkisinin kendisine sağladığı dokunulmazlığa dayanmaktaydı. Ancak ortada büyük bir sorun bulunuyordu. Zira zaman ilerledikçe görev süresi de doluyordu. Dolayısıyla *proconsul*luk görevinin hemen ardından yeniden *consul* olması gerekliydi. Dokunulmazlığını kesintisiz olarak ancak bu şekilde sürdürebilirdi. Fakat Gnaeus Pompeius Magnus, şimdi *consul*luğa gıyabında (*in absentia*) aday olmayı yasa dışı bir hâle getirmiş bulunuyordu. Bu yüzden Gaius Iulius Caesar'ın *consul*luk seçimlerinde aday olabilmesi için artık bizzat kente girmesi gerekiyordu. Fakat bu durum onun için büyük bir problem oluşturmaktaydı. Zira bunu yaptığı vakit teamüller gereği *imperium* yetkisi kendiliğinden sonlanacak ve böylelikle dokunulmazlığını yitirmiş olacaktı. Bununla birlikte böyle bir yasanın çıkmış olması onun uygulanacağı anlamına da gelmiyordu. Kaldı ki bu yasa kısa bir süre önce çıkartılan bir başka yasayla da açıkça çelişiyordu. Gaius Iulius Caesar, İÖ 52 yılı *plebs tribunus*larının hepsinin aracılığıyla kendisine *in absentia* adaylık ayrıcalığı verilmesini öngören bir yasa çıkarttırmıştı. Yeni çıkan yasada bu ayrıcalığın kaldırılmasına yönelik bir hüküm bulunmamaktaydı. Dolayısıyla Gnaeus Pompeius Magnus'un böyle bir yasa hazırlamaktaki maksadı, muhtemelen, Gaius Iulius Caesar'a bir gözdağı vermekti. Zira

[298] Vell. 2. 54. 2; Plut. *Pomp.* 55. 1; Greenhalgh 1981, 74; Wiseman 2006b, 410; Atlan 2014, 188.

aralarındaki ittifak zayıflamış da olsa hâlâ devam etmekteydi. Ancak çok geçmeden taraflar arasında ipler kopacaktı. Bunun sonuçları, elbette ki, Roma için hayli ağır olacaktı[299].

Narsist bir karakter olan Gnaeus Pompeius Magnus, kendisini Megas Aleksandros ile bir tutuyordu. Dolayısıyla herhangi birinin onu geçmesi şöyle dursun kendisi ile denk bile olamayacağını düşünüyordu. Gaius Iulius Caesar'ın kazandığı zaferler ve politika sahnesinde sivrilmesi, bu yüzden onu sürekli içten içe rahatsız etmişti. Ancak şartlar onunla iş birliğinde kalmasını gerektirmişti. Fakat şimdi *optimates* hizbi tarafından kabul gördüğü için böyle bir ittifaka artık ihtiyacı yoktu. Hâl böyleyken yeni dostları kısa sürede onu kendileriyle aynı siyasî çizgiye getirmeyi başarıyor ve gururunu okşayarak Gaius Iulius Caesar'a karşı açıkça cephe aldırıyordu. Gaius Iulius Caesar, kendisini Roma siyaset arenasından silmek isteyen düşmanları karşısında artık tek başınaydı. Eski dostu ve damadı, şimdi düşmanlarının önderi konumuna gelmiş durumdaydı. Her ne kadar uzlaşmak adına yoğun bir çaba göstermekteyse de her türlü girişimi reddediliyordu ve İÖ 49 yılının başlarına gelindiğinde ipler en sonunda kopmuştu. Yapacak başka bir şeyi kalmayan Gaius Iulius Caesar, şimdi Lucius Cornelius Sulla'nın açtığı yoldan geçmeye hazırlanıyordu[300].

Gaius Iulius Caesar, muhtemelen İÖ 10 Ocak 49 günü, beraberinde yalnızca *Legio XIII* olduğu hâlde Italia ile Gallia Cisalpina arasındaki sınır olarak kabul edilen Rubicon Nehri'ne dayandı. *Imperium* yetkisi burada sonlanmaktaydı; yani nehrin ötesine geçtiği vakit hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı. Bu noktada neler yaptığı ve neler söylediği hakkındaki rivayetler her ne kadar çeşitlilik göstermekteyse de açık olan tek şey şuydu ki Gaius Iulius Caesar, neye kalkıştığının bilicindeydi. Bu yüzden tereddüt içerisindeydi. Fakat düşmanları ona başka bir yol bırakmamıştı. İtibarını korumak için Rubicon'u geçmek zorundaydı. Bu

---

[299] Cic. *Att*. 8. 3. 3; *Phil*. 2. 24; Plut. *Pomp*. 56; Suet. *Caes*. 28. 2-3; Cass. Dio 40. 56; Goldsworthy 2006, 350.
[300] Caes. *Civ*. 1. 3-5; Liv. *per*. 109; Plut. *Caes*. 31; *Ant*. 5; Suet. *Caes*. 31. 1; App. *civ*. 2. 33; Cass. Dio 41. 3; Adcock 1932a, 633-; 637; Goldsworthy 2006, 358-377; Wiseman 2006b, 417-423; Faulkner 2015, 191-192.

sebeple tereddütü bir kenara bırakıp atını ileri sürüyordu. Roma Cumhuriyet'ini sona erdiren iç savaşlar sürecinin ikinci perdesi işte böylelikle açılıyordu[301].

İç savaşın başlangıcında Gaius Iulius Caesar'ın emrinde Gallia'daki savaşta iyi bir tecrübe kazanan ve generallerine tam bir sadakat duyan on *legio* ile iki *legio*ya tekabül eden yirmi iki *cohors* ve ayrıca Gallialı ve German kabilelerden toplanan *auxilia* birlikleri vardı. Fakat bunların büyük bir kısmı Alplerin ötesinde konuşlanmış durumda olduğundan savaşa hemen katılamayacaktı. Zaten Gaius Iulius Caesar da onlara şimdilik ihtiyaç duymuyordu. Zira elinde şaşkınlık, hız ve merhamet gibi önemli silahlar bulunuyordu. Rubicon'u geçtikten sonra kısa bir sürede Ariminum, Arretium, Pisaurum, Fanum ve Ancona kentlerini herhangi bir direniş görmeden ele geçirmişti. Italia'ya girildiğinin haberi İÖ 17 Ocak 49 günü Roma'ya ulaştığında herkes şaşkınlık içerisindeydi[302]. Gaius Iulius Caesar'ın bu hareketi bir delilik olarak görülüyordu. Sonuçta kış mevsiminde ve beraberinde tek bir *legio* olduğu hâlde Italia'ya girmesinin başka bir izahı yoktu. Fakat Gnaeus Pompeius Magnus, olup bitenin farkındaydı. Gaius Iulius Caesar, mevcut durumu güzel bir şekilde okumuş ve planını buna göre kurmuş bulunmaktaydı. Gnaeus Pompeius Magnus, Roma'nın bu ani saldırıya karşı hazırlıksız olduğunu görebiliyordu. Zira Italia'da o sıralarda yalnız iki *legio* mevcuttu ve bunlara da daha önce Gaius Iulius Caesar'ın hizmetinde bulundukları için güvenmek zordu. Kendi emrinde o sıralarda yedi *legio* varsa da bunlar Hispania'da olduğundan sahaya sürmesi zaman alacaktı. Fakat düşmanı ona hazırlanması için zaman bırakmamıştı. Hâl böyleyken

---

[301] Caes. *Civ*. 1. 7-8; Vell. 2. 49. 4; Plut. *Caes*. 32-33; *Pomp.* 60; *Ant*. 5-6; Suet. *Caes*. 31-33; App. *civ*. 2. 35; Cass. Dio 41. 3. 1-2; Eutr. 6. 19; Oros. 6. 15. 3; Goldsworthy 2006, 377-379; Rawson 2006a, 424.
[302] Cic. *Att.* 7. 11. 1; *Fam.* 16. 12. 2; Caes. *Civ.* 1. 11-13; Suet. *Caes*. 34. 1; Cass. Dio 41. 4. 2; Oros. 6. 15. 4; Goldsworthy 2006, 380-385; Rawson 2006a, 424.

yapabileceği fazla bir şey yoktu. *Senatus*'un büyük bir kısmıyla birlikte Roma'yı terk ediyor ve Capua'ya doğru çekiliyordu[303].

Bu arada, birkaç gayr-ı resmî elçi, olayların büyümemesini sağlamak üzere Gaius Iulius Caesar nezdinde girişimde bulunmuştu. Gaius Iulius Caesar, gerçekleşen görüşmede uzlaşmacı tavrını bir kez daha ortaya koymuştu. Ona göre ortadaki sorunun çözümü için yapılacaklar basitti: Gnaeus Pompeius Magnus kendi *provincia*sına çekilecek, her ikisi de ordularını terhis edecek, Italia'daki seferberlik hâline son verilecek ve Gnaeus Pompeius Magnus birbirlerine güvence vermek maksadıyla bizzat yanına gelecekti. Gnaeus Pompeius Magnus, bu istekleri kabul etmiş gibi göründü. Fakat bu yönde harekete geçmek için bir şart öne sürdü. İlk olarak Gaius Iulius Caesar Ariminum'dan ayrılıp *provincia*sına dönmeli ve ordusunu terhis etmeliydi ki kendisi ancak öyle harekete geçecekti. Gaius Iulius Caesar, elbette ki, bu şartı kabul etmeyecekti. Zira anlamıştı ki düşmanları çözüm istemiyor, yalnızca ani saldırısından doğan avantajını elinden almaya çalışıyordu. Hâl böyleyken harekâtını sürdürmekten başka yapabileceği bir şey yoktu[304].

Gaius Iulius Caesar, İÖ 49 yılının Şubat ayına kadar geçen süreçte hatırı sayılır bir direniş görmeden Gnaeus Pompeius Magnus'un memleketi olan Picenum Bölgesi'ni ele geçirmeyi başardı. Bu arada, harekâtı sırasında saflarına geçen askerler dışında *Legio XII* da kendisine katılmış durumdaydı. Şimdi Corfinium önlerindeydi ve ilk kez ciddi bir direniş ile karşılaşmak üzereydi. Zira Lucius Domitius Ahenobarbus, yeni topladığı otuzu aşkın *cohors* ile bu kentte mevzilenmişti. Gnaeus Pompeius Magnus, her ne kadar kenti savunmaya kalkışmaması yönünde bir görüş belirtmişse de Lucius Domitius Ahenobarbus buna kulak

---

[303] Cic. *Att.* 7. 11. 3-4; 8. 3. 3; 9. 10. 2; Caes. *Civ.* 1. 14; Plut. *Caes*. 33-34; *Pomp.* 60-61; Cic. 37; *Cat. Min.* 52-53; Suet. *Caes*. 75. 1; App. *civ*. 2. 36; Cass. Dio 41. 6-9; Goldsworthy 2006, 385-386; Rawson 2006a, 424.
[304] Cic. *Att.* 7. 13a. 2; 14. 1; 16. 1-2; 17. 2; 18. 2; 19. 1; 8. 12. 2; *Fam.* 16. 12. 3; Caes. *Civ.* 1. 8-11; Cass. Dio 41. 5; Dando-Collins 2002, 70-71; Goldsworthy 2006, 386-388.

asmamıştı. Üstelik bu sıralarda Apulia'da bulunan Gnaeus Pompeius Magnus'u da yardıma çağırmıştı. Fakat Gnaeus Pompeius Magnus, böyle bir yardıma gidecek değildi. Zira savaşı Hellas'a taşımak niyetindeydi. Burada doğunun nimetlerinden faydalanarak büyük bir ordu kuracaktı. Hazır olduğunda ise tıpkı Lucius Cornelius Sulla'nın yaptığı gibi Hellas üzerinden Italia'ya hâkim olacaktı[305]. Bu planının başarıya ulaşması için epey hızlı hareket etmesi gerekmekteydi. Zira avantaj şimdilik Gaius Iulius Caesar'da olduğundan ona yakalanmadan bir şekilde Hellas'a geçmeliydi. Lucius Domitius Ahenobarbus'u da bundan dolayı yanına çağırmıştı. Sonuçta boş yere savunma yapması anlamsızdı. Fakat o kendisini dinlememişti. Dolayısıyla Gaius Iulius Caesar ile tek başına mücadele etmesi gerekecekti. Lucius Domitius Ahenobarbus, Gnaeus Pompeius Magnus'un kendisine yardım etmeyeceğini açık bir şekilde belirtmesi üzerine kenti savunamayacağını sonunda anlamıştı. Zira bu arada Gaius Iulius Caesar'ın kuvvetleri, *Legio VIII* ve Gallia Transalpina'daki yirmi iki *cohors*un kendisine katılımıyla daha da güçlenmiş durumdaydı. Lucius Domitius Ahenobarbus'un bir sonraki hamlesi, bu yüzden, kaçışını planlamak olmuştu. Fakat aynı zamanda askerlerini yardımın yolda olduğunu söyleyerek kandırıyordu. Ne var ki giderek şüpheli bir hâl alan hareketleri sonucunda askerleri gerçeğin farkına varmıştı. Sonuç olarak komutanlarını tutuklayacaklar ve kenti Gaius Iulius Caesar'a bırakacaklardı[306].

Gaius Iulius Caesar, harekâtı boyunca geçtiği yerleri yakıp yıkma yoluna gitmemiş, askerlerinin yağma hareketlerine girişmesine kesinlikle izin vermemişti. Onun bu tavrı, zaten kendisini seven halkın gönlünü iyice fethetmiş, hatta Gnaeus Pompeius Magnus'a bağlı askerlerin bir kısmı onun saflarına geçmişti. Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere Gaius Iulius

---

[305] Vell. 2. 80. 1; Plut. *Caes*. 34; Suet. *Caes*. 34. 1; App. *civ*. 2. 38; Cass. Dio 41. 10-11; Burns 1966, 80-85; Goldsworthy 2006, 388-389.
[306] Cic. *Att*. 8. 3. 7; Caes. *Civ*. 1. 15-23; Liv. *per*. 109; Vell. 2. 80. 1; Plut. *Caes*. 34-35; Suet. *Caes*. 34. 1; App. *civ*. 2. 38; Cass. Dio 41. 10-11; Oros. 6. 15. 4; Goldsworthy 2006, 389-390; Osgood 2018, 180.

Caesar, bir önceki iç savaşın aktörlerinden hayli farklıydı. Onun politikasının merkezinde intikam değil merhamet vardı[307]. Nitekim Corfinium'u aldıktan sonra farkını bir kez daha ortaya koyuyordu. Lucius Domitius Ahenobarbus'u yanındaki paraya bile el sürmeden serbest bırakıyordu. Lucius Domitius Ahenobarbus'un askerlerinin kendi safına geçmesiyle altı *legio*luk bir kuvvete komuta eder bir hâle gelen Gaius Iulius Caesar, Corfinium'dan sonra yönünü Brundisium'a çevirdi. Gnaeus Pompeius Magnus denize açılmadan onu yakalamak niyetindeydi. Nitekim İÖ 9 Mart 49 günü buraya ulaştığında Gnaeus Pompeius Magnus hâlâ yola çıkmamıştı. Fakat onun denize açılmasını engellemek için elinden geleni yapacaksa da amacına ulaşamayacak; Gnaeus Pompeius Magnus, İÖ 17 Mart 49 gecesi denize açılmayı başaracaktı[308]. Gaius Iulius Caesar'ın şimdi takibi sürdürmesinin imkânı yoktu. Zira o an için elinde yeterli miktarda gemi bulunmuyordu. Bu yüzden bir donanma meydana getirene kadar Gnaeus Pompeius Magnus'un buradaki kuvvetlerinin işini bitirmek için Hispania üzerine yürüme kararı aldı. Fakat buraya doğru ilerlemeden önce bir süreliğine Roma'ya uğradı. Zira her ne kadar düşmanları Cumhuriyet'i kendilerinin temsil ettiğini iddia ediyorsa da o buna meydan okuyor ve Roma'da kalan *senator*ları toplayarak devletin olması gereken yerde işlediğini herkese göstermek istiyordu. Ancak sonuç tam bir hayal kırıklığı oldu. *Senator*ların çoğu tarafsız kalmak arzusundaydı ve düzenlediği *Senatus* oturumuna katılım bu yüzden epey azdı. Bu durum, Gaius Iulius Caesar'ın canını sıkmıştı ve bundan dolayı çok geçmeden Italia'nın idaresini kurmaylarından Marcus Antonius'a (*fig. 19*) bırakarak Hispania'ya doğru yola çıkacaktı[309].

---

[307] Cic. *Fam*. 8. 15. 1; Caes. *Civ*. 1. 23; Coulter 1931, 519-521; Goldsworthy 2006, 390.
[308] Cic. *Att.* 9. 12. 1; 13. 8; 13a. 1; 14. 1-3; 15. 6; *Fam.* 8. 15. 1; Caes. *Civ.* 1. 25-30; Liv. *per.* 109; Vell. 2. 50. 1; Plut. *Caes*. 35; *Pomp.* 62-63; Suet. *Caes*. 34. 1-2; Flor. 2. 13. 19-20; App. *civ.* 2. 40; Cass. Dio 41. 12-14; Oros. 6. 15. 4; Goldsworthy 2006, 390-391.
[309] Cic. *Att.* 9. 15. 6; 17. 1; 10. 1. 2; 3a. 2; 4. 8; 8. 6; *Fam.* 4. 1. 1; 8. 16. 2-4; Caes. *Civ.* 1. 32-33; Vell. 2. 50. 2; Plut. *Caes*. 35; *Ant*. 6; Suet. *Caes*. 34. 2; Flor. 2. 13. 21; App. *civ.* 2. 41; Cass. Dio 41. 15-18; Oros. 6. 15. 5; Goldsworthy 2006, 391-397.

Gaius Iulius Caesar'ın Hispania'ya doğru sürdürdüğü ilerleyişi, Massilia'da yaşanan olaylar yüzünden bir müddet durmak zorunda kaldı. Massilialılar, hem Gnaeus Pompeius Magnus hem de Gaius Iulius Caesar ile iyi ilişkilere sahip durumdaydı. Bu yüzden savaşta taraf olmak istemediklerini belirtmişler ve Gaius Iulius Caesar'ın kentlerine girmesine izin vermemişlerdi. Ancak anlaşılan o ki bu tarafsızlık sözlerinde samimi değillerdi. Zira çok geçmeden aksi yönde bir harekette bulunmuşlardı. Corfinium'da serbest bırakıldıktan sonra beraberindeki kuvvetlerle buraya gelen Lucius Domitius Ahenobarbus'a kentin kapılarını açmışlardı[310]. Gaius Iulius Caesar, bu gelişme üzerine, kentin kuşatılmasını emretmişti. Massilialılar da kentlerinin savunulması işini Lucius Domitius Ahenobarbus'a vermişlerdi. Bununla birlikte Gaius Iulius Caesar burada fazla oyalanmayacaktı. Kuşatmanın idaresini kurmaylarına bırakacak ve yeniden Hispania'ya doğru ilerlemeye başlayacaktı. İÖ 19 Nisan 49 günü başlayan Massilia kuşatması, aynı yılın 6 Eylül gününe kadar sürecekti. Kent, Gaius Trebonius'un karadan, Decimus Iunius Brutus Albinus'un ise denizden gerçekleştirdiği saldırılar sonucunda ele geçirilecekti[311].

Massilia'daki duraklamanın ardından yoluna kaldığı yerden devam Gaius Iulius Caesar'ın hedefinde şimdi Ilerda vardı. Zira düşmanları kendisini karşılamak üzere burada toplanmaya başlamışlardı. Ilerda'da mevzilenen düşman kuvvetleri, Marcus Petreius ile Lucius Afranius'un idaresindeydi. Gnaeus Pompeius Magnus'un Hispania'da her ne kadar Marcus Terentius Varro adında bir kurmayı daha bulunuyorsa da o komutasındaki kuvvetler ile Hispania Ulterior'da konuşlanmış bir hâldeydi. Hispania savaşı, Gaius Iulius Caesar'ın İÖ 49 yılının Haziran ayında Ilerda'ya ulaşması ile birlikte başladı. Aynı yılın Ağustos ayına

---

[310] Cic. *Att.* 10. 10. 4; 12a. 3; *Phil.* 2. 94; 8. 19; Caes. *Civ.* 1. 34-35; Vell. 2. 50. 3; Suet. *Ner.* 2. 2; Goldsworthy 2006, 398.

[311] Caes. *Civ.* 1. 56-58; 2. 1-16; Liv. *per.* 110; Val. Max. 3. 2. 22; Plut. *Caes.* 16; Suet. *Caes.* 68. 4; Flor. 2. 13. 24-25; Cass. Dio 41. 21. 3-4; Oros. 6. 15. 7; Goldsworthy 2006, 398-399.

kadar süren bu savaşta Gaius Iulius Caesar bir hayli zorlansa da düşmanlarına diz çöktürmeyi başaracaktı[312]. Gaius Iulius Caesar'ın yeni hedefi, hâliyle, Marcus Terentius Varro'ydu. Fakat savaşma isteği bulunmayan Marcus Terentius Varro, Marcus Petreius ile Lucius Afranius'un yaptığının aksine savaşmadan teslim olmuştu. Gaius Iulius Caesar, bu noktada da merhamet politikasından ayrılmamış ve kendisine teslim olan bu üç ismi de serbest bırakmıştı. Sonuç olarak Hispania'daki Gnaeus Pompeius Magnus kuvvetleri dağıtılmış ve Gaius Iulius Caesar böylelikle onunla girişeceği mücadelede arkasını sağlama almayı başarmıştı[313].

İÖ 49 yazı, görüldüğü üzere, Gaius Iulius Caesar için son derece iyi geçmiş bulunmaktaydı. Kendisi kısa ama zorlu bir mücadele sonucunda Hispania'yı ele geçirmeyi başarmış; öte yandan kurmaylarından Quintus Valerius Orca'nın Sardinia'ya, Gaius Scribonius Curio'nun ise Sicilia'ya hâkim olmasıyla devletin batısındaki durumunu yeterince sağlamlaştırmıştı[314]. Ancak bu başarılı tabloda önem arz eden bir istisna mevcuttu. Africa'da yaşanan çarpışmaların sonucu Gaius Iulius Caesar'ın aleyhine olmuştu. Sicilia'yı kolaylıkla ele geçiren Gaius Scribonius Curio, ardından Africa'ya geçmiş ve ilk aşamada Numidia kralı Iuba tarafından desteklenen Publius Attius Varus komutasındaki kuvvetleri Utica'da mağlup etmesini bilmişti[315]. Fakat daha sonra kral Iuba tarafından tuzağa çekilmiş ve Bagradas Nehri kıyısında gerçekleşen çarpışmayı hayatı ile birlikte kaybetmişti. Gaius Iulius Caesar, böylece önemli bir kurmayıyla beraber Africa'yı da yitirmiş oluyordu. Ancak bu durum karşısında hayıflanacak zamanı yoktu. O, batıda uğraşırken Gnaeus Pompeius Magnus doğuda gücüne

---

[312] Caes. *Civ.* 1. 31-87; Strab. 3. 4. 10; Liv. *per.* 110; Vell. 2. 50. 4; Plut. *Caes*. 36; 41; *Pomp.* 65; Suet. *Caes*. 75. 2; Flor. 2. 13. 27-28; App. *civ.* 2. 42-43; Cass. Dio 41. 20-23; Eutr. 6. 20; Oros. 6. 15. 6; Goldsworthy 2006, 399-404.

[313] Cic. *Fam.* 9. 13. 1; Caes. *Civ.* 2. 17-21; Liv. *per.* 110; Flor. 2. 13. 29; Cass. Dio 41. 24; Oros. 6. 15. 7; Goldsworthy 2006, 404.

[314] Cic. *Att.* 10. 4. 8-9; 12. 2; 16. 3; Caes. *Civ.* 1. 30-32; Plut. *Cat. Min.* 53; Flor. 2. 13. 22; App. *civ.* 2. 40; Cass. Dio 41. 18. 1; Oros. 6. 15. 7; Goldsworthy 2006, 406.

[315] Caes. *Civ*. 2. 23-26; 43-44; App. *civ*. 2. 44-46; Cass. Dio 41. 41-42; Goldsworthy 2006, 406.

güç katmaktaydı. Dolayısıyla Africa'yı bir kenara bırakmış ve tüm ilgisini Gnaeus Pompeius Magnus üzerinde yoğunlaştırmıştı[316].

Gnaeus Pompeius Magnus, Italia'yı terk ettikten sonra kendisine kesin bir zafer kazandıracak kudrette bir ordu kurmak için hemen kolları sıvamış ve organizasyon dehasını doğudaki krallıkların desteğiyle birleştirerek kısa süre içerisinde muazzam bir güce ulaşmayı başarmıştı. Bu iş için düşmanının batıdaki meşguliyetinden yararlanan Gnaeus Pompeius Magnus'un emrinde şimdi dokuz *legio*luk bir ana kuvvetin yanı sıra doğudaki krallıklardan toplanan yardımcı birlikler vardı ki bu kuvvete daha sonra Quintus Caecilius Metellus Pius Scipio Nasica'nın Syria'dan getireceği iki *legio* da katılacaktı. Ayrıca beş yüz savaş gemisi ve keşif amaçlı kullanılan küçük teknelerden oluşan bir donanmaya da sahipti. Böylelikle Ionium Denizi'ne hâkim bir hâle gelmişti. Görüldüğü üzere artık savaşa tamamen hazır bir durumda bulunuyordu. Vaktinin çoğunu askerlerini eğitmekle geçiriyor ve Gaius Iulius Caesar'ın üzerine gelmesini bekliyordu[317].

Gaius Iulius Caesar, düşmanının üzerine yürümeden evvel bir süreliğine Roma'ya uğradı. Zira İÖ 48 yılı *consul*luğuna seçilmek ve böylece durumunu yasal bir hâle getirmek arzusundaydı. Fakat ortada teknik bir sorun bulunuyordu. Seçimlere teamüller gereği içinde bulunulan yıldaki *consul*ların başkanlık etmesi gerekiyordu. Ne var ki İÖ 49 yılı *consul*ları olan Gaius Claudius Marcellus Maior ile Lucius Cornelius Lentulus Crus, o esnada Gaius Pompeius Magnus'un yanındaydı. Bu sorun, İÖ 49 yılı *praetor*larından Marcus Aemilius Lepidus'un (*fig. 20*) seçimlere başkanlık edebilmesi için Gaius Iulius Caesar'ı *dictator* olarak atamasıyla aşıldı. Böylelikle İÖ 48 yılı *consul*luklarına Gaius Iulius Caesar ile Publius

---

[316] Caes. *Civ.* 2. 26-44; ps.-Caes. *Bell. Afr.* 97; Liv. *per.* 110; Vell. 2. 55. 1; Flor. 2. 13. 34; App. *civ.* 46; Cass. Dio 41. 42; Oros. 6. 15. 9; Goldsworthy 2006, 406.
[317] Caes. *Civ.* 3. 3-5; ps.-Caes. *Bell. Alex.* 67; Vell. 2. 51. 1; Plut. *Pomp.* 64; *Cat. Min.* 54; App. *civ.* 49; Cass. Dio 44. 44. 1-2; Goldsworthy 2006, 407-408.

Servilius Vatia Isauricus seçilmiş oldu. Gaius Iulius Caesar, on bir gün *dictator* olarak kaldıktan ve bu sürede birtakım idarî ve iktisadî faaliyetlerde bulunduktan sonra yeni yılı beklemeyerek ordusunun toplandığı Brundisium'a doğru yola koyuldu[318].

Gaius Iulius Caesar'ı Brundisium'da yeni bir sorun bekliyordu. Emrindeki on iki *legio*yu tek bir seferde karşı kıyıya geçirecek kadar gemisi bulunmuyordu. Dolayısıyla ordusunu parça parça taşımak zorundaydı. Ionium Denizi'ndeki Gnaeus Pompeius Magnus hâkimiyeti göz önüne alındığında bu iş hayli tehlikeli olacaktı. Fakat Gaius Iulius Caesar'ın beklemeye hiç de niyeti yoktu. Nitekim İÖ 4 Ocak 48 günü denize açılıyordu. Düşmanı onun kış aylarında harekete geçebileceğini hesaba katmamıştı. Gaius Iulius Caeasar, bu yüzden, bu ilk seferinde hiçbir direnişle karşılaşmaksızın yedi *legio*luk bir kuvveti Epeiros'taki Paeleste'de karaya çıkartmayı başaracaktı. Ancak düşmanları onun harekete geçtiğini artık öğrenmişlerdi. Hâliyle bir sonraki konvoyun karaya çıkartılması, ilki kadar kolay bir şekilde gerçekleşmeyecekti[319].

Karaya çıktıktan sonra hızla Orikon ve Apollonia'yı ele geçiren Gaius Iulius Caesar, daha sonra Dyrrhachium üzerine yöneldi. Ancak Gnaeus Pompeius Magnus'un kendisinden önce buraya ulaştığını görünce geri çekilecekti. Zira Ionium Denizi'ndeki düşman hâkimiyeti sebebiyle takviye birliklerden ve erzaktan yoksun bir durumdaydı. Bu yüzden Apollonia yakınlarındaki Apsus Nehri kıyısında ordugâh kurarak durumunun düzelmesini beklemeye başlamıştı. Bu arada Gnaeus Pompeius Magnus da karşısında bir ordugâh kurmuştu. Fakat şimdilik bir saldırıda bulunmayarak düşmanını abluka altına almakla yetiniyordu[320]. Gaius Iulius Caesar, İÖ 10 Nisan 48 günü Lissus'ta karaya çıkmayı başaran Marcus Antonius'un

---

[318] Caes. *Civ*. 2. 21; 3. 1; Plut. *Caes*. 37; Suet. *Caes*. 42. 2; App. *civ*. 2. 48; Cass. Dio 41. 36-38; Eutr. 6. 20; Goldsworthy 2006, 409-410.
[319] Caes. *Civ*. 3. 2; Vell. 2. 51. 2; Plut. *Caes*. 37; *Ant*. 7; Suet. *Caes*. 58. 2; Flor. 2. 13. 35-36; App. *civ*. 2. 54; Cass. Dio 41. 43-44; Goldsworthy 2006, 410-411.
[320] Caes. *Civ*. 3. 10-12; Plut. *Pomp*. 65; App. *civ*. 2. 54-55; Cass. Dio 41. 45; Goldsworthy 2006, 411-414.

beraberindeki dört *legio*yu kendisine ulaştırmasıyla sonunda rahata erişmişti. Şimdi yönünü erzak sorununu halletmek için tekrar Dyrrhachium'a dönecekti. Bu kez buraya düşmanından önce varmayı başardı. Ancak Gnaeus Pompeius Magnus çok geç olmadan yetiştiği için kenti ve buradaki erzak stoklarını ele geçirmek adına vakit bulamadı. Bununla birlikte Gnaeus Pompeius Magnus yine bir taarruzda bulunmaktan kaçınıyordu. Zira düşmanının işini onu açlığa mahkûm ederek bitirmek istiyordu. Etraftaki tepeleri mümkün olduğunca ele geçiren Gnaeus Pompeius Magnus, yaklaşık yirmi iki kilometre uzunluğunda, yirmi dört küçük kaleyle takviye edilen bir kuşatma hattı yaptırdı. Şimdi iyice açlıkla sınanan Gaius Iulius Caesar'ın buna cevabı, yirmi yedi kilometreyi aşan bir hat kurmak olacak, ancak bu hat bir türlü tamamlanamayacaktı. Zira bu inşa faaliyetleri sırasında yaşanan çatışmalar, hattın bitirilmesini imkânsız bir hâle getirmiş bulunuyordu. Bu çatışmaların çoğunda Gaius Iulius Caesar'ın askerleri üstün geliyordu. Bununla birlikte İÖ 10 Temmuz 48 günü meydana gelen çatışmada saldırgan taraf olan Gaius Iulius Caesar'ın ordusu neredeyse çökme noktasına gelmişti. Öyle ki Gnaeus Pompeius Magnus, yalnızca saldırıyı püskürtmekle yetinmeseydi, iç savaşı o gün içerisinde bitirebilirdi. Gaius Iulius Caesar'ın böyle bir akıbetten kurtulmuş olması, elbette ki, gerçekleri değiştirmiyordu. İÖ 10 Temmuz 48 günü yaşananlar onun için açık bir bozgundu. Gaius Iulius Caesar, bu bozgunun ertesi gecesinde bir fırsatını bularak Apollonia'ya çekilmişti. Sonrasında ise Thessalia'ya doğru hareket edecekti[321].

Dyrrhachium'da kazanılan zafer, Gnaeus Pompeius Magnus cephesinde hâliyle büyük bir coşkuyla karşılanmıştı. Fakat şimdi kendi aralarında bundan sonra ne yapacakları hususunda anlaşmazlık yaşıyorlardı. Lucius Afranius, hemen Italia'ya dönerek Roma'yı geri almayı öneriyor; Lucius Domitius Ahenobarbus, düşmanı bir an önce savaşmaya zorlayıp

[321] Caes. *Civ*. 3. 58-72; Liv. *per*. 111; Plut. *Caes*. 39; *Pomp*. 65; *Cat. Min*. 54; Suet. *Caes*. 68; App. *civ*. 2. 61-63; Cass. Dio 41. 50; Eutr. 6. 20; Oros. 6. 15. 19-21; Adcock 1932b, 661-662; Goldsworthy 2006, 414-422.

ezmek istiyordu. Gnaeus Pompeius Magnus ise düşmanını gölge gibi takip edip işini açlığa mahkum ederek bitirmek yönündeki stratejisinden vazgeçmeyi düşünmüyordu. Ancak onun bu yaklaşımı etrafındaki *senator*lar tarafından onaylanmamıştı. Savaş sanatından anlamayan bu mağrur isimler, onu savaşmaya zorluyorlardı. Gnaeus Pompeius Magnus, bu baskılara daha fazla göğüs geremeyecekti. Taraflar, İÖ 9 Ağustos 48 günü, Thessalia'daki Pharsalos Ovası'nda karşı karşıya geleceklerdi. Ordusu hem bir önceki çarpışmadan hem de açlıktan dolayı iyice yıpranmış bulunan Gaius Iulius Caesar için durum hayli umutsuz görünüyordu. Ancak bu durum bir yerde onun avantajını da oluşturuyordu. Zira o ya kazanacak ya da ölecekti. Mağrur düşmanı ise bunun tam tersi bir psikolojideydi ve dolayısıyla işler olur da kötü giderse çözülebilirdi. Nitekim öyle de oldu. Gnaeus Pompeius Magnus'un bizzat Gaius Iulius Caesar'ın önderliğinde çökertilen sol kanadı, tüm bir ordusunun dağılmasına sebep oluyordu. Gnaeus Pompeius Magnus, zaferlerle dolu kariyerine yakışmayan bir hareketle henüz savaş sona ermeden Aigyptos istikametine doğru kaçtı. Ardında bıraktığı bilanço ağırdı; on beş bin askeri öldürülmüş ve yirmi dört bin askeri ise esir alınmıştı[322].

Gaius Iulius Caesar, Pharsalos zaferinin hemen ardından hızla harekete geçti ve İÖ 2 Ekim 48 günü beraberindeki az sayıdaki kuvvetle Aleksandreia'ya geldi. Zira Gaeus Pompeius Magnus'un bu topraklarda yeni bir ordu kurmasını önlemek düşüncesindeydi. Ancak burada hiç de beklemediği bir tabloyla karşılaştı. Aigyptos temsilcileri, eski dostu ve damadının kellesini bir tepside kendisine sunmaktaydı. Gnaeus Pompeius Magnus, İÖ 28 Eylül 48 günü Aleksandreia'ya gelmişti. Fakat Aigyptoslular, iç savaşın galibine yaranmak maksadıyla onu karaya çıkmadan katletmişlerdi. Her ne kadar kendisi için büyük bir tehlike ortadan kalkmışsa da üç defa *triumphus* düzenleyen ve üç defa *consul*luk görevine gelen bu

---

[322] Cic. *Phil*. 2. 71; Caes. *Civ*. 3. 85-97; Vell. 2. 52. 3-4; Val. Max. 1. 5. 6; 4. 5. 5; Plut. *Caes*. 44-46; *Pomp*. 68-73; *Ant*. 8; *Brut*. 4-5; Suet. *Caes*. 30. 4; Flor. 2. 23. 43-51; App. *civ*. 2. 69-82; Cass. Dio 41. 55-61; Eutr. 6. 20-21; Oros. 6. 15. 23-27; Goldsworthy 2006, 422-431; Sheppard 2006, 54-82.

büyük şahsiyetin ömrünün böyle rezilce son bulmuş olması, Gaius Iulius Caesar'ı bir hayli üzmüştü. Öyle ki onun ardından göz yaşı bile dökmüştü. Fakat elbette ki hayat devam etmekteydi. Gaius Iulius Caesar, hazır şimdi Aigyptos'tayken ve şartlar da uygunken burayı Roma'ya bağlamak yönünde hesaplar içerisine girmişti[323].

Aigyptos'ta o sıralarda Kral XIV. Ptolemaios ile Kraliçe VII. Kleopatra Philopator arasında bir taht kavgası yaşanmaktaydı. Gaius Iulius Caesar'ın bir hakem rolüne soyunarak bu iç savaşa VII. Kleopatra Philopator lehinde müdahalede bulunması başına bela açacaktı. Aleksandreialılar, Gaius Iulius Caesar'ın kentteki varlığından memnun değillerdi. Öyle ki bir işgal gücü olarak görülmekteydi. Hâl böyleyken iç savaşa müdahale etmesi, onlar için bardağı taşıran son damla olmuştu. Sonuç olarak, Gaius Iulius Caesar'ın içinde bulunduğu saray kuşatılıyor ve İÖ 48 yılının sonlarında başlayan bu kuşatma, Pergamonlu Mithradates İÖ 47 yılının Mart ayında yardıma gelene kadar sürüyordu[324]. Bu yardım sonucu kuşatmadan kurtulan Gaius Iulius Caesar, İÖ 27 Mart 47 günü, XIV. Ptolemaios'un kuvvetlerini Neilos (=Nil) Nehri kıyısında mağlup etti. Kralın kaçarken nehirde boğulması üzerine Aigyptos tahtı, hâliyle, VII. Kleopatra Philopator'a geçti. Gaius Iulius Caesar, bu arada VII. Kleopatra Philopator ile bir gönül ilişkisi kurmuş durumdaydı ve bu yüzden İÖ 47 yılının Haziran ayına kadar Aigyptos'ta kalacaktı. Fakat uzun süren yokluğunda önemli gelişmeler yaşanmıştı ve artık harekete geçmek zorundaydı[325].

Çözülmesi gereken ilk sorun, Küçük Asia ile ilgiliydi. Zira Roma'nın bu iç savaş ortamından faydalanmak isteyen Kimmerios Bosporos Kralı Pharnakes, hızlı bir taarruz

---

[323] Cic. *Tusc.* 3. 66; Caes. *Civ.* 3. 103-107; Strab. 16. 2. 33; Liv. *per.* 112; Vell. 2. 53. 2-4; Plut. *Pomp.* 77-80; Caes. 48; Flor. 2. 13. 52-55; App. *civ.* 2. 84-90; Cass. Dio 42. 3-9; Eutr. 6. 21; Auct. *de Vir. Ill.* 77. 9; Oros. 6. 15. 28; Goldsworthy 2006, 431-440.
[324] ps.-Caes. *Bell. Alex*. 26. 1; Ioseph. *Ant. Iud*. 14. 128-129; *Bell. Iud*. 1. 187-188; Goldsworthy 2006, 440-444.
[325] ps.-Caes. *Bell. Alex*. 27-31; Liv. *per*. 112; Plut. *Caes*. 49; Flor. 2. 13. 60; App. *civ*. 5. 9; Cass. Dio 42. 43; Oros. 6. 16. 1-2; Goldsworthy 2006, 440-446.

sonucu Kappadokia, Armenia, Doğu Pontos ve Aşağı Kolkhis bölgelerini ele geçirmişti. Gaius Iulius Caesar'ın kurmayı Gnaeus Domitius Calvinus, İÖ 48 yılının Aralık ayında bu duruma müdahale etmek istemişse de başarılı olamamıştı. Dolayısıyla şimdi bu meseleyle bizzat Gaius Iulius Caesar ilgilenmek zorundaydı. Gaius Iulius Caesar, kısa sürede Küçük Asia'ya geldi ve İÖ 2 Ağustos 47 günü Zela'da yaşanan çarpışmada Pharnakes'i kolayca mağlup etti. Pharnakes, her ne kadar kaçmayı başarmışsa da krallığına ulaştığında damadı Asander tarafından öldürülecekti. Gaius Iulius Caesar, sonraları, "*Geldim, gördüm, yendim,*" şeklinde ifade edeceği[326] bu basit zaferden sonra yönünü Italia'ya dönüyordu. Zira orada da işler iyi gitmiyordu[327]. Pharsalos zaferinin ardından Italia'nın idaresi kendisine bırakılan Marcus Antonius, bu işte pek başarılı olamamıştı. Öte yandan Campania'da konuşlanan askerler de isyan etmiş durumdaydı. Gaius Iulius Caesar, böyle bir manzarada, İÖ 47 yılının Eylül ayında Italia'ya geldi. Öncelikli meselesi askerleriydi. Önderlik sanatını konuşturarak isyanı bastırmış ve ardından devlet idaresi işine el atmıştı. Bu bağlamda, Pharsalos'tan sonra teslim olan Marcus Tullius Cicero'yu kazanmış, Marcus Antonius'u idareden uzaklaştırmış ve İÖ 46 yılı *consul*luğuna kendisiyle birlikte Marcus Aemilius Lepidus'un seçilmesini sağlamıştı. Tüm bu işlerden sonra da yönünü Africa'ya çevirmişti. Zira Gaius Scribonius Curio'nun ölümüyle birlikte yitirilen Africa, geçen süreç zarfında tam bir *optimates* sığınağı hâline gelmişti[328].

Publius Attius Varus'un idaresindeki Africa'da Pharsalos'dan sonra buraya gelen Quintus Caecilius Metellus Pius Scipio Nasica ve Marcus Porcius Cato'nun önderliğinde Gaius Iulius Caesar'a karşı bir direniş organize edilmeye başlanmıştı. Bu işte ayrıca Lucius

---

[326] Suet. *Caes*. 37. 2: "*Veni·Vidi·Vici*" Ayrıca bkz. Plut. *Caes*. 50. 3: "*ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα*." App. *civ*. 2. 91: "*ἐγὼ δὲ ἦλθον, εἶδον, ἐνίκησα*."

[327] ps.-Caes. *Bell. Alex*. 72-77; Liv. *per*. 113.; Frontin. *strat*. 2. 2. 3; Plut. *Caes*. 50; Suet. *Caes*. 35; Flor. 2. 13. 63; App. *civ*. 2. 91; *Mithr*. 120; Cass. Dio 42. 47-48; Eutr. 6. 22; Goldsworthy 2006, 446-447.

[328] ps.-Caes. *Bell. Alex*. 65; Liv. *per*. 113; Plut. *Ant*. 9. 1; *Caes*. 51; App. *civ*. 2. 92; Cass. Dio 42. 27-32; Goldsworthy 2006, 448-454.

Afranius, Marcus Petreius, Titus Labienus ve Gnaeus Pompeius Magnus'un oğulları Sextus ve Gnaeus Pompeius gibi isimlerin yanı sıra Numidia Kralı Iuba da onlara yardımcı olmaktaydı. Sonuç olarak kısa sürede yüz yirmi savaş filiyle desteklenen on dört *legio*luk bir ordu oluşturulmuştu. Ayrıca güçlü bir donanma da kurulmuştu. Bunlar şimdi Sicilia ve Sardinia'ya akınlarda bulunuyorlar ve Italia'yı tehdit ediyorlardı. Gaius Iulius Caesar, bir an evvel bu tehlikeyi ortadan kaldırmak zorundaydı. Nitekim İÖ 47 yılının sonlarında bu uğurda harekete geçti. Africa'ya ayak basışı ise İÖ 28 Aralık 47 günü gerçekleşti. Hadrumentum'dan Africa'ya çıkan Gaius Iulius Caesar, uzun bir mücadelenin ardından kesin neticeyi İÖ 6 Nisan 46 günü alacaktı. Thapsus mevkiinde meydana gelen çarpışmada *optimates* ordusunu büyük bir yenilgiye uğratmıştı[329].

Gaius Iulius Caesar, Thapsus zaferi sonucunda düşmanlarının büyük bir kısmından kurtulmuştu. En önemli iki düşmanı, Quintus Caecilius Metellus Pius Scipio Nasica ve Marcus Porcius Cato, yenilginin ardından intihar etmiş bulunuyordu. Öte yandan daha önce Gaius Iulius Caesar'ın affına mazhar olan Lucius Afranius, bu kez idam edilmişti. Marcus Petreius ile Kral Iuba da ilginç bir şekilde birbirlerini öldürmüşlerdi. Bununla birlikte Titus Labienus, Publius Attius Varus ve Gnaeus Pompeius Magnus'un oğulları Sextus ve Gnaeus Pompeius kaçmayı başarmışlardı. Bunlar daha sonra Hispania'da buluşarak yeni bir direniş organize etmeye başlayacaklardı. Fakat bu da nafile bir çaba olmaktan öteye gitmeyecekti. Zira Gaius Iulius Caesar, yıllar süren mücadelesi sonucunda artık Roma'nın tek hâkimiydi ve bu durumun değişmesi için çok daha fazlası gerekliydi. Nitekim İÖ 17 Mart 45 günü, Hispania'daki Munda mevkiinde meydana gelen çarpışmada Gaius Iulius Caesar'ın ordusu, düşmanını yenilgiye uğratmıştı. İÖ 49 yılında başlayan iç savaş, böylelikle, kesin olarak

---

[329] ps.-Caes. *Bell. Afr*. 87-88; Liv. *per*. 114; Plut. *Cat. Min*. 58-73; *Caes*. 54; Flor. 2. 13. 70-72; App. *civ*. 2. 98-99; Cass. Dio 43. 10-12; Goldsworthy 2006, 454-467; Diakov - Kovalev 2011, 183; Drogula 2019, 291-294.

sonlanmıştı. Titus Labienus, Publius Attius Varus ve Gnaeus Pompeius bu çarpışma sonucu hayatlarını kaybetmişlerdi. Sextus Pompeius, her ne kadar kaçmayı başarmışsa da Gaius Iulius Caesar için bu durum pek de önemli değildi[330].

Gaius Iulius Caesar, İÖ 45 yılı itibariyle bir tür adı konulmamış kral konumuna gelmişti. Onun bu konumunu somutlaştıran, İÖ 44 yılının başlarında *Senatus* tarafından kendisine verilen *Dictator Perpetuus* (Ömür Boyu *Dictator*) mevkii ile *plebs tribunus*u yetkisi (*tribunicia potestas*) idi. Gaius Iulius Caesar, sahip olduğu gücü, Roma'da bir reform süreci başlatmak için kullanmıştı. Politikası halkçıydı ve anlaşıldığı kadarıyla çok geniş topraklara hükmetmesine rağmen hâlâ bir kent devleti düşüncesiyle yönetilen Roma'yı gerçek anlamda bir çokuluslu devlete dönüştürmek arzusundaydı[331]. Ancak Roma siyaset arenasının aktörlerinden onun bu yaptıklarını anlamaları beklenemezdi. Nitekim kökleşmiş durumdaki krallık fobisi ve çıkarlarının zarar görmesi, onları sinsice planlar içine itmişti. Bu planları kuranların çoğu, iç savaşta Gaius Iulius Caesar'ın karşısında yer almasına rağmen onun tarafından bağışlanıp makam ve mevkilere getirilen isimlerden oluşuyordu. Fakat işin ironik tarafı, bu isimlerin oluşturduğu komplocu grubun arasında iç savaşta Gaius Iulius Caesar'ın yanında savaşmış isimler de yer alıyordu. En yakınındaki isimlerin bile ona sırt dönmesi, şahsî korunmasına önem vermeyen Gaius Iulius Caesar'ı hâliyle iyice savunmasız bir hâle getirmişti. Öyle ki Parthlar üzerine bir sefer düzenleme arefesindeki Gaius Iulius Caesar, İÖ 15 Mart 44 günü başını Marcus Iunius Brutus, Gaius Cassius Longinus ve Decimus Iunius Brutus Albinus'un çektiği bu komplocu grup tarafından tüm *Senatus*'un gözleri önünde yirmi üç yerinden bıçaklanmak suretiyle katledilecekti. Bu eyleme imza

---

[330] Cic. *Phil*. 2. 75; ps.-Caes. *Bell. Hisp*. 28-31; Vell. 2. 55. 3-4; Plut. *Caes*. 56; Suet. *Caes*. 36; Flor. 2. 13. 78-84; App. *civ*. 2. 104; Cass. Dio 43. 35-38; Eutr. 6. 24; Goldsworthy 2006, 481-489; Faulkner 2015, 194-195.
[331] Liv. *per*. 116; Plut. *Caes*. 57; Suet. *Caes*. 76; Flor. 2. 13. 91; App. *civ*. 2. 106; Gell. 19. 8. 3; Cass. Dio 44. 8. 4; Auct. *de Vir. Ill*. 78. 10; Goldsworthy 2006, 493-500.

atanlar, her ne kadar Cumhuriyet'i kurtardıklarını söylüyorlarsa da aslına bakılacak olursa ortada kurtulan bir şey yoktu. Zira Cumhuriyet çoktan ölmüştü ve gömülmeyi bekliyordu[332].

[332] Nic. Dam. 82-97; Liv. *per*. 116; Vell. 2. 58; Plut. *Brut*. 14-18; *Caes*. 63-67; Suet. *Caes*. 81-82; App. *civ*. 2. 115-120; Cass. Dio 44. 16-21; Goldsworthy 2006, 500-508; Atlan 2014, 200-205; Faulkner 2015, 195-196.

VI. CAESAR SONRASI

Gaius Iulius Caesar, kolaylıkla söylenebilir ki, Roma'nın mevcut sorunlarını çözmeye yönelik ciddi adımlar atan ilk devlet adamıydı. Nihaî hedefini ortaya koymak her ne kadar mümkün değilse de devleti yönetim bakımından köklü bir değişikliğe uğratmak istediği açıktı. Bu uğurda Lucius Cornelius Sulla gibi acımasız bir tavır takınsaydı belki de başarıya ulaşabilirdi. Ancak o acımasızlık yerine merhametle anılmayı seçmiş ve böylelikle kendisini başarısızlığa mahkûm etmişti. Zira uğramış olduğu suikasta katılanların büyük bir kısmı, görüldüğü üzere, hayatını bağışladığı ve hatta makam ve mevkilere atadığı siyasî karşıtlarından oluşmaktaydı. Bununla birlikte suikastçıların arasında iç savaş sırasında kendi saflarında savaşmış isimlerin de bulunması, meselenin sadece basit bir "yapılan iyiliğe nankörlükle cevap verme" örneği olmadığını da net bir şekilde ortaya koymaktaydı.

Gaius Iulius Caesar acımasızlık yerine merhameti seçerken ahlakî kaygılarla hareket etmemişti. Konuyu ele alış biçimi tamamen pragmatikti. Merhamet göstererek siyasî karşıtlarını kendi davasına kazanabileceğini veya hiç değilse susturabileceğini sanmıştı. Ne var ki bu hesabında yanılmış, karşıtlarını kazanamadığı gibi yandaşlarını da kendisinden uzaklaştırmıştı. Zira bu yaklaşımıyla Roma aristokrasisinin sinir uçlarına dokunmuştu. Kariyerinin ve hatta kaderinin tek bir şahsın lütfuna bağlı olduğu düşüncesi, böyle bir şahsın varlığından çıkar sağlamış olsa bile, Romalı bir aristokrat için hayli rahatsız edici bir durumdu. Her kim olursa olsun bu insanlara göre hayattaki en önemli şey şahsî itibarlarıydı. Gaius Iulius Caesar onlara merhametli ve lütufkâr davranarak bir anlamda itibarlarını sarsmıştı. Yalnız bu durum bile kendisine karşı sonu suikasta varacak bir düşmanlık doğması için yeterli bir gerekçeydi. Ancak o sahip olduğu gücü maskelemek yerine sergilemeyi tercih etmiş ve böylelikle düşmanlarına suikast gibi ciddi bir işe kalkışmak adına gerekli olan motivasyonu vermişti.

Gaius Iulius Caesar, düşmanlarına göre, tüm gücü elinde toplayarak krallığını ilan etmek istiyordu. Roma Cumhuriyeti'ni kurtarmak adına ortadan kaldırılması zorunlu ve aynı zamanda meşruydu. Bu meşruiyet, onlara, bu tip durumlarda silaha sarılan ataları tarafından tanınmıştı. Dolayısıyla gerçekleştirecekleri eylemi adi bir cinayet değil, soylu bir görevi yerine getirmek olarak görüyorlardı. Bu soylu görev yerine getirildiğinde kendilerinin önderliğindeki *Senatus* kısa süre içerisinde devlet yönetimi üzerindeki otoritesini yeniden tesis edecek ve böylelikle Roma Cumhuriyeti olması gerektiği gibi işlemeye devam edecekti. Bütün bu söylenenlerden açıkça anlaşılacağı üzere, Gaius Iulius Caesar suikastı, yalnızca kurbanın şahsıyla ilgili olarak ortaya çıkan bir durum değil, aynı zamanda Gaius Marius'un ordu reformundan bu yana devlet yönetimi üzerindeki etkisini kudretli generaller lehine yitiren *Senatus* oligarşisinin can havliyle geliştirdiği bir savunma refleksiydi. Ne var ki bu işi tasarlayanlar meseleyi akılcı değil, Marcus Tullius Cicero'nun deyimiyle, "*çocukça bir mantık*" ile ele almışlardı[333]. Zamanın ruhunu doğru okuyamamışlar ve çok önemli bir hususu gözden kaçırmışlardı. Yalnız Gaius Iulius Caesar'ı öldürerek uygulayıcılarından biri olduğu *populares* olarak isimlendirilen halka ve orduya dayalı siyaset tarzını yok etmek mümkün değildi. Gaius Iulius Caesar'ın Marcus Antonius ve Marcus Aemilius Lepidus gibi kudretli yandaşlarını soylu görevlerine leke sürmemek adına hedef almayan suikastçılar, çok geçmeden bu gerçekle yüzleşeceklerdi.

Şahsî korunmasına önem vermeyen Gaius Iulius Caesar'ı öldürmek, rahatlıkla söylenebilir ki, suikastçılar için kalkıştıkları işin en kolay aşamasıydı. Şimdi sıra çok daha zorlu olan ikinci aşamadaydı. Değinildiği üzere, hedefleri Roma Cumhuriyeti'ni işleyiş açısından eski günlerine döndürmekti. Ancak bu işin zorluğunu tam olarak kavradıkları da söylenemezdi. Zira suikastın sonrası adına elle tutulur bir plan yapmamışlar ve işleri akışına

---

[333] Cic. *Att.* 14. 21. 3: "*Acta enim illa res est animo virili, consilio puerili.*"

bırakmışlardı. Bununla birlikte hedeflerine ulaşmaları için halkın desteğini kazanmaları ve ayrıca ordu faktörünü de bir şekilde etkisiz kılmaları gerektiğini göremeyecek kadar da hayalperest sayılmazlardı. Fakat onlara göre bunlar sonraki süreçte ele alınacak işlerdi. Şimdi ilk olarak *Senatus*'un tümü olmasa bile çoğunluğunu arkalarına almaları ve kendilerini Caesar yandaşlarından gelecek olası bir saldırıya karşı korumaları gerekmekteydi. Ne var ki henüz bu ilk aşamada ilk hayal kırıklıklarını yaşayacaklardı. Gaius Iulius Caesar'ın can verdiği ilk dakika itibariyle kontrol altına almaları mümkün olmayan bir kaos başlamıştı.

Suikastçılar eylemlerinin hemen ardından *Curia Pompeia*'da hazır bulunan diğer *senator*ların büyük bir kısmının coşkuyla kendilerine katılacaklarını umuyorlardı. Hatta Marcus Iunius Brutus amaçlarını anlatmak için onlara bir söylev vermeyi bile tasarlamıştı. Ne var ki bu tasarısını gerçekleştiremedi. Zira olayın şokuyla donup kalan *senator*lar onu dinleyecek bir hâlde değildi ve birçoğu kendine gelir gelmez panikle olay mahalini terk etmişti[334]. Bununla birlikte içlerinden bazıları Caesar yandaşı olan Marcus Favonius, Publius Cornelius Lentulus Spinther, Gaius Octavius Bulbus, Marcus Aquinus, Quintus Patiscus ve Lucius Staius Murcus gibi birkaç *senator*, muhtemelen yerine getirilen soylu görevin şanını paylaşmak adına, suikastçıların yanında saf tutmuştu. Fakat hepsinden önemlisi, bu isimlerin arasında doğuya bir sefer düzenleme hazırlığındaki Gaius Iulius Caesar'ın yokluğu sırasında kendisinin yerine *consul*luk görevini üstlenmesini istediği Publius Cornelius Dolabella da bulunuyordu[335].

Bir *consul*un artık kendi saflarında yer alması *senator*lardan umdukları desteği bulamayan suikastçılar için hiç kuşkusuz çok önemli bir kazanımdı. Ancak hemen belirtmek gerekir ki her ne kadar Gaius Iulius Caesar tarafından desteklenmiş ve seçimleri kazanmışsa

---

[334] Nic. Dam. 91; Plut. *Caes*. 67. 1; *Brut.* 18. 1; App. *civ*. 2. 114; 119; Cass. Dio 44. 20; Syme 1939, 97; Cary - Scullard 1975, 283; Rawson 2006b, 468; Canfora 2007, 337; Dando-Collins 2010, 91-92; Strauss 2015, 198.
[335] Plut. *Caes*. 67. 4; App. *civ*. 2. 119; Wiseman 1964, 124; Dando-Collins 2010, 92; Strauss 2015, 199-200.

da Publius Cornelius Dolabella'nın *consul*luğu Marcus Antonius'un vetosuna takıldığından henüz onaylanmamıştı. Fakat artık siyasî konjonktür değiştiğine göre, Marcus Antonius'un bu husustaki inadını sürdürmesi pek de mümkün değildi. Açıkça görüleceği üzere, Publius Cornelius Dolabella suikastçılara katılarak elini bir hayli güçlendirmişti[336]. Kaldı ki Marcus Antonius'un artık bu meseleden çok daha büyük sorunları vardı. Gaius Iulius Caesar'ın öldürüldüğünü anladıktan sonra aynı akıbete uğramamak adına evine doğru kaçmaya başlamış, hatta birtakım iddialara göre tanınmamak için kılık değiştirmek zorunda kalmıştı. Bu iddiaların doğruluğunu ortaya koymak her ne kadar mümkün değilse de o an için tek endişesi hayatını kurtarabilmek olan biri için bu yola başvurmak anlaşılabilir bir durumdu. Zira Roma sokaklarında bu sıralarda büyük bir panik yaşanıyordu[337].

Curia Pompeia'da başlayan panik, ilk olarak *gladiator* oyunlarını izlemek amacıyla *Theatrum Pompei*'de bulunanları etkisi altına almış ve ardından yavaş yavaş tüm bir kente yayılmıştı. İnsanlar, haklı olarak, bu olaydan sonra Roma'nın bir kan gölüne döneceğini düşünüyorlardı. Kimi tıpkı Marcus Antonius gibi kendisini güvence altına almak adına evine kapanıyor, kimi bir gelecek kaygısı ya da sadece basit bir fırsatçılık duygusuyla dükkanları yağmalıyor, kimisi ise olup biteni anlamak amacıyla ortalıkta koşuşturuyordu. İS 2. yüzyıl tarihçilerinden Appianos'un bildirdiğine göre bu panik tablosunun içerisinde ayrıca ölü ve yaralılar da bulunuyordu[338].

*Senator*lardan bekledileri tepkiyi alamayan ve *Curia Pompeia*'dan ayrıldıktan sonra bu tabloyla karşılaşan suikastçıların yeni hedefi, doğal olarak, halkı yatıştırıp desteklerini elde etmekti. Fakat bu yönde attıkları adımlar kayda değer bir sonuç vermedi. Bunun üzerine halkla iletişim kurma çabaları şimdilik bir kenara bırakıldı. Ardından Decimus Iunius Brutus

---

[336] Cic. *Phil.* 2. 79-83; Plut. *Ant.* 11. 2-3; Holmes 1923c, 331; Syme 1939, 97; Huzar 1978, 83; Strauss 2015, 136.
[337] Plut. *Ant.* 14. 1; App. *civ.* 2. 118; Cass. Dio 44. 22. 2; Huzar 1978, 81; Canfora 2007, 337.
[338] Nic. Dam. 91-92; Plut. *Brut.* 18. 8; App. *civ.* 2. 118; Cass. Dio 44. 20. 2-3; Strauss 2015, 197-200.

Albinus'un *gladiator*larının korumasında ve Cumhuriyet'in yeniden özgürlüğe kavuştuğunu simgelemek amacıyla bir mızrağın ucuna takılmış *pilleus* adı verilen azatlı köle şapkasından oluşan sancağın altında Capitolinus Tepesi'nde mevzilenmek üzere yola çıkıldı[339]. Bu tepe, Roma'nın dinî merkezi olmasının yanı sıra aynı zamanda doğal bir kaleydi. Dolayısıyla suikastçılar burada hem tanrılara şükranlarını sunabilir hem de kendilerini olası bir saldırıya karşı savunabilirlerdi. Sonuçta kent Gaius Iulius Caesar'ın birçok *veteranus*u ile doluyken ve daha da önemlisi Marcus Aemilius Lepidus'un komutası altında bulunan bir *legio*luk bir kuvvet, hemen yakınlardaki Tiberis Adası üzerinde konuşlanmış bir hâldeyken bu olasılığın her an bir gerçeğe dönüşmesi kaçınılmazdı. Öyle ki Marcus Aemilius Lepidus, Gaius Iulius Caesar'ın öldürüldüğünü öğrenir öğrenmez soluğu Tiberis Adası'nda aldı. Bununla birlikte tepkisi *legio*sunu Campus Martius'a sevketmekten öteye geçmedi. Anlaşılan o ki henüz olaylar çok tazeyken düşüncesizce hareket etmek istememekteydi[340].

Caesar yandaşlarının eylemsizliği, kendilerini halkın desteğini almak zorunda hisseden suikastçılar için kaçırılmayacak bir fırsattı. Nitekim Capitolinus Tepesi üzerinde yaptıkları konuşmalar sonucu mümkün olan en kısa süre içerisinde bir *contio* düzenlemeyi kararlaştırmışlardı. Ancak önceki deneyimlerinde olduğu gibi işi şansa bırakmak niyetinde değillerdi. Bu kez kitleleri istedikleri bir biçimde yönlendirmek amacıyla halktan birilerine rüşvet yedireceklerdi[341]. Sonuçta, önde gelen Romalı tarih yazarlarından Gaius Sallustius Crispus'un da belirttiği üzere, "*Roma'da her şey satın alınabilir*" bir durumdaydı[342]. Bu yüzden kendilerine bir alkışçı grubu toparlamaları çok da zamanlarını almadı. Bu grup, kısa bir süre içerisinde büyük bir kalabalığı Capitolinus Tepesi'ne giderek suikastçıları dinlemeye

---

[339] Nic. Dam. 92-94; Liv. *per.* 116. 3; Plut. *Brut.* 18. 7; App. *civ.* 2. 119-120; Cass. Dio 44. 20. 3-4; 21. 1-2; Caldwell 1914, 67-68; Dando-Collins 2010, 92-93; Strauss 2015, 199.
[340] Nic. Dam. 94; App. *civ.* 2. 118; Weigel 1992, 44-45; Lintott 2009, 80; Dando-Collins 2010, 95-97.
[341] Nic. Dam. 99; Plut. *Brut.* 18. 10; App. *civ.* 2. 120-121; Morstein-Marx 2004, 152; Dando-Collins 2010, 98.
[342] Sall. *Iug.* 8. 1: "*Romae omnia venalia esse.*"

ikna etti. Suikastçıların önderi ve sözcüsü Marcus Iunius Brutus'un muhtemelen Iuppiter Capitolinus Tapınağı önünde yaptığı konuşma, her ne kadar kitleleri ateşleyecek türden değilse de alınan tepki suikastçılar için tatmin ediciydi. Halk konuşmayı alkışlamış ve ayrıca tüm bir kente hitap etmeleri için suikastçıları *forum*daki *rostra*ya çağırmıştı. Bu tepki sonucu kendi içlerinde güven tazeleyen suikastçılar yapılan çağrıyı yanıtsız bırakmayacaklardı[343].

Alınan güvenlik önlemleri ve Caesar yandaşlarının hâlâ devam eden eylemsizlikleri sebebiyle suikastçıların *forum*a inişleri sırasında herhangi bir taşkınlık yaşanmadı. Bu arada büyük bir kalabalık konuşmaları dinlemek üzere *forum*da toplanmıştı. Kalabalığın uğultusu, Marcus Iunius Brutus'un *rostra*ya çıkışı ile birlikte bir anda kesildi. Marcus Iunius Brutus, muhtemelen, Capitolinus Tepesi'nde üzerinde yapmış olduğu konuşmayı bir kez daha tekrar etti ve ardından sözü suikastın bir diğer önemli figürü Gaius Cassius Longinus'a verdi[344]. Bu iki ismin yapmış olduğu konuşmaların tam metinleri her ne kadar günümüze ulaşmamışsa da antik kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla içerik itibariyle propaganda niteliği taşıyorlardı. Bununla birlikte konuşmacılar kendilerini yalnız Gaius Iulius Caesar yönetimine saldırmak ve eylemlerinin haklılığını savunmakla sınırlamamışlardı. Üslenmiş olduğu Hispania'da hâlihazırda bir isyan içerisinde bulunan Sextus Pompeius'un yanı sıra Gaius Iulius Caesar tarafından sürgüne gönderilen İÖ 44 yılı *plebs tribunus*larından Gaius Epidius Marullus ile Lucius Caesetius Flavus'un Roma'ya geri çağrılmalarını gündeme getirmişlerdi. Anlaşılan o ki bu hareketleriyle halka tek amaçlarının Gaius Iulius Caesar yönetiminin izlerini silmek ve Cumhuriyet'i geri getirmek olduğunu göstermek istemişlerdi[345]. Ne var ki bütün bu çabaları bir sonraki konuşmacı yüzünden sonuçsuz kalacaktı. Bu konuşmacı, Gaius Iulius Caesar ile aralarında akrabalık bağı bulunan İÖ 44 yılı *praetor*larından Lucius Cornelius Cinna'ydı.

---

[343] Plut. *Brut.* 18. 11; App. *civ.* 2. 121; Dando-Collins 2010, 98-99, Strauss 2015, 204.
[344] Nic. Dam. 100; Plut. *Brut.* 18. 11-13; Dando-Collins 2010, 99; Strauss 2015, 203-204.
[345] App. *civ.* 2. 122; Cass. Dio. 44. 21; Dando-Collins 2010, 99-100; Strauss 2015, 204.

Lucius Cornelius Cinna'yı *rostra*da görmek, onun Gaius Iulius Caesar ile olan ilişkisini bilen *forum*daki kalabalık için hayli şaşkınlık vericiydi. Buna bir de Lucius Cornelius Cinna'nın suikastçılar lehine bir söylev vermeye başlaması eklenince bu şaşkınlığın derecesi daha da yükseldi. Teatral öğelerle desteklenen söylev epey abartılıydı ve sonuç olarak akrabalık ilişkilerine gösterilen saygısızlığı hoş karşılamayan dinleyicilerini aynı oranda kızdırdı. Öyle ki bu kızgınlık bir anda tehlikeli boyutlara ulaşacak ve suikastçılar Capitolinus Tepesi'ne geri çekilmek zorunda kalacaklardı[346].

Halkı kazanmak için indikleri *forum*dan elleri boş dönen suikastçılar, doğal olarak, büyük bir hayal kırıklığı yaşıyorlardı. Tek tesellileri, suikast planına dâhil olmayan bir grup *senator*un bu yaşananlardan sonra kendilerine katılmasıydı. Bu *senator*lar arasında en dikkat çeken isim, hiç kuşkusuz, Marcus Tullius Cicero'ydu. İç savaş öncesi kuşağın en önemli isimlerinden biri ve aynı zamanda Roma'nın belki de gelmiş geçmiş en iyi hatibi olan Marcus Tullius Cicero'yu kendi saflarında görmek, suikastçılar için hâliyle büyük bir mutluluktu. Suikastçıları *liberatores* (kurtarıcılar) olarak isimlendirmesinden anlaşılacağı üzere, Marcus Tullius Cicero da aynı duygular içerisindeydi ve şimdi bütün siyasî tecrübesini onlara yol göstermek adına kullanmak niyetindeydi. Yalnız hemen belirtmek gerekir ki suikastçıların kendi düşüncelerini bir kenara bırakıp bu tecrübeye kulak verecek olgunluğa sahip oldukları da pek söylenemezdi[347].

Marcus Tullius Cicero'ya göre, suikastçıların Marcus Antonius'u hayatta bırakması çok büyük bir hataydı. Eski Cumhuriyet düzeni geri getirilmek isteniyorsa muhakkak suretle onun da ortadan kaldırılması lazımdı. Fakat suikastçıların bu konudaki düşünceleri belliydi. Kaldı ki artık isteseler bile bu işi gerçekleştirebilmeleri çok düşük bir ihtimaldi. Onlara göre

---

[346] Plut. *Brut.* 18. 13; Morstein-Marx 2004, 152; Strauss 2015, 205-206. Rosillo-López 2017, 190-191.
[347] Cic. *Att.* 14. 12. 2; *Phil.* 1. 6; Cass. Dio 44. 21. 3; Caldwell 1914, 68; Lintott 2008, 339; Strauss 2015, 202.

içinde bulundukları durumdan kurtulmanın en iyi yolu, Marcus Antonius ile bir şekilde uzlaşmaktı. Bundan dolayıdır ki aralarında Marcus Tullius Cicero'nun da bulunacağı eski *consul*lardan oluşan bir heyeti uzlaşma zemini aramak üzere Marcus Antonius'a göndermeyi düşünüyorlardı. Ne var ki Marcus Tullius Cicero'nun bu husustaki tavrı netti. Öyle ki heyette yer almayı bile reddedecekti. Marcus Antonius'un korktuğu sürece sözler veren, korkusu geçtiğinde ise özüne dönen biri olduğunu söylüyordu. Böylesine güvenilmez biriyle gerçek bir barış ortamının kurulabileceğine kesinlikle inanmıyordu[348]. Ona göre yapılacak en iyi şey, *Senatus*'un hiç vakit kaybetmeksizin Iuppiter Capitolinus Tapınağı'nda her ikisi de *praetor* olan Marcus Iunius Brutus ile Gaius Cassius Longinus'un başkanlıklarında toplanması ve devlet yönetimini üzerine almasıydı. Fakat bu önerisi suikastçılar tarafından uygulanabilir bulunmadı[349]. Zira bu sıralarda hava kararmak üzereydi ve karanlıkta *Senatus* oturumu düzenlemek yasal değildi. Öte yandan, az sayıda *senator*la açılacak olan bir *Senatus* oturumunun Roma siyasetinin mevcut bölünmüşlüğünü daha da derinleştireceği bir gerçekti. Alınacak kararların Marcus Antonius ve diğer Caesar yandaşları tarafından tanınmayacağı ortadayken böyle bir oturum düzenlemek anlamsızdı. Dolayısıyla en iyi yol hâlâ uzlaşmaktı ve Marcus Tullius Cicero gibi önemli bir eksikle de olsa heyetin gönderilmesi yönünde kesin bir karara varıldı[350].

Suikastçıları temsil eden heyet ile Marcus Antonius'un görüşmesi İÖ 16 Mart 44 günü gerçekleşti. Görüşmeden çıkan sonuç suikastçılar adına hayli umut vericiydi. Marcus Antonius her ne kadar suikastçıların eylemini onaylamıyorsa da onlarla uzlaşmaya açıktı. Öyle ki konuyu görüşmek üzere *Senatus*'u ertesi gün şafakla birlikte, taşıdığı güvenlik kaygısının bir göstergesi olarak, evinin yakınlarındaki Tellus Tapınağı'nda toplanmaya

---

[348] Cic. *Att.* 15. 11; *Phil.* 2. 89; Lintott 2008, 339; Strauss 2015, 207.
[349] Cic. *Att.* 14. 10. 1; 15.11; Weigel 1992, 45; Rawson 2006b, 468-469; Strauss 2015, 207.
[350] Cic. *Phil*. 2. 89; Nic. Dam. 101; App. *civ.* 2. 123; Rawson 2006b, 469; Strauss 2015, 208.

çağırmıştı. Bu noktada hemen belirtmek gerekir ki Marcus Antonius uzlaşma görüşmelerinin yapılması kararını tek başına almış değildi. Heyetle olan görüşmesinden önce evinde diğer Caesar yandaşları ile bir araya gelmiş ve yapmış oldukları toplantıdan çıkan sonuca göre hareket etmişti[351].

Caesar yandaşları ortak bir karara varabilmek için her ne kadar saatlerce tartışmışsa da aslına bakılacak olursa önlerinde pek fazla seçenek bulunmamaktaydı. Ya suikastçılara karşı güç kullanacaklar ya da onlarla uzlaşacaklardı. Marcus Aemilius Lepidus, ellerinde hazır bir askerî güç varken bir an önce harekete geçerek suikastçıları ezmeyi önermişti. Bir başkası, yeminli dostları olarak Gaius Iulius Caesar'ın intikamını almamanın kutsal değerlere saygısızlık olacağını ifade etmiş ve "*Katiller her ne kadar şimdi sükûnet içerisindelerse de güç kazandıktan sonra hiç kuşkusuz daha da ileri gidecekler*," diyerek kendilerini bekleyen tehlikeye dikkat çekmişti[352]. Bazıları suikastçıları gönüllü bir sürgüne gitmeye zorlamanın yeterli olacağı kanısındaydı. Gaius Iulius Caesar tarafından İÖ 43 yılı için *consul* olarak atanan Aulus Hirtius ise uzlaşma görüşmelerinde bulunulmasından yanaydı. Savaşçılık yönünün siyaset adamlığı kimliğinden önde gelişi dikkate alındığında her ne kadar ondan beklenmeyecek bir hareket gibi gözükmekteyse de Marcus Antonius da Aulus Hirtius ile aynı fikirdeydi[353]. Anlaşılan o ki Marcus Antonius tarafını seçerken şahsî çıkarlarını da gözetmek gereği hissetmişti. Zira o an için emrinde herhangi bir askerî güç bulunmamaktaydı. Toplantıdan saldırı yapma yönünde bir karar çıkarsa şurası kesindi ki Gaius Iulius Caesar'ın intikamını alma onurunu Marcus Aemilius Lepidus'a kaptıracak ve Caesar yandaşlarının gözünde ikinci plana düşmüş olacaktı[354]. Bununla birlikte uzlaşmadan yana görüş bildirirken

---

[351] Nic. Dam. 101; App. *civ*. 2. 124-125; Dando-Collins 2010, 105-106; Strauss 2015, 212.
[352] Nic. Dam. 106: "*καὶ γὰρ εἰ ἐν τῷ παρόντι ἡσυχάζουσιν οἱ αὐτόχειρες, ἀλλὰ δύναμίν γε κτησάμενοι χωρήσουσιν ἐπὶ πλέον.*"
[353] Nic. Dam. 106; Cass. Dio 44. 34. 5; Caldwell 1914, 69; Syme 1939, 97; Huzar 1978, 83; Strauss 2015, 211.
[354] Cass. Dio 44. 34. 6; Caldwell 1914, 69; Rawson 2006b, 469; Strauss 2015, 212.

yalnız şahsî çıkarlarının etkisi altında kaldığı da elbette söylenemezdi. Sonuçta suikastçıları öldürmek, onların güçlü dostları ve akrabalarının düşmanlıklarını kazanmalarına neden olabilir ve ayrıca *Senatus*'un suikastçıların davasından yana bir tavır takınmasına yol açabilirdi. Öte yandan suikastçıların düzenlenecek olan saldırıdan kurtulabilme ihtimalini de göz önünde bulundurmak lâzımdı. Suikastın önemli figürlerinden biri ve aynı zamanda Italia'nın kuzeyindeki stratejik Gallia Cisalpina *provincia*sının *proconsul*u olan Decimus Iunius Brutus Albinus'un emrinde iki *legio* vardı ve hâl böyleyken bir savaş başlayacak olursa en azından ilk aşamada sıkıntı yaşamaları kaçınılmazdı. Gerçi Decimus Iunius Brutus Albinus'un askerlerini bir şekilde kendi saflarına çekerek bu sıkıntıyı ortaya çıkmadan giderebilmeleri mümkündü. Fakat şurası da bir gerçekti ki bu zaman isteyen bir çözümdü. Şartlar gereği bu zamanı ancak uzlaşma görüşmelerine katılarak kazanabilirlerdi. Ayrıca bu sayede suikastçıların oluşturduğu tehdidin boyutlarını da daha net olarak görebilir ve buna göre daha sağlam bir yol haritası çizebilirlerdi. Öte yandan bu "bekle ve gör" stratejisi dâhilinde katılacakları uzlaşma görüşmelerinden kendi lehlerine bir sonuç çıkması da pekâlâ olasıydı. Marcus Antonius, şahsî ağırlığıyla toplantıdan çıkacak olan karara yön verirken, muhtemelen, işte bu hususlara dikkat çekmiş olmalıydı[355].

Caesar yandaşlarının yapmış olduğu toplantıdan istediği yönde bir karar çıkartmayı başaran Marcus Antonius, suikastçıları temsil eden heyetle görüşmesinin ardından sonraki süreci şekillendirecek önemli bir adım daha attı. Ya rızasını almak ya da *consul*luk yetkisine dayanmak suretiyle Gaius Iulius Caesar'ın eşi Calpurnia'dan kocasının yaklaşık dört bin *talentum* tutarındaki şahsî serveti ile siyasî programının yazılı olduğu evrakın yani *acta*sının denetimini devraldı. Anlaşılacağı üzere, bu hareketiyle birlikte bir anlamda Gaius Iulius Caesar'ın siyasî mirasçısı olduğunu ilan etmişti. Doğal olarak bundan sonraki bütün

[355] App. *civ.* 2. 124; Dando-Collins 2010, 106; Strauss 2015, 211-12.

eylemlerini bu iddiasının altını doldurabilmek ve Gaius Iulius Caesar ile aynı konuma erişebilmek adına gerçekleştirecekti. Hiç kuşku yok ki bu konuma erişebilmenin onu koruyabilmekten çok daha kolay olduğunun farkındaydı. Sonuçta Gaius Iulius Caesar'ın başına gelenler bir ibret vesikası olarak karşısında durmaktaydı. Süreci doğru yönetemezse her an onunla aynı akıbeti paylaşabilirdi. Bu yüzden en azından konumunu garanti altına alıncaya kadar Roma siyaset arenasındaki bütün eğilimleri bir şekilde memnun etmesi gerekmekteydi. Uzlaşma görüşmelerinin önünü açarak hâlihazırda ılımlıların yanı sıra suikastçıların da takdirini kazanmayı başarmıştı. Şimdi öyle bir yönetim sergilemeliydi ki aynı anda hem Caesar yandaşlarını önderliğine ısındırmalı hem de diğerleri üzerindeki başarısını riske atmamalıydı. Bununla birlikte bu denge politikasının bir noktadan sonra işlerliğini yitireceğini ve sonuçta bir tarafın diğerlerine üstün geleceğini şüphesiz kendisi de görebilmekteydi. Fakat mevcut *consul* olarak gerçekleştireceği eylemlerle kazanan tarafı kendisi belirleyeceğine göre bu durum için endişe etmesi yersizdi. Başka bir deyişle, suikast sonrası süreçte devletin anahtarları Marcus Antonius'un ellerinde bulunmaktaydı. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu durumdan kazananın önünde sonunda Marcus Antonius ve dolayısıyla Caesar yandaşları olacağı anlamı da çıkarılamazdı. Zira suikastçılar bu süreçte Marcus Antonius'u kendi saflarına kazanmak veya bir şekilde onu etkisiz kılmak suretiyle devletin denetimini pekâlâ ele geçirebilirlerdi. Ne var ki suikastçılar bu doğrultuda adımlar atacakları yerde başka işlerle meşgullerdi[356].

Marcus Antonius'a gönderdikleri heyetten gelen cevap suikastçıları bir nebze olsun rahatlatmıştı. Anlaşılan o ki özgür Cumhuriyet'in yeniden inşası sürecinde ondan yana pek bir sıkıntı yaşamayacaklardı. Fakat değinildiği üzere bu hayli yanlış bir değerlendirmeydi. Suikastçıların bu yanlışa düşmelerindeki en önemli sebep ise kuşkusuz Marcus Antonius'un

[356] Plut. *Ant*. 15. 1-2; App. *civ*. 2. 125; Carter 1970, 17; Huzar 1978, 82; Scullard 2011, 131; Strauss 2015, 213.

konuyu *Senatus*'a havale etmesiydi. Suikastçılar *Senatus*'ta çoğunluğu almanın amaçlarına ulaşmaları adına yeterli olacağını düşünüyorlardı. Bu yüzden her şeyden önce tarafsız veya taraf değiştirmeye meyilli *senator*ların desteğini kazanmaya bakıyorlardı. Güvenlik kaygısı sebebiyle Capitolinus Tepesi'nden inemedikleri için bu iş onlar adına kentteki destekçileri tarafından yürütülüyordu. Bunlar *senator*ların evlerini tek tek dolaşıyor ve onları atalarının cumhuriyetine sahip çıkmaya çağırıyordu. Ancak *senator* evlerinin ziyaretçileri bu kadarıyla sınırlı değildi. Bu ziyaretçiler, Gaius Iulius Caesar'ın ölüm haberinin yayılmasının ardından kentteki sayıları iyice artan *veteranus*larının önderleriydi. Yaşananlardan ötürü her ne kadar kızgınsalar da bu eski askerlerin öncelikleri hâliyle kazanılmış haklarıydı. *Senatus* oturumu sırasında kendilerine tahsis edilen veya söz verilen toprakları ellerinden almaya yönelik bir çaba içerisine girilmemesi adına *senator*ları şimdiden uyarıyorlardı. İÖ 16 Mart 44 gecesi yaşanan bu gelişmeler, Appianos'un değerlendirmesine göre, Roma halkının suikastçıların ve destekçilerinin sayısının ne kadar az olduğunun farkına varmalarına sebep olmuştu. Bu değerlendirmenin ne derece haklı olduğunu ortaya koymak her ne kadar mümkün değilse de kesin olan bir şey vardı ki *Senatus*'un toplanacağı vakit yaklaşırken halkın büyük bir kısmı hangi tarafı destekleyeceği hususunda hâlâ bir kafa karışıklığı içerisinde bulunuyordu[357].

Roma'nın geleceği üzerindeki sis perdesinin biraz olsun aralanacağı İÖ 17 Mart 44 günü epey hareketli başladı. Bu hareketliliğin sebebi, *Senatus* oturumuna katılmak üzere Tellus Tapınağı'na doğru yola çıkan Lucius Cornelius Cinna'ydı. Suikast günü vermiş olduğu söylevden dolayı halk ona karşı hâlâ öfkeliydi. Şimdi hiçbir şey olmamışçasına sokaklarda boy göstermesi kendisine karşı duyulan öfkeyi hâliyle iyice alevlendirmişti. Öyle ki yolu üzerindeki Romalılar onu görür görmez taşa tutmuşlar ve hemen ardından da linç etmek üzere kovalamaya başlamışlardı. Bu linç girişimi karşısında yapabileceği pek fazla bir şey

[357] App. *civ.* 2. 125; Dando-Collins 2010, 106; Strauss 2015, 212-213.

bulunmayan Lucius Cornelius Cinna civardaki bir eve sığınmış ve bu hareketiyle birlikte bir anlamda kendi kendini kapana kıstırmıştı. Zira peşindeki Romalılar elbette onu öldürmekten bir anda vazgeçecek değillerdi. Nitekim hiç vakit kaybetmeksizin evi yakmaya yönelik bir çaba içerisine girmişlerdi. Ne var ki tam evi yakacakları sırada beklenmedik bir gelişme yaşandı. Beraberindeki askerlerle olaya müdahil olan Marcus Aemilius Lepidus evin önünde toplanan öfkeli kalabalığı dağıtarak Lucius Cornelius Cinna'yı diri diri yanmaktan kurtardı. Bu yaşananlardan da açıkça anlaşılacağı üzere İÖ 17 Mart 44 sabahında Roma sokakları Caesar yandaşlarının kontrolündeydi. Bununla birlikte Roma siyasetinin merkezi *Senatus* söz konusu olduğunda aynı şeyi söylemek pek de mümkün değildi[358].

Tellus Tapınağı'nda toplanan *senator*ların büyük bir kısmı, *Senatus* oligarşisini yeniden devletin hâkimi hâline getirmeye çalışan suikastçılara sempati düzeyinde de olsa bir yakınlık duymaktaydı. Ancak sokaklar Caesar yandaşlarının kontrolündeyken ve daha da önemlisi tapınak Caesar yandaşlarının askerleriyle çevrelenmişken bu sempatinin açık bir desteğe dönüşmesi, hiç kuşkusuz, suikastçıların oturum sırasında söyleyecekleri sözlere ve sergileyecekleri kararlılığa bağlıydı. Ne var ki hâlâ devam eden güvenlik kaygıları sebebiyle suikastçılar oturuma bile gelmemişlerdi. Bu şartlar altında sempatizanlarından suikastçılar lehine net bir tavır almaları hâliyle beklenemezdi. Bununla birlikte oturumda hazır bulunan *senator*lar arasında şartlar ne olursa olsun suikastçılardan yana olan isimler de vardı ve bu isimler söz konusu durumun taşıdığı önemin farkındalardı. Marcus Antonius, başkanlığında açılan *Senatus* oturumunun ilk gündem maddesi, işte bu yüzdendir ki, suikastçıların can güvenlikleri temin edilerek oturuma çağrılmaları yönünde olacaktı. Sunulan bu öneri Marcus Antonius'un aleyhte bir görüş bildirmemesi üzerine derhâl uygulamaya konuldu. Ancak hemen belirtmek gerekir ki Marcus Antonius'un göstermiş olduğu bu siyasî inceliğin altında

---

[358] App. *civ.* 2. 126; Broughton 1952, 320; Weigel 1992, 46; Dando-Collins 2010, 107; Strauss 2015, 213-214.

suikastçıların almış oldukları karardan dönmeyecekleri düşüncesi yatıyordu. Nitekim sonuç tam da öngördüğü gibiydi. Suikastçılar yapacakları konuşmalarla *Senatus*'un çoğunluğunun desteğini kazanmaya çalışmak yerine kaderlerini başkalarının ellerine bırakmayı tercih etmiş ve verilen teminata rağmen oturuma katılmama yönündeki kararlarını değiştirmemişlerdi[359].

Suikastçıları Tellus Tapınağı'na getirmeye yönelik çabalardan dolayı açılır açılmaz kesintiye uğrayan *Senatus* oturumu gelen olumsuz yanıtın ardından artık tam anlamıyla başlamış durumdaydı. Hararetli tartışmalar sonucu üç farklı görüş ortaya çıkmıştı. Tiberius Claudius Nero gibi açık destekçilerine göre suikastçılar gerçekleştirmiş oldukları eylemden dolayı çeşitli onurlarla ödüllendirilmeliydi. Suikastçıların bu eylemi ödül beklentisiyle değil rejimin bekası adına gerçekleştirdiklerine dikkat çeken ılımlılara göreyse resmî bir teşekkür yeterliydi. Caesar yandaşları, beklenileceği gibi, bu iki öneriye de şiddetle karşı çıkmışlardı. Onlara göre suikastçılara verilecek en iyi ödül, sırf seçkin ailelerinin hatrına hayatlarının bağışlanmasıydı. Anlaşılacağı üzere, bu önerilerle gerçek bir uzlaşıya varmak şöyle dursun sağlıklı bir tartışma ortamının devamını sağlamak bile mümkün değildi. Neyse ki tartışmanın seyri çok geçmeden değişecekti[360].

Oturum kısır tartışmalarla sürüp giderken kim olduğu hakkında ne yazık ki herhangi bir kayıt bulunmayan bir *senator* söz istemiş ve meseleye basit de olsa bir çözüm önerisi getirmişti: *Senatus* ya Gaius Iulius Caesar'ın bir tiran olduğuna hükmetmeli ya da yapmış oldukları eylemden dolayı yargılanmamaları için suikastçılara dokunulmazlık vermeliydi. Suikastçıların dostları bu öneriyi hararetle karşılamış ve Gaius Iulius Caesar'ın karakteri ile ilgili bir oylama yapılması için bastırmaya başlamışlardı. Anlaşılan o ki oylamadan çıkacak olan sonucun kendi lehlerine olacağını düşünüyorlardı[361]. Fakat bu yöndeki çabaları bir yere

---

[359] App. *civ*. 2. 127; Carter 1970, 17; Huzar 1978, 83; Weigel 1992, 46; Dando-Collins 2010, 108.
[360] Suet. *Tib*. 4. 1; App. *civ*. 2. 127; Charlesworth 1934, 2; Syme 1939, 98; Rawson 2006b, 469.
[361] App. *civ*. 2. 127; Dando-Collins 2010, 108; Strauss 2015, 215.

varacak gibi gözükmemekteydi. Zira başından bu yana oturumu sessizce takip eden Marcus Antonius en sonunda söz istemişti. Marcus Antonius konuşmasında oylama önerisi hakkında doğrudan aleyhte bir görüş sunmadı. Yaptığı tek şey önerinin içeriği ile ilgili can alıcı bir çözümlemede bulunmaktı: Gaius Iulius Caesar eğer devletin seçilmiş bir yöneticisi ise *acta*sında yer alan geçmiş bütün icraatları ve ayrıca geleceğe yönelik bütün tasarrufları elbette ki hâlen geçerliydi. Yok eğer iktidarı zor kullanarak ele geçiren bir tiran ise içerdiği başlıklar tek tek ele alınmaksızın *acta*sının tümüyle geçersiz kılınması gerekmekteydi. Hiç kuşkusuz bu durum devleti çözülmesi güç birçok sorun ile baş başa bırakacaktı. Detaylı bir şekilde irdelemenin en az çözmek kadar güç olduğu bu sorunların belki de en basit olanı ise Roma yönetici sınıfı ile alakalıydı. Gaius Iulius Caesar çıkacağı doğu seferinden ötürü gelecek beş yılın tüm yöneticilerini önceden belirlemişti. Fakat bir "tiran" olduğuna göre onun lütfuyla makam ve mevki sahibi olanlar derhâl istifa etmeli ve seçimler yenilenmeliydi. Bu gerçeği kabullenmek ve gereğini yerine getirmek, şüphesiz, ilgililerin iradesine bağlıydı. Bunlar mevcut veya gelecekteki görevlerinden feragat etmeye rıza göstermedikçe ve ayrıca diğer sorunlara da elle tutulur bir çözüm getirilmedikçe Gaius Iulius Caesar'ın bir tiran olup olmadığı hakkında hiç kimse rahatça konuşamazdı[362].

Marcus Antonius'un çözümlemesi tapınakta yoğun bir uğultuya sebep oldu. Her ne kadar bir yasal gereklilik sonucu olacaksa da sahip oldukları makam ve mevkilerden istifa etmek oturumda hazır bulunan ilgililerin büyük bir kısmı için kabul edilemez bir durumdu. Bazıları, haklı olarak, yenilenecek olan seçimlere hile karışacağından endişe etmekteydi. Bazıları ise bulundukları mevkilere *cursus honorum* teamüllerine aykırı olarak getirildikleri için seçimlere bile giremeyecek olmalarından dolayı bu fikre tepki göstermekteydi. İÖ 44 yılı için *consul suffectus* olarak atanan Publius Cornelius Dolabella bu isimler arasında başı

[362] App. *civ.* 2. 128; Charlesworth 1934, 2; Weigel 1992, 46; Rawson 2006b, 469; Dando-Collins 2010, 109.

çekiyordu. Henüz yirmi beş yaşındayken eriştiği *consul*luk makamından istifa edip aynı konuma gelmek adına on yedi yıl daha beklemeye hiç niyeti yoktu. *Consul*luğu mevkidaşı Marcus Antonius tarafından daha yeni tanınmıştı ve bunu kaybetmemek için ne gerekiyorsa yapmaya hazırdı. Öyle ki an itibariyle tekrar taraf değiştirerek Caesar yandaşlarının saflarına katıldı ve hemen ardından suikastçıların aleyhinde bir konuşma yapmaya başladı[363]. Ancak dinleyicileri arasında en az iki isim eksikti. Zira Marcus Antonius yanına Marcus Aemilius Lepidus'u da alarak tapınağın önünde toplanan gürültücü kalabalığı son durum hakkında bilgilendirmek üzere bir süreliğine oturumu terk etmişti. İkili yapmış oldukları konuşmalarla intikam naraları atanların gönlünü aldıktan ve barış yanlılarını rahatlattıktan sonra tekrar oturuma katıldı. Publius Cornelius Dolabella'nın konuşması henüz sonlanmamıştı. Marcus Antonius bir müddet alaycı bakışlarla bu konuşmayı dinledi. Çok geçmeden de tartışmalara son noktayı koyacak konuşmasını yapmak üzere söz istedi[364].

Marcus Antonius, hiç kuşku yok ki, oturumun almış olduğu seyirden son derece memnundu. Denetimini ele geçirdiği *acta*nın yürürlükte kalması adına yaptığı çözümleme ona aynı zamanda karşıtları üzerinde tam bir psikolojik üstünlük kurma imkânı sunmuştu. Fakat yine de işini sağlama alma ihtiyacı duymaktaydı. Bu yüzden konuşmasının büyük bir kısmını *acta*nın iptal edilmesinin olası sonuçlarını detaylandırmaya ayırdı. Söyledikleri, aslına bakılacak olursa, oturumda hazır bulunan herkesin kolayca öngörebileceği şeylerdi. Dolayısıyla sahip olduğu psikolojik üstünlüğü perçinlemek adına da olsa bu olası sonuçları dile getirmesi gereksizdi. Dinleyicileri ondan tehditkâr bir tespit değil, elle tutulur bir çözüm bekliyordu. Zira *acta*nın yürürlükte kalması, aynı zamanda suikastçıları devletin yasal bir yöneticisini öldüren suçlular konumuna düşürüyor ve bu durum çözümün önünde büyük bir

[363] App. *civ.* 2. 129; Holmes 1928, 3; Huzar 1978, 83-84; Dando-Collins 2010, 110; Strauss 2015, 215-216.
[364] App. *civ.* 2. 130-132; Carter 1970, 18; Weigel 1992, 46; Dando-Collins 2010, 110-112; Strauss 2015, 216.

engel oluşturuyordu. Neyse ki Marcus Antonius kendisinden beklenenlerin farkındaydı ve konuşmasının son kısmında bu konuyu ele aldı. Meseleye getirdiği çözüm önerisi, suikasta dâhil olan isimler için bir genel af çıkarılmasıydı[365].

Marcus Antonius'un son konuşması, bir öncekine nazaran hayli sessizce karşılandı. Anlaşılan o ki çoğu *senator* kendi içerisinde tutarsızlıklar bulunan bu önerileri onaylayıp onaylamamak hususunda kararsızdı. Hâl böyleyken Marcus Antonius'un onları ikna etmek adına bir konuşma daha yapması gerekebilirdi. Fakat suikastçıların inisiyatifi kaybettiklerini düşünen ve bu yüzden kendisini uzlaşmadan yana olmak zorunda hisseden Marcus Tullius Cicero onun yerine bu görevi üstlenecekti. Marcus Tullius Cicero, Athenai'daki Otuzlar Yönetimi'nin İÖ 403 yılındaki yıkılışının ardından çıkarılan genel affı örnek gösterdiği konuşmasıyla kararsızları ikna etmeyi başardı. Sonuç olarak, *Senatus*, Gaius Iulius Caesar'ın *acta*sının yürürlükte kalması ve suikasta dâhil olan isimlerin bağışlanmasını öngören bir *senatus consultum* çıkardı[366]. Bununla birlikte suikastçıların dostlarının ısrarları sonucu bu kararın başına "*devletin yararına olduğundan*" ibaresi eklenmişti[367]. Böylece suikastçıların bağışlanmalarını gerektirecek bir iş yapmadıklarına inandıkları fakat şartlar gereği bu karara boyun eğmek zorunda kaldıkları herkesçe anlaşılabilecekti. Ne var ki bu diplomatik kelime oyunu gerçekleri değiştirmiyordu. Caesar yandaşları, gelinen nokta itibariyle, karşıtları üzerinde ciddi bir üstünlük kurmuştu. Öyle ki *Senatus* oturum kapanmadan Gaius Iulius Caesar'ın kayınpederi Lucius Calpurnius Piso Caesoninus'un baskısıyla bir karar daha aldı. Neredeyse ayaküstü alınan bu karara göre, Gaius Iulius Caesar'ın vasiyeti halk önünde okunacak ve ayrıca kendisine resmî bir cenaze töreni yapılacaktı[368].

---

[365] App. *civ.* 2. 133-134; Weigel 1992, 46-47; Dando-Collins 2010, 112; Strauss 2015, 216.
[366] Cic. *Att.* 14. 14. 2; *Phil*. 1. 1-2; Liv. *per.* 116. 4; Vell. 2. 58. 4; Plut. *Cic*. 42. 3; App. *civ.* 2. 135; Cass. Dio 44. 26; Syme 1939, 98; Weigel 1992, 47; Rawson 2006b, 470; Lintott 2009, 80; Strauss 2015, 217-218.
[367] App. *civ.* 2. 135: "*...'ἐπεὶ τῇ πόλει συμφέρει.'*"
[368] App. *civ.* 2. 135-136; Charlesworth 1934, 2; Scullard 2011, 131; Goldsworthy 2014, 86.

Suikastçıların oturumdaki yokluğu, açıkça görüleceği üzere, kendileri adına ciddi ödünler verilmesine sebep olmuştu. Fakat elbette ki onlar tarafından tanınmadıkça *Senatus*'un almış olduğu kararların hiçbir kıymeti yoktu. Suikastçılar, rahatlıkla, *Senatus*'un bu kararları baskı altında aldığını ileri sürerek kararlara uymayı reddedebilirlerdi. Böyle bir hareket, her ne kadar ağır sonuçlara yol açabilirse de daha iyi uzlaşma koşullarına yalnızca bu riski göze alarak sahip olabilecekleri bir gerçekti. Ne var ki suikasttan bu yana gerçekleştirdikleri tüm eylemlerde kendisini gösteren tedirginlik hissi, onları bu yönde adım atacak cesaretten yoksun kılmaktaydı ve dolayısıyla istemeden de olsa alınan kararları tanıyacaklardı. Hatta tedirginlikleri öyle boyutlardaydı ki ortada *Senatus* tarafından verilen bir güvence olmasına rağmen onları Capitolinus'tan indirebilmek ancak Marcus Antonius ve Marcus Aemilius Lepidus'un birer oğlunu rehin vermesiyle mümkün olacaktı[369]. Bu rehinelere sahip oldukları andan itibaren ise artık tedirginliklerinden eser yoktu. Öyle ki İÖ 18 Mart 44 günü açılan *Senatus* oturumu, suikastçıların uzlaşı koşullarını yumuşatmaya yönelik çabalarına sahne oldu. Fakat artık her şey için çok geçti. Marcus Antonius önderliğindeki Caesar yandaşları elde ettikleri kazanımlardan elbette vazgeçecek değillerdi. Sonuç olarak, *Senatus*'un bir gün önce almış olduğu kararlar bir kez daha onaylandı ve böylece uzlaşma görüşmeleri kapandı. Roma'nın bundan sonraki gündemini, Gaius Iulius Caesar'ın vasiyeti ve kendisine yapılacak olan cenaze töreni oluşturacaktı[370].

Gaius Iulius Caesar'ın vasiyeti, muhtemelen, İÖ 19 Mart 44 günü açıldı. Yazılı metni her ne kadar günümüze ulaşmamışsa da antik kaynaklardan anlaşıldığı kadarıyla içerik olarak hayli şaşırtıcı hükümler barındırmaktaydı. Bilindiği üzere, Gaius Iulius Caesar'ın mirasını bırakabileceği meşru bir oğlu yoktu ve bu durum yakın çevresini servetinden pay

---

[369] Liv. *per.* 116. 4; Vell. 2. 58. 3; Plut. *Ant.* 14. 1; *Brut.* 19. 2; App. *civ.* 2. 142; Cass. Dio 44. 34. 6-7; Carter 1970, 18; Huzar 1978, 84; Weigel 1992, 47; Rawson 2006b, 470; Canfora 2007, 383; Strauss 2015, 221.
[370] Plut. *Brut.* 19. 4-5; 20. 1-2; Syme 1939, 98; Carter 1970, 20; Huzar 1978, 84; Strauss 2015, 223-224.

alabilmek adına beklentiye sokmuştu. Ne var ki Gaius Iulius Caesar mirasçılarını belirlerken dostluk bağlarını değil, kan bağını ön planda tutmuş bulunuyordu. Bu bağlamda, servetinin dörtte üçlük kısmını küçük kız kardeşinin torunu Gaius Octavius Thurinus'a bırakmış ve ayrıca bu on sekiz yaşındaki genci evlat edinmek ve ona ismini vermek suretiyle bir anlamda Caesar markasının varisi yapmıştı. Servetinin geri kalan dörtte birlik kısmını ise büyük kız kardeşinin torunları Lucius Pinarius ile Quintus Pedius'un arasında paylaştırmıştı. Bununla birlikte dostlarını da büsbütün unutmuş değildi. Aslî mirasçılarının herhangi bir sebeple vasiyetini kabul etmemeleri ihtimaline karşı Marcus Antonius gibi sadık dostlarının yanı sıra Decimus Iunius Brutus Albinus gibi bazı suikastçıları da ikinci dereceden mirasçısı (*heredes secundi*) tayin etmişti. Öte yandan *Pater Patriae* unvanına sahip biri olarak vasiyetinde halkına da yer ayırmıştı. Şahsî servetinden verilmek üzere her Roma vatandaşına üç yüz *sestertius* tutarında bir para bağışlamış ve ayrıca Ianiculum Tepesi eteklerindeki bahçelerini özel mülk olmaktan çıkararak halkın kullanımına açmıştı[371].

Vasiyetin içeriği, beklenileceği üzere, halkı duygusal açıdan bir hayli etkilemiş ve hatta öfkelendirmişti. Sonuçta vasiyetinde bile halkını gözeten birinin yine aynı vasiyette adı geçen bazı kişilerce öldürülmüş olması, halk nazarında hem dinen hem de vicdanen kabul edilemez bir hareketti. Halkın bu duygu durumu, hiç kuşku yok ki, Marcus Antonius için siyasî üstünlüğü tam olarak elde edebilmek adına kaçırılmayacak bir fırsattı. Nitekim İÖ 20 Mart 44 günü Gaius Iulius Caesar için düzenlenen cenaze töreninde aynı anda hem halkın öfkesini harekete geçirecek hem de suikastçıları doğrudan hedef göstermeyecek türden bir cenaze konuşması (*laudatio funebris*) yaptı. Sözleri halk üzerinde etkisini hemen gösterdi. Öyle ki galeyana gelen halk, Gaius Iulius Caesar'ın bedeniyle birlikte kentin *forum*unu ateşe

---

[371] Aug. *RG*. 15. 1; Liv. *per*. 116. 5; Vell. 2. 59. 1; Plut. *Brut.* 20. 3; Suet. *Caes*. 83; Flor. 2. 15. 1; App. *civ*. 2. 143; Cass. Dio 44. 35. 2-3; Canfora 2007, 338-339; Dando-Collins 2010, 120-121; Strauss 2015, 225.

verdi[372]. Bu ateş, elbette ki, suikastçıların evlerine de sıçradı. Ancak suikastçılar kendi imkânlarıyla bu saldırıları savuşturmayı başaracaklardı. Ne var ki bazıları bu kadar şanslı değildi. İÖ 44 yılı *plebs tribunus*u ve aynı zamanda samimi bir Caesar yandaşı olan Gaius Helvius Cinna karşısına çıkan öfkeli kalabalık tarafından Lucius Cornelius Cinna sanılarak katledilmiş ve ayrıca Lucius Bellienus isimli bir suikast yanlısının da evi ateşe verilmişti[373].

Suikastçıların olayları akışına bırakmak gibi bir sözde plan çerçevesinde hareket etmiş olmaları, açıkça görüleceği üzere, kendileri adına büyük bir felaketle sonuçlanmıştı. Her ne kadar fiziken bir zarar görmemişlerse de siyaseten ağır bir darbe aldıkları aşikârdı. Kısa bir süre içerisinde başlarına herhangi bir iş gelmeden halkın öfkesini dindirebilmeleri ve mevcut siyasî durumu tersine çevirebilmeleri elbette mümkün değildi. Bu şartlar altında yapabilecekleri fazla bir şey bulunmayan suikastçılar, İÖ 44 yılının Nisan ayının ortalarına kadar giden bir süreç içerisinde birer ikişer kenti terk edeceklerdi. İçlerinden herhangi bir kamu görevinde bulunmayanlar civar kasabalardaki villalarına kapanmış, Gaius Iulius Caesar tarafından bir *provincia* yönetimine atanmış olanlar görev yerlerine doğru yola çıkmıştı. Suikastın önde gelen iki ismi Marcus Iunius Brutus ve Gaius Cassius Longinus'un kentten ayrılışı ise diğerlerine nazaran daha farklıydı. Zira her ikisinin de sahip oldukları *praetor*luk makamı gereği on günden fazla kent dışına çıkmaları yasal olarak mümkün değildi. Fakat bu yasal zorunluluk Marcus Antonius'un devreye girmesiyle görmezden gelinmiş ve bu iki ismin Roma'yı terk ederek civardaki Antium kentine yerleşmelerine izin verilmişti[374].

---

[372] Plut. *Cic*. 42. 4; *Ant*. 14. 3; *Brut.* 20. 3-4; Suet. *Caes*. 84. 1-2; App. *civ.* 2. 143-146; Cass. Dio 44. 35-49; Huzar 1978, 85; Canfora 2007, 339-340; Scullard 2011, 132; Goldsworthy 2014, 86; Strauss 2015, 225-234.
[373] Cic. *Att.* 14. 10. 1; *Phil*. 2. 91; Liv. *per*. 116. 6; Plut. *Cic*. 42. 4-5; *Caes*. 68. 1-6; *Ant*. 14. 3-4; *Brut.* 20. 5-11; Suet. *Caes*. 84-85; App. *civ.* 2. 147; Cass. Dio 44. 50; Rawson 2006b, 470; Dando-Collins 2010, 124-125.
[374] Cic. *Phil*. 1. 6; Plut. *Cic*. 42. 5; *Caes*. 68. 7; *Ant*. 15. 1; *Brut.* 21. 1; Suet. *Aug*. 10. 1; App. *civ.* 2. 148; Holmes 1928, 4; Charlesworth 1934, 3-4; Huzar 1978, 85; Dando-Collins 2010, 125-126; Strauss 2015, 239-240.

Marcus Antonius suikastçıları kentten ayrılmaya mecbur ederek devletin tek hâkimi olma yolunda önemli bir taktik zafer kazanmıştı. Ancak zaferinin meyvelerini toplamak için aceleci davranmayacaktı. Zira hedefine doğru ilerlerken aynı zamanda *Senatus* nezdindeki meşruiyetini de korumak istiyordu. Bu yüzden cenaze töreniyle birlikte açılan yeni süreçte kendisini *Senatus*'u hoşnut edecek ılımlı bir siyaset izlemek zorunda hissediyordu. Bu yönde attığı en önemli adım, gelinen nokta itibariyle kuruluş amacından bir hayli sapmış durumda bulunan *dictator*luk makamının ortadan kaldırılmasını öngören bir yasa (*Lex Antonia de dictatura in perpetuum tollenda*) çıkartmasıydı[375]. Bir diğer önemli hamlesi ise Hispania merkezli isyanı devam eden Sextus Pompeius ile barış görüşmelerini başlatmaktı[376]. Elbette ki daha güncel meseleler üzerine eğilmeyi de ihmal etmemişti. Cenaze töreni kaynaklı şiddet olaylarının Gaius Marius'un torunu olduğunu iddia eden önderi Amatius'u yakalatıp yargılamaksızın idam ettirmiş ve ayrıca önderlerinin idamı üzerine ayaklanan destekçilerini de ezmişti[377]. Bu siyaseti, hâliyle, Caesar yanlısı halk kitlesi üzerinde şahsına karşı bir nefret uyanmasına yol açmıştı. Ancak o iktidar tabanının halk değil, ordu olduğunu düşündüğü için bu duruma hiç de aldırmamıştı. Şüphesiz ordunun tam sadakatini elde etmek adına bir hayli cömertlik göstermesi gerektiğinin bilinci içerisindeydi. Nitekim Gaius Iulius Caesar'ın şahsî servetinin yanı sıra suikast sebebiyle plan aşamasında kalan doğu seferinin masrafları için Ops Tapınağı'nda topladığı yedi yüz milyon *sestertius*u da çoktan ele geçirmişti[378]. Gaius Iulius Caesar'ın *acta*sına yapılan eklemelerle gerçekleştirilen yolsuzluklarla desteklediği bu zenginlik ile ilk aşamada *Senatus*'un da izniyle Gaius Iulius Caesar'ın *veteranus*ları arasından

---

[375] Cic. *Phil*. 1. 3-4; 1. 32; 2. 91; 2. 115; 5. 10; Liv. *per*. 116. 7; App. *civ*. 3. 25; Cass. Dio 44. 51. 2; Holmes 1928, 5; Syme 1939, 105; Huzar 1978, 85; Rawson 2006b, 471; Scullard 2011, 132; Williamson 2005, 471.
[376] App. *civ*. 3. 4; Cass. Dio 45. 10. 6; Huzar 1978, 87-88; Weigel 1992, 50; Dando-Collins 2010, 153-154.
[377] Cic. *Att.* 12. 49. 1; 14. 6. 1; 14. 8. 1; *Phil*. 1. 5; Liv. *per*. 116. 8; Val. Max. 9. 15. 1; App. *civ*. 3. 2-4; Cass. Dio. 44. 51; Holmes 1928, 5; Huzar 1978, 85-86; Nippel 1995, 82; Sumi 2005, 114; Canfora 2007, 342. Antik kaynaklarda Herophilus, Chamiates ve Pseudo-Marius isimleriyle de anılan Amatius için bkz. Meijer 1986.
[378] Cic. *Att.* 14. 14. 5; 14. 18. 1; *Phil*. 2. 35; 2. 93; Nic. Dam. 110; Vell. 2. 60. 4; App. *civ*. 3. 4; Holmes 1928, 6; Charlesworth 1934, 4; Huzar 1978, 82; Rawson 2006b, 473; Özaktürk 1995, 21; Dando-Collins 2010, 127.

kendisi için altı bin kişilik bir muhafız alayı oluşturmuştu. Yapacağı ödemeler, kuracağı koloniler ve dağıtacağı topraklarla gerektiği vakit daha da fazla sayılara ulaşacağından hiç kuşkusu yoktu. Açıkça görüleceği üzere, kendisi her ne kadar Gaius Iulius Caesar'ın siyasî mirasçısı olduğunu iddia etmekteyse de temelde *Senatus*'a saygılı siyaseti onu adeta yeni bir Gnaeus Pompeius Magnus hâline getirmiş bulunmaktaydı. Fakat Gaius Iulius Caesar'ın yasal mirasçısının siyaset sahnesine girişiyle birlikte bu kimlikten ister istemez sıyrılmak zorunda kalacaktı[379].

Caesar isminin varisi Gaius Octavius Thurinus, suikast sırasında, doğu seferine katılmak üzere askerî eğitim aldığı Epeiros kıyılarındaki Apollonia kentinde bulunmaktaydı. Yaşananlarla ilgili kısıtlı bir bilgi eline ulaştıktan sonra hiç vakit kaybetmeden yola çıkmış ve İÖ 44 yılının Nisan ayının başlarında Brundisium yakınlarındaki Lupiae kasabasında gizlice Italia'ya ayak basmıştı. Anlaşılan o ki bilgisizlik sebebiyle can güvenliğinden endişe etmekteydi. Fakat suikast ve sonrasına ilişkin tüm detayları öğrenmesiyle birlikte endişesi yerini Gaius Iulius Caesar'ın yasal mirasçısı olma onuruna terk etmişti. Ailesi her ne kadar aksi yönde telkinlerde bulunsa da Brundisium halkı ve buradaki askerler tarafından hayli sıcak karşılanması üzerine vasiyeti kabul edip siyasete atılma kararı almıştı. Roma kamuoyu onu bundan böyle Gaius Iulius Caesar Octavianus olarak tanıyacaktı[380]. Gaius Iulius Caesar Octavianus'un siyasetteki ilk birkaç ayı kendini tanıtmak yönünde çabalarla geçti. Yaşından dolayı ciddiye alınmamak karşılaştığı en büyük problemdi. Öyle ki kendisine kalan parayı istemek ve suikast sonrası süreçte izlemiş olduğu siyaseti eleştirmek maksadıyla ziyaret ettiği Marcus Antonius tarafından bir çocuk gibi azarlanmıştı. Öte yandan *Senatus* nezdinde itibar kazanmak adına temasta bulunduğu Marcus Tullius Cicero üzerinde her ne kadar

---

[379] Cic. *Phil*. 1. 27; 2. 100; 2. 108; App. *civ*. 3. 4-5; Huzar 1978, 86; Sumi 2005, 121; Dando-Collins 2010, 149.
[380] Liv. *per*. 117. 1; Vell. 2. 59-60; Plut. *Ant*. 16. 1; Suet. *Aug*. 8. 2; App. *civ*. 3. 9-11; Cass. Dio 45. 3; Toher 2004, 174; Eck 2007, 9-10; Dando-Collins 2010, 130-133; Goldsworthy 2014, 83-89; Strauss 2015, 243-245.

olumlu bir izlenim bırakmışsa da miras aldığı isim ve gençliğinden ötürü bu usta siyasetçinin kendisine karşı duyduğu önyargıyı kıramamıştı[381]. Fakat siyaset sahnesinde tutunmak adına gösterdiği kararlılıkla bu sorunun üstesinden gelmesini bilmişti. Dahası, izlediği siyaset onu kısa süre içerisinde Caesar yandaşı kesimin önderliği için alternatif bir aday hâline getirmişti. Bu uğurdaki en büyük başarısı, Marcus Antonius'un hakkı olan parayı vermemesi üzerine Gaius Iulius Caesar'ın Roma vatandaşlarını ilgilendiren vasiyetini kendi cebinden ödemek suretiyle yerine getirerek halkın sevgisini kazanmasıydı. Sonuçta bu başarısı, aynı zamanda, Caesar yandaşı olup Marcus Antonius'tan hoşlanmayan siyasetçilerin de kendisiyle iyice yakınlaşmasını sağlamıştı. Bununla birlikte *populares* siyasetinin bir diğer dayanağı ordu ile ilgili henüz bir girişimi yoktu. Zira hem *Senatus*'un tepkisini çekmek istemiyor hem de Marcus Antonius'un ılımlı siyasetini onaylamayan askerlerin kendisini önder olarak kabul etmeye zaten hazır olduklarını düşünüyordu. Marcus Antonius, başlangıçta ciddiye almadığı bu gencin giderek artan siyasî etkinliği ve popülaritesi karşısında kendisini amaçlarına ulaşmak adına aceleci davranmak zorunda hissetmişti. Bu yüzden İÖ 44 yılının Haziran ayı itibariyle *Senatus*'a saygılı tutumunu tamamen terk edecekti[382].

Marcus Antonius, İÖ 2 Haziran 44 günü, *Senatus*'un görüşüne sunmadan doğrudan *Comitia Tributa* vasıtasıyla iki yeni yasa (*Lex Antonia de permutatione provinciarum* ile *Lex Antonia de provinciis consularibus*) çıkarttı. Buna göre, *Senatus*'un *proconsul*luk görevi için daha önce kendisine verdiği Macedonia *provincia*sı yerine, buradaki *legio*ların komutasını bırakmaksızın, Gallia Cisalpina'yı alacak ve görev süresi de altı yıl olacaktı[383]. Anlaşılacağı

---

[381] Marcus Antonius ile Gaius Iulius Caesar Octavianus arasında gerçekleşen görüşme için bkz. Vell. 2. 60. 3; Plut. *Ant*. 16. 1-2; *mor*. 206F-207A; Flor. 2. 15. 2; App. *civ*. 3. 14-21; Cass. Dio 45. 5. 3; Huzar 1978, 94; Dando-Collins 2010, 139-140. Marcus Tullius Cicero'nun Gaius Iulius Caesar Octavianus ile görüşmesi ve onun hakkındaki düşünceleri için bkz. Cic. *Att.* 14. 11. 2; 14. 12. 2; 15. 12. 2; Sumi 2005, 127; Lintott 2008, 343.
[382] Aug. *RG*. 15. 1; App. *civ*. 3. 21-23; Sumi 2005, 126-127; Dando-Collins 2010, 149; Southern 2014, 60-61.
[383] Cic. *Att.* 15. 11. 4; *Phil*. 1. 19; 2. 109; 5. 7; Nic. Dam. 122; Liv. *per*. 117. 3; Vell. 2. 60. 5; App. *civ*. 3. 27-30; Cass. Dio 45. 9. 2-3; Syme 1939, 115; Huzar 1978, 91; Williamson 2005, 471; Dando-Collins 2010, 152.

üzere, bu hamlesiyle birlikte hem konumunu güçlendirmiş hem de Decimus Iunius Brutus Albinus'un oluşturduğu tehdidi kendince bertaraf etmişti. Fakat bu kadarıyla yetinmeyecekti. Şimdi hedefinde suikastın diğer iki önemli ismi vardı. Bu bağlamda, İÖ 5 Haziran 44 günü düzenlenen oturumda, *Senatus*'un Marcus Iunius Brutus ile Gaius Cassius Longinus'a İÖ 43 yılı için askerî bir önemi bulunmayan Creta ve Cyrenaica *provincia*larının idaresini ve ayrıca *propraetor* olarak göreve başlayana kadar Asia ve Sicilia'dan tahıl toplama görevini (*curatio frumenti*) vermesini sağladı. Görünen o ki bu iki ismi uzun vadede kendisinden daha güçsüz kılmak, kısa vadede ise Italia'dan uzaklaştırmak niyetindeydi. Ancak süreç hiç de istediği gibi gelişmeyecekti[384].

Suikastçıların Roma'daki sesi olan Marcus Tullius Cicero, muhtemelen İÖ 8 Haziran 44 gününde Marcus Iunius Brutus ve Gaius Cassius Longinus ile Antium'da bir araya geldi. Toplanmalarının sebebi, *Senatus*'un aldığı kararlar sonrası bir yol haritası çizmekti. Marcus Tullius Cicero, mevcut şartlar gereği, tahıl toplama görevini kabul ederek yasal bir şekilde Italia'dan ayrılmalarında yarar görüyordu. Fakat Marcus Iunius Brutus ve Gaius Cassius Longinus'un bir aşağılama olarak algıladıkları bu görevi üstlenmeye hiç de niyetleri yoktu. Marcus Iunius Brutus, Roma'ya dönüp organizasyonu kendisinin sorumluluğunda olan tanrı Apollo'ya adanmış oyunlara (*Ludi Apollinares*) bizzat başkanlık etmek arzusundaydı. Gaius Cassius Longinus'un planlarında ise her ne kadar açıkça dillendirmese de Hellas'a geçerek yavaş yavaş ordu kurma çalışmalarına başlamak vardı. Marcus Tullius Cicero onun Hellas'a geçme kararına karşı herhangi bir şey söylemedi. Ancak Marcus Iunius Brutus'un Roma'ya dönme fikrine güvenlik kaygılarını öne sürerek şiddetle itiraz etti. Haklı itirazı karşılığını hemen buldu. Marcus Iunius Brutus, Temmuz ayının 6 ve 13. günleri arasında kutlanılagelen *Ludi Apollinares*'in kendisinin yokluğunda (*in absentia*), fakat yine de kendi adına (*suo*

---

[384] Cic. *Att.* 15. 9. 1; 15. 11. 1; Plut. *Brut.* 19. 5; App. *civ.* 3. 6; 8; Huzar 1978, 91-92; Ramsey 2001, 259-260.

nomine) düzenlenmesine razı oldu. Bununla birlikte tahıl toplama görevi ile ilgili düşünceleri değişmemişti. Roma'daki dostları *Senatus*'un kararını geri aldırmaya uğraşırken, o ve Gaius Cassius Longinus en azından *Ludi Apollinares* sona eresiye kadar hiçbir yere gitmeyeceklerdi[385].

Marcus Iunius Brutus'un *Ludi Apollinares*'e verdiği önemin altında hiçbir masraftan kaçınmaksızın düzenleyeceği bu oyunlar sayesinde halkın gönlünü kazanabileceği düşüncesi yatıyordu. Oyunların görkemi ve *Circus Maximus*'taki varlığıyla mevcut siyasî durumu terse çevireceğinden hiç kuşkusu yoktu. Her ne kadar Marcus Tullius Cicero ile yaptığı tartışma sonucu şimdi bizzat katılmama kararı almışsa da oyunlara verdiği önemde bir değişiklik olmamış ve hemen duruma uygun yeni bir plan hazırlamıştı. Buna göre, bir grup destekçisi seyircilerin arasına karışacak ve onun Gaius Cassius Longinus ile birlikte kente dönmesini talep eden gösteriler yapacaklardı. Fakat işler hiç de umduğu gibi gitmedi. Zira Gaius Iulius Caesar Octavianus destekçilerini devreye sokarak bu yöndeki girişimleri engellemişti[386]. Sonuçta siyasetini halk desteği üzerine kuran biri olarak suikastçıların halkla yakınlaşmasına kayıtsız kalamazdı. Öte yandan arkasındaki halk desteğinin devamını sağlamak ve kariyerini daha da ilerilere taşımak adına Gaius Iulius Caesar'ın anısını sürekli canlı tutmak zorunda olduğunun da farkındaydı. Bu yüzden yeni bir hamle yaparak İÖ 44 yılı Temmuz ayının muhtemelen 20 ve 28. günleri arasında tanrıça Venus Genetrix ile Gaius Iulius Caesar'ın zaferlerine adanmış oyunlar (*Ludi Victoriae Caesaris*) düzenledi ve halkın gönlündeki yerini iyice perçinledi. Bu oyunlar sırasında gökyüzünde beliren bir kuyruklu yıldızın Gaius Iulius Caesar'ın tanrılar katına yükselmiş olduğunun bir habercisi olarak yorumlanması ise şahsî propagandasını güçlendiren bir diğer önemli gelişmeydi. *Ludi Victoriae Caesaris* sayesinde

---

[385] Cic. *Att.* 15. 11. 1-2; 15. 12. 1-2; Sumi 2005, 138; Lintott 2008, 348; Dando-Collins 2010, 155-159.
[386] Cic. *Phil*. 2. 31; 10. 7-8; Plut. *Brut.* 21. 3-6; App. *civ*. 3. 24; Cass. Dio 47. 20. 2; Dando-Collins 2010, 161.

elde ettiği kazanımlar, elbette, bu kadarıyla sınırlı kalmamıştı. Bu oyunlar ona aynı zamanda rakiplerinin halkla zaten kötü olan ilişkilerine yeni bir darbe vurma imkânı da sağlamıştı. Bu bağlamda, kabul etmeyeceğini öngörerek Marcus Antonius'tan Gaius Iulius Caesar'ın altın makam koltuğunu (*sella curulis*) oyunlar sırasında sergilemek için izin istemiş ve bu talebi beklediği gibi reddedilmişti. Böylece Marcus Antonius'u halk gözünde *Senatus*'un sağken Gaius Iulius Caesar'a vermiş olduğu bir onuru şimdi ondan esirgeyen biri hâline getirmişti[387]. Öte yandan bu oyunlarla Marcus Iunius Brutus ile Gaius Cassius Longinus'un halk desteğini elde etmeye yönelik son umutlarını da kırmış ve onlara Italia'da kalmak adına geçerli hiçbir sebep bırakmamıştı. Öyle ki bu ikili Hellas'a yelken açmak adına yavaş yavaş hazırlıklara başlamıştı. Fakat Italia'dan sessizce ayrılmak niyetinde değillerdi. İÖ 44 yılının Temmuz ayının sonuna doğru bir bildiri kaleme alarak Cumhuriyet'i bir iç savaştan korumak amacıyla görevlerinden istifa edip gönüllü bir sürgüne gideceklerini ilan etmişlerdi. Bu bildiri, Marcus Antonius'u bir hayli kızdırmış ve o da karşılık olarak sert bir bildiri kaleme almıştı. İkili, bu bildiriyi aynı sertlikte yanıtlayacaktı. İÖ 4 Ağustos 44 tarihli mektuplarının son satırlarında Marcus Antonius'u, "*Caesar'ın ne kadar uzun süre yaşamış olduğunu bir kenara bırakıp ne kadar kısa süre hüküm sürmüş olduğunu bir düşün*," diyerek üstü kapalı tehdit etmişlerdi[388]. İlk bildirileri, her ne kadar Cumhuriyet'i bir iç savaştan korumak iddiasını içeriyorsa da bu sert sözlerden de anlaşılacağı gibi, niyetleri bunun tam tersiydi[389].

İÖ 44 yazı, görüldüğü üzere, siyasî açıdan hayli hareketli geçmişti. Gaius Iulius Caesar Octavianus'un başarılı hamleleri, suikastı izleyen ilk birkaç günde kurulan dengeleri tamamen değiştirmişti. Bahar aylarındaki eylemleri, dolaylı olarak, en büyük rakibi Marcus

---

[387] Nic. Dam. 108; Plin. 2. 93-94; Suet. *Caes*. 88. 1; *Aug*. 10. 1; App. *civ*. 3. 28; Cass. Dio 45. 6-7; Obseq. 68; Huzar 1978, 95-96; Sumi 2005, 151; Rawson 2006b, 475; Dando-Collins 2010, 167; Goldsworthy 2014, 99.
[388] Cic. *Fam.* 11. 3. 4: "*...neque quam diu vixerit Caesar sed quam non diu regnarit fac cogites.*"
[389] Cic. *Fam.* 11. 3; *Att.* 16. 7; Vell. 2. 62. 3; Syme 1939, 118-119; Mackay 2009, 320-321; Strauss 2015, 257.

Antonius'un *Senatus*'a karşı bir tavır takınmasına ve suikastçılarla arasındaki uzlaşı havasını dağıtmasına yol açmıştı. Temmuz ayındaki eylemleriyle de yine dolaylı olarak suikastçıların Italia'dan ayrılma süreçlerini hızlandırmıştı. Her ne kadar hâlâ askerî bir güç edinmek adına bir girişimde bulunmamışsa da arkasındaki halk desteği giderek büyümekteydi. Bu durum elbette ki Romalı siyasetçilerle olan ilişkilerine de olumlu etki etmekteydi. Öyle ki Marcus Tullius Cicero ile ileriye dönük bir iş birliğinin kapısını aralamayı başarmıştı. Marcus Tullius Cicero, bu genç hakkındaki önyargılı düşüncelerini korumakla birlikte, Marcus Antonius'u devre dışı bırakmak için onu bir araç olarak kullanma fikrine gittikçe ısınmaktaydı[390].

Antium görüşmesi sonrası kapıldığı karamsarlık duygusundan yaz sonlarına doğru kurtulan Marcus Tullius Cicero, ilerlemiş yaşına rağmen aktif siyasete dönme kararı aldı. Artık tüm hatiplik hünerini Marcus Antonius'un Gaius Iulius Caesar Octavianus tarafından sarsılan konumuna daha da zarar vermek için kullanacaktı. Marcus Antonius'un katılmadığı İÖ 2 Eylül 44 tarihli *Senatus* oturumunda vermiş olduğu söylev ılımlı fakat aynı zamanda eleştireldi. Ne var ki bu kadarı bile Marcus Antonius'u sinirlendirmeye yetmişti[391]. Marcus Antonius, cevap olarak, İÖ 19 Eylül 44 günü düzenlenen *Senatus* oturumunda ağır bir konuşma yaptı ve güvenlik kaygısı sebebiyle oturuma katılamayan Marcus Tullius Cicero'yu suikastın gizli önderi olmakla suçladı. Bu saldırganlığından da anlaşılacağı üzere, suikast sonrasında büründüğü ılımlı siyaset adamı kimliğinden artık çok uzaktaydı[392].

Marcus Antonius, İÖ 9 Ekim 44 günü, Makedonia'dan gelecek olan *legio*larıyla buluşmak için Brundisium'a doğru yola çıktı. Siyasette tansiyonun yükselmesiyle birlikte Puteoli'deki villasına çekilen Marcus Tullius Cicero'ya göre niyeti bu askerlerle Roma'daki muhaliflerini ortadan kaldırmaktı. Bu noktada hemen belirtmek gerekir ki bu iddianın

---

[390] Plut. *Cic*. 44. 1; 45. 1; Auct. *de Vir. Ill.* 81. 5; Huzar 1978, 97; Dando-Collins 2010, 172; Strauss 2015, 250.
[391] Cic. *Phil*. 2. 6-7; 5. 19; Sumi 2005, 160; Lintott 2008, 375-377; Söylevin tam metni için bkz. Cic. *Phil*. 1.
[392] Cic. *Fam.* 10. 2; 12. 2. 1; *Phil.* 2. 25-30; 5. 19-20; Huzar 1978, 98; Rawson 2006b, 477; Lintott 2008, 378.

muhtemelen bir gerçeklik payı bulunmuyordu. Mevcut siyasî durumu böylesine ciddi bir işe kalkışacak kadar umutsuz olmadığına göre, anlaşılan o ki, Marcus Antonius bu askerleri yalnız bir tehdit unsuru olarak kullanmak istiyordu. Fakat elbette ki niyeti her ne olursa olsun ilk önce askerlerinin sadakatlerini kazanmak zorundaydı. Ancak artık terk ettiği ılımlı siyasetinden dolayı askerleri tarafından epey soğuk karşılandı ve onlara adam başı yüz *denarius* önermesiyle birlikte alaya alınarak aşağılandı. Son birkaç ayda yaşanan gelişmeler yüzünden iyice saldırgan bir hâle gelen Marcus Antonius, disiplini sağlamak adına daha fazla bir miktar para önermek yerine aşırı bir tepki göstererek *decimatio* cezasını seçti. Her ne kadar tam olarak uygulatmamışsa da siyasî durumu gerilemekte olup elinde bulundurduğu tek koz ordu olan biri olarak böyle bir cezaya başvurması çok riskli bir hareketti. Ruh hâli sebebiyle sağlıklı düşünemediği için Gaius Iulius Caesar Octavianus'un bu durumdan faydalanabileceği ihtimali aklından çıkmıştı. Hâlbuki kendisinin de çok iyi bildiği üzere Brundisium'da yaşananlarda onun da payı vardı[393]. Gaius Iulius Caesar Octavianus, Marcus Antonius'un kentten ayrılmasıyla birlikte Campania'daki *veteranus* yerleşmelerinden asker toplamak üzere harekete geçmişti. Kendisine katılacak olanlara adam başı beş yüz *denarius* vereceğini vadetmiş ve böylelikle hatırı sayılır bir sayıya erişmişti. Çalışmaları elbette ki bu kadarıyla sınırlı kalmamış, aynı teklif adamları tarafından Brundisium'daki *legio*lara da ulaştırılmıştı. Marcus Antonius'un yaşadığı sorun da işte bundan kaynaklanmıştı. Marcus Antonius verdiği sert cevapla o an için bir isyanın önüne geçmişse de bu eylemiyle kendisini çok daha büyük bir sorunla karşı karşıya getirmişti. Siyasî gerginliğin her an kolayca bir savaşa dönüşebileceği bir ortamda askerlerinin büyük bir kısmı Marcus Antonius'tan nefret etmekteydi[394].

---

[393] Cic. *Fam.* 12. 23. 2; *Phil.* 5. 22; Nic. Dam. 129; App. *civ.* 3. 43; Cass. Dio 45. 13. 1-2; Goldberg 2016, 146.
[394] Cic. *Att.* 16. 8. 1; *Phil.* 3. 3; Aug. *RG.* 1. 1; Nic. Dam. 130-138; Liv. *per.* 117. 3; Vell. 2. 61. 1-2; Tac. *ann.* 1. 10; Flor. 2. 15. 4; App. *civ.* 3. 40-42; Cass. Dio 45. 12. 1-2; Goldsworthy 2014, 102-103; Strauss 2015, 260.

Gaius Iulius Caesar Octavianus, görüldüğü üzere, İÖ 44 yılının Ekim ayı itibariyle siyasî gücünün doruk noktasına ulaşmıştı. Bununla birlikte yasa dışı bir girişimin ürünü olan ordusuna *Senatus* nezdinde bir meşruiyet kazandırmak zorunda olduğunun da farkındaydı. Bu yüzden önündeki yeni süreçte önceliği Marcus Tullius Cicero'yu hoş tutmak ve onunla gerçek bir ittifak kurmak olmuştu. Öyle ki şimdi elindeki orduyu nasıl kullanması gerektiğini bile Marcus Tullius Cicero'ya soruyordu. Marcus Tullius Cicero, bu soruya karşılık olarak ordusuyla birlikte Roma'ya gitmesini tavsiye etmişti. Gaius Iulius Caesar Octavianus, bunun üzerine niyetini açık etmiş ve ondan kendisiyle beraber Roma'ya gelerek *Senatus*'u harekete geçirmesini istemişti. Marcus Tullius Cicero'nun İÖ 43 yılı *consul*ları göreve başlayasıya kadar Roma'ya dönmek gibi bir planı yoktu. Hiç güvenmediği bir gencin çağrısına uyarak kendi güvenliğini riske atmak da istemiyor ve bu yüzden onu oyalıyordu. Gaius Iulius Caesar Octavianus çağrısını her ne kadar tekrar tekrar yinelediyse de Marcus Tullius Cicero'yu ikna etmeyi başaramadı. Ancak bu durum ordusuyla birlikte Roma'ya gitmesine engel olmadı[395]. Muhtemelen İÖ 10 Kasım 44 günü kente girdi ve *plebs tribunus*u Tiberius Cannutius'un düzenlediği bir *contio*da Marcus Antonius'a karşı sert bir söylev verdi. Fakat söyledikleriyle kendisine de zarar verebileceğini hesap etmemişti. Gaius Iulius Caesar'ın intikamını almak amacıyla kendisine katılan askerleri, Marcus Antonius'a karşı kullanılacak olmayı hiç de hoş karşılamamışlardı. Bu yüzdendir ki birçoğu ya doğruyu söyleyerek ya da bir bahane ileri sürerek ondan ayrılacaklardı. Gaius Iulius Caesar Octavianus, askerlerinin bu kararına saygı gösterdi ve herhangi bir zorluk çıkarmadan gitmelerine izin verdi. Karşılaştığı bu durumdan dolayı her ne kadar bir hayal kırıklığı yaşıyorsa da Marcus Antonius ile savaşma fikrinden vazgeçmeyecek ve yeni askerler toplamak üzere Roma'yı terk edecekti[396].

---

[395] Cic. *Att.* 16. 8; 16. 9; 16. 11. 6; Rawson 2006b, 478; Lintott 2008, 383-384; Goldsworthy 2014, 103-104.
[396] Cic. *Att.* 16. 15; *Phil.* 13. 19; App. *civ.* 3. 41-42; Cass. Dio 45. 12; Sumi 2005, 161-168; Southern 2014, 68.

Marcus Antonius, *contio*da kendisine saldırılmasından kısa bir süre sonra, Marcus Tullius Cicero'nun iddia ettiği gibi tüm askerî gücüyle değil, yalnız bin kişilik bir muhafız grubunun eşliğinde Roma'ya döndü. Yaşananlardan dolayı Gaius Iulius Caesar Octavianus'a karşı duyduğu öfke büyüktü. Bu bağlamda, *Senatus*'u İÖ 24 Kasım 44 tarihinde toplanmaya çağırdı. Amacı, yasa dışı bir şekilde asker toplayan Gaius Iulius Caesar Octavianus'un *hostis* ilan edilmesine yönelik bir karar çıkartmaktı. Ancak elinde olmayan sebeplerle bu oturumu dört gün sonraya ertelemesi gerekecekti. Bununla birlikte İÖ 28 Kasım 44 günü düzenlenen *Senatus* oturumunda bu konunun sözü bile geçmeyecekti. Zira bu dört günlük süreçte Marcus Antonius'u askerî açıdan zora sokacak son derece önemli gelişmeler yaşanmıştı. Brundisium olayının bir yansıması olarak, önce *Legio Martia* ve ardından *Legio IV*, Marcus Antonius'u terk ederek Gaius Iulius Caesar Octavianus'un saflarına katılmıştı. Marcus Antonius, *Legio IV*'nın taraf değiştirdiği haberini, *Legio Martia*'dan gelen haber sonrası ertelediği *Senatus* oturumu sırasında öğrenmişti. Bu yüzden oturumu mümkün olan en kısa süre içerisinde sona erdirip duruma el koymak için derhâl bu *legio*ların konakladığı Alba Fucens'e doğru hareket etmişti. Ne var ki konuyu görüşme imkânı bile bulamayacaktı. Alba Fucens'teki *legio*lar onu ok yağmuruna tutarak kararlılıklarını ortaya koymuşlardı. Marcus Antonius, bu başarısızlık üzerine hemen Tibur'a yöneldi ve adam başı beş yüz *denarius* vererek buradaki *legio*ların da kendisini bırakmasının önüne geçti. Ay sona ermeden de yönetimini devralmak üzere Gallia Cisalpina'ya doğru hareket etti[397]. Ancak onu burada yeni bir sürpriz bekliyordu. Decimus Iunius Brutus Albinus'un *provincia*sını devretmeye hiç de niyeti yoktu. Elindeki tüm askerî gücü Mutina'da toplamış ve bir savunma savaşı vermek üzere hazırlıklarını tamamlamıştı. Marcus Antonius, şimdi *provincia*nın yönetimini ele geçirmek için savaşmak zorundaydı ve elbette bundan kaçmayacaktı. Sonuçta her ne kadar uzun süreli bir kuşatmayı göze alması

[397] Cic. *Fam.* 11. 7. 2; *Phil.* 3. 19-24; 4. 5-6; 5. 23-24; 13. 19-20; Nic. Dam. 139; Liv. *per.* 117. 4; Vell. 2. 61. 2; App. *civ.* 3. 45; Cass. Dio 45. 13. 3-5; Huzar 1978, 101; Manuwald 2007, 21; Goldsworthy 2014, 107-109.

gerekecekse de sahip olduğu kuvvetler zafer için yeterliydi. Bununla birlikte siyasî durumu gittikçe gerilerken bu zaferi öyle kolayca elde edemeyeceği de bir gerçekti[398].

Marcus Antonius'un kentten adeta kaçarcasına uzaklaşması, varlığıyla dizginlediği muhaliflerine özgür bir çalışma ortamı sağlamıştı. İÖ 9 Aralık 44 günü kente dönen Marcus Tullius Cicero, bu özgürlüğü Marcus Antonius tehdidini tamamen ortadan kaldırmak adına kullanacaktı. Bu uğurdaki en büyük yardımcısı, elbette ki, Gaius Iulius Caesar Octavianus'tu. Marcus Antonius'un deneyimli iki *legio*sunu kendi saflarına çekme başarısı, ona çok istediği ittifakı sonunda kurma imkânı sunmuştu. Bu ittifakın uzun vadeli hedefi, Gaius Iulius Caesar Octavianus'un ordusunu yasal bir hâle getirmek ve Marcus Antonius'u *hostis* ilan ettirmekti. Nitekim Marcus Tullius Cicero'nun İÖ 20 Aralık 44 günü düzenlenen *Senatus* oturumunda verdiği söylev ile bu yönde harekete geçildi. *Senatus*, söylevde öne sürülen gerekçeleri haklı bulup, Gaius Iulius Caesar Octavianus ile taraf değiştiren *legio*ları onurlandırma ve Decimus Iunius Brutus Albinus'u *provincia*nın meşru yöneticisi olarak tanıma kararı aldı. Bununla birlikte oturumda Marcus Antonius'u *hostis* ilan edip etmeme hususunda herhangi bir adım atılmayacaktı. Zira *Senatus*'u toplanmaya çağıran *plebs tribunus*larının, bunu yaparlarken, yakında göreve başlayacak olan İÖ 43 yılı *consul*ları için bir muhafız alayı kurulması konusunu tartışmaya açmaktan başka bir amaçları yoktu. Hâl böyleyken, Marcus Antonius'u *hostis* ilan etmek gibi son derece ciddi bir konunun yeni *consul*ların düzenleyecekleri bir başka oturumda etraflıca tartışılması uygun bulunmuştu[399]. Nüfuzunu kullanarak *Senatus*'a gündem dışı kararlar aldırmayı başaran Marcus Tullius Cicero, bu karara saygı göstererek konunun üzerine gitmemişti. Zira aynı gün halk önünde verdiği bir başka söylevinde de

---

[398] Cic. *Fam.* 11. 6-7; *Phil.* 3. 8-12; 5. 24; 13. 20; Liv. *per.* 117. 5; Flor. 2. 15. 3; App. *civ.* 3. 49; Cass. Dio 46. 35. 1-2; Bondurant 1907, 76-78; Charlesworth 1934, 12; Rawson 2006b, 479; Dando-Collins 2010, 198-201.
[399] Cic. *Fam.* 10. 28; 11. 5-6; 12. 22a; *Phil.* 5. 28; 10. 23; Huzar 1978, 103-104; Manuwald 2007, 21-22; Lintott 2008, 386-388. Marcus Tullius Cicero'nun *Senatus* oturumundaki söylevinin tam metni için bkz. Cic. *Phil.* 3.

belirttiği üzere, *Senatus* her ne kadar Marcus Antonius'u resmen *hostis* ilan etmemişse de alınan diğer kararların onu kendiliğinden bir *hostis* hâline getirdiğini düşünmekteydi. Fakat elbette ki bu kadarıyla yetinmek gibi bir niyeti bulunmamaktaydı. Marcus Antonius *Senatus* tarafından resmen *hostis* ilan edilesiye kadar konunun peşini bırakmayacaktı[400].

Senatus, İÖ 1 Ocak 43 günü, yeni *consul*lar Aulus Hirtius ile Gaius Vibius Pansa Caetronianus'un başkanlıklarında açılan oturumda bir araya geldi. Yeni yılın bu ilk oturumu dört gün boyunca devam edecekti. Anlaşılacağı üzere oturumda uzun tartışmalar yaşanmış ve sonuç olarak önemli kararlar alınmıştı. Vermiş olduğu yeni bir söylevle oturumun seyrine açık etki eden Marcus Tullius Cicero, buna rağmen, istediklerini tam olarak elde etmeyi başaramamıştı. *Senatus*, onun önerisini dikkate alarak ordusunu yasal bir hâle getirmek adına Gaius Iulius Caesar Octavianus'a *propraetor* yetkisi vermişti. Ne var ki Marcus Antonius'un *hostis* ilan edilmesine yönelik talebi bir kez daha reddedilmişti. Zira *senator*ların büyük bir kısmı konuyu savaştan çok barış yoluyla çözmekten yanaydı. Bu yüzden, kuşatmayı sona erdirmesini, *Senatus* ve Roma halkının iradesine boyun eğmesini ve ordusunu Rubicon'un güneyiyle Roma'nın iki yüz mil ötesinde bir noktaya çekmesini bildirmek üzere bir heyetin Marcus Antonius'a gönderilmesi kararı alınmıştı[401]. Marcus Tullius Cicero, İÖ 4 Ocak 43 günü halk önünde verdiği söylevde de ifade ettiği gibi, alınan bu kararın zaman kaybından başka bir şey olmadığını düşünüyordu. Zira Lucius Calpurnius Piso Caesoninus, Lucius Marcius Philippus ve Servius Sulpicius Rufus'tan oluşan heyetin Marcus Antonius ile olan görüşmelerinden elleri boş döneceğinden hiç kuşkusu yoktu[402]. Bu tabloda tek tesellisi, *Senatus*'un barış ihtimaline aldanıp savaş ihtimaline yönelik hazırlıkları ihmal etmemesiydi.

---

[400] Cic. *Phil*. 4. 1; Manuwald 2007, 22; Lintott 2008, 388. Söz konusu söylevin tam metni için bkz. Cic. *Phil*. 4.
[401] Cic. *Phil*. 6. 1-5; Aug. *RG*. 1. 2-3; Liv. *per*. 118. 2-3; Vell. 2. 61. 3; Plut. *Cic*. 45. 4; *Ant*. 17. 1; Tac. *ann*. 1. 10; Suet. *Aug*. 10. 3; App. *civ*. 3. 50-61; Cass. Dio 45. 17-47; 46. 1-29; Manuwald 2007, 23-24; Goldsworthy 2014, 114; Southern 2014, 70-71. Marcus Tullius Cicero'nun verdiği söylevin tam metni için bkz. Cic. *Phil*. 5.
[402] Cic. *Phil*. 6. 5-9; Sumi 2005, 171-172; Lintott 2008, 391-392. Söylevin tam metni için bkz. Cic. *Phil*. 6.

Senatus, heyetin İÖ 5 Ocak 43 günü kentten ayrılmasından sonra, Aulus Hirtius'u Gallia Cisalpina civarında bulunan Gaius Iulius Caesar Octavianus ile buluşup ordunun komutasını almak ve Gaius Vibius Pansa Caetronianus'u da Italia çapında asker toplamaya başlamakla görevlendirmişti[403]. Bu durum, aynı zamanda, Marcus Tullius Cicero'ya konunun üzerine gitmek için yeni bir koz sağlamıştı. İÖ 43 yılı Ocak ayının ortalarında gündelik meseleleri görüşmek amacıyla düzenlenen *Senatus* oturumunda yeni bir söylev veren Marcus Tullius Cicero, alınan kararların çelişkili doğasına dikkat çekip *Senatus*'u barış umudunu bir kenara bırakarak kaçınılmaz olan savaşa hazırlanmaya çağırmıştı. Ay başından bu yana sürekli ifade ettiği üzere heyetin görevinde başarısızlığa uğrayacağından emindi ve bu yüzden ona göre harekete geçmek için heyetin dönüşünü beklemek gereksizdi. Nitekim seyrine etki etmeyi bir kez daha başaramadığı süreç tam olarak öngördüğü gibi gelişecekti[404].

Marcus Antonius ile görüşmeye giden heyet, İÖ 43 yılının Şubat ayının başlarında Roma'ya geri döndü. Bildirdiklerine göre, Marcus Antonius, *Senatus*'un emirlerine uymayı reddederek barış için kendi şartlarını öne sürmüştü: Gallia Cisalpina üzerindeki iddiasından vazgeçmeye hazırdı. Fakat karşılığında Gallia Transalpina'nın yönetimini alacak, askerlerine toprak ve ödül dağıtılacak ve ayrıca suikast sonrası süreçte gerçekleştirdiği tüm eylemleri geçerli sayılacaktı[405]. *Senatus*, gelen bu haber üzerine, konuyu görüşmek için İÖ 2 Şubat 43 günü bir araya geldi. Öngörüsü haklı çıkan Marcus Tullius Cicero, yaptığı konuşmasında derhâl savaş (*bellum*) ilan edilerek Marcus Antonius'un *hostis* olarak duyurulmasını önerdi. Ne var ki oturumdan çıkan karar ılımlıların istediği yönde oldu. *Senatus*, askerî bir harekâtın gerekliliğini kabul etmekle birlikte, mevcut durumu *tumultus* (karışıklık) olarak görmeyi ve Marcus Antonius'u bir *adversarius* (karşıt) olarak nitelemeyi tercih ediyordu. Marcus Tullius

---

[403] Cic. *Phil*. 7. 11-13; 8. 5-6; *Fam.* 11. 8. 2; 12. 5. 2; App. *civ*. 3. 65; Cass. Dio 46. 36. 2; Sheppard 2008, 12.
[404] Cic. *Phil*. 7. 1; 7. 26-27; Manuwald 2007, 22; Lintott 2008, 392. Söylevin tam metni için bkz. Cic. *Phil*. 7.
[405] Cic. *Phil*. 8. 22-28; *Fam.* 12. 4. 1; App. *civ*. 3. 61-63; Cass. Dio 46. 30; Syme 1939, 170; Huzar 1978, 105.

Cicero, İÖ 3 Şubat 43 günü düzenlenen *Senatus* oturumunda verdiği söylevinde bu çelişkili kararı sert bir şekilde eleştirdiyse de değiştirmeyi başaramadı. İÖ 4 Şubat 43 günü itibariyle savaş giysilerinin (*saga*) kuşanılmasını buyuran *Senatus*, buna rağmen, içinde bulunulan durumu *tumultus* olarak görmekte kararlıydı[406].

İÖ 43 yılının Şubat ayının ortalarında doğudan gelen haberlerle birlikte *Senatus*'un gündemi bir anda değişti. Kış şartları sebebiyle kayda değer bir gelişme yaşanmayan kuzeyin aksine doğu hayli hareketliydi. Bu hareketliliğin sebebi, İÖ 44 yılı sonbaharında ulaştıkları doğuda çok geçmeden ordu kurma çalışmalarına başlayan Marcus Iunius Brutus ile Gaius Cassius Longinus'tu. Ayrı yerlerde fakat aynı amaç uğruna çaba harcayan bu ikili, gelinen nokta itibariyle, çok büyük bir yol katetmiş bulunuyordu. Bölgeye varışıyla birlikte Hellas'ın desteğini arkasına alan Marcus Iunius Brutus, sonraki süreçte mevcut yöneticilerinin de iş birliğiyle Illyria ve Makedonia'nın da denetimini ele geçirmeyi başarmıştı. Gaius Cassius Longinus ise aynı başarıyı Marcus Licinius Crassus'un düzenlediği Parth seferi dolayısıyla tanındığı Syria'da sağlamıştı[407]. *Senatus*'un Syria'da yaşananlarla ilgili bilgisi henüz söylenti düzeyindeydi. Fakat Marcus Iunius Brutus bir mektup kaleme alarak eylemlerini *Senatus*'a bildirmişti. *Senatus,* gelen bu mektubun ardından derhâl konuyu görüşmek üzere toplandı. Tartışmalar sonucu, Marcus Tullius Cicero'nun verdiği söylevin de etkisiyle, Marcus Iunius Brutus'a *proconsul* yetkisi vererek onu ele geçirdiği bölgelerin yasal yöneticisi olarak tanıma kararı aldı. Bununla birlikte doğu gelişmeleri *Senatus*'un gündeminden düşmeyecekti. Zira bu oturumun üzerinden çok geçmeden doğudan yeni bir haber gelmişti[408].

---

[406] Cic. *Phil*. 8. 1-2; 8. 6; 8. 32; 12. 16-17; Liv. *per*. 118. 4; Cass. Dio 46. 31. 2; Lintott 2008, 393-394; Cornwell 2017, 52. Marcus Tullius Cicero'nun İÖ 3 Şubat 43 günü verdiği söylevinin tam metni için bkz. Cic. *Phil*. 8.
[407] Cic. *Phil*. 10. 9; Nic. Dam. 112; Vell. 2. 62. 3; 2. 69. 3; Ioseph. *Ant*. *Iud*. 14. 271-272; *Bell*. *Iud*. 1. 218-219; Plut. *Brut*. 24-27; App. *civ*. 3. 24; Cass. Dio 47. 20-22; Rawson 2006b, 481; Dando-Collins 2010, 194-197.
[408] Cic. *Phil*. 10. 1; 10. 25-26; *Fam*. 12. 5. 1; Plut. *Brut*. 27. 2; App. *Illyr*. 13; *civ*. 3. 63; 4. 75; Cass. Dio. 47. 22. 1-2; Manuwald 2007, 26; Lintott 2008, 395-396. Söz konusu söylevin tam metni için bkz. Cic. *Phil*. 10.

Senatus, İÖ 43 yılı Şubat ayının sonlarına doğru yeni bir oturumda bir araya geldi. Oturumun konusu, Publius Cornelius Dolabella'nın son eylemine ilişkin bir karar vermekti. İÖ 44 yılı sonbaharında *proconsul* olarak görev yapacağı Syria'ya doğru yola çıkan Publius Cornelius Dolabella, İÖ 43 yılının başlarında Smyrna'ya ulaşmıştı. Suikastta önemli bir rol oynayan Asia *proconsul*u Gaius Trebonius'un girmesine izin vermediği kenti ani bir baskınla almış ve Gaius Trebonius'u da idam ettirerek kesik başını kentteki bir Gaius Iulius Caesar heykelinin önüne attırmıştı[409]. *Senatus*'un bu harekete cevabı, beklenileceği gibi, hayli sertti. Publius Cornelius Dolabella oybirliğiyle *hostis* ilan edilmişti. Ona karşı yürütülecek savaşın idaresini üstlenecek ismi belirleme işi ise bir sonraki güne sarkmıştı. Marcus Tullius Cicero bu fırsatı Gaius Cassius Longinus için Syria *proconsul*luğu elde etmek adına kullanacaksa da başarıya ulaşamayacaktı. *Senatus,* onun bu yöndeki söylevini dikkate almayarak savaşın komutasını mevcut *consul*lara vermişti. Zira bu karara etki edenler, kuzeydeki savaşın çok yakında barış yoluyla sona ereceğini düşünmektelerdi[410].

Senatus ve Marcus Antonius arasındaki savaş, gerçekten de kısa bir süre içerisinde sonlandı. Fakat derhâl ifade etmek gerekir ki bu sonuca barış yoluyla varılmayacaktı. Marcus Antonius'un *Senatus*'taki destekçileri, İÖ 43 yılının Mart ayının başlarında yeni bir uzlaşma heyeti kurulmasını gündeme getirmişlerse de Marcus Tullius Cicero vermiş olduğu söylevle bunu engellemişti. Gaius Vibius Pansa Caetronianus'un İÖ 19 Mart 43 günü dört *legio*luk bir kuvvet eşliğinde kentten ayrılmasıyla birlikte de savaş artık kesinleşmişti[411]. İÖ 43 yılı *consul*larınca idare edilen ve Gaius Iulius Caesar Octavianus tarafından desteklenen dokuz *legio*luk *Senatus* ordusu ile altı *legio*luk bir kuvvete sahip olan Marcus Antonius arasındaki

---

[409] Cic. *Phil*. 11. 5-9; *ad Brut.* 2. 3. 1; *Fam.* 12. 12. 1; 12. 14. 5; 12. 15. 4; Strab. 14. 1. 37; Liv. *per.* 119. 1; Vell. 2. 69. 1; App. *civ.* 3. 26; 61; Cass. Dio 47. 29. 1-3; Carter 1970, 63-64; Mackay 2009, 326; Strauss 2015, 264.
[410] Cic. *Phil*. 11. 9; 11. 15-16; 13. 23; *Fam.* 12. 15. 2; Liv. *per.* 119. 2; App. *civ.* 3. 61; 64; 4. 58; Cass. Dio 47. 29. 4-5; Manuwald 2007, 26-27; Lintott 2008, 396-397. Söz konusu söylevin tam metni için bkz. Cic. *Phil*. 11.
[411] Cic. *Phil*. 12. 1-7; 13. 47-48; *Fam.* 10. 10. 1; 12. 6. 2; App. *civ.* 3. 65; Cass. Dio 46. 32-33; Holmes 1928, 47-49; Syme 1939, 172-173; Lintott 2008, 397-398. Söz konusu söylevin tam metni için bkz. Cic. *Phil*. 12.

savaşın ilk çarpışması, İÖ 14 Nisan 43 günü, Mutina'nın biraz uzağındaki Forum Gallorum mevkiinde yaşandı. Aulus Hirtius ve Gaius Iulius Caesar Octavianus ile henüz birleşmemiş bir durumda bulunan Gaius Vibius Pansa Caetronianus, yolu üzerinde Marcus Antonius'un saldırısına uğradı ve ölümcül bir yara aldığı bu çarpışmadan yenik ayrıldı. Bununla birlikte Marcus Antonius'un zafer sevinci fazla uzun sürmedi. Zira yaşananlardan haberdar olan Aulus Hirtius aynı gün içinde bölgeye geldi ve yenilgiye uğrattığı düşmanını geri çekilmeye mecbur etti[412]. Taraflar, İÖ 21 Nisan 43 günü bu kez Mutina önlerinde karşılaştı. Aulus Hirtius'un hayatını kaybettiği bu çarpışma, buna rağmen, *Senatus* ordusunun üstünlüğüyle sonuçlandı. Fakat hemen belirtmek gerekir ki *Senatus* ordusunun Mutina'da kazandığı başarı tam anlamıyla bir zafer değildi. Zira Marcus Antonius her ne kadar ağır bir kayba uğramışsa da ordusundan arda kalanlarla Gallia Narbonensis'e doğru düzenli olarak geri çekilmekteydi. Ne var ki bu başarısı, askerî ve siyasî açından dibe vurmuş olduğu gerçeğini değiştirmiyordu. Nitekim *Senatus* onu artık ciddi bir tehdit olarak görmüyordu. Bunun en açık göstergesi, Mutina'nın hemen ardından *hostis* ilan edilmesiydi. Marcus Tullius Cicero'nun bu yöndeki tüm ısrarlarına rağmen bu kararı almaktan çekinen *Senatus*, şimdi onu *hostis* ilan ederken ve ayrıca onunla savaşan komutanlara büyük onurlar verirken hiçbir tereddüt göstermemişti. Bununla birlikte onu kendi hâline bırakmanın büyük bir hata olacağının da elbet farkındaydı. Bu yüzden Mutina galibi ordunun onu yakalayamama ihtimaline karşı kullanılmak üzere batı *provincia*larında konuşlanan *legio*ların Caesar yandaşı olan komutanlarının sadakatleri sağlanmıştı. Seferber edilen bu kuvvetler, gerçekten de Marcus Antonius'u teslim almak ya da ortadan kaldırmak için yeterliydi. Ne var ki süreç aksi yönde gelişecekti[413].

---

[412] Cic. *Fam.* 10. 30; 10. 33. 3-4; *ad Brut.* 1. 3a; *Phil.* 14. 26-27; 14. 36-37; Liv. *per.* 119. 3; Frontin. *strat.* 2. 5. 39; App. *civ.* 3. 66-70; Cass. Dio 46. 37. 3-7; Oros. 6. 18; Brunt 1971, 481-482; Goldsworthy 2014, 117-118.
[413] Cic. *Fam.* 10. 11. 2; 10. 17. 2; 10. 33. 4; 11. 9. 1; 11. 13. 1; 12. 25a; *ad Brut.* 1. 2. 2; 1. 3a; 1. 4. 1; 1. 5. 1; 1. 15. 8-9; Liv. *per.* 119. 4; Vell. 2. 61. 4; Plut. *Ant.* 17. 1; Suet. *Aug.* 10. 3; Flor. 2. 15. 5; App. *civ.* 3. 71-72; Cass. Dio 46. 38-39; Oros. 6. 18; Syme 1939, 174; Rawson 2006b, 483; Southern 2014, 72; Fields 2018, 56-62.

Mutina yenilgisinin hemen ardından topladığı savaş meclisinden çıkan karara göre Gallia Narbonensis'e doğru harekete geçen Marcus Antonius, İÖ 43 yılının Mayıs ayının ortalarında düşman kaynaklı herhangi bir sorun yaşamaksızın bölgeye ulaştı. Savaştan önce Picenum dolaylarında asker toplama görevi verdiği *legatus*u Publius Ventidius Bassus'un İÖ 3 Mayıs 43 günü kurduğu üç yeni *legio*yla kendisine katılmasıyla birlikte askerî durumu bir nebze olsun iyileşmiş durumdaydı[414]. Fakat buna rağmen daha fazla ilerlemesi mümkün görünmüyordu. Zira Gallia Narbonensis ile Hispania Citerior *proconsul*u Marcus Aemilius Lepidus, bölgeye girişini haber alır almaz, emrindeki yedi *legio*yla harekete geçerek onu engellemek üzere Argenteus Nehri kıyılarında ordugâh kurmuştu. Ancak bu yedi *legio*luk kuvvet, komutanlarının aksine, Marcus Antonius ile karşı karşıya gelmekten hayli rahatsızdı. Nehrin diğer tarafında ordugâh kuran Marcus Antonius, askerlerin bu duygu durumundan faydalanma fırsatını elbette kaçırmayacaktı. Askerî açıdan hareketsiz geçen iki haftalık süreç boyunca kişiliğiyle birçoğunu etkilemiş ve kendi saflarına çekmişti. Savaşmadan kazandığı bu zafer öylesine kesindi ki çaresiz kalan Marcus Aemilius Lepidus, İÖ 29 Mayıs 43 günü, *Senatus*'a olan bağlılığını bir kenara bırakarak Marcus Antonius'un tarafına geçecekti. Fakat eylemini haklı kılmak için *Senatus*'a olup biteni açıklayan ve kişisel düşmanlıkların unutulup taraflar arasında barış sağlanmasını vurgulayan bir mektup yazmaktan da geri durmamıştı. *Senatus*'un bu mektuba cevabı, İÖ 30 Haziran 43 günü onu da *hostis* ilan etmek olacaktı[415]. Anlaşılacağı üzere *Senatus*'un Marcus Antonius ile barış yapmak gibi bir niyeti yoktu. Zira kısa bir süre önce birleşen Decimus Iunius Brutus Albinus ile Gallia Transalpina *proconsul*u Lucius Munatius Plancus'un emrinde bulunan on dört *legio*luk kuvvetin Marcus Antonius meselesine son vermek için yeterli olduğu düşünülüyordu. Fakat hemen belirtmek gerekir ki

---

[414] Cic. *Fam.* 10. 34. 1; 10. 33. 4; 11. 10. 3-4; 11. 11. 1; 11. 13. 2-3; *ad Brut.* 1. 10. 2; Vell. 2. 61. 4; Plut. *Ant.* 17. 3; App. *civ.* 3. 66; 71-73; 80; Eutr. 7. 2. 1; Huzar 1978, 109; Rawson 2006b, 484; Goldsworthy 2014, 121.
[415] Cic. *Fam.* 10. 23. 2-3; 10. 35. 1; 12. 10. 1; *ad Brut.* 1. 12. 1-2; Liv. *per.* 119. 4; Vell. 2. 63. 1-2; 64. 4; Plut. *Ant.* 18. 1-3; App. *civ.* 3. 83-84; 96; Cass. Dio 46. 42. 1; 51. 4; Weigel 1992, 60-62; Goldsworthy 2010, 229.

bu iki isim *Senatus* ile aynı düşüncede değildi. *Legio*larının deneyimsiz oluşu, onları, takviye gelesiye ya da hiç değilse askerleri sıkı bir eğitimden geçirilesiye kadar hareketsiz kalmaya itmişti. Karşı tarafın da katkıda bulunduğu bu askerî hareketsizlik dönemi yaklaşık iki ay boyunca sürdü. Marcus Antonius geride bırakılan bu dönemin sonunda artık eskisinden de güçlüydü. Zira Hispania Ulterior *proconsul*u Gaius Asinius Pollio, İÖ 43 yazının sonlarına doğru emrindeki üç *legio* ile Marcus Antonius'un tarafına geçmiş ve ayrıca Lucius Munatius Plancus'u da kendisi gibi taraf değiştirmeye ikna etmişti. Marcus Antonius böylece yirmiden fazla *legio*ya komuta eder bir hâle gelmişti[416]. Decimus Iunius Brutus Albinus'un tek başına ona karşı koyması imkânsızdı ve bu yüzden o da emrindeki *legio*larla Marcus Iunius Brutus'a katılmak amacıyla kara yoluyla Makedonia'ya geçme kararı aldı. Bununla birlikte askerleri tarafından terk edildiği için yoluna çok az sayıda muhafızla devam etmek zorunda kalacaktı. Ancak hedefine hiçbir zaman erişemeyecekti. Zira yolu üzerinde Camilus isimli Gallialı bir kabile şefi tarafından ele geçirilmiş ve Marcus Antonius'un emriyle İÖ 43 yılı Eylül ayının ortalarında idam edilmişti. Onu esir ve idam eden Camilus ile eskiye dayalı bir dostluğunun olması ise işin ironik tarafıydı. Camilus'un bu ihaneti, aynı zamanda, Marcus Antonius'un mevcut gücünün ne boyutlara ulaştığını da açık bir şekilde ortaya koymaktaydı[417].

Dibe vuran askerî ve siyasî durumunu dört ay içerisinde Mutina öncesinden de iyi bir noktaya getiren Marcus Antonius, bu başarısında Gaius Iulius Caesar Octavianus'a çok şey borçluydu. Gaius Iulius Caesar Octavianus'un savaştan sonraki eylemsizliği sayesinde en zayıf anında bir saldırıya uğramaktan kurtulmuş ve bu durum ona toparlanmak için zaman kazanma fırsatı da sunmuştu. Bu noktada hemen ifade etmek gerekir ki Gaius Iulius Caesar

---

[416] Cic. *Fam.* 10. 23-24; 11. 13a; Liv. *per.* 120. 2; Vell. 2. 63. 3; Plut. *Ant.* 18. 4; App. *civ.* 3. 81; 97; Cass. Dio 46. 53. 1-2; Bondurant 1907, 107-108; Huzar 1978, 112; Weigel 1992, 64-65; Alston 2015, 111-112; 125-126.
[417] Strab. 4. 6. 7; Liv. *per.* 120. 2; Vell. 2. 64. 1-2; Val. Max. 4. 7. 6; 9. 13. 3; App. *civ.* 3. 97-98; Cass. Dio 46. 53-54. 1; Auct. *de Vir. Ill.* 85. 2; Oros. 6. 18. 7; Bondurant 1907, 109-110; Holmes 1928, 69; Alston 2015, 126.

Octavianus'un eylemsizliği bir korku, tereddüt ya da ihtiyat belirtisi değil, tamamen bilinçli bir hareketti. Zira Marcus Antonius'un yok edilmesiyle birlikte *Senatus*'un kendisini de devre dışı bırakmaya kalkışacağını düşünmekte ve bu yüzden yeni süreçte aktif bir rol oynamak yerine "bekle ve gör" stratejisi izlemeyi tercih etmekteydi. *Senatus*'un Mutina'dan sonra almış olduğu kararlar, gerçekten de düşünceleriyle aynı doğrultudaydı. *Senatus*, Caesar yandaşı bir ordunun kazandığı zaferin meyvelerini Caesar karşıtlarına dağıtmıştı. Her iki *consul*un da savaştan sağ çıkamaması üzerine Mutina'daki *legio*ların komutanlığına Decimus Iunius Brutus Albinus getirilmiş ve kendisine *triumphus* düzenleme hakkı verilmişti. Öte yandan zafere herhangi bir katkıda bulunmayan Sextus Pompeius, donanmanın ve deniz kıyılarının komutanı (*Praefectus Classis et Orae Maritimae*) ilan edilirken, Syria *proconsul*luğu verilen Gaius Cassius Longinus da Publius Cornelius Dolabella ile savaşmakla görevlendirilmişti. Gaius Iulius Caesar Octavianus'a verilen tek onur ise bir *ovatio* düzenleme hakkıydı. Kendisi her ne kadar savaşta askerî açıdan önemli bir rol oynamamışsa da zaferi kazanan *legio*ların sahibi olduğu düşünüldüğünde bu onun için bir onurdan çok aşağılamaydı. Gaius Iulius Caesar Octavianus, hiç kuşkusuz, aşağılanmayı kabul edecek ve kendi kurduğu orduyu bir başkasına teslim edecek değildi. Kaldı ki askerleri de Decimus Iunius Brutus Albinus'un komutasına girmeyi reddeceklerdi. Decimus Iunius Brutus Albinus, bunun üzerine, Marcus Antonius'un kaçmasını engellemek için bir iş birliği teklif etmişse de Gaius Iulius Caesar Octavianus'u ikna etmeyi başaramamıştı. Zira onun çok daha başka planları vardı[418].

Mutina sonrası süreçte *Senatus* ile karşı karşıya geleceğini öngören Gaius Iulius Caesar Octavianus'un böyle bir konjonktürde Marcus Tullius Cicero ile olan ittifakını devam ettirebilmesi zordu. Bu yüzden öngörüsü gerçekleşmeden kendisini *Senatus*'a karşı sağlama

---

[418] Cic. *Fam.* 11. 14. 1; 11. 18. 3; 11. 20. 1; Liv. *per.* 119. 6; Vell. 2. 62. 1-6; 73. 1-2; Suet. *Aug*. 12; App. *civ.* 3. 74; 4. 84-85; Cass. Dio 46. 39-41; Holmes 1928, 57-59; Goldsworthy 2014, 121-122; Southern 2014, 72-73.

almak zorunda hissediyordu. Bulduğu çözüm yolu, boşalan *consul*luklardan birine gelerek yasal bir korunmaya sahip olmaktı. Fakat elbette ki henüz on dokuz yaşında olan biri olarak isteğini elde edebilmesi için siyasî girişimlerden çok askerî gücüne dayanması gerektiğinin de farkındaydı. Bundan dolayı, İÖ 43 yılının Temmuz ayının başlarında *Senatus*'tan kendisi için *consul*luk talep etmeye *centurio*larından oluşan bir heyet göndermiş ve fakat bu talebi reddedilmişti. *Centurio*lardan birinin görüşmeden ayrılırken kılıcını göstererek sarf ettiği, "*Siz yapmazsanız bu yapar!*" şeklindeki sözleri[419], sonraki sürecin nasıl şekilleneceğinin açık bir habercisiydi[420]. Öyle ki Gaius Iulius Caesar Octavianus, görüşmede olup bitenin haberini alır almaz, emrindeki sekiz *legio*yla Roma'ya doğru yola çıkmıştı. İÖ 43 yılı Ağustos ayında herhangi bir direnişle karşılaşmaksızın kente ulaşmış ve İÖ 19 Ağustos 43 günü silahların gölgesi altında yapılan seçimler sonucunda kuzeni Quintus Pedius ile birlikte *consul*luk makamına gelmeyi başarmıştı. *Consul* olarak ilk icraatı, Gaius Iulius Caesar'ın katillerinin yanı sıra Sextus Pompeius'u da *hostis* ilan ettirmek olmuştu. Bunu, Marcus Antonius ve Marcus Aemilius Lepidus'u *hostis* ilan eden kararı geçersiz kılması izliyordu. Anlaşılacağı üzere bu hamlesiyle bir anlamda Caesar yandaşı kesimi aralarındaki sorunları bir kenara bırakıp gerçek düşmana odaklanmaya çağırmaktaydı. Muhatapları da kendisiyle benzer düşüncelerde olduklarından çağrısı yanıtsız kalmayacaktı[421].

Gaius Iulius Caesar Octavianus, İÖ 43 yılının Ekim ayının sonlarında, Bononia kentinin yakınlarındaki Lavinius Nehri üzerinde yer alan bir adacıkta Marcus Antonius ve Marcus Aemilius Lepidus ile bir araya geldi. İki gün süren bu görüşme, taraflar arasında bir ittifakın kurulması ve geleceğe yönelik son derece önemli kararlar alınması ile sona erdi.

---

[419] Suet. *Aug*. 26. 1: "*Hic faciet, si vos non feceritis!*" Cassius Dio'da, *centurio*nun sözleri, "*Caesar'a consulluğu siz vermezseniz bu verir*," şeklindedir (46. 43. 4): "*ἂν ὑμεῖς τὴν ὑπατείαν μὴ δῶτε τῷ Καίσαρι, τοῦτο δώσει.*"
[420] Suet. *Aug*. 26. 1; App. *civ*. 3. 88; Cass. Dio 46. 42-43; Obseq. 69; Goldsworthy 2014, 123; Alston 2015, 114.
[421] Aug. *RG*. 1. 4; 2; Liv. *per*. 119. 7; 120. 1; Vell. 2. 65. 2; 69. 5; Plut. *Cic*. 46. 1-2; *Brut.* 27. 3-5; Tac. *ann*. 1. 10; App. *civ*. 88-95; Cass. Dio 46. 44-49; 52. 3-4; Obseq. 69; Rawson 2006b, 485-486; Southern 2014, 83-89.

Varılan antlaşma gereği, Gaius Iulius Caesar Octavianus *consul*luk makamını bırakacak ve yerini Publius Ventidius Bassus alacaktı. Bununla birlikte ittifakın tarafları için *consul*luk makamının üzerinde yer alan ve *Tresviri Rei Publicae Constituendae* (Devleti Düzenleyecek Üçler Kurulu) olarak adlandırılan yeni bir makam kurulacaktı. Bu makamın görev süresi beş yıl olarak belirlenmişti. Makamın sahipleri altlarındaki diğer bütün makamlara istedikleri kişileri getirebilecekler ve eylemlerinde *consul*luk gücünün yanı sıra *proconsul*luk gücüne de dayanabileceklerdi. Bu bağlamda devletin batı *provincia*larını aralarında paylaştırmışlardı. Paylaşımda Gaius Iulius Caesar Octavianus'a Sicilia, Sardinia, Corsica ve Africa düşerken, Marcus Aemilius Lepidus, Gallia Narbonensis ile her iki Hispania'yı, Marcus Antonius ise geri kalan Gallia *provincia*larını almıştı[422]. Esasları bu şekilde olan *Tresviri Rei Publicae Constituendae* idaresi, anlaşılacağı üzere, Roma tarihi için devrim niteliğinde bir yenilikti. Her ne kadar varlığı hâlâ sürüyor ve doğudaki savunucuları tarafından kurtarılma olasılığı bulunuyorsa da sonuçta geleneksel *consul*luk idaresi kendisinden üstün bir otoriteye boyun eğmişti. Ancak bu gelişmenin öneminin tam olarak kavrandığını söylemek biraz zordu. Zira Gaius Marius'un ordu reformundan sonra gelen süreçte devlet yönetiminde generallerin ön plana çıkması, iç savaş ortamında yeni bir şekil alan *dictator*luk makamı ve İÖ 59 yılında kurulan *triumvir*lik ittifakı gibi örnekler göz önüne alındığında, *consul*luk makamının başka etkenler tarafından gölgelenmesi Romalılar için alışıldık bir durumdu. Nitekim bu yeni idare, *Secundus Triumviratus* (İkinci *Triumvir*lik) olarak adlandırılmasından da anlaşılacağı üzere, bir öncekinin devamı gibi algılanmıştı. Hâlbuki bu iki örnek arasında üyelerinin sayısının aynı olmasından başka bir benzerlik bulunmamaktaydı. Birinci *Triumvir*lik, yalnızca ortak çıkarlar doğrultusunda kurulan gizli bir siyasî birliktelikti. İkinci *Triumvir*lik ise gizli kalmak şöyle dursun, *plebs tribunus*u Publius Titius'un İÖ 27 Kasım 43 günü çıkarttığı bir yasa (*Lex*

---

[422] Liv. *per*. 120. 3; Vell. 2. 65; Val. Max. 6. 9. 9; Plut. *Cic*. 46. 2; *Ant*. 19. 1; *Brut.* 27. 6; Flor. 2. 16. 4-6; App. *civ.* 4. 2; Gell. 15. 4. 3; Cass. Dio 46. 54-56; Holmes 1928, 69-70; Weigel 1992, 67-70; Southern 2014, 90-94.

Titia) ile resmî bir kurum hâline getirilmişti. Öte yandan, Birinci *Triumvir*liğin üyeleri, amaçlarına siyasî ve askerî nüfuzlarını kullanarak ve gerektiği yerlerde para harcayarak ulaşmıştı. Ne var ki İkinci *Triumvir*lik üyeleri, amaçlarına ulaşmak için onlar gibi diplomatik davranmayacaktı[423].

Devletin merkezi ile batısını ellerinde tutan *triumvir*ler, doğudaki düşmanlarıyla rahatça ilgilenebilmek için *Senatus*'u etkisiz kılmak, çıkarları doğrultusunda yanlarında yer alan isimleri maddî yönden tatmin ederek kendilerine iyice bağlamak ve askerlerinin kesin sadakatlerini kazanmak zorunda olduklarının bilinci içerisindelerdi. Öte yandan İÖ 49 ile 44 yılları arasındaki sürecin tanıkları olarak Gaius Iulius Caesar'ın merhamet siyasetiyle savaş kazanılmış olsa bile bir yere varılamadığını açıkça görmüşlerdi. Kesin bir zafer kazanmak için acımasız olmaları gerektiğinin farkındalardı. İşte bu yüzden kendilerine Gaius Iulius Caesar yerine Lucius Cornelius Sulla'yı örnek alarak bir terör dönemi başlatmışlardı. İlk icraatları, üç yüz *senator* ve iki bin *equester*i içeren bir *proscriptio* düzenlenmek yönünde olmuştu. Bununla birlikte listede yer alan isimlerin çoğu kaçmayı başararak bu katliamdan kurtulmuştu. Fakat elbette ki bazı isimler bu kadar şanslı değildi. Bu isimlerin kuşkusuz en ünlüsü olan Marcus Tullius Cicero, İÖ 7 Aralık 43 günü tam kaçmak üzereyken Formiae yakınlarında ele geçirilmiş ve hemen orada katledilmişti[424]. Düzenlenen *proscriptio* her ne kadar tam anlamıyla uygulanamamışsa da *triumvir*ler gelinen noktadan memnundu. Sonuçta *triumvir*lik idaresi gerek canlarını alarak gerekse kaçırtarak *Senatus*'taki muhaliflerinin tamamından kurtulmuştu. Öte yandan *proscriptio* sayesinde doğudaki düşmanla savaşmak için gerekli olan maddî kaynağın bir kısmını da elde etmeyi başarmıştı. Ancak anlaşılan o ki *triumvir*ler bu kadarını yeterli görmüyorlardı. Zira İÖ 168 yılından Mutina öncesine kadar

---

[423] App. *civ*. 4. 7; Cass. Dio 47. 2. 1-2; Berger 1953, 560; Pelling 2006, 1; Mackay 2009, 331; Alston 2015, 129.
[424] Liv. *per*. 120. 4; Vell. 2. 66-67; Plut. *Cic*. 46-49; *Ant*. 19-20; Suet. *Aug*. 27. 1; Flor. 2. 16. 6-9; App. *civ*. 4. 3-51; Cass. Dio 47. 3-17; August. *CD*. 3. 30; Oros. 6. 18. 9-12; Wright 2001, 452; Goldsworthy 2014, 130-131.

acil durumlar dışında vergiden muaf tutulmuş olan Italia halkının sırtına yeni bir vergi yükü bindirmişlerdi. Ayrıca savaş sonrası askerlerine dağıtılmak üzere Italia'daki on sekiz kentin topraklarını gasp etmişlerdi. Tüm bu icraatlar sonucunda artık savaş için hazır durumdalardı. Bununla birlikte karşı taraf da geçen bu süre zarfında elbette boş durmamıştı[425].

Siyasî durum İÖ 43 yazı boyunca aleyhine gelişen *Senatus,* buna karşılık olarak hâliyle Marcus Iunius Brutus ve Gaius Cassius Longinus'un yardımına başvurmuşsa da alınan cevap olumsuzdu. İktidarı ele geçirmek adına tek bir şansları olduğuna inanan ikili yeterince hazırlanmadan Caesar yandaşlarının karşısına çıkmak istemiyordu. Kaldı ki bu riski göze alsalar bile batıya geçmeleri pek de mümkün değildi. Zira bu sıralarda başka işlerle meşgullerdi[426]. Gaius Cassius Longinus, *Senatus*'un kendisini resmen görevlendirmesinden önce başlattığı savaşa odaklanmış durumdaydı. Asia'nın zenginliklerini ele geçiren ve bazı bölge halklarının yanı sıra Aigyptos Kraliçesi VII. Kleopatra Philopator tarafından da destek gören Publius Cornelius Dolabella'yı mağlup ve intihara mecbur etmesi, İÖ 43 yılı Temmuz ayının sonlarına rastlamıştı[427]. Marcus Iunius Brutus ise Mutina'nın ardından asker toplamak için bir süreliğine Küçük Asia'ya geçmiş ve dönüşünde batı yerine kuzeye ilerlemişti. Hem bölgesini ve ardını güvence altına almak hem de ordusunu zinde tutmak adına Thrakialı bir kabileyle giriştiği savaşı kazanmasının ardından da Gaius Cassius Longinus ile buluşmak üzere yeniden Küçük Asia'ya yönelmişti[428]. İÖ 42 yılının başlarında Symrna'da gerçekleşen bu buluşmada tarafların gündeminde Caesar yandaşları ile yapacakları savaş için bir strateji belirleme konusu bulunuyordu. Aldıkları karar, savaşı önceki iç savaşta olduğu gibi doğuda vermek yönünde olmuştu. Fakat her şeyden evvel cephe gerisini sağlama almaları ve savaş

---

[425] Corn. Nep. *Att.* 12. 3-5; Val. Max. 8. 3. 3; Plut. *Aem*. 38. 1; *Ant*. 21; Tac. *ann*. 1. 10; App. *civ*. 4. 31-35; Cass. Dio 47. 13-15; Syme 1939, 196; Brunt 1971, 326-328; de Ste. Croix 1981, 361-362; Southern 2014, 100-101.
[426] Cic. *ad Brut.* 1. 9. 3; 10. 1; 14. 2; 15. 12; 18; Holmes 1928, 65; Mackay 2009, 329-330; Strauss 2014, 262.
[427] Cic. *Fam.* 12. 13. 4; 14. 4; 15. 7; Strab. 16. 2. 9; Liv. *per.* 121. 1; Vell. 2. 69. 2; Ioseph. *Bell. Iud*. 1. 231; App. *civ.* 4. 60-62; 5. 4; Gell. 3. 9. 4; Cass. Dio. 47. 30-31; Syme 1939, 203; Huzar 1978, 123; Alston 2015, 90.
[428] Liv. *per.* 122. 1; App. *civ.* 4. 75; Cass. Dio 47. 22-25; Holmes 1928, 77-78; Syme 1939, 203; Pelling 2006, 6.

için gerekli olan parayı bir şekilde toparlamaları lâzımdı. Bu doğrultuda gerçekleştirecekleri eylemlerde en az *triumvir*ler kadar acımasız olacaklardı. Marcus Iunius Brutus, kendisine hedef olarak Lykia'yı seçmiş ve orduları bölgenin önemli kentlerinden Ksanthos'u harabeye çevirmişti. Gaius Cassius Longinus ise Rhodos'a yönelerek hem karadan hem de denizden kuşattığı adayı pek fazla zorlanmadan ele geçirmişti. Ayrı yerlerde fakat aynı şekilde hareket eden ikili, bu askerî operasyonların yanı sıra zor kullanarak bölge halklarının varını yoğunu ellerinden almış, tapınakların hazinelerine bile el uzatmış ve böylece savaş için gerekli olan parayı temin etmeyi başarmıştı. Öte yandan bu faaliyetler sırasında ordularına bölgeden çok sayıda asker ve gemi de kazandırılmıştı. Sonuç olarak İÖ 42 yılı Temmuz ayının ortalarında savaşmak için Sardeis'ten Makedonia'ya doğru harekete geçtiklerinde onlara yüklü miktarda bir hazine, on dokuz *legio*luk bir kuvvetin yanı sıra yaklaşık on üç bin atlı ve dört bin atlı okçu ile hatırı sayılır bir donanma eşlik ediyordu. Ancak hemen belirtmek gerekir ki sayısal üstünlük buna rağmen hâlâ *triumvir*lerde bulunuyordu[429].

*Triumvir*lerin elinde kırk üç *legio*luk bir kuvvetin yanı sıra çok sayıda süvari ve *auxilia* birliği vardı. Fakat bu gücün bir kısmını Italia'da düzeni korumakla görevlendirilen Marcus Aemilius Lepidus ile batı *provincia*larının yöneticilerine ayırarak savaşa diğer iki *triumvir*in komutasında olacak yirmi sekiz *legio*luk bir kuvvet ile katılma kararı almışlardı. Bu *legio*lardan sekizi, İÖ 42 yılının başlarında, Gaius Norbanus Flaccus ile Lucius Decidius Saxa'nın komutasında bölgeyi ele geçirmek üzere Makedonia'ya doğru hareket etmişti. İki *legatus*, görevlerini başarıyla yerine getirerek Korpiloi Geçitleri'ne kadar ilerlemişse de İÖ 42 yılı Eylül ayının başlarında suikastçıların bölgeye gelmeleriyle birlikte Amphipolis'e geri çekilmişti[430]. *Triumvir*lik ordusunun ana kısmı ise henüz onlara katılamamıştı. Zira denizlere

---

[429] Liv. *per*. 122. 1; Vell. 2. 69. 6; Val. Max. 1. 5. 8; Ioseph. *Bell. Iud*. 1. 280; *Ant. Iud*. 14. 378; Plut. *Brut*. 28-35; App. *civ*. 4. 65-82; Cass. Dio 47. 32-35; Oros. 6. 18. 13-14; Huzar 1978, 124-125; Goldsworthy 2014, 135-136.
[430] Plut. *Brut*. 38. 1-2; App. *civ*. 4. 87; 102-104; 107; Cass. Dio 47. 35-36; Holmes 1928, 80-83; Pelling 2006, 7.

hâkim olan karşıtları tarafından Italia'dan ayrılış süreçleri yavaşlatılmıştı. Altmış gemilik bir kuvvete komuta eden Lucius Staius Murcus, Brundisium'da bulunan Marcus Antonius'un birliklerini karşı kıyıya sevk etmesini engellemiş ve o da bunun üzerine Gaius Iulius Caesar Octavianus'tan yardım istemişti. Gaius Iulius Caesar Octavianus'un bu yaşananlar sırasında orada bulunmayışının sebebi ise *hostis* ilan edilmesinin ardından Sicilia'yı ele geçiren Sextus Pompeius'un oluşturduğu tehdidi ortadan kaldırmak istemesiydi. Bu amaç doğrultusunda *legatus*u Quintus Salvidienus Rufus Salvius'u ona karşı yollamışsa da Scyllaeum Burnu açıklarında gerçekleşen deniz savaşı Sextus Pompeius'un zaferiyle sonuçlanmıştı. Marcus Antonius'un yardım çağrısı da işte tam bu sırada Gaius Iulius Caesar Octavianus'a ulaşmıştı. Gaius Iulius Caesar Octavianus, bu çağrı üzerine savaşı sürdürmek yerine ertelemeye karar vererek Brundisium'a doğru hareket etmişti. Bölgeye gelişiyle birlikte Lucius Staius Murcus geri çekilmiş ve böylece *triumvir*lik ordusu rahatça yelken açabilmişti[431].

*Triumvir*lik ordusu, İÖ 42 yılının sonbaharında Philippoi yakınlarında gerçekleşen iki çarpışma sonucunda düşmanını kesin bir yenilgiye uğratmayı başarmıştı[432]. Bu noktada hemen belirtmek gerekir ki *triumvir*lik ordusu bu zaferi kendi gücü ve deneyiminden çok, Marcus Antonius'un taktiksel zekâsı sayesinde kazanmıştı. Bir yanları kayalık diğer yanları bataklık bir arazi tarafından korunan suikastçıların savaş stratejileri, sahip oldukları deniz hâkimiyetleri sebebiyle bu yoldan sevkiyat yapmalarını engelledikleri düşmanlarının işini açlığa mahkûm ederek bitirmekti. Fakat durumun farkında olan Marcus Antonius, gizlice bataklık üzerinde bir yol ve onu koruyacak mevziler inşa ettirerek düşmanlarının denizle bağlantısını kesmişti. Ordugâhını bataklığın yakınlarına kuran Gaius Cassius Longinus, bu

---

[431] Liv. *per.* 123. 1-2; App. *civ.* 4. 82; 84-86; 99; Cass. Dio 47. 35-36; 48. 18; Syme 1939, 202; Pelling 2006, 5-6.
[432] Philippoi Çarpışmaları'nın gerçekleştiği tarihler konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Thomas Rice Holmes (1928, 85-87), Ronald Syme (1939, 205), Elenaor Goltz Huzar (1978, 126-127) ve Patricia Southern (2014, 105) gibi bazı isimler bu çarpışmaları İÖ 42 yılının 23 Ekim ile 16 Kasım günlerine yerleştirirlerken, Thomas Robert Shannon Broughton (1952, 358), Christopher Pelling (2006, 8), Simon Sheppard (2008, 15) ve Adrian Goldsworthy (2014, 141-142) gibi bazı isimlerin verdikleri tarih ise İÖ 3 ve 23 Ekim 42 günleridir.

durum karşısında aceleyle mevzilerini sağlamlaştırmaya çalışmışsa da bunun herhangi bir faydası olmamıştı. Marcus Antonius, bir genel taarruz başlatarak mevzileri aşmış ve bozguna uğrattığı düşmanının ordugâhını ele geçirmeyi başarmıştı. Gaius Cassius Longinus, bunun üzerine yakınlardaki bir tepeye çekilmişti. Ancak iletişim eksikliği yüzünden ortağının da kendisi gibi bozguna uğradığını düşünerek son ana kadar savaşmak yerine intihar etmeyi seçmişti. Hâlbuki Marcus Iunius Brutus bu sıralarda gayet iyi durumdaydı. Zira birlikleri ondan doğrudan bu yönde bir emir almamasına rağmen *triumvir*lik ordusunun Gaius Iulius Caesar Octavianus idaresindeki kısmına saldırarak yenilgiye uğratmıştı[433]. Başka bir deyişle, meydana gelen bu çarpışma, taraflardan birinin diğerine üstünlüğüyle değil, bir beraberlikle sona ermişti. Bu yüzden rahatlıkla söylenebilir ki Gaius Cassius Longinus soğukkanlılığını koruyabilseydi, sonraki süreçte ortağıyla birlikte uğradığı bozgunu telafi edebilirdi. Kaldı ki aynı gün içerisinde kendi lehlerine bir önemli gelişme daha yaşanmıştı. Gnaeus Domitius Calvinus'un idaresinde *triumvir*lik ordusuna iki *legio*luk takviye getiren filo, suikastçıların denizdeki komutanları Lucius Staius Murcus ile Gnaeus Domitius Ahenobarbus tarafından batırılmıştı[434]. Anlaşılacağı üzere, suikastçıların deniz hâkimiyetleri hâlâ devam etmekteydi ve dolayısıyla belirledikleri savaş stratejisi verdikleri kayıplara rağmen sürdürülebilirdi. Ne var ki Gaius Cassius Longinus'un intiharıyla birlikte yetkin bir komuta becerisi isteyen bu stratejiyi uygulamak ve arzulanan sonuca ulaşmak artık pek de kolay değildi. Zira savaşın tüm yükü şimdi Gaius Cassius Longinus kadar askerî komuta tecrübesi bulunmayan Marcus Iunius Brutus'un omuzlarındaydı. Bu noktada hemen ifade etmek gerekir ki, Marcus Iunius Brutus, tecrübe eksikliğine rağmen, ordusunun bütünlüğünü korumayı ve belirlenen strateji doğrultusunda üç hafta boyunca savunma pozisyonunda tutmayı başarmıştı. Ancak denizle

---

[433] Liv. *per*. 124. 1-2; Vell. 2. 70. 1-3; Val. Max. 6. 8. 4; Plin. 7. 148; Plut. *Caes*. 69. 3; *Brut.* 39-46; *Ant*. 22. 1-3; Suet. *Aug*. 13. 1; Flor. 2. 17. 10-13; App. *civ.* 4. 109-114; Gell. 3. 9. 5; Cass. Dio 47. 35-46; Eutr. 7. 3; Auct. *de Vir. Ill.* 83. 6; Oros. 6. 18. 14-16; Goldsworthy 2014, 139-141; Southern 2014, 104-106; Alston 2015, 151-155.
[434] Vell. 2. 72. 3; Plut. *Brut.* 47. 3-9; App. *civ.* 4. 115-116; Cass. Dio 47. 47. 4; Syme 1939, 205; Pelling 2006, 8.

bağlantısının kesilmiş olması sebebiyle pozisyonunu daha fazla koruyabilmesinin mümkün olmadığını da görebiliyordu. Öte yandan savaşmaya istekli olan askerlerinin baskısı altında bulunuyordu. Bu yüzden ister istemez bir genel taarruz emri vermek zorunda kalmıştı. Fakat taarruza başarıyla karşı koyan düşmanı tarafından çok geçmeden hatları yarılmış ve ordusu tamamen dağılmıştı. Bozgun hâlinde kaçışan askerlerinin bir kısmı ordugâhlarına sığınmayı denemişlerse de ordugâhın kapılarını ele geçiren Gaius Iulius Caesar Octavianus'un birlikleri buna engel olmuştu. Dağlara ve denize doğru kaçan diğer askerleriyse Marcus Antonius'un süvarileri tarafından teker teker katlediliyordu. Bu durum karşısında yapabileceği fazla bir şey kalmayan Marcus Iunius Brutus beraberindeki dört *legio*yla dağlara çekilmişti. Burada geçirdiği bir gecenin ardından da ortağı gibi son ana kadar savaşmak yerine intihar etmişti. Bu intihar ile birlikte Roma siyasetinde artık *triumvir*lik karşıtlarını etrafında toplayabilecek kudrete sahip hiçbir önder kalmamıştı. Roma Cumhuriyeti'ni işleyiş açısından eski günlerine döndürmeye yönelik son girişim, işte böyle harcanmıştı[435].

[435] Liv. *per*. 124. 3; Vell. 2. 70. 4; Plut. *Caes*. 69. 14; *Brut*. 49-53; *Ant*. 22. 4; Flor. 2. 17. 14-15; App. *civ*. 4. 117-134; Cass. Dio 47. 48-49; Holmes 1928, 87-88; Huzar 1978, 126-128; Sheppard 2008, 68-78; Mackay 2009, 335.

VII. AUGUSTUS ve CUMHURİYET'İN SONU

İÖ 44 yılı Mart ayı ile 42 yılı sonbaharı arası, kuşkusuz, Cumhuriyet dönemi Roma tarihinin rejimin kaderi bakımından en kritik öneme sahip olan kesimini oluşturmaktaydı. Roma Cumhuriyeti, bu kısa zaman diliminde yaşanan gelişmeler sonucunda yıkılış sürecinin son aşamasına geçişini tamamlamıştı. Bir süredir yalnızca ismen yaşayan rejimi kurtarmaya yönelik son umut Philippoi ile birlikte tükenmiş ve rejim devrime karşı tamamen savunmasız bir hâle gelmişti. Bu yüzden rahatlıkla söylenebilir ki, *triumvir*lerin suikastçılara karşı zaferi, aynı zamanda *populares* siyasetinin *optimates* zihniyetine, generallerin *Senatus* oligarşisine, kısaca otokrasinin Roma tipi demokrasiye karşı kazanmış olduğu mutlak bir zaferdi. Öyle ki Roma siyasetinin bundan sonraki gündemini yıkılacağı kesinleşen rejimin alacağı yeni formu belirleme yönündeki mücadeleler oluşturacaktı. Cumhuriyet'i kurtarmak adına yola çıkan suikastçıların işleri bu noktaya getirmiş olması ise konunun ironik tarafıydı. Aslına bakılacak olursa suikastçılar savaşı Philippoi'da değil, Roma'da kaybetmişlerdi. Philippoi ile sona eren savaş süreci, suikastı izleyen ilk üç gün ve sonrasında yaptıkları hataları telafi etmeye yönelik boş bir çabadan başka bir şey değildi.

Plansız hareket etmeleri bir yana, suikastçıların yaptıkları en büyük hata, Marcus Tullius Cicero'nun da ifade ettiği üzere, Marcus Antonius'u hayatta bırakmalarıydı. Bir diğer önemli hataları ise İÖ 17 Mart 44 tarihli *Senatus* oturumuna katılmamalarıydı. Zira uğramış oldukları siyasî yenilgi, bu ikisinin bir sonucu olarak meydana gelmişti. Doğrudan kendilerini ilgilendirmesine ve güvenliklerinin temin edilmesine rağmen katılmadıkları bu oturumdan Caesar yandaşları lehine çıkan karar, ölüm korkusunu üzerinden atar atmaz ustaca bir siyaset izlemeye başlayan Marcus Antonius tarafından şekillendirilmişti. Suikastçılar bu noktada bir hata daha yapmış ve *Senatus*'un aldığı kararı tanımışlardı. Suikastın amacıyla tamamen çelişen bu kararı tanımalarıyla birlikte de Marcus Antonius'un Gaius Iulius Caesar için düzenlenen

cenaze törenini kullanarak onları kentten ayrılmaya mecbur etmesi zor olmamıştı. Siyasî yenilgileri böylelikle kesinleşen suikastçılar, amaçlarına artık yalnızca askerî yöntemlerle ulaşabilirlerdi. Fakat bu aşamada bir hata daha yaparak derhâl ordu kurma çalışmalarına başlamak yerine eylemsiz kalmayı tercih etmişlerdi.

Anlaşılan o ki Marcus Antonius'un cenaze töreni sonrası ılımlı bir siyaset izlemeye başlaması suikastçıların gözlerini boyamıştı. Ne var ki Marcus Antonius, Gaius Iulius Caesar Octavianus'un siyasete girmesiyle birlikte ılımlı tavrını bir kenara bırakmış ve rejim tekrar tiranlık tehdidiyle baş başa kalmıştı. Kendilerini tiran katilleri (*tyrannicidae*) olarak niteleyen suikastçılar, buna rağmen, yaşananlar karşısında eylemsizliklerini sürdürmüşlerdi. Hâlbuki bu noktada devreye girebilir ve onu bu çizgiye getiren Gaius Iulius Caesar Octavianus'a karşı Marcus Antonius'u kendi saflarına kazanabilirlerdi. Böylesine bir işbirliğinin gerçekleşmesi, elbette, düşük bir ihtimalse de yine de denemelerinde yarar vardı. Ancak bu yönde herhangi bir girişimde bulunmadıkları gibi çok geçmeden ona karşı cephe almışlardı. Bu bağlamda İÖ 44 yazı sonlarına doğru Italia'dan ayrılıp bir süre sonra doğuda ordu kurma çalışmalarına başlamaları ise geç kalmış bir hareketti. Zira Marcus Antonius'un gittikçe artan saldırganlığı karşısında çaresiz kalan *Senatus*, alternatifsizlik sebebiyle Gaius Iulius Caesar Octavianus'un ordusuna dayanma yoluna gitmişti. Fakat bu ordu her ne kadar Marcus Antonius'u yenilgiye uğratmışsa da tamamen ortadan kaldırmak için herhangi bir hamlede bulunmamıştı. Başka bir deyişle, *Senatus* adına kazanılan başarının *Senatus*'a görünür bir faydası olmamıştı. Hatta *Senatus*'un durumu kısa bir süre içerisinde daha da kötüye gitmiş ve bu yüzden ordu kurma çalışmalarını bu sıralarda büyük ölçüde tamamlamış olan suikastçılardan yardım istenmişti. Ancak suikastçılar bu noktada bir hata daha yaparak bu çağrıyı reddetmişlerdi. Oysaki en azından Marcus Iunius Brutus doğuda vakit harcamak yerine bu savaş sürecine dâhil olsaydı, Marcus Antonius tehdidini tamamen ortadan kaldırmaları çok da zor olmayacaktı. Öte yandan

Gaius Iulius Caesar Octavianus'un da böyle bir konjonktürde *Senatus*'a karşı açıkça cephe alamayacağı ortadaydı. Ne var ki suikastçılar batı yerine doğuyla ilgilenmeyi tercih etmiş ve aralarındaki anlaşmazlıkları çözen düşmanlarına savaşa hazırlanmak için zaman vermişlerdi. Yaptıkları bu son hatanın bedelini de kendileriyle birlikte bütün Roma ödemişti. Öldürdükleri *dictator*un yerini unvanları başka olsa da üç yeni *dictator* almış ve Roma böylelikle yeni bir iç savaş süreciyle karşı karşıya kalmıştı. Zira bu *dictator*lar arasında tek adam olmaya yönelik bir mücadelenin başlaması kaçınılmazdı.

*Triumvir*ler arasındaki iktidar mücadelesinin temelleri, ittifakın önde gelen iki ismi Marcus Antonius ile Gaius Iulius Caesar Octavianus henüz Philippoi'dayken atılmıştı. Roma tarihinde o zamana kadar görülmemiş büyüklükteki bir savaştan zaferle çıkan ikili, hiç vakit kaybetmeksizin bir toplantı yaparak Italia'da düzeni koruyan küçük ortakları aleyhinde bir antlaşmaya varmıştı. Bahaneleri, bir süredir ortalıkta dolaşan Marcus Aemilius Lepidus'un Sextus Pompeius ile yakınlaştığına yönelik söylentilerdi. Bu yüzden söylentiler doğru olsun veya olmasın onun mevcut gücünü kısıtlamaya karar vermişler ve sahip olduğu *provincia*ları aralarında bölüşmüşlerdi. Buna göre, Marcus Antonius bir *provincia* olmaktan çıkarılarak idarî açıdan Italia'ya dâhil edilmesine karar verdikleri Gallia Cisalpina karşılığında Gallia Narbonensis'i, sahip olduğu *provincia*ların büyük bir kısmı Sextus Pompeius işgali altında olan Gaius Iulius Caesar Octavianus ise bu durumunu dengelemek adına Hispania'yı almıştı. Bununla birlikte hakkındaki söylentilerin asılsız çıkması hâlinde kayıplarına karşılık olarak Marcus Aemilius Lepidus'a da Africa'yı vermeyi uygun bulmuşlardı[436]. Bu toplantıda her ne kadar suikastçılardan arındırdıkları doğu *provincia*ları gündeme gelmemişse de görünen o ki doğu Marcus Antonius'un etki alanı olarak belirlenmişti. Zira aldıkları bir başka karar bu yöndeydi. Kazandıkları zaferden sonra askerlerine toprak ve maddî ödül dağıtmak zorunda

[436] App. *civ*. 5. 3; Cass. Dio 48. 1; Eutr. 7. 3; Weigel 1992, 79; Pelling 2006, 9; Eck 2007, 19; Alston 2015, 161.

olan ikili, bu sorumluluğu da aralarında paylaşmışlardı. Gaius Iulius Caesar Octavianus, bu doğrultuda, Italia'da toprak dağıtımı işini organize ederken, Marcus Antonius da doğuya geçerek hem gerekli parayı toparlayacak hem de bölgede siyasî düzenlemeler yapacaktı. Öte yandan taraflar yaptıkları toplantıda Philippoi'da bulunan askerî gücü paylaşmayı da ihmal etmemişlerdi. Buna göre, büyük bir kısmını terhis ettikten sonra mevcudu on bir *legio* ile on dört bin süvariye inen ordunun altı *legio* ile on bin süvarilik kısmı Marcus Antonius'un, geri kalan kısmı ise Gaius Iulius Caesar Octavianus'un emrine girmişti. Ancak varılan antlaşma gereği Gaius Iulius Caesar Octavianus payına düşen beş *legio*dan ikisini Marcus Antonius'a bırakacak, karşılık olarak da Gallia Cisalpina'daki iki *legio*yu alacaktı. Aralarındaki yetki ve görev dağılımını böylece belirleyen taraflar, daha sonra görevlerini yerine getirmek üzere birbirlerinden ayrılacaklardı[437].

Philippoi'un askerî açıdan gerçek galibi olan Marcus Antonius, görüldüğü üzere, zaferin siyasî meyvelerini toplama noktasında da ortaklarından daha ağır basan isimdi. Tek adam olma yolundaki en ciddi rakibi Gaius Iulius Caesar Octavianus Italia'da idarî sorunlarla boğuşurken, o mutlak bir hükümdar olarak görüldüğü doğuda keyfince hüküm sürecekti. Öyle ki İÖ 41 yılı baharında Küçük Asia'nın önde gelen kenti Ephesos'a ulaştığında sıradan halk kitleleri tarafından coşkuyla karşılanmış ve hatta tanrı Dionysos'un vücut bulmuş hâli olarak selamlanmıştı. Ancak bu noktada hemen belirtmek gerekir ki mülk sahibi sınıflar bu coşkuyu paylaşmıyorlardı. Zira Marcus Antonius'un Ephesos'a geliş amacı belliydi. Ne kadar ılımlı davranırsa davransın sonuç olarak maddî yönden zarar görecekleri kesindi. Nitekim Marcus Antonius, hiç vakit kaybetmeksizin bölgedeki tüm siyasî yapıların temsilcilerini bu amaç doğrultusunda huzuruna çağırmıştı. Yapılan toplantıda ilk olarak Philippoi'da savaşan

---

[437] Liv. *per*. 125. 1; Vell. 2. 74. 1; Ioseph. *Bell. Iud*. 1. 242; *Ant. Iud*. 14. 301; Plut. *Ant*. 23. 1; Suet. *Aug*. 13. 3; App. *civ*. 5. 3; Cass. Dio 48. 2; Holmes 1928, 89-90; Syme 1939, 206; Huzar 1978, 129-130; Pelling 2006, 9.

askerlere ödenmesi gereken para ödülünden söz açmış ve hemen ardından da bu bağlamda dinleyicilerine düşen görevi açıklamıştı. Buna göre, bölge halkları gelecek on yılın vergisini tek seferde ve bir yıl içerisinde ödeyeceklerdi. Fakat yükümlülerin bu talebi yerine getirmesi pek de mümkün gözükmemekteydi. Zira kısa bir süre önce suikastçılar da aynı şekilde vergi toplamışlardı. Kaldı ki Marcus Antonius da Ephesos'a gelmeden önce bölgeden iki yüz bin *talentum* tutarında bir vergi daha talep etmiş bulunmaktaydı. Kendisine yöneltildiği rivayet edilen, "*Bir yılda iki kez vergi alabilirseniz, bize de iki yaz ve iki hasat mevsimi verebilirsiniz. [İki yüz bin talentumu] almadıysanız toplayıcılarından talep ediniz; fakat alıp harcamışsanız bizler bitmişiz*," şeklindeki sözler, yaşanan sıkıntının bir anlamda özetiydi[438]. Öyle ki Marcus Antonius bu yöndeki yoğun itirazları haklı bularak ödeme süresini iki yıla çıkarttığı verginin miktarını dokuz yıla indirecekti[439].

Maddî kaynak sağlama çalışmalarına bu şekilde giriş yapan Marcus Antonius, çok geçmeden hem daha fazla kaynak sağlamak hem de siyasî düzenlemeler yapmak amacıyla Ephesos'tan ayrılarak bölgede bir yolculuğa çıktı. Ephesos'tan Palaestina'ya kadar uzanan bu yolculuk, hayatının önemli kırılma anlarından birinin yaşandığı Kilikia'nın Tarsos kentinde son bulacaktı. Marcus Antonius, bir zafer turunu andıran yolculuğunun İÖ 41 sonbaharında sonlanışına kadar geçen sürede amaçlarına ulaşmak için geleneksel Roma siyasetini izlemeyi tercih etmişti. Yaşanan savaş sürecinde suikastçıları destekleyen kişileri, kentleri ve bağımlı devletleri cezalandırırken, onlara karşı koyanları cömertçe ödüllendirmişti. Fakat görünen o ki eylemlerinde cezalandırıcı yanı daha ağır basmıştı. Zira cömertliği birkaç örnekle sınırlı kalmıştı. Marcus Iunius Brutus tarafından hedef alınan Lykia bu örneklerden biriydi. Bölge, Marcus Antonius'un emriyle vergiden muaf hâle getirilmiş ve suikastçılara verilmek üzere

---

[438] Plut. *Ant*. 24. 5: "*εἰ δύνασαι δὶς λαβεῖν ἑνὸς ἐνιαυτοῦ φόρον, δύνασαι καὶ δὶς ἡμῖν ποιήσασθαι θέρος καὶ δὶς ὀπώραν... ταῦτα... εἰ μὲν οὐκ εἴληφας, ἀπαίτει παρὰ τῶν λαβόντων· εἰ δὲ λαβὼν οὐκ ἔχεις, ἀπολώλαμεν.*"
[439] Plut. *Ant*. 24; App. *civ*. 5. 4-6; Magie 1950, 427-428; Carter 1970, 113-114; Pelling 2006, 10; Ergin 2013, 127.

toplanan fakat onlara ulaştırılamayan paranın Ksanthos'un yeniden inşasında kullanılmasına izin verilmişti. Bir başka örnek ise Gaius Cassius Longinus tarafından hedef alınan Rhodos adasıydı. Lykia gibi vergiden muaf hâle getirilen ada, ayrıca Andros, Tenos ve Naksos adaları ile Karia'daki Myndos kentini topraklarına katmıştı. Gaius Cassius Longinus'a karşı Publius Cornelius Dolabella'yı destekleyen Tarsos da cömertlik gören kentlerden bir diğeriydi. Kent söz konusu savaşta yaşadığı sıkıntılara karşılık olarak vergiden muaf hâle getirilmiş ve *civitas libera* (özgür kent) statüsüyle ödüllendirilmişti. Bu kent, ayrıca, devletler arası önemli bir diplomatik görüşmeye ev sahipliği yapma onuru kazanmıştı. Marcus Antonius, kendisinden beklenenin aksine suikastçılara karşı olan savaşa yardım göndermeyen Aigyptos Kraliçesi VII. Kleopatra Philopator'u hesap vermesi için buraya çağırtmıştı. Fakat bu görüşme yapılma amacıyla tamamen ilgisiz bir şekilde ilerlemişti. Zira Marcus Antonius, çağrıldığı kente aşk tanrıçası Aphrodite kılığında gelen VII. Kleopatra Philopator'dan her şeyi unutacak kadar etkilenmişti. Öyle ki ikili arasında kısa süre içerisinde bir gönül ilişkisi başlamış ve Marcus Antonius yaklaşan kışı geçirmek üzere onunla birlikte Aleksandreia'ya gitme kararı almıştı. En büyük rakibi Gaius Iulius Caesar Octavianus devlet adamlığını sınayan sorunlarla başa çıkmaya çalışırken, o Aleksandreia'da şatafatlı bir saray hayatı yaşayacaktı[440].

Marcus Antonius ile yaptığı yetki ve görev paylaşımının ardından Philippoi'dan ayrılan Gaius Iulius Caesar Octavianus, İÖ 41 yılının başlarında Roma'ya döndü. Hayatını kaybettiğine yönelik söylentiler çıkaracak kadar ağır bir hastalık geçirdiği için yolculuğu bu denli uzun sürmüştü. Artık tamamen iyileşmiş bir durumda bulunan Gaius Iulius Caesar Octavianus, Roma'daki günlerine *Senatus*'un Philippoi'da zafer kazanan komutanlar onuruna düzenlenmesine karar verdiği şükran kutlamalarını (*supplicatio*) yöneterek giriş yaptı. Bir

[440] Strab. 14. 1. 41; 5. 14; Ioseph. *Ant. Iud.* 14. 324; Plut. *Ant.* 25-28; App. *civ.* 5. 7-8; Cass. Dio 48. 24. 1-3; Magie 1950, 428-430; Huzar 1978, 152-154; Pelling 2006, 11-12; Southern 2007, 164-168; Goldsworthy 2010, 264-269.

sonraki hareketi ise Marcus Antonius'un kentteki temsilcileriyle buluşmaktı. Bu buluşmada onlara Philippoi'da yapılan antlaşmanın bir kopyasını gösterdi ve onlardan Marcus Antonius adına Gallia Cisalpina'yı yöneten Quintus Fufius Calenus ile iletişime geçerek hakkı olan iki *legio*nun kendisine transferini sağlamalarını istedi. Öte yandan diğer ortağı Marcus Aemilius Lepidus'u da unutmuş değildi ve yapılan soruşturma sonucu hakkındaki söylentilerin asılsız olduğuna kanaat getirerek Africa'nın yönetimini ona verdi. Şimdi artık asıl görevi olan toprak dağıtımı işiyle ilgilenmeye hazırdı. Ancak beklentisinin aksine bu işte çok büyük zorluklarla karşılaşacaktı[441].

*Triumvir*ler, daha önce de değinildiği üzere, *veteranus*ların yerleşimi için Italia'daki on sekiz kentin topraklarını gasp etmişlerdi. Ne var ki bu topraklar sayısı kırk beş bini aşan *veteranus* için yeterli değildi. Dolayısıyla Gaius Iulius Caesar Octavianus'un bir an önce yeni topraklar bulması lâzımdı. Fakat bu yönde attığı adımlar, toprakların eski ve yeni sahipleri arasında bir kavganın başlamasına ve sonuçta bütün bir Italia'nın karışmasına sebep olacaktı. Yapılan toprak dağıtımı, komutanlarından aldıkları söz gereği kendilerine zengin bölgelerin verimli topraklarının verilmesini bekleyen *veteranus*ların çoğunu memnun etmemişti. Öyle ki içlerinden bazıları zor kullanarak beğendiği toprakları ele geçirmekteydi. Bu durum, somut bir tazminat almadan topraklarını yitiren mülk sahiplerinin mevcut öfkesini daha da arttırmış ve sonuç olarak Roma sokaklarında Gaius Iulius Caesar Octavianus'tan hesap sormak için buraya gelen öfkeli bir kalabalık dolaşmaya başlamıştı. Fakat askerî gücünü korumak uğruna halkla arasının açılmasını göze alan Gaius Iulius Caesar Octavianus, onları sözleriyle teselli etmekten başka hiçbir şey yapmamış ve böylelikle kendi konumunu kendisi sarsmıştı. Zira bu yaşananlar Roma'yı sosyal açıdan olduğu kadar ekonomik açıdan da bir hayli etkilemişti. *Veteranus* kaynaklı şiddet ortamı tarım faaliyetlerini bitme noktasına getirmiş, bu durum

---

[441] App. *civ.* 5. 12; Cass. Dio 48. 3. 1-3; 5. 1; Holmes 1928, 92; Weigel 1992, 80; Goldsworthy 2014, 143-144.

denizlerde tıpkı bir korsan gibi varlık gösteren Sextus Pompeius'un Italia'ya tahıl sevkiyatını engellemesiyle birleşince Roma'da bir kıtlık baş göstermişti. Roma halkı, bu şiddet ve kıtlık ortamından, hâliyle, Gaius Iulius Caesar Octavianus'u sorumlu tutmaktaydı. Halk desteğini yitiren ve buna rağmen askerleri de pek memnun edemeyen Gaius Iulius Caesar Octavianus artık siyasî saldırılara açık bir hâle gelmiş bulunmaktaydı[442]. Nitekim *triumvir*in kardeşi ve aynı zamanda İÖ 41 yılı *consul*u olan Lucius Antonius çoktan bu yönde harekete geçmişti. Toprak sahiplerinin savunuculuğunu üstlenen Lucius Antonius, ayrıca Marcus Antonius'un *veteranus*larını Gaius Iulius Caesar Octavianus'a karşı kışkırtmak için çaba göstermekteydi. Ancak bu çabaları bir sonuca ulaşamamıştı. Hatta *veteranus*lar her ikisini bir araya gelerek uzlaşma görüşmelerinde bulunmaya zorlamışlardı. Taraflar görüşme için Roma ile Praeneste arasında yer alan Gabii kasabasını seçmişlerdi. Fakat her ikisinin de buraya gelmiş olmasına rağmen böyle bir görüşme gerçekleşmeyecekti. Zira görüşmeden önce tarafların muhafızları arasında bir çatışma yaşanmıştı. Her ne kadar büyümesi engellenmişse de Lucius Antonius bu olayı bir ihanet olarak yorumlamış ve görüşmeye katılmama kararı almıştı. Gaius Iulius Caesar Octavianus'a karşı bir savaş başlatabilmek için gereken bahaneyi böylelikle sağlayan Lucius Antonius, aksi yöndeki tüm ısrarlara rağmen kararını değiştirmeyecek ve kasabayı terk edecekti. Başka bir deyişle, Roma, Philippoi'un üzerinden bir yıl bile geçmeden yeni bir iç savaşla karşı karşıya gelmişti[443].

Lucius Antonius, Roma'yı yeni bir iç savaşa doğru sürüklerken elbette ki kendisinin ve rakibinin askerî durumunu dikkate almamak gibi bir hata yapmamıştı. Gaius Iulius Caesar Octavianus'un emrinde hâlihazırda dört *legio* bulunurken, onun elinde *consul*luk yetkisine dayanarak oluşturduğu altı *legio* vardı. Öte yandan Marcus Antonius'un batı *provincia*larında

---

[442] Suet. *Aug*. 13. 3; App. *civ*. 5. 12-18; Cass. Dio 48. 5-9; Goldsworthy 2014, 144-145; Southern 2014, 108-109.
[443] Vell. 2. 74. 2; Flor. 2. 16. 1-2; App. *civ*. 5. 19-23; Cass. Dio 48. 10-12; Holmes 1928, 94-95; Mackay 2009, 337.

bulunan *legio*larının da desteğine sahipti. İşte bu yüzden bir savaş başlatmakta herhangi bir sakınca görmemişti. Ne var ki yaşananların ardından hemen harekete geçen Gaius Iulius Caesar Octavianus, bir süre önce Quintus Salvidienus Rufus Salvius ile birlikte Hispania'ya gönderdiği altı *legio*yu geri çağırtarak askerî gücünü bir nebze de olsa arttırmıştı. Ancak bu *legio*ların kendisine katılmasının biraz zaman alacağı da ortadaydı. Bundan dolayı hemen savaşa girişmek yerine sorunu barışçıl yöntemlerle çözebileceğini umarak *Senatus*'tan Lucius Antonius'u bir şekilde uzlaşmaya ikna etmesini istedi. Fakat Lucius Antonius, *Senatus*'un bu yöndeki çağrısına uymayı reddetti ve hatta İÖ 41 yılının sonlarına doğru kenti ele geçirmek üzere Roma'ya yöneldi. Bu sıralarda asker toplama faaliyetleriyle meşgul olan Gaius Iulius Caesar Octavianus'un yokluğunda Roma'yı koruma görevini üzerine alan Marcus Aemilius Lepidus, emrindeki iki *legio*yla Lucius Antonius'a karşı koyamayarak kenti ona teslim etmek zorunda kaldı. Lucius Antonius, kenti alarak savaşa başarılı bir giriş yapmışsa da kazandığı başarının savaşın genel seyri açısından pek de bir anlamı olmadığının farkındaydı. Bu yüzden kentte fazla oyalanmayarak hem Quintus Salvidienus Rufus Salvius'un gelişine engel olmak hem de Marcus Antonius adına *legio*larına komuta eden Publius Ventidius Bassus ve Gaius Asinius Pollio ile buluşmak üzere kuzeye doğru hareket etti. Ancak hedeflerine hiçbir zaman erişemeyecekti[444].

Lucius Antonius, her ne kadar savaşta kendilerinden çok şey bekliyorsa da Publius Ventidius Bassus ile Gaius Asinius Pollio'nun savaşmaya istekli olduklarını söylemek biraz zordu. Zira her ikisi de Lucius Antonius'un savaş başlatmakla yanlış yaptığını düşünüyor ve Marcus Antonius'un ortağına karşı açılan bu savaşı onaylayıp onaylamayacağından da emin olamıyordu. Fakat elbette ki bu durum onları savaşa katılmaktan alıkoymuş değildi. Lucius Antonius'un bu yöndeki emrini alır almaz Quintus Salvidienus Rufus Salvius'u karşılamak

[444] Liv. *per.* 125. 4; App. *civ.* 5. 24-31; Cass. Dio 48. 13; Huzar 1978, 133; Weigel 1992, 82; Alston 2015, 168.

üzere harekete geçmişlerdi. Ne var ki bu noktada karşılarına zorlu bir engel çıkacak ve sonuç olarak manevraları başarıya ulaşamayacaktı. Bu engel, Gaius Iulius Caesar Octavianus ile Apollonia günlerinden gelen bir dostluğu bulunan ve aynı zamanda yetenekli bir general olan Marcus Vipsanius Agrippa'ydı (*fig. 22*). Marcus Vipsanius Agrippa, hem Quintus Salvidienus Rufus Salvius'un pusuya düşürülmesini hem de Lucius Antonius'un ilerleyişini önlemek amacıyla Etruria'nın güneyindeki Sutrium kasabasını ele geçirmişti. Nasıl gerçekleştiği bilinmemekle birlikte bu hamle sonucu amacına erişmiş ve düşmanları mecburen planlarını değiştirmişti. Zira Marcus Vipsanius Agrippa, bu arada Quintus Salvidienus Rufus Salvius komutasındaki *legio*lar ile birleşmeyi de başarmış durumdaydı. Lucius Antonius da onun bu son başarısı üzerine kendisini tehlikede hissederek yakınlardaki Perusia kentine çekilme kararı almıştı. Anlaşılan o ki Publius Ventidius Bassus ve Gaius Asinius Pollio ile burada bir araya gelmeyi umuyordu. Ancak çok geçmeden Marcus Vipsanius Agrippa ve Quintus Salvidienus Rufus Salvius'un yanı sıra Gaius Iulius Caesar Octavianus'u da karşısında bulmuştu. Elindeki acemi askerlerle deneyimli askerlere sahip olan düşmanına karşı koyması imkânsızdı ve bu yüzden Perusia surlarının ardına sığındı. Şimdi tamamen hazırlıksız bir şekilde bir savunma savaşı vermek zorundaydı[445].

Perusia'ya sığınarak bir anlamda kendi kendini kapana kıstıran Lucius Antonius'un bu durum karşısında yapabileceği fazla bir şey bulunmamaktaydı. Publius Ventidius Bassus ile Gaius Asinius Pollio'yu yardıma çağırmış ve Gaius Iulius Caesar Octavianus'u kuşatmayı kaldırmaya zorlayacağını umarak süvarilerini civardaki *veteranus* yerleşimlerine saldırmaya yollamıştı. Ancak Gaius Iulius Caesar Octavianus'un bu aşamada kuşatmayı kaldırmak gibi bir düşüncesi yoktu. Nitekim kuşatmanın idaresini kurmaylarına bırakıp Marcus Vipsanius

[445] Liv. *per*. 126; Vell. 2. 74. 3; Suet. *Aug*. 14. 1; Flor. 2. 16. 3; App. *civ*. 5. 31-32; Cass. Dio 48. 14. 1; Holmes 1928, 96; Reinhold 1933, 181-182; Gabba 1971, 147; Huzar 1978, 133; Osgood 2006, 162; Southern 2014, 112.

Agrippa ile birlikte Publius Ventidius Bassus ve Gaius Asinius Pollio'yu karşılamak üzere hemen yola koyulmuştu. Yalnız bu arada mevcut askerî durumda bir değişiklik yaşanmıştı. Bir önceki yılın *consul*larından biri olan Lucius Munatius Plancus, Marcus Antonius'un eşi Fulvia'nın kayınbiraderine destek olmak için kurduğu üç *legio*nun başında savaşa katılmış ve hatta Gaius Iulius Caesar Octavianus'un Roma'ya doğru ilerleyen bir *legio*sunu yenilgiye uğratmayı da başarmıştı. Ne var ki yaşanan diğer gelişmeler üzerine Umbria'daki Spoletium kasabasına çekilmesi gerekmişti. Zira Gaius Iulius Caesar Octavianus'un hamlesi başarılı bir sonuç vermiş ve zaten isteksiz bir şekilde hareket eden Publius Ventidius Bassus ile Gaius Asinius Pollio, Gallia Cisalpina'ya yönelerek *legio*larını Ariminum ve Ravenna kentlerinde mevzilendirmişlerdi. Anlaşılacağı üzere, savaşın seyri Gaius Iulius Caesar Octavianus lehine değişmeye başlamıştı. Ancak buna rağmen Lucius Antonius'un henüz teslim olmak gibi bir düşüncesi bulunamaktaydı[446].

Gaius Iulius Caesar Octavianus, sözü geçen üç generalin birleşerek tek bir güç hâline gelmesini engellemeye yetecek kadar kuvvetini arkada bıraktıktan sonra Perusia'ya dönerek kuşatmanın idaresini yeniden üzerine aldı. Bir sonraki hamlesi, tıpkı ismini taşıdığı büyük generalin Alesia'da yaptığı gibi, kuşattığı kentin etrafına aşılması güç bir hat inşa ettirmek olacaktı. Yiyecek stokları günden güne eriyen Lucius Antonius'un durumu bu hattın inşası ile birlikte artık iyice güçleşmişti. Bu yüzden o da kurmaylarının gelip kendisini kurtarmasını beklemek yerine kuşatmayı yarmak adına bizzat girişimlerde bulunmaya karar vermişti. İÖ 41 yılının 31 Aralık gecesinde gerçekleştirdiği harekât bu yönde attığı en ciddi adımdı. Fakat yılbaşı kutlamalarının rehaveti içerisindeki düşmanını gafil avlama planı tutmadı ve yaşanan şiddetli bir çarpışma sonucu tekrar kent surlarının ardına çekilmek zorunda kaldı[447]. Lucius

---

[446] App. *civ.* 5. 32-33; Holmes 1928, 97; Syme 1939, 210; Carter 1970, 110; Huzar 1978, 133; Alston 2015, 169.
[447] App. *civ.* 5. 33-34; Cass. Dio 48. 14. 2-3; Charlesworth 1934, 29; Carter 1970, 110; Goldsworthy 2014, 145.

Antonius, bu başarısızlığın ardından başka bir yarma harekâtı gerçekleştirmeyi denemeyecek ve yine eskiden olduğu gibi kurmaylarının yardımına gelmesini bekleyecekti. Nitekim onun açlık sebebiyle tükenişini izlemeyi kendilerine yakıştıramayan Publius Ventidius Bassus ile Gaius Asinius Pollio, kısa bir süre sonra onu kurtarmak üzere harekete geçecekti. İkili, bu uğurda Perusia'nın yakınlarındaki Fulginium kasabasına kadar ilerlemeyi başardıysa da bu aşamada durmak zorunda kaldı. Zira yolda karşılarına Marcus Vipsanius Agrippa ile Gaius Salvidienus Rufus Salvius çıkmıştı. Önlerinin kesilmesiyle birlikte Fulginium'da mevzilenen ikili, Lucius Antonius'u varlıklarından haberdar etmek amacıyla birçok ateş yaktıktan sonra savaş hazırlıklarına girişti. Ancak bu noktada Lucius Munatius Plancus devreye girdi ve onları savaşa girmek yerine bir "bekle ve gör" stratejisi izlemeye ikna etti. Yanan ateşlerin sönmesi üzerine beklediği yardımın gelmeyeceğini anlayan Lucius Antonius, birkaç kez kuşatmayı yarmak için girişimlerde bulunduysa da herhangi bir başarı sağlayamadı. Artık tüm kurtuluş ümidini yitirmiş durumdaydı ve bu yüzden İÖ 40 yılı Şubat ayının sonlarına doğru teslim olma kararı aldı. Gaius Iulius Caesar Octavianus, savaşta düşman saflarında yer alan *senator*lara, *equester*lere ve Perusia kent meclisi üyelerine hiçbir şekilde merhamet göstermedi. Bununla birlikte söz konusu Lucius Antonius ve askerleri olduğunda son derece affediciydi. Anlaşılan o ki bu hareketinin altında Marcus Antonius ile arasını bozmama düşüncesi yatmaktaydı. Ne var ki sonraki süreçte ister istemez onunla karşı karşıya gelmek zorunda kalacaktı[448].

Perusia'da kazanmış olduğu zaferin ardından askerleri tarafından *imperator* olarak selamlanan Gaius Iulius Caesar Octavianus, daha sonra yeni bir askerî harekât düzenlemek amacıyla Campania'ya yöneldi. Zira savaşta Lucius Antonius'un yanında yer alan ve aynı

[448] Liv. *per*. 126; Vell. 2. 74. 4; Plut. *Ant*. 30. 1; Suet. *Aug*. 14-15; Flor. 2. 16. 3; App. *civ*. 5. 35-49; Cass. Dio 48. 14. 3-6; Eutr. 7. 3; Holmes 1928, 97-99; Syme 1939, 211-212; Osgood 2006, 172; Alston 2015, 169-170.

zamanda İÖ 42 yılı *praetor*larından biri olan Tiberius Claudius Nero bu bölgede bir isyan çıkartma gayretindeydi. Gaius Iulius Caesar Octavianus, kısa bir süre içerisinde bu hareketi bastırdı ve bölgede düzeni sağladı. Ancak Tiberius Claudius Nero, yanına eşi Livia Drusilla ve ileride Gaius Iulius Caesar Octavianus tarafından evlat edinilecek olan oğlu Tiberius'u da alarak, Sextus Pompeius'un elindeki Sicilia'ya kaçmayı başaracaktı[449]. Gaius Iulius Caesar Octavianus, Campania sorununu bu şekilde çözdükten sonra bu sıralarda hayatını kaybeden Quintus Fufius Calenus'un emrindeki on bir *legio*yu kendi gücüne katmak amacıyla Gallia'ya doğru hareket etti. Herhangi bir zorlukla karşılaşmadan *legio*ların komutasını devralmasının ardından da Roma'ya geçti. Fakat bir müddet sonra kendisine kötü bir haber ulaştı. Marcus Antonius, askerleriyle beraber Italia kıyılarına gelmiş durumdaydı[450].

Geride bırakılan savaş süreci boyunca eylemsiz kalan Marcus Antonius, bu tavrı takınırken, anlaşılan o ki, dâhil olmadan önce sürecin varacağı noktayı görmek istemişti. Kardeşinin yenilgiye uğradığını öğrenmesiyle birlikte de doğuda devleti ilgilendiren ciddi gelişmeler yaşanmasına rağmen bunları bir kenara bırakıp Gaius Iulius Caesar Octavianus'un daha fazla güç kazanmasını engellemek üzere harekete geçmişti. Bu yöndeki ilk hamlesi, Philippoi'dan sonra elindeki gemilerle denizlerde kendi hesabına varlık gösteren Gnaeus Domitius Ahenobarbus'un yanı sıra Sextus Pompeius ile de bir ittifak kurmak olmuştu. Anlaşılacağı üzere, Gaius Iulius Caesar Octavianus'u hem karadan hem de denizden baskı altına almayı planlıyordu. Ne var ki kara harekâtına başlamak adına yanaştığı Brundisium limanında bir sorunla karşılaşmış, kenti ve limanı koruyan garnizonun askerleri Caesar karşıtı bu iki isimle kurmuş olduğu ittifakı ileri sürerek karaya çıkmasına engel olmuşlardı. Marcus Antonius da bunun üzerine kenti denizden kuşatma altına almış ve ayrıca bir grup

---

[449] Vell. 2. 75; Suet. *Tib*. 4. 2; Cass. Dio 48. 15. 3; Carter 1970, 112; Goldsworthy 2014, 161; Southern 2014, 136.
[450] App. *civ*. 5. 51; 53; Cass. Dio 48. 20. 3; Huzar 1978, 134-135; Mackay 2009, 339; Goldsworthy 2014, 153.

askerini yakınlardaki Sipontum kasabasını ele geçirmeye yollamıştı[451]. Gaius Iulius Caesar Octavianus, İÖ 40 yazının sonlarına doğru bu yaşananların haberini alır almaz harekete geçti. Dostu Marcus Vipsanius Agrippa belirledikleri plan gereği Sipontum ile ilgilenecek; kendisi ise Brundisium'a ilerleyecekti. Fakat süreç, hem Gaius Iulius Caesar Octavianus hem de Marcus Antonius için hiç de beklenmedik bir seyir aldı. Askerleri, komutanlarının aksine, birbirleriyle savaşmak istemiyorlardı. Bu durum onları bir uzlaşma görüşmesinde bulunmaya mecbur etti. Marcus Antonius'un bir gerginlik çıkmasını önlemek adına Sextus Pompeius'u Sicilia'ya, Gnaeus Domitius Ahenobarbus'u da yönetimini verdiği Bithynia'ya göndermesinin ardından da görüşmeye geçildi. İÖ 40 yılının Eylül ayının sonlarına doğru gerçekleşen bu görüşmeden çıkan sonuç askerlerin beklediği gibi oldu. Taraflar aralarındaki anlaşmazlıkları çözmüş bulunuyordu. Tıpkı Philippoi'un ardından gerçekleşen görüşmede olduğu gibi bir yetki paylaşımı yapmışlardı. Buna göre, Gaius Iulius Caesar Octavianus, Illyria'daki Scodra kenti sınır olmak üzere devletin batı *provincia*larını, Marcus Antonius ise Ionium Denizi'nden Euphrates Nehri'ne kadar uzanan doğu *provincia*larını almıştı. Aralarındaki denge unsurunu ortadan kaldırmak istemedikleri için Marcus Aemilius Lepidus'un *triumvir*likteki yeri ve Africa üzerindeki yönetimi aynen korunmuştu. Öte yandan Sextus Pompeius tarafından işgal edilen Sicilia'nın da şimdilik işgalcisine bırakılması uygun bulunmuştu. Fakat eğer Sextus Pompeius düşmanca hareketlerine devam ederse ona karşı savaş açılacak ve bu savaş Gaius Iulius Caesar Octavianus'un sorumluluğunda olacaktı. Marcus Antonius ise bir süredir Parth işgali altında olan doğu *provincia*larını kurtarmak ve İÖ 53 yılının öcünü almak amacıyla düzenlenecek olan seferin komutasını üzerine alacaktı. Bu yüzden her ne kadar Gaius Iulius Caesar Octavianus'un yetki sahasında kalıyorsa da Marcus Antonius da askerî eylemlerinde kullanılmak üzere Italia'dan asker toplayabilecekti. Son olarak aralarındaki ilişki akrabalık

[451] Vell. 2. 76. 2-3; Plut. *Ant*. 30. 1-3; Tac. *ann*. 4. 44; Suet. *Ner*. 3; App. *civ*. 5. 52-56; Cass. Dio 48. 27; Holmes 1928, 103; Huzar 1978, 135-137; Southern 2007, 173-174; Goldsworthy 2010, 275-276; Alston 2015, 170-171.

bağıyla güçlendirilecek ve kısa bir süre önce eşi Fulvia'yı kaybeden Marcus Antonius, Gaius Iulius Caesar Octavianus'un kız kardeşi Octavia ile evlenecekti[452].

Brundisium'da yapılan antlaşma, yeni bir iç savaşla karşı karşıya kalmaktan korkan Roma halkını hayli rahatlatmıştı. Öyle ki dönemin ünlü şairi Publius Vergilius Maro, Marcus Antonius ve Octavia'nın evliliğinden doğacak olan çocuğun refah ve barışın hüküm süreceği bir altın çağ başlatacağına inanmaktaydı[453]. Ne var ki Roma o an için böylesi bir altın çağın eşiğinde olmaktan epey uzak bir yerdeydi. *Triumvir*liğin önde gelen iki ismi Gaius Iulius Caesar Octavianus ile Marcus Antonius arasındaki ilişkinin her an bir savaşa dönüşebilecek bir potansiyel taşıması bir yana, kentin yaşadığı kıtlık sorunu bile henüz çözülmüş değildi. Zira Brundisium'da yapılan görüşmenin ardından Marcus Antonius ile olan ittifakını bozan Sextus Pompeius korsanca faaliyetlerine yeniden başlamıştı. Nitekim onun bu faaliyetleri, Roma'daki barış havasını kısa bir süre içerisinde dağıtacaktı. Açlıkla sınanan Roma halkı, bir an önce Sextus Pompeius ile de bir barış yapılmasını istiyordu. Ancak *triumvir*lerin böyle bir niyeti yoktu. Derhâl savaş hazırlıklarına koyulmuşlar ve gerekli maddî kaynağı sağlamak amacıyla köle sahiplerini ilgilendiren yeni bir vergi çıkarmışlardı. Takındıkları bu saldırgan tavrın ne büyük bir hata olduğunu ise kısa bir süre içerisinde anlayacaklardı. Zira öfkeli halk kitlesinin düzenlediği *triumvir*lik karşıtı gösteriler bir anda isyan boyutlarına gelmişti. Öyle ki göstericiler karşılarına çıkan Gaius Iulius Caesar Octavianus'u taşa tutarak yaralamaktan bile çekinmemişlerdi. Bu isyan, her ne kadar Marcus Antonius'un kent dışındaki birlikleri tarafından bastırılmışsa da sonuç olarak amacına ulaşmıştı. Halkın taleplerine boyun eğen *triumvir*ler, Sextus Pompeius ile uzlaşmanın yollarını aramaya başlamışlardı[454].

---

[452] Liv. *per.* 127. 2; Vell. 2. 76. 3; Plut. *Ant.* 30-31; Tac. *ann.* 1. 10; App. *civ.* 5. 56-65; Cass. Dio 48. 28; Syme 1939, 215-217; Carter 1970, 120-123; Cary - Scullard 1975, 291-292; Keaveney 2007, 50; Lange 2009, 28-29.
[453] Verg. *Ecl.* 4. 8-9: "*Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum / desinet ac toto surget gens aurea mundo...*"
[454] Liv. *per.* 127. 5; Vell. 2. 77. 1; Plut. *Ant.* 32. 1; App. *civ.* 5. 67-68; Cass. Dio 48. 30-31; Oros. 6. 18. 19-20; Tarn - Charlesworth 1934a, 44-45; Huzar 1978, 139-140; Garnsey 1988, 202; 207; Goldsworthy 2014, 158-159.

Sahip olduğu sınırlı güçle *triumvir*lere suikastçılardan çok daha büyük zarar veren Sextus Pompeius, buna rağmen, olası bir savaşta pek de bir şansı olmadığının farkındaydı. Bu yüzden düşmanıyla uzlaşmaya sıcak bakmaktaydı. Ancak kurmaylarından Menas onunla aynı fikirde değildi. Savaş yanlısı olan bu Hellen asıllı azatlı köle, ona, barış yapacaksa bile daha iyi şartlar elde edene kadar saldırılarını durdurmamasını ve ayrıca Philippoi'dan sonra kendisine katılan Lucius Staius Murcus'tan kurtulmasını tavsiye etmişti. Sextus Pompeius, onun tavsiyesini dikkate alıp tuttuğu suikastçılar aracılığıyla Lucius Staius Murcus'u ortadan kaldırdı. Fakat diğer tavsiyesini göz ardı ederek derhâl barış görüşmelerine başladı. Barış için öne sürdüğü şart son derece basitti: Marcus Aemilius Lepidus'un yerine kendisi *triumvir*lik makamına getirilecekti. Ne var ki bu makamın öteki sahiplerinin küçük ortaklarını devre dışı bırakıp aralarına onun gibi güçlü bir ismi kabul etmeleri en net ifadeyle imkânsızdı. Nitekim yapılan görüşme bir sonuca ulaşmadan kapanmıştı. Bununla birlikte aralarındaki diplomatik ilişkiler tamamen kopmuş da değildi. Taraflar, İÖ 39 yılı yazının sonlarına doğru tekrar bir araya geleceklerdi[455]. Campania'daki Misenum Burnu yakınlarında gerçekleşen bu görüşme, uzlaşıyla sonuçlandı. Saldırılarını durdurmayı ve Roma'ya düzenli bir şekilde tahıl sağlamayı kabul eden Sextus Pompeius, karşılık olarak Sicilia, Sardinia ve Corsica'nın yanı sıra Achaea *provincia*sını alacak ve İÖ 33 yılının *consul*larından biri olacaktı. *Triumvir*lerin uzlaşma için verdikleri ödünler, elbette ki, bu kadarıyla sınırlı değildi. Gaius Iulius Caesar suikastına katılanlar hariç geride bırakılan süreçte Sextus Pompeius'a sığınan muhaliflerine haklarını iade edecekler ve ayrıca *proscriptio*da yer alanlara da el konulan servetlerinin dörtte birini geri ödeyeceklerdi. Sextus Pompeius'u bir asi olmaktan çıkarıp yasal bir yönetici konumuna taşıyan ve *triumvir*lik kurumuna da halk nezdinde güven tazeleme fırsatı sunan bu antlaşma, Roma toplumunun tüm kesimlerince coşkuyla karşılanmıştı. Ne var ki bu barış ortamı fazla

[455] Vell. 2. 77. 3; App. *civ.* 5. 70-72; Holmes 1928, 106-107; Osgood 2006, 205-206; Goldsworthy 2014, 159.

uzun soluklu olmayacak, taraflar arasındaki ilişkiler kısa bir süre içerisinde yine eski hâlini alacaktı[456].

Marcus Antonius, Misenum'da yapılan görüşmenin ardından eşi Octavia ile birlikte yaklaşan kışı geçirmek üzere Athenai'a gitti. Ancak İÖ 38 yılı baharında yeniden Italia'ya dönmesi gerekecekti. Zira yokluğunda Sextus Pompeius ile Gaius Iulius Caesar Octavianus arasında yeni bir savaş durumu oluşmaya başlamıştı. Tarafların karşı karşıya gelmelerinin sebebi, Achaea'dan toplanacak olan vergilerin sahipliği hususunda yaşanan bir anlaşmazlıktı. Gaius Iulius Caesar Octavianus'a göre, bu bölgenin yönetimi, vergilerini Marcus Antonius'a göndermesi şartıyla Sextus Pompeius'a verilmişti. Sextus Pompeius ise yaptıkları antlaşmada böyle bir konuya değinilmediğini ileri sürerek bu şartı yerine getirmeyi kabul etmemişti. Çok geçmeden Italia kıyılarında tekrar korsanlık faaliyetleri görülmeye başlanmış, Roma'ya sevk edilen tahılın miktarı önemli ölçüde azalmıştı. Yakalanan korsanlardan elde edilen bilgilere göre bu yaşananların arkasında Sextus Pompeius vardı. Bu iddialar doğru olsun veya olmasın Gaius Iulius Caesar Octavianus'a Sextus Pompeius'u halk önünde açıkça suçlayabilme fırsatı vermişti. Bu suçlamaları kabul etmeyen Sextus Pompeius, buna rağmen, yavaş yavaş savaş hazırlıklarına girişmişti. Bir sonraki hareketi, kendisi adına Sardinia'yı yöneten Menas'ı yanına çağırtmaktı. Fakat Menas, bu çağrıya uymadığı gibi adanın ve emrindeki üç *legio*luk kuvvet ile altmış gemilik filonun yönetimini ona bırakmak yönünde bir teklifle Gaius Iulius Caesar Octavianus'a yanaşmıştı. Gaius Iulius Caesar Octavianus, aralarındaki antlaşmanın Sextus Pompeius tarafından bozulduğu bahanesine dayanarak bu teklifi kabul etmişti. Fakat yine de kendisini ortağının konu hakkındaki görüşünü almak zorunda hissetmiş ve bu yüzden Marcus Antonius'u Brundisium'a davet etmişti. Belirlenen günde buluşma yerine gelmesine

---

[456] Liv. *per*. 127. 5; Vell. 2. 77; Plut. *Ant*. 32; Flor. 2. 18. 4; App. *civ*. 5. 72-74; Cass. Dio 48. 36-38; Auct. *de Vir. Ill*. 84. 3; Oros. 6. 18. 20; Broughton 1952, 387; Huzar 1978, 140; Scullard 2011, 138; Southern 2014, 133-134.

rağmen ortağını burada bulamayan Marcus Antonius, onun gelişini beklemek yerine ardında antlaşmayı bozmamasını tavsiye eden bir mektup bırakıp Brundisium'dan ayrılmıştı. Ne var ki Gaius Iulius Caesar Octavianus onun bu tavsiyesini dikkate almayacak ve başlamış olduğu savaş hazırlıklarını hızlandıracaktı[457].

Gaius Iulius Caesar Octavianus'un belirlediği savaş stratejisi, Sicilia'yı ele geçirerek düşmanını üslerinden mahrum etmekti. Bu yüzden olası bir saldırıya karşı Italia kıyılarına birçok kule diktirmiş ve mevcut donanma gücünü arttırmak amacıyla Roma ve Ravenna'da gemiler inşa ettirmişti. Marcus Vipsanius Agrippa çıkan bir isyanı bastırmak üzere Gallia'da olduğundan donanmanın başına bir önceki yılın *consul*u Gaius Calvisius Sabinus'u atamıştı. Sardinia'dan çağırttığı Menas da kuvvetleriyle birlikte Gaius Calvisius Sabinus'un komutası altında olacaktı. Yapılan plan gereği, bu ikili Etruria'dan; Gaius Iulius Caesar Octavianus ise *legatus*u Lucius Cornificius'un Ravenna'dan getireceği gemilerle buluşacağı Tarentum'dan yelken açarak Sicilia'ya doğru ilerleyecekti. Ancak karşı tarafın hamlesi, bu iki koldan saldırı planının hayata geçirilmesini engelleyecekti. Gaius Iulius Caesar Octavianus'un Messena'ya saldıracağını öngören Sextus Pompeius, düşmanını burada karşılama kararı almıştı. Bununla birlikte Menas ile arasında kişisel bir düşmanlık bulunan kurmayı Menecrates'i de güçlü bir filoyla Gaius Calvisius Sabinus ile Menas'ın üzerine yollamıştı. Bir gece vakti Menecrates'i karşılarında bulan Gaius Calvisius Sabinus ile Menas, hemen Cumae yakınlarındaki bir koya çekilerek burada gecelemişler ve şafakla birlikte de gemilerini kıyıya mümkün olduğunca yakın bir biçimde konuşlandırarak hilal şeklinde bir dizilişle düşman saldırısını beklemeye geçmişlerdi. Bekleyişleri pek uzun sürmeyecek, Menecrates aynı gün içerisinde karşılarında belirecekti. Meydana gelen çarpışma, her ne kadar Gaius Calvisius Sabinus ile Menas'ın yenilgisiyle sonuçlanmışsa da karşı tarafın kazanmış olduğu başarı tam anlamıyla bir zafer

---

[457] Liv. *per*. 128. 1; App. *civ*. 5. 77-79; Cass. Dio 48. 45-46; Oros. 6. 18. 20-21; Huzar 1978, 142; Pelling 2006, 23.

sayılmazdı. Zira Menecrates'in çarpışmada hayatını kaybetmesi üzerine komutayı devralan kurmayı Demochares, düşmanını tamamen imha edebilecek durumda olmasına rağmen ada üzerindeki Gaius Iulius Caesar Octavianus tehdidinden ötürü vakit kaybetmeksizin Sicilia'ya doğru yelken açmıştı[458]. Gaius Iulius Caesar Octavianus, gerçekten de bu sıralarda Messena Boğazı'nda seyreder bir hâldeydi. Hatta biraz cesaretli olabilseydi, bu noktada savaşı zaferle sonuçlandırması işten bile değildi. Kırk gemilik bir filo ile Messena açıklarında dolaşan Sextus Pompeius, beklemediği bir anda kendisinden sayıca üstün bir durumda bulunan Gaius Iulius Caesar Octavianus'u karşısında bulmuştu. Ne var ki Gaius Iulius Caesar Octavianus'un bu karşılaşmaya tepkisi, hareketsiz kalmak olmuştu. Zira takviye güçler gelmeden saldırıya geçmenin gereksiz bir risk olduğunu düşünmekteydi. Kurmaylarının tüm ısrarlarına rağmen kararını değiştirmemişti. Ancak çok geçmeden kaçırdığı fırsatın farkına varacaktı. Cumae'da yaşananları öğrendikten sonra Gaius Calvisius Sabinus ile buluşmak için kuzeye yöneldiği bir sırada Scyllaeum Burnu açıklarında aniden Sextus Pompeius'un saldırısına uğramış ve donanması büyük bir hasar almıştı. Gaius Iulius Caesar Octavianus, bu yenilgi üzerine karaya çıkarak dağlara çekildi. Gaius Calvisius Sabinus da bu arada Cumae'dan sonra elinde kalan gemilerle bölgeye gelmişti. Fakat bu sırada hiç de beklenmedik bir gelişme yaşandı. Ansızın patlak veren bir fırtına sonucunda Gaius Iulius Caesar Octavianus'un donanma gücü ağır bir kayba uğradı. Donanması Messena limanında olduğu için bu fırtınadan etkilenmeyen Sextus Pompeius'un yaşananlar karşısında duyduğu sevinç öyle büyüktü ki kendisinin deniz tanrısı Neptunus'un oğlu (*Neptuni filius*) olduğunu ilan etmişti. Yalnız bu iddialı söylemine rağmen daha fazla ileri gitmeyecek ve Misenum'da yapılan görüşmeden önceki hareket tarzına geri dönecekti[459].

---

[458] App. *civ.* 5. 80-83; Cass. Dio 48. 46. 5; 47. 1; Holmes 1928, 110; Paget 1970, 364-367; Southern 2014, 139.
[459] App. *civ.* 5. 84-90; Cass. Dio 48. 47-48; Carter 1970, 136-137; Paget 1970, 367-369; Goldsworthy 2014, 165.

Gaius Iulius Caesar Octavianus, her ne kadar ağır bir yenilgiye uğramışsa da savaşı sürdürmekte kararlıydı. Bu yüzden dostu Gaius Maecenas'ı desteğini sağlamak üzere Marcus Antonius'a yollamıştı. Gaius Maecenas eğer görevinde başarılı olabilirse, eski savaş planı doğrultusunda hareket edecekti. Fakat olumsuz bir cevapla geri dönerse, *legio*larını ticaret gemilerini kullanarak Sicilia'ya geçirecek ve savaşını karada verecekti. Zira yeni bir donanma inşa etmeye yetecek kadar maddî kaynağı yoktu. Neyse ki Marcus Antonius'un destek sözü vermesi ve bazı dostları ile kentlerin kendi kaynaklarıyla gemi inşasına girişmeleri sayesinde donanma sorunu bir çözüme kavuşmuştu. Yaşadığı deneyim sonucu Sextus Pompeius'un ne derece ciddi bir düşman olduğunu kavrayan Gaius Iulius Caesar Octavianus, hazırlıklarını buna göre yapacaktı. Bir yıldan fazla zaman alacak bu işteki en büyük yardımcısı ise Gallia'da çıkan isyanı başarılı bir şekilde bastırdıktan sonra Roma'ya dönen Marcus Vipsanius Agrippa olacaktı. Yeni gemiler, öncekilerden daha sağlam ve daha yüksek bir şekilde inşa edilmiş ve bunlara taşıyacakları askerlere düşmanlarıyla bir sur üzerindeymişçesine savaşabilme fırsatı sağlayan kuleler eklenmişti. Donanmanın savunma gücü bu şekilde arttırılırken, elbette ki, saldırı gücü de ihmal edilmemişti. İnşa edilen gemiler, Marcus Vipsanius Agrippa tarafından geliştirilen ve *harpax* adı verilen bir silahla donatılmıştı. Gemiye uzun bir halatla bağlanan ve yaklaşık iki metre uzunluğundaki bir tahta parçasının ucuna eklenmiş demir bir yakalama kancasından oluşan bu silah, bir *ballista* tarafından fırlatılarak tutunduğu düşman gemisinin uzaklaşmasına engel olmaktaydı. Bununla birlikte yürütülen savaş hazırlıkları, gemi yapımı ve bunların donatımı ile de sınırlı değildi. Italia kıyılarında bu sıralarda yapılan donanmayı barındıracak büyüklükte bir liman olmadığı için Baiae Körfezi'nin yakınlarındaki Avernus ve Lucrinus gölleri açılan kanallarla hem birbirleriyle hem de denizle birleştirilmiş ve inşa edilen yapıya Iulius Limanı (*Portus Iulius*) adı verilmişti[460]. Anlaşılan o ki bu büyük ölçekli

[460] Strab. 5. 4. 6; Vell. 2. 79. 1-2; Suet. *Aug*. 16. 1; Flor. 2. 18. 5-6; App. *civ*. 5. 92; 106; 118; Cass. Dio 48. 49-51; 49. 1. 2; Holmes 1928, 111-112; Tarn - Charlesworth 1934a, 58; Saddington 2007, 206; Southern 2014, 140-141.

hazırlık sürecinde katedilen ilerleme, Gaius Iulius Caesar Octavianus'un özgüvenini bir hayli arttırmıştı. Zira İÖ 37 yılı baharında verdiği söz gereği üç yüz gemilik donanması ile birlikte Tarentum'a gelen Marcus Antonius'u artık desteğine ihtiyaç olmadığı gerekçesiyle savaş dışı bırakmaya kalkışmıştı. Bu durum, doğal olarak, Marcus Antonius'u öfkelendirmiş ve hatta taraflar yine bir savaşın eşiğine gelmişlerdi. Fakat eşi ve kardeşi arasında yaşananlara seyirci kalamayan Octavia bu noktada devreye girerek onları bir uzlaşma görüşmesi yapmaya ikna etmişti. Tarentum yakınlarında gerçekleşen görüşme, bir antlaşmayla sonuçlanmıştı. Buna göre, Marcus Antonius, donanmasından yüz otuz gemiyi Gaius Iulius Caesar Octavianus'a bırakması karşılığında ondan bini derhâl olmak üzere yirmi bir bin asker alacaktı. Taraflar, ayrıca, beş yıllık görev süresi bu sıralarda sona eren *triumvir*liği beş yıl daha uzatmaya karar vermişlerdi. İkili arasındaki sorunu çözen ve ortaklıklarını yenileyen bu anlaşmanın ardından Marcus Antonius o ana kadar bizzat ilgilenme fırsatı bulamadığı Parth meselesine bir son vermek üzere Syria'ya gidecek, Gaius Iulius Caesar Octavianus ise savaş hazırlıklarına geri dönecekti[461].

Sextus Pompeius'a karşı yürütülen savaş hazırlıkları, İÖ 36 yılının ortalarına doğru sona erdi. Seferin başlangıcı için seçilen İÖ 1 Temmuz 36 gününün gelişiyle birlikte de harekete geçildi. Belirlenen savaş planı, coğrafî açıdan bir üçgeni andıran Sicilia'yı her bir kenarından kuşatmaktı. Bu bağlamda, Gaius Iulius Caesar Octavianus ile Marcus Vipsanius Agrippa, yeni donanma ile birlikte Puteoli'den; İÖ 38 yılı *consul suffectus*u Titus Statilius Taurus, Marcus Antonius'un bıraktığı donanma ile Tarentum'dan; Marcus Aemilius Lepidus ise kendi kuvvetleri ile Africa'dan yelken açarak Sicilia'ya saldıracaktı. Sextus Pompeius'un savaş stratejisinde ise ciddi bir değişiklik yoktu. Donanmasının büyük bir kısmı ile birlikte Messena'da savunma pozisyonu alan Sextus Pompeius, bir *legio*sunu kurmayı Lucius Plinius

---

[461] Tac. *ann.* 1. 10; Plut. *Ant.* 35; App. *civ.* 5. 93-95; Cass. Dio 48. 54; Pelling 2006, 25-26; Goldsworthy 2014, 166.

Rufus'un komutasında adanın batı sahilindeki Lilybaeum'a konuşlandırdıktan ve muhtemel çıkarma noktalarını güvence altına aldıktan sonra düşman saldırısını beklemeye koyulmuştu. Üç koldan ilerleyen düşmanı, İÖ 3 Temmuz 36 günü itibariyle Sicilia açıklarında belirmişse de tam anlamıyla saldırıya geçememişti. Zira bölgede bu sıralarda büyük bir fırtına meydana gelmişti. Marcus Aemilius Lepidus, fırtınada zarar görmesine rağmen, Sicilia'ya ulaşarak Lilybaeum'u kuşatmayı ve civardaki bazı kasabaları almayı başarmıştı. Ne var ki bu şiddetli fırtına sonucu Titus Statilius Taurus'un donanması Tarentum'a geri dönmek zorunda kalmış, Gaius Iulius Caesar Octavianus'un donanmasının bir kısmı da hasara uğramıştı. Yaşanan bu felaket, Gaius Iulius Caesar Octavianus'u savaşı bir sonraki yaza kadar erteleme düşüncesine sevk etmişse de kıtlık ortamının devamında göreceği siyasî zarar sebebiyle bundan hemen vazgeçmişti. Ancak o an için hasarlı donanmasıyla harekete geçmesi mümkün değildi ve bu yüzden gemileri tamir edilesiye kadar savaşa mecburen ara verecekti[462].

Fırtınada hasar gören gemilerin tamiri yaklaşık bir ay kadar bir zaman aldı. Tamir çalışmalarının idaresini kurmaylarına bırakan Gaius Iulius Caesar Octavianus, bu süreci boş geçirmemek adına Italia'nın güneyinde bir gezintiye çıkmıştı. İlk olarak bölgedeki *veteranus* yerleşimlerini ziyaret etmiş ve yaşananlardan dolayı oluşan endişeleri gidermişti. Ardından Tarentum'a yönelmiş ve buradaki donanmayı denetimden geçirmişti. Bir sonraki hareketi ise Italia'nın güneybatı ucundaki Vibo kasabasına geçmek olmuştu. Zira Sicilia'ya yakınlığından ötürü karargâhını burada kurmayı uygun bulmuştu. Bu arada mevcut savaş planını da son duruma göre güncellemişti. Marcus Vipsanius Agrippa, Sicilia'nın kuzey sahillerine yapacağı saldırılarla düşmanı oyalarken, kendisi kurmayları Titus Statilius Taurus ve Marcus Valerius Messalla Corvinus'un yardımlarıyla Messena'nın güneyindeki Tauromenium'u ele geçirecek ve ardından Marcus Aemilius Lepidus ile birleşip Messena'ya ilerleyecekti. Ne var ki planı

---

[462] App. *civ.* 5. 97-99; Cass. Dio 49. 1; Oros. 6. 18. 25; Syme 1939, 231; Weigel 1992, 86-87; Southern 2014, 141.

bir kez daha başarısızlığa uğrayacaktı. Zira onun niyetini öngören ya da bir şekilde öğrenen Sextus Pompeius, etkili bir karşı hamle yapmıştı[463]. Sextus Pompeius'un planı, düşmanının rehavete kapılmasını sağlamak üzerine kuruluydu. Böylelikle onları bir tuzağa çekebilmeyi umuyordu. Bu bağlamda, kurmayı Demochares'i bu sıralarda Sicilia'nın kuzeyindeki Lipara Adaları'nı ele geçiren Marcus Vipsanius Agrippa'ya karşı göndermiş ve ardından kendisi de onun yanına gitmişti. Taraflar, İÖ 36 yılının Ağustos ayının ortalarında Sicilia'daki Mylae Burnu açıklarında karşı karşıya gelmiş ve çarpışma Marcus Vipsanius Agrippa'nın üstünlüğü ile sona ermişti. Çarpışmada beş gemisini kaybeden Marcus Vipsanius Agrippa, karşılığında otuz düşman gemisi batırmıştı. Bununla birlikte Sextus Pompeius donanmasının büyük bir kısmıyla zarar görmeksizin geri çekilmeyi başarmıştı[464]. Bir sonraki hareketi ise doğrudan Tauromenium önlerine gitmek olmuştu. Zira kendisinin yokluğundan faydalanarak rahatça Messena Boğazı'nı aşan ve karaya ayak basan Gaius Iulius Caesar Octavianus, bu kasabanın yakınlarında bir kamp kurmuştu. Düşmanını hiç beklemediği bir anda ve gece karanlığında karşısında bulmuş olması, Gaius Iulius Caesar Octavianus'u hâliyle endişeye sevk etmişti. Düşman donanması ve onlara karadan yardıma gelen birliklerin arasında kalmak, elbette ki, en son isteyeceği şeydi. Bu yüzden şafakla birlikte üç *legio*sunu kurmayı Lucius Cornificius komutasında karada bırakıp ablukanın deniz ayağını kırmak üzere bir saldırı başlatmıştı. Ne var ki meydana gelen deniz çarpışması, Sextus Pompeius'un ezici zaferiyle sonuçlanmıştı. Donanmasının büyük bir kısmını kaybeden Gaius Iulius Caesar Octavianus, canını ancak bir kayıkla kaçarak kurtarabilmişti. Fakat yaşananlar onu fiziksel ve ruhsal açıdan tüketmişti[465].

Gaius Iulius Caesar Octavianus çarpışmanın şokunu üzerinden atar atmaz durumun o kadar da kötü olmadığının farkına vardı. Sonuçta hâlâ savaşın seyrini değiştirmeye yetecek

---

[463] App. *civ.* 5. 99; 103; Tarn - Charlesworth 1934a, 60; Carter 1970, 147; Weigel 1992, 87; Tansey 2007, 884.
[464] Vell. 2. 79. 4; App. *civ.* 5. 105-108; Cass. Dio 49. 2-4; Tarn - Charlesworth 1934a, 60-61; Alston 2015, 177.
[465] Liv. *per.* 129; Vell. 2. 79. 4; App. *civ.* 5. 109-112; Cass. Dio 49. 5; Tansey 2007, 885-886; Southern 2014, 142.

bir donanma ve kara gücüne sahip durumdaydı. Nitekim kısa bir süre sonra kendisine güzel haberler gelecekti. Marcus Vipsanius Agrippa adanın önde gelen liman kentlerinden biri olan Tyndaris'i ele geçirmiş ve hemen ardından iç kesimlere doğru ilerleyerek Lucius Cornificius ile birleşmişti. Tyndaris'in ele geçirilmesi, Gaius Iulius Caesar Octavianus'a Sicilia dâhilinde hayli önemli bir üs kazandırmıştı. Gaius Iulius Caesar Octavianus, bu kazanımından derhâl faydalanacak ve yirmi bir *legio*sunu buradan karaya çıkartacaktı[466]. Açıkça görüleceği üzere, savaşın seyri, denizdeki üstünlüğüne rağmen Sextus Pompeius'un aleyhinde değişmekteydi. Gaius Iulius Caesar Octavianus, elindeki karşı konulamaz kara gücü sayesinde artık adadaki diğer düşman üslerini de ele geçirebilir, Messena'ya giden tahıl sevkıyatını engelleyebilir ve işini açlıkla bitirmek adına Sextus Pompeius'u Messena'da tecrit edebilir bir hâldeydi. Sextus Pompeius'un ise bu ciddi tehdit karşısında yapabilecekleri sınırlıydı. Ya harekât merkezini Sicilia'dan başka bir yere taşıyacak ya da düşmanına karşı kesin bir deniz zaferi kazanacaktı. Sextus Pompeius ikinci şıkkı seçmiş ve Gaius Iulius Caesar Octavianus'u denizde karşısına çıkmaya davet etmişti. Gaius Iulius Caesar Octavianus, her ne kadar henüz bir deniz savaşı kazanamamışsa da Marcus Vipsanius Agrippa'nın amirallik becerilerinin kendisine verdiği güvenle daveti kabul edecekti. Taraflar, İÖ 3 Eylül 36 günü, Mylae Burnu'nun doğusundaki Naulochus mevkii açıklarında karşılaştı. Marcus Vipsanius Agrippa tarafından geliştirilen *harpax* silahı, sonucun belirlenmesinde hayli önemli bir rol oynayacaktı. Gaius Iulius Caesar Octavianus, meydana gelen çarpışmada düşmanına karşı ezici bir zafer elde etmiş, Sextus Pompeius üç yüz gemilik donanmasının çok büyük bir kısmını kaybetmişti. Öyle ki çarpışma sahasından kaçarak doğu *provincia*larına doğru ilerlerken kendisine yalnızca on yedi gemilik küçük bir filo eşlik etmekteydi. Ne var ki kaçmayı başarabilmiş olması, artık Gaius Iulius Caesar Octavianus veya *triumvir*liğin diğer üyeleri için ciddi bir tehdit ya da müttefik unsuru

---

[466] App. *civ.* 5. 115-116; Cass. Dio 49. 7; Tarn - Charlesworth 1934a, 61; Carter 1970, 149; Pelling 2006, 35.

olmaktan çıktığı gerçeğini değiştirmiyordu. Zira uğramış olduğu yenilginin büyüklüğü başka bir yerde eski kudretine kavuşabilmesini imkânsız kılıyor, donanma gücünden yoksun oluşu ise eskisi gibi bağımsız bir siyaset izlemesi bir yana olası iktidar savaşlarına bir müttefik olarak katılma ihtimalini bile ortadan kaldırıyordu[467].

Kazanmış olduğu büyük zaferin ardından Naulochus'ta kalan Gaius Iulius Caesar Octavianus, savaşı resmen bitirmek adına Marcus Vipsanius Agrippa ile Marcus Aemilius Lepidus'u düşmanının zayıf kara gücünün konuşlandığı Messena'yı ele geçirmeye gönderdi. Ne var ki kısa bir süre önce Sextus Pompeius'un çağrısıyla buraya gelen Lucius Plinius Rufus, kenti savunmak yerine askerleriyle birlikte teslim olmaya karar verecekti. Marcus Vipsanius Agrippa, Gaius Iulius Caesar Octavianus'un onayını almadan düşmanın teslimiyetini kabul etmeye yanaşmamıştı. Ancak Marcus Aemilius Lepidus bunu hemen kabul ettiği gibi teslim olan düşman askerlerini de kendi saflarına katmıştı. Zira Philippoi'un ardından *triumvir*ler arasında oluşan dengeyi kendi lehine bozmak ve küçük ortak rolünden çıkmak niyetindeydi. Bu yüzden Sextus Pompeius'un askerlerini kendi gücüne kattıktan sonra daha da ileri giderek Sicilia üzerinde hak iddia etmişti[468]. Gaius Iulius Caesar Octavianus'un bu iddiaya cevabı, ona Sicilia'ya kendisinin bir müttefiki olarak geldiğini hatırlatmak ve fırsatçı tavrından ötürü kınamak olmuştu. Marcus Aemilius Lepidus da bunun üzerine asıl niyetini açığa vurmuştu. Sicilia üzerindeki iddiasından vazgeçmenin yanı sıra Africa'nın yönetimini bırakmaya da hazırdı. Ancak karşılık olarak Philippoi'dan sonra yitirdiği *provincia*ları geri alacaktı. Gaius Iulius Caesar Octavianus, onun bu teklifini öfkeyle karşılamakla birlikte sorunu askerî güç kullanmak yerine diyalog yoluyla çözmeye karar vermişti. Ne var ki konuyu görüşmek üzere

---

[467] Liv. *per*. 129. 1-2; Vell. 2. 79. 5; Suet. *Aug*. 16. 1; Flor. 2. 18. 7-8; App. *civ*. 5. 118-122; Cass. Dio 49. 8-11; 50. 19; Auct. *de Vir. Ill*. 84. 4; Oros. 6. 18. 28-29; Osgood 2006, 299; Gilliver 2008, 144; Alston 2015, 178-180.

[468] Vell. 2. 80. 1-3; Suet. *Aug*. 16. 4; App. *civ*. 5. 122-123; Cass. Dio 49. 11; Oros. 6. 18. 30; Weigel 1992, 88-89.

bizzat Marcus Aemilius Lepidus'un kampına gitmişse de onunla yaptığı görüşmeden olumlu bir sonuç elde edememişti. Henüz yeni büyük bir zafer kazanmış biri olarak, elbette ki, uzlaşı adına ödün vermek ve ortağının isteklerine boyun eğmek gibi bir düşüncesi yoktu. Nitekim bu uğurda yeni bir savaşa girişmeyi bile göze almış durumda bulunuyordu. Ancak süreç bu doğrultuda gelişmeyecekti. Zira Marcus Aemilius Lepidus'un savaş yorgunu askerleri, başka bir iç savaşa taraf olmak yerine komutanlarını terk etmeyi seçmişlerdi. Gaius Iulius Caesar Octavianus, yalnız başına kalan ortağının *triumvirlik* yetkilerini elinden aldı ve bundan böyle sürgünde yaşaması karşılığında canını bağışladı. Bununla birlikte Marcus Aemilius Lepidus sahip olduğu *pontifex maximus* unvanını sürgünde yaşayacak olsa da koruyacaktı[469].

Gaius Iulius Caesar Octavianus, bu sorunu böylelikle çözdükten hemen sonra yeni bir sorun ile karşı karşıya kaldı. Kendilerine Philippoi'da savaşan askerlerle aynı ödüllerin verilmesini ve derhâl terhis edilmeyi isteyen askerleri bir isyan başlatmıştı. Ne var ki Sextus Pompeius'a karşı kazanılan zafer, Gaius Iulius Caesar Octavianus'un gözünde Philippoi kadar büyük değildi. Bu yüzden askerlerinin taleplerini kabul etmeyerek onlarla pazarlığa girişecekti. Elbette ki kendisinden beklenenden az miktarda olsa da onlara ödül dağıtacak ve görev sürelerini tamamlayanlar terhis olacaklardı. Fakat bu işlemlerin gerçekleştirilmesi için Marcus Antonius'un askerlerinin Parthlara karşı verdikleri savaştan dönmelerini beklemek zorundalardı. Öte yandan başka bir iç savaşta daha savaşmayacaklarından emin olabilirlerdi. Zira kazandıkları zaferle birlikte iç savaşlar kesin olarak sona ermişti ve şimdi dileyenler bir süredir tasarladığı Illyria seferi gibi yabancılara karşı düzenlenecek seferlere katılarak büyük zenginlikler elde edebilirlerdi. Ancak askerlerin onun bu sözlerine cevabı, Sicilia zaferinin ödülleri ve onurlarını alana kadar başka bir savaşa katılmayacaklarını belirtmek olmuştu.

---

[469] Liv. *per*. 129. 3; Vell. 2. 80. 3-4; Plut. *Ant*. 55. 1; Tac. *ann*. 1. 2; Suet. *Aug*. 16. 4; App. *civ*. 5. 123-126; Cass. Dio 49. 11-12; Oros. 6. 18. 30-32; Hayne 1974, 62-65; Stone 1983, 13; Weigel 1992, 89-93; Simpson 2006, 630.

Gaius Iulius Caesar Octavianus, her ne kadar şimdiden birçok onur dağıttığını ifade etmişse de askerleri ondan zafer taçları ve mor şeritli giysilerden fazlasını bekliyordu. Askerlerin bu uzlaşmaz tavrı, Gaius Iulius Caesar Octavianus'u doğal olarak kızdırmıştı. Fakat ne kadar kızarsa kızsın sonunda taleplerine boyun eğmek zorunda kalacaktı. Daha önce Mutina ve Philippoi'da da savaşmış yirmi bin askerini derhâl terhis etmişti. Geriye kalan isteklilere ise mümkün olan en kısa süre içerisinde terhis edileceklerine dair söz vermişti. Ayrıca istedikleri gibi ödül olarak adam başı beş yüz *denarius* alacaklardı. Bu arada, elbette ki, kendilerine toprak da dağıtılacaktı. Askerlerini bu şekilde zor da olsa memnun eden Gaius Iulius Caesar Octavianus artık rahatça ele geçirdiği *provincia*larda bir düzen kurmak yönünde çalışmalara başlayabilirdi. İlk iş olarak, muhtemelen askerlerine dağıtmak üzere, Sicilia halkından bin altı yüz *talentum* tutarında bir vergi talep etmişti. Bir sonraki hareketi ise geleneksel ödül ve ceza siyaseti uyarınca gönüllü bir şekilde teslim olanlar hariç geriye kalan Sicilia kentlerini cezalandırmaktı. Son olarak bu işi yürütme görevini ve ayrıca Africa'nın yönetimini Titus Statilius Taurus'a bırakmış ve ardından adadan ayrılmıştı[470].

Naulochus ile birlikte askerî itibarını hiç olmadığı kadar arttıran Gaius Iulius Caesar Octavianus İÖ 36 yılı güzünde Roma'ya döndü. Sosyal statüleri ne olursa olsun Romalıların gözündeki değeri artık eskisine nazaran çok büyüktü. Sonuçta kenti açlık sebebiyle tükenme tehlikesinden kurtarmıştı. Bu yüzden s*enator*lar ve diğer vatandaşlar kente gelişini coşkuyla karşılamışlardı. *Senatus*, şükranlarını belirtmek adına ona birçok onur vermişti. Bu onurların ister hepsini isterse dilediğini alabilirdi. Gaius Iulius Caesar Octavianus, elbette ki, kendisine verilen onurları kabul ederken ölçülü davranacaktı. Kabul ettiği onurlar, defne yapraklı taç takma hakkı, zaferin yıl dönümlerinde törenler yapılması ve bir *ovatio* düzenleme hakkı gibi mütevazı örneklerle sınırlıydı. Öte yandan zaferinin nişanesi olarak *forum*a onu kente girdiği

[470] Vell. 2. 81; App. *civ*. 5. 128-129; Cass. Dio 49. 13-14; Oros. 6. 18. 33; Southern 2014, 143; Alston 2015, 181.

kıyafetlerle betimleyen altından bir heykelinin dikilmesine de izin vermişti. Bu heykelin kaidesine kazınan, "*Uzun süreli karışıklıklardan sonra karada ve denizde barışı yeniden sağladı*," şeklindeki yazıt, Romalıların kendisi hakkındaki mevcut düşüncelerinin özet bir ifadesiydi[471]. Gaius Iulius Caesar Octavianus, hiç kuşkusuz, şahsına gösterilen ilgi ve sevgiden son derece memnun olmalıydı. Fakat elbette ki zaferi tek başına kazanmadığının da farkındaydı. Bundan dolayı amirali Marcus Vipsanius Agrippa'yı özel bir mavi sancak (*vexillum*) ve ilk kez onun için üretilmiş ve savaş gemilerinin pruvaları gibi biçimlendirilmiş altın bir taç (*corona navalis*) ile ödüllendirmişti. Tauromenium önlerinden kaçışında yardımını gördüğü Marcus Valerius Messalla Corvinus'u da bu bağlamda *augur*lar arasına kaydettirmişti[472]. Dostlarına karşı bu değerbilir tavrı, hiç kuşku yok ki, aynı zamanda toplum nezdinde daha fazla itibar kazanmak adına atılmış bir adımdı. Marcus Antonius'un doğudan dönmesiyle birlikte *triumvir*liğin sona erip geleneksel cumhuriyet rejiminin tekrar kurulacağını ilan ederken de şüphesiz aynı amacı güdüyor olmalıydı. Sahip olduğu gücün bu idare tarzıyla olan açık çelişkisi, onun için önemli değildi. Zira Marcus Aemilius Lepidus'un devre dışı bırakılması sonucu şeklen sona eren *triumvir*lik resmen sona erse bile onun devlet yönetimindeki yeri değişmeyecekti. Kaldı ki bu sıralarda gücüne son derece önemli bir yasal dayanak kazanmış durumdaydı. Zaferini onurlandırmak isteyen *Comitia Tributa*, kendisine ömrü boyunca geçerli olmak üzere bir *plebs tribunus*unun dokunulmazlık (*sacrosanctitas*) vasfına sahip olma hakkı tanımıştı. Açıkça görüleceği gibi, Gaius Iulius Caesar Octavianus'un kariyeri, yaklaşık beş yıllık sıkıntılı bir dönemin ardından İÖ 36 yılı itibariyle yeniden yükselişe geçmişti. Bu durum, doğal olarak, Marcus Antonius ile arasındaki güç dengesini

---

[471] App. *civ*. 5. 130: "*ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗΝ ΕΣΤΑΣΙΑΣΜΕΝΗΝ ΕΚ ΠΟΛΛΟΥ ΣΥΝΕΣΤΗΣΕ ΚΑΤΑ ΤΕ ΓΗΝ ΚΑΙ ΘΑΛΑΣΣΑΝ*." Bu noktada hemen belirtmek gerekir ki, Appianos, her ne kadar Hellen dilinde ifade etmişse de, yazıtın orijinali elbette ki Latince olmalıdır. Bu bağlamda, Appianos'un eserinin Latince çevirisindeki, "*PACE POST DIUTURNAS TURBAS TERRA MARIQUE RESTITUTA*," şeklindeki ifadeye de burada yer vermekte yarar vardır. Sözkonusu eserin Latince çevirisi için bkz. Firmin-Didot 1840.

[472] Vell. 2. 81. 3; App. *civ*. 5. 130; Cass. Dio 49. 15-16; Holmes 1928, 119; Carter 1970, 152; Tansey 2007, 887.

de kendi lehine değiştirmişti. Bununla birlikte meydana gelen bu değişim, yalnızca Gaius Iulius Caesar Octavianus'un başarıları sonucu ortaya çıkmamıştı. Zira Marcus Antonius tam da bu sıralarda askerî itibarını arttırmak için giriştiği Parth savaşında çok büyük bir hezimete uğramıştı[473].

Marcus Antonius'un kariyerinin düşüşe geçmesine sebep olan Parth savaşı, İÖ 40 yılında Parthların saldırısıyla başlamıştı. Parth saldırısına önderlik eden isimlerden birinin Romalı olması ise konunun ironik tarafıydı. Gallia'da Gaius Iulius Caesar'ın yanında savaşan fakat iç savaşta onun karşısında yer alan Titus Labienus'un oğlu Quintus Labienus, Philippoi öncesi süreçte suikastçılar tarafından desteğini sağlamak üzere Parth Kralı II. Orodes'e elçi olarak gönderilmişti. Quintus Labienus, her ne kadar görevinde başarı sağlayamamışsa da suikastçıların yenilgisi üzerine Parthia'da kalarak kralın maiyetine girmiş ve bir süre sonra onu Roma'ya savaş açmaya ikna etmişti. Sonuç olarak İÖ 40 yılı başlarında Parth tahtının veliahdı Pacorus ile Quintus Labienus'un komutasındaki güçlü bir Parth ordusu, Euphrates'i aşarak Syria'ya saldırmıştı. Marcus Antonius adına Syria'yı yöneten Lucius Decidius Saxa, bu beklenmedik saldırıya karşı koyamamış ve Kilikia'ya çekilmek zorunda kalmıştı. Pacorus ile Quintus Labienus da bunun üzerine güçlerini bölmeye karar vermişlerdi. Belirlenen plana göre, Pacorus Syria ile ilgilenecek, Quintus Labienus ise Kilikia'ya yönelecekti. Pacorus, bu bağlamda, Tyrus kenti hariç tüm bir Syria'yı ve ayrıca Iudaea'yı da ele geçirmeyi başarmıştı. Quintus Labienus ise yalnızca Lucius Decidius Saxa'yı ortadan kaldırıp Kilikia'ya hâkim olmakla kalmamış, istilası aynı zamanda Ionia'ya kadar uzanmıştı. Marcus Antonius'un tepkisizliği sebebiyle bu topraklar bir yıldan fazla bir süre Parth hâkimiyetinde kalmaya devam etmişti. Ancak İÖ 39 yılı yazı itibariyle bu durum değişecekti[474].

---

[473] App. *civ*. 5. 132; Cass. Dio 49. 15. 6; Oros. 6. 18. 34; Bauman 1981, 173; Mackay 2009, 345; Alston 2015, 181.
[474] Liv. *per*. 127. 1; Plut. *Ant*. 28. 1; 30. 1; Flor. 2. 19. 4; App. *Syr*. 51; *civ*. 5. 10; 65; Cass. Dio 48. 24-26; Ampel. 31. 4; Iust. 42. 4. 7; Fest. 18. 1; Holmes 1928, 121; Carter 1970, 118-119; Bivar 2006, 57; Curran 2007, 44-47.

Marcus Antonius, Brundisium'da yaptığı antlaşmanın ardından Athenai'a giderken, en yetenekli generali Publius Ventidius Bassus'u da kaybedilen bu toprakları yeniden ele geçirmeye yollamıştı. Quintus Labienus da bu gelişme üzerine Asia'yı boşaltmak zorunda kalmış ve Pacorus ile birleşmek amacıyla Syria'ya doğru yola çıkmıştı. Ne var ki bu girişim Publius Ventidius Bassus tarafından başarıyla önlenmişti. Publius Ventidius Bassus, Kilikia Pylai'da (Kilikia Geçitleri) gerçekleştirdiği saldırı sonucu düşmanını mağlup etmiş ve hatta ordusunun komutasını bırakarak çarpışma sahasından kaçan Quintus Labienus'u da hemen yakalatıp idam ettirmişti[475]. Quintus Labienus'u ortadan kaldırarak savaşa epey hızlı bir giriş yapan Publius Ventidius Bassus, bu başarısının ardından vakit kaybetmeksizin Syria'ya doğru ilerlemeye başlamışsa da Amanikai Pylai'dayken (Amanos Geçitleri) bir süreliğine durmak zorunda kalmıştı. Zira yenilginin ardından geri çekilmeyi başaran Parth birlikleri, generalleri Phranapates'in komutasında düşmanlarını karşılamak için burada pozisyon almışlardı. Fakat Phranapates'in gücü, zorlu düşmanına karşı koymaya yetmemişti. Nitekim meydana gelen çarpışmayı hayatıyla birlikte kaybetmiş ve böylelikle Syria yolu Publius Ventidius Bassus'a tamamen açık bir hâle gelmişti. Syria'daki Parth gücünün komutanı Pacorus, anlaşılan o ki, bu yaşananlar sonucu korkuya kapılmıştı. Zira Publius Ventidius Bassus'u karşılamak yerine ordusunu Euphrates'in ötesine çekerek işgal ettiği toprakları boşaltmıştı. Bununla birlikte Romalılar ile savaşma fikrinden vazgeçmiş değildi. İÖ 38 yılı baharında Euphrates'i aşarak yeniden Syria'ya girecekti[476].

Publius Ventidius Bassus, *legio*ları bu sıralarda Kappadokia'daki ordugâhlarında olduğundan istila haberini endişeyle karşılamıştı. Parthlar fazla ilerlemeden dağınık gücünü toparlayabilmesi için zamana ihtiyacı vardı. Bu noktada çareyi harekât planıyla ilgili yanlış

---

[475] Liv. *per*. 127. 4; Frontin. *strat*. 2. 5. 36; Plut. *Ant*. 33. 4; Cass. Dio 48. 39-40; Bivar 2006, 57; Curran 2007, 51.
[476] Frontin. *strat*. 2. 5. 37; Plut. *Ant*. 33. 4; Cass. Dio 48. 41. 1-4; Bivar 2006, 57-58; Dando-Collins 2007, 35-36.

bilgiler yaymakta bulmuştu. Nitekim düşmanı planını bu yanlış bilgilere göre kurmuş ve bu durum istilanın yavaşlamasına sebep olmuştu. Publius Ventidius Bassus da bu arada gücünü toparlayabilmiş ve daha sonra Antiokheia'nın kuzeydoğusundaki Gindarus Dağı eteklerine çektiği düşmanını kesin bir şekilde mağlup etmişti. Öyle ki Pacorus burada yalnız çarpışmayı değil, aynı zamanda hayatını da kaybetmişti. Parth ordusundan geriye kalan askerler, başsız kaldıkları için etrafa dağılmışlardı. Bir kısmı Euphrates'i aşarken, bir kısmı Kommagene'nin Parth yanlısı kralı I. Antiokhos'a sığınmıştı[477]. Publius Ventidius Bassus da bunun üzerine yönünü Kommagene'ye çevirmişti. Ardından bu krallığın başkenti Samosata'yı kuşatmaya geçmişti. Uzun süreli bir kuşatmaya dayanamayacağının farkında olan I. Antiokhos, bundan dolayı düşmanına bin *talentum*luk bir haraç önererek barış sağlamaya çalışmıştı. Ne var ki Publius Ventidius Bassus, Marcus Antonius'un onayını almadan böyle bir barış yapmaya yanaşmamıştı. Nitekim kurmayının kazanmış olduğu büyük başarıların gölgesinde kalmak istemeyen Marcus Antonius onun barış yapmasına izin vermemişti. İÖ 38 yılındaki kısa süreli Brundisium seyahatinden sonra da bizzat Samosata'ya gelmişti. İlk iş olarak Publius Ventidius Bassus'u hakkı olan *triumphus* kutlamasını düzenlemek üzere Roma'ya yollamış ve ardından kuşatmanın idaresini üzerine almıştı. Ancak I. Antiokhos'un inatçı direnişini aşamadığı için kurmayına önerilen miktar yerine üç yüz *talentum* karşılığında kralla bir barış yapmak zorunda kalmıştı. Bununla birlikte uğramış olduğu bu başarısızlık onu doğuda bir zafer kazanma düşüncesinden vazgeçirmiş değildi. Yalnız Gaius Iulius Caesar Octavianus'a verdiği yardım sözü sebebiyle bu düşüncesini bir süreliğine ertelemesi gerekmişti. Fakat bu durum onu bu yönde hazırlıklar yapmaktan alıkoymamıştı. Kurmaylarından Gaius Sosius'u kendisinin yokluğunda Iudaea'yı tekrar ele geçirmek ve Syria ile Kilikia'yı yönetmekle ve bir diğer kurmayı Publius Canidius Crassus'u da planladığı seferi güvence altına almak adına

---

[477] Strab. 16. 2. 8; Frontin. *strat*. 1. 1. 6; 2. 2. 5; Plut. *Ant*. 34. 1; Tac. *hist*. 5. 9; Flor. 2. 19. 5-7; Cass. Dio 49. 19-20; Iust. 42. 4. 8-10; Fest. 18. 2; Tarn - Charlesworth 1934a, 50; Carter 1970, 132; Goldsworthy 2010, 287.

Caucasus Dağları'nda yaşayan kabilelere boyun eğdirmekle görevlendirdikten sonra verdiği söz gereği Italia'ya doğru yola çıkmıştı[478].

Marcus Antonius'un Italia seyahati, daha önce de değinildiği üzere, beklediğinin aksine son derece kısa sürecek ve Tarentum'da yaptığı antlaşmanın ardından yola çıkıp İÖ 37 güzünde yeniden Syria'ya gelecekti. Ancak bu kısa süre, doğudaki kurmaylarının kendilerine verilen görevleri başarıyla tamamlamalarına yetmişti. Gaius Sosius, istila sürecinde Parthlar tarafından Iudaea Krallığı'nın başına getirilen Antigonos'u ortadan kaldırmış ve tahta Roma yanlısı Herodes'i çıkarmıştı. Publius Canidius Crassus da dağlı kabileleri yenilgiye uğratmış ve bu kabilelerin liderlerinin yanı sıra Armenia Kralı II. Artavasdes'i de planlanan seferde Roma'dan taraf olmaya zorlamıştı[479]. Kurmaylarının bu başarıları ile birlikte ardını ve sefer güzergâhını güvence altına alan Marcus Antonius, böylece savaş için hazır bir hâle gelmişti. Ancak bu başarıların Publius Ventidius Bassus'un Gindarus zaferi kadar önemli olmadığı da bir gerçekti. Gindarus'ta prens Pacorus'u öldüren Publius Ventidius Bassus, bu sayede aynı zamanda Parth siyasetinin de dengelerini sarsmıştı. Zira oğlunun ölümüyle birlikte derin bir üzüntü yaşayan II. Orodes, bundan dolayı, tahtını bir diğer oğlu Phraates'e bırakmış ve IV. Phraates olarak tahta çıkan bu ismin iktidarını sağlamlaştırma çabaları sebebiyle Parthia'da siyasî cinayetler yaşanmıştı. IV. Phraates, bu bağlamda, ilk olarak babasının yanı sıra tahtta hak iddia edebilecek diğer erkek kardeşlerinin de ölüm emrini vermişti. Bu cinayetler, daha sonra birçok Parth soylusunu da içerecek şekilde genişletilmişti. IV. Phraates, anlaşılan o ki, iktidarını sağlamlaştırmaya yönelik bu hamlesinin taşıdığı potansiyel tehlikenin farkına varamamıştı. Hâlbuki bu kanlı sürecin sonunda Roma gibi ciddi bir düşman karşısında tam

---

[478] Ioseph. *Ant. Iud.* 14. 439-447; *Bell. Iud.* 1. 321-322; Plut. *Ant.* 34. 2-4; Cass. Dio 49. 20-22; Oros. 16. 18. 23; Huzar 1978, 174-175; Dando-Collins 2007, 39-44; Southern 2007, 183-184; Goldsworthy 2010, 288-289.
[479] Strab. 11. 3. 5; Liv. *per.* 128. 3; Ioseph. *Ant. Iud.* 14. 451-488; *Bell. Iud.* 1. 327-357; Plut. *Ant.* 34. 6; Tac. *hist.* 5. 9; Cass. Dio 49. 22; 24; Holmes 1928, 122-123; Syme 1939, 224; Pelling 2006, 28; Alston 2015, 185.

bir sadakatle etrafında toplanılabilecek bir lider figürü olmaktan çıktığı açıktı. Parthlar, şimdi Romalıları bir işgal gücü olarak değil, bir tiranın zalimliğine son verecek kurtarıcılar olarak karşılayabilirlerdi. Başka bir deyişle, Publius Ventidius Bassus, farkında olmadan Marcus Antonius'a kolay bir zafer elde etme fırsatı vermişti[480]. Nitekim sonraki süreç bu doğrultuda bir seyir almıştı. IV. Phraates'in elinden kurtulabilen Parth soyluları, önderleri Monaeses ile birlikte Marcus Antonius'a sığınmışlardı. Marcus Antonius, bu sığınmacılara büyük bir saygı göstermiş ve önderlerine Parth tahtını vadetmişti. Ayrıca iyi niyetinin bir göstergesi olarak Syria'daki Arethusa, Larissa ve Hierapolis kentlerinin yönetimini savaş sonunda geri almak üzere Monaeses'e vermişti. Marcus Antonius'un Parth soylularıyla yakınlaşması, elbette, IV. Phraates'in gözünden kaçmamış ve bu noktada yaptığı hatanın farkına varmıştı. Bu yüzden elçileri aracılığıyla cömert sözler verdiği Monaeses'i barış içerisinde Parthia'ya geri dönmeye çağırmıştı. Marcus Antonius, bunun üzerine, incelik göstererek Monaeses'in gitmesine izin vermiş ve ayrıca ondan Carrhae'da Parthların eline geçen Roma sancaklarını iade etmesi karşılığında Parthia ile barış yapmaya hazır olduğunu krala bildirmesini istemişti. Ne var ki bu sözlerinde hiç de samimi değildi. IV. Phraates teklifine ne cevap verirse versin planladığı savaşı başlatacaktı. Krala barış teklifi sunarken tüm niyeti, onu rahatlatmak ve beklemediği bir anda kendisine saldırmaktı[481].

IV. Phraates'in sancakları geri vermeyi kabul etmemesi ile birlikte aradığı savaş bahanesine sahip olan Marcus Antonius, İÖ 36 yılı baharında harekete geçmişti. Bu seferde müttefik kuvvetlerinin de katılımlarıyla mevcudu yüz bine ulaşacak bir ordu kendisine eşlik edecekti. Marcus Antonius, harekât planını Carrhae tecrübesinin ışığında kurgulamıştı. Buna göre, Parthia'ya Marcus Licinius Crassus gibi çölden değil, II. Artavasdes'in Carrhae öncesi

---

[480] Plut. *Crass.* 33. 5; *Ant.* 37. 1; Cass. Dio 49. 23. 2-4; Iust. 42. 4. 11-16; 5. 1-2; Carter 1970, 133; Bivar 2006, 58.
[481] Plut. *Ant.* 37. 1-3; Cass. Dio 49. 23-24; Holmes 1928, 123-124; Debevoise 1938, 122-123; Huzar 1978, 176.

süreçte de önerdiği gibi Armenia üzerinden saldıracaktı. Bu yüzden ilk aşamada Zeugma'dan Euphrates'i geçerek kuzeye doğru ilerlemişti. Melitene'yi geride bıraktıktan sonra da doğuya yönelmiş ve Carana yakınlarında müttefiki II. Artavasdes ile birleşmişti. II. Artavasdes, bu noktada ona öncelikle Parth yanlısı Media Atropatene ülkesinin başkenti olan Phraaspa'ya saldırılmasına yönelik bir öneri sunmuştu. Zira Media Atropatene Kralı I. Artavasdes bu sıralarda Parthların yanında bulunuyordu ve bu durum istilanın sonraki aşamaları için bir üs olarak kullanılabilecek bu kentin ele geçirilmesini zahmetsiz kılıyordu[482]. II. Artavasdes'in önerisi, Marcus Antonius'un aklına yatmıştı. Bu yüzden derhâl Phraaspa'ya doğru yürüyüşe başlamıştı. Bu bağlamda bir süre daha doğu yönünde ilerlemiş ve Ararat Dağı'nı geçtikten sonra güneye inerek Phraaspa önlerine gelmişti. Geride bıraktığı yol, her ne kadar uzunsa da o bu mesafeyi son derece hızlı katetmişti. Zira ordusunun ağırlıkları ile kuşatma araçlarını kurmayı Oppius Statianus'un komutasındaki iki *legio* ve II. Artavasdes'in koruması altında daha sonra yanına getirilmek üzere arkasında bırakmıştı. Ancak hız kazanmaya yönelik bu hareketinin bedeli epey ağır olacaktı. IV. Phraates, geride kalan bu kolun varlığını öğrenmiş ve süvarilerini hemen harekete geçirmişti. Phraaspa yakınlarına erişmişken bir anda etrafı Parth süvarileri tarafından sarılan ve II. Artavasdes'in ülkesine doğru kaçmaya başlamasıyla birlikte tek başına kalan Oppius Statianus, bunun üzerine, derhâl Marcus Antonius'a yardım çağrısı göndermişti. Marcus Antonius, bu çağrıyı alır almaz kuşatma hazırlıklarını bir kenara bırakıp kurmayını kurtarmak adına yola çıkmıştı. Ne var ki Parthlar o yetişene kadar taşınan yükü ve iki *legio*luk koruma gücünü imha etmeyi başarmışlardı. Anlaşılacağı üzere bu baskın sonucu hazırlık aşamasındaki kuşatma zahmetsiz olma vasfını kaybetmişti. Bununla birlikte Marcus Antonius gerekli araçları yitirmiş olmasına rağmen kuşatmayı sürdürecekti[483].

---

[482] Vell. 2. 82. 1; Plut. *Ant*. 37. 3; Cass. Dio 49. 25; Debevoise 1938, 124-125; Bivar 2006, 59; Southern 2007, 192.
[483] Liv. *per*. 130. 1; Vell. 2. 82. 2; Plut. *Ant*. 38; Cass. Dio 49. 25-26; Pelling 2006, 33; Dando-Collins 2007, 51-53.

Marcus Antonius, her ne kadar kuşatmaya devam etme kararı almışsa da kuşkusuz, başarılı olabilmesi için uzun bir müddet çaba göstermesi gerektiğinin farkındaydı. Sonuçta kereste kaynakları yetersiz olan bir bölgede yitirilen kuşatma araçlarının tastamam yeniden yapılması imkânsızdı ve bu durum her hâlükârda kuşatmanın uzamasına sebep olacaktı. Aslına bakılacak olursa, bu şartlar altında Marcus Antonius'un kentin açlık sebebiyle teslim olmasını beklemek dışında yapabileceği pek fazla bir şey yoktu. Fakat anlaşılan o ki, Marcus Antonius, değişik kuşatma tekniklerine başvurarak süreci bir nebze olsun kısaltabileceğini ummuştu. Zira askerlerine surların yakınına toprak yığarak bir tepe meydana getirmelerini emretmiş ve kaynakların elverdiği ölçüde mancınık gibi kuşatma araçları inşa ettirmişti. Ne var ki bu hamleleri epey vakit geçmiş olmasına rağmen herhangi bir sonuç vermemişti. Kenti savunan Medler, son derece kararlı bir direniş ortaya koymuşlardı. Her ne kadar bir meydan savaşından kaçınmışsalar da Parthlar da ara ara kendilerini göstererek müttefiklerine yeteri kadar yardımcı olmuşlardı. Kuşatmanın uzaması hâliyle Roma ordusunun yiyecek stoklarını eritmişti. Fakat tüm bu olumsuzluklara rağmen Marcus Antonius hâlâ amacından vazgeçmiş değildi[484]. Zira kuşatmanın başarısızlığını kabul edip geri çekilmesinin askerlerinin nezdinde itibarını yitirmesine sebep olacağını düşünüyordu. Bununla birlikte mevcut kıtlık ortamında kuşatmaya devam etmesinin önünde sonunda askerleri arasında bir isyanın başlamasına yol açacağını da görebiliyordu. Neyse ki olası bir isyandan endişelenen tek isim kendisi değildi. Süreç her ne kadar kendi lehinde bir seyir almışsa da IV. Phraates de eğer düşmanı inatla kuşatmayı sürdürürse kendi askerleri tarafından terk edilebileceğini düşünmekteydi. Bundan dolayı Marcus Antonius'a barış içerisinde geri çekilebileceğine dair bir güvence sunmuştu. Barış için ilk adımın karşı taraftan gelmesiyle birlikte rahatlayan Marcus Antonius da bunun üzerine hemen dönüş hazırlıklarına koyulmuştu. Aldığı bir tavsiye uyarınca Phraaspa'ya

---

[484] Plut. *Ant*. 39-40; Cass. Dio 49. 26-27; Holmes 1928, 126; Debevoise 1938, 126-127; Southern 2007, 192.

gelirken kullandığı ovalık yoldan değil, dağlık yoldan geri dönecekti. Ancak Parthlara karşı duyduğu haklı güvensizliği simgeleyen bu hamlesi pek de bir şey değiştirmeyecekti. Roma ordusu, yaklaşık bir aylık bir yolculuğun ardından Armenia'ya ulaştığında Parth süvarisinin saldırıları, olumsuz hava koşulları, kıtlık ve hastalık gibi etkenler sebebiyle mevcudunun üçte birlik kısmını yitirmiş durumdaydı. Marcus Antonius, her ne kadar savaş meydanında onun gibi bir bozguna uğramamışsa da verdiği kayıplar Marcus Licinius Crassus'tan fazlaydı[485].

Daha önce de değinildiği üzere, Marcus Antonius'un yaşamış olduğu felaket, Gaius Iulius Caesar Octavianus'un zaferiyle aşağı yukarı aynı zamana rastlamıştı. Marcus Antonius artık rakibine karşı hiç olmadığı kadar zayıftı. Fakat Gaius Iulius Caesar Octavianus onun bu zayıflığını kullanmakta acele etmeyecekti. Zira bu sıralarda tüm ilgisini planladığı Illyria seferine vermişti. Uzun yıllardır devam eden iç savaş ortamı sonucunda bu *provincia*daki Roma hâkimiyeti sarsılmış, Illyrialı kabileler geleneksel yağma ve korsanlık faaliyetlerine yeniden başlamışlardı. Italia üzerindeki Sextus Pompeius tehdidini ortadan kaldıran Gaius Iulius Caesar Octavianus, şimdi bu sorunu da çözerek başarısını taçlandırmak arzusundaydı. Nitekim hazırlıklarını tamamladıktan sonra İÖ 35 yılı baharında harekete geçti. Kurmayları Aquileia kolonisinin doğusuna doğru yönelerek Emona'ya kadar olan bölgeyi itaat altına alırken, o Illyria kabilelerinden biri olan Iapydler ile savaşmak üzere güneydoğu yönünde ilerleyerek Senia'ya geldi. Burada kendisine Sicilia'dan takviye kuvvetler getiren donanması ile buluştu. Daha sonra da tekrar güneydoğu yönünde ilerlemeye koyuldu. Iapydlerin deniz ve dağlar arasında yer alan Monetium, Avendo ve Arupium kalelerini herhangi bir direniş görmeksizin zapt etti ve ardından da Arupium'un kuzeydoğusuna yönelerek dağlık araziye girdi. Ne var ki ilerleyişinin bu aşaması, bir öncekine nazaran hayli zor geçecekti. Dağlık

---

[485] Liv. *per.* 130. 1; Vell. 2. 82. 2-3; Plut. *Ant.* 40-51; Flor. 2. 20. 4-10; Cass. Dio 49. 27-31; Iust. 42. 5. 3; Eutr. 7. 6. 2; Fest. 18. 3; Auct. *de Vir. Ill.* 85. 4; Oros. 6. 19. 1; Carter 1970, 160; Huzar 1978, 178-180; Bivar 2006, 60.

bölgede yaşayan Iapydler son ana kadar savaşmakta kararlılardı. Öyle ki Gaius Iulius Caesar Octavianus'u yavaşlatmak adına ilerlediği yolu kestikleri ağaçlarla tıkamışlar ve bölgenin iç kesimlerinde de bir pusu kurmuşlardı. Ancak temkinli bir şekilde hareket eden Gaius Iulius Caesar Octavianus, saldırıyı boşa çıkarmasını bildi ve hatta yakınlardaki Terponus kalesini de zapt etti. Düşmanının başlıca kalesi olan Metulum ise bir sonraki hedefiydi. Her ne kadar zorlu bir kuşatma süreci yaşadıysa da sonuç olarak Metulum'u da ele geçirmeyi başardı. Iapydlere karşı olan savaşı, böylelikle, kesin bir zaferle noktalandı[486]. Bununla birlikte Gaius Iulius Caesar Octavianus henüz bölgeden ayrılmayı düşünmüyordu. Zira Pannonia'daki Siscia kentini de ele geçirerek olası bir Dacia seferinde kullanabileceği bir üsse sahip olmak istiyordu. Bu yüzden Metulum'dan hemen sonra kuzeydoğu yönünde yürüyüşe geçti. Yolu üzerindeki köyleri ateşe verirken, anlaşılan o ki, Siscialıları korkutmayı ve onları bir barışa zorlamayı düşünmekteydi. Nitekim kente iyice yaklaşması üzerine Siscialılar barış için ne istediğini öğrenmek üzere ona bir heyet yollamışlardı. Gaius Iulius Caesar Octavianus'un bu elçilik heyetine cevabı, kendisine rehine göndermeleri ve kentlerine bir Roma garnizonunun yerleştirilmesini kabul etmeleri olacaktı. Bu talepler, Siscia'nın önde gelenleri tarafından makul bulunduysa da kent halkının çoğunluğu kolayca boyun eğmek yerine son ana kadar savaşmak istiyordu. Nitekim sonuç halkın istediği gibi oldu. Gaius Iulius Caesar Octavianus, taleplerinin reddedilmesi üzerine kenti kuşattı ve yaklaşık bir aylık bir çabanın ardından ele geçirmeyi başardı. Bu başarısının sonrasında da burada bir garnizon bırakıp Roma'ya doğru yola çıktı[487].

Gaius Iulius Caesar Octavianus, Siscialıların isyan ettiğine yönelik bir haber alması üzerine İÖ 34 yılı baharında yeniden bölgeye gelecekti. Fakat buradaki garnizonun komutanı

---

[486] Strab. 4. 6. 10; Liv. *per*. 131. 2; App. *Illyr*. 18-21; Cass. Dio 49. 35; Dzino 2010, 109; Šašel Kos 2018, 41-42.
[487] App. *Illyr*. 22-24; Cass. Dio 49. 36-38; Holmes 1928, 132-133; Dzino 2010, 109-111; Šašel Kos 2018, 42-43.

Fufius Geminus, bu isyan hareketini çoktan ezmişti. Kurmayı her ne kadar ona yapılacak bir iş bırakmamışsa da Gaius Iulius Caesar Octavianus yine de bölgede kalacaktı. Zira bir diğer Illyria kabilesi olan Delmatlar ile savaşmak arzusundaydı. Nitekim Delmatlar, bunu öğrenir öğrenmez, Versus isimli önderlerinin etrafında birleşerek Liburnia'daki Promona kentini ele geçirmişlerdi. Amaçları burada bir savunma savaşı vermekti[488]. Yaşanan bu gelişme üzerine yönünü buraya çeviren Gaius Iulius Caesar Octavianus, harekâtına Promona'nın etrafındaki tepeleri düşman unsurlarından arındırmakla başladı ve ardından kenti kuşattı. Bu arada kente yardıma gelen bir başka Delmat komutanı Testimus'un bu girişimini de engellemeyi başardı. Ardından saldırıya geçerek kısa süre içerisinde kenti zapt etti. Delmatlar bu saldırı sonucu yalnız kalelerini değil, aynı zamanda önderleri Versus'u da kaybetmişlerdi. Bununla birlikte henüz teslim olmak gibi bir düşünceleri bulunmamaktaydı. Bu kez Testimus'un önderliği etrafında toplanacaklardı. Fakat bu durum süreci uzatmak dışında bir şey değiştirmeyecekti. Promona'dan sonra Delmatia'nın içlerine dalan Gaius Iulius Caesar Octavianus, Synodium kasabasını da ele geçirecek ve ardından düşmanının son bir direniş sergileyeceği Setovia'ya yönelecekti. Ancak bu aşamada ister istemez yavaşlayacaktı. Zira kayalık bir arazi üzerine kurulu olan bu kaleyi kuşatma teknikleri kullanarak alamayacağı için düşmanının açlık sebebiyle teslim olmasını beklemek zorundaydı. Öyle ki kış aylarına gelinmiş olmasına rağmen herhangi bir sonuç elde edememiş, o da bunun üzerine kuşatmanın idaresini Titus Statilius Taurus'a devredip Roma'ya gitmişti. Zira daha önce kararlaştırıldığı üzere İÖ 33 yılı *consul*luklarından birini üstleneceği için yeni yılın ilk günü yapılacak olan törene katılması gerekmekteydi. Bununla beraber hem Roma'da hem de *consul*luk makamında çok da fazla durmayacaktı. Törenden birkaç saat sonra görevinden istifa ederek yerini Lucius Autronius Paetus'a bırakacak ve derhâl Setovia'ya doğru yola çıkacaktı. Setovia'daki direnişçiler onun

[488] App. *Illyr*. 24-25; Cass. Dio 49. 38; Tarn - Charlesworth 1934b, 86; Dzino 2010, 111; Šašel Kos 2018, 43-44.

yokluğunda tükenme noktasına gelmişlerdi. Nitekim dönüşünden kısa bir süre sonra teslim olmaya karar vereceklerdi. Gaius Iulius Caesar Octavianus, bölgede yaşanan karışık dönem sırasında ele geçirdikleri Roma sancaklarını iade etmenin yanı sıra geçmiş yılların vergisini de ödemeleri karşılığında Delmatları bağışladı ve böylelikle İÖ 35 yılında başladığı Illyria seferini kesin bir zaferle noktaladı. Roma, onun önderliğinde açılan bu sefer sonucunda bölgede sarsılan hâkimiyetini yeniden sağlamış, ayrıca burada yeni topraklar da kazanmış durumdaydı[489].

Gaius Iulius Caesar Octavianus, Illyria seferinde kazandığı zafer ile birlikte artık askerî açıdan kendisini kanıtlamış bulunmaktaydı. Öte yandan bu zaferi bir dış düşmana karşı kazanmış olması, toplum nezdindeki saygınlığını da bir kat daha arttırmıştı. Öyle ki *Senatus* zaferinden dolayı kendisine *triumphus* düzenleme hakkı vermişti. Ancak Gaius Iulius Caesar Octavianus, bu onuru kabul etmekle birlikte, töreni düzenlemeyi ileri bir tarihe erteleyecekti. Anlaşılan o ki kariyerinin bu aşamasında, her Romalı siyasetçinin hayali olan ve düzenleyen isme büyük bir prestij sağlayan bu törene artık pek de ihtiyaç duymuyordu. Sonuçta onun konumundaki biri için ismini ölümsüz kılmak adına daha etkili yollar mevcuttu[490]. Nitekim Gaius Iulius Caesar Octavianus Illyria sonrası süreçte kendisini imar faaliyetlerine vermişti. Bu faaliyetlerde dostu Marcus Vipsanius Agrippa'dan büyük destek görecekti. Gaius Iulius Caesar Octavianus, bu doğrultuda, Gnaeus Octavius'un İÖ 167 yılında Campus Martius'un güneyine yaptırdığı *Porticus Octavia*'yı onartmıştı. Marcus Vipsanius Agrippa ise Quintus Marcius Rex'in İÖ 140 yılında kente kazandırdığı *Aqua Marcia*'yı tamir ettirmenin yanı sıra *Aqua Iulia* ismiyle bilinecek olan yeni bir su kemeri yaptırmıştı. Marcus Vipsanius Agrippa, ayrıca, İÖ 33 yılı için *aedilis*lik görevini üstlenmiş ve Gaius Iulius Caesar Octavianus ile

---

[489] Strab. 7. 5. 5; Liv. *per*. 132. 1; Vell. 2. 78. 2; Suet. *Aug*. 20. 1; 21. 1; App. *Illyr*. 25-28; Cass. Dio 49. 38; Ampel. 47. 7; Vulić 1934, 167; Gruen 2006, 173-174; Dzino 2010, 112-113; Southern 2014, 149; Šašel Kos 2018, 44.
[490] Liv. *per*. 133. 2; Suet. *Aug*. 22; App. *Illyr*. 28; Cass. Dio 51. 21. 5; Holmes 1928, 135-136; Alston 2015, 188.

birlikte kamu yararına önemli işler gerçekleştirmişti. Bu bağlamda, kamu binaları ve yollar elden geçirilmiş; kanalizasyonlar temizletilmiş; halka gıda, kıyafet ve para desteği verilmiş; hamam ve berberlik hizmetleri bir yıl boyunca ücretsiz hâle getirilmişti. Beklenileceği üzere, bu icraatlar sonucunda halkın Gaius Iulius Caesar Octavianus'a yönelik sevgisi iyice artmıştı. Askerî ve siyasî gücünün zirve noktasına ulaşan Gaius Iulius Caesar Octavianus artık rakibi Marcus Antonius'la karşılaşmaya tamamen hazırdı. Marcus Antonius ise geride bırakılan bu süreçte zayıf durumunu düzeltememişti. Hatta bu süreçteki eylemleriyle toplum nezdindeki saygınlığına daha da zarar vermişti[491].

Parth seferinde uğramış olduğu hezimetin ardından Aleksandreia'ya geçen Marcus Antonius, sarsılan askerî prestijini doğuda bir zafer kazanarak tekrar sağlamak niyetindeydi. Fakat yeni bir Parth seferi için yeterli güce sahip olmadığından başarısızlığının sebebi olarak gördüğü II. Artavasdes'i cezalandırmak amacıyla Armenia üzerine yürümeye karar vermişti. Bu arada doğudaki siyasî pozisyonlarda bir değişiklik yaşanmış, Media Atropatene Kralı I. Artavasdes ile IV. Phraates'in arası açılmıştı. Parth tehdidinden çekinen I. Artavasdes, bu yüzden Marcus Antonius'a elçi göndererek ona bir ittifak teklifi yapmıştı. Marcus Antonius, planladığı seferde kendisine bir yardımcı kazanmak adına bu teklifi derhâl kabul etmişti. Ne var ki bu sıralarda yaşanan bir gelişme üzerine seferini ertelemesi gerekmişti[492]. Naulochus sonrası az sayıdaki kuvvetiyle Küçük Asia'ya geçen Sextus Pompeius, Gaius Iulius Caesar Octavianus'a karşı bir ittifak yapmak için Marcus Antonius'a bir heyet yollamıştı. Bununla birlikte Parth seferinde yaşananları duyar duymaz kendisini garanti altına almak adına IV. Phraates ile temas kurmak üzere gizlice bir heyet daha yola çıkarmıştı. Fakat Parthia'ya giden heyet yolda fark edilmiş ve yakalanarak Marcus Antonius'un huzuruna getirilmişti. Heyetten

---

[491] Aug. *RG*. 19. 1; Strab. 5. 3. 8; Plin. 36. 104; 121; Frontin. *aqu*. 1. 9-10; 2. 98; Suet. *Aug*. 42. 1; App. *Illy*r. 28; Cass. Dio 49. 42-43; Platner 1929, 23-25; 426; Richardson Jr. 1992, 17; 317; Goldsworthy 2014, 179-180.
[492] Plut. *Ant*. 52; Cass. Dio 49. 33; Holmes 1928, 129; Debevoise 1938, 132; Huzar 1978, 180; Bivar 2006, 64-65.

Sextus Pompeius'un bu girişimini öğrenen Marcus Antonius, bunun üzerine kurmayı Marcus Titius'u derhâl onu etkisiz hâle getirmekle görevlendirmişti. Küçük Asia'da kendisine paralı askerler toplayan Sextus Pompeius, Marcus Antonius'un güçlerine karşı olan savaşına birkaç çarpışma kazanarak başlamıştı. Fakat Marcus Titius, çok geçmeden, Galatia Kralı Amyntas'ın da yardımıyla Phrygia'daki Midaeion kentinde onu esir almayı başarmıştı. Sextus Pompeius, İÖ 35 yılı yazında Marcus Antonius'un emriyle idam edilmişti. Sextus Pompeius sorununu bu şekilde çözen Marcus Antonius, böylelikle tüm ilgisini Armenia seferine verebilir bir hâle gelmişti[493].

Anlaşılan o ki Marcus Antonius Armenia'ya karşı zahmetsiz bir zafer kazanmak arzusundaydı. Zira II. Artavasdes'i görünürde dostça bir davetle ama gerçekte onu öldürtmek üzere Aleksandreia'ya çağırtmıştı. Ne var ki Marcus Antonius'un niyetinden kuşkulanan II. Artavasdes bu daveti geri çevirmişti. Bununla birlikte Marcus Antonius zahmetsiz bir zafer kazanma fikrinden hâlâ vazgeçmiş değildi ve bundan dolayı II. Artavasdes'e VII. Kleopatra Philopator'dan olma oğlu Aleksandros Helios ile kızlarından birini evlendirmek istediğini belirterek çağrısını yinelemişti. Fakat II. Artavasdes bu cazip teklife rağmen Aleksandreia'ya gitmeye ikna olmamıştı. Marcus Antonius da bunun üzerine beraberindeki ordusuyla İÖ 34 yılı baharında Armenia'ya doğru yola çıkmıştı. Yalnız bu noktada hemen ifade etmek gerekir ki yola çıkarken Armenia'ya karşı resmen savaş ilan etmemişti. İlerleyişini yeni bir Parth seferine çıkmış gibi sürdürmekteydi. Büyük bir olasılıkla İÖ 36 yılındaki güzergâhı kullanan Marcus Antonius, çok geçmeden, Armenia'nın başkenti Artaxata'nın yakınlarına ulaşmıştı. Ardından yine dostça bir davetle II. Artavasdes'i kampına çağırtmıştı. II. Artavasdes, bu kez çağrıya olumlu bir yanıt vermişti. Ancak Roma kampına girer girmez bir krala yaraşır gümüş

---

[493] Strab. 3. 2. 2; Liv. *per.* 131. 1; Vell. 2. 79. 5; 87. 2; Flor. 2. 18. 8-9; App. *civ.* 5. 133-144; Cass. Dio 49. 17-18; Eutr. 7. 6; Auct. *de Vir. Ill.* 84. 4; Oros. 6. 19. 2; Pelling 2006, 37-38; Southern 2007, 196-197; Kaya 2016, 144.

zincirlere vurularak esir edilmişti. Armenialı asiller, bu gelişme üzerine, kralın oğlu Artaxes'i tahta çıkarmışlardı. Ne var ki Marcus Antonius ile müttefiki I. Artavasdes'in arasında kalan Artaxes, ülkesinde barınamayarak Parthia'ya sığınmak zorunda kalmıştı. Marcus Antonius, böylelikle, istediği gibi zahmetsiz bir şekilde Armenia'yı ele geçirmişti. Daha sonra burada bir garnizon bırakıp esir aldığı II. Artavasdes yanında olduğu hâlde Aleksandreia'ya dönmek üzere bölgeyi terk etmişti[494].

Marcus Antonius, Aleksandreia'ya döndükten sonra ilk iş olarak II. Artavasdes'in halka teşhir edildiği bir *triumphus* töreni kutlamıştı. Bu hareketi, Roma kamuoyu için çok büyük bir skandaldı. Öncelikle, *Senatus*'un onayını almak gereği hissetmeden böyle bir tören kutlayarak yasaları çiğnemişti. Ancak daha da önemlisi, bu hareketiyle Roma'nın en prestijli askerî törenini Roma kentinden başka bir yerde sergilemiş oluyordu ki bu kesinlikle kabul edilemezdi. Bu tören, normalde, Iuppiter Capitolinus Tapınağı'nda yani Roma'nın en büyük tanrısının huzurunda son bulurdu. Ne var ki Marcus Antonius'un son durağı, VII. Kleopatra Philopator'un huzuru olmuştu[495]. Marcus Antonius'un VII. Kleopatra Philopator'u bu şekilde onurlandırmasının altında elbette ki ona karşı beslediği hislerden daha fazlası yatmaktaydı. VII. Kleopatra Philopator ile arasındaki ilişkiyi bir süre önce evlilikle taçlandıran Marcus Antonius, Parth seferinde verdiği ağır kayıpların ardından onun askerî ve malî gücünden faydalanabilmek amacıyla VII. Kleopatra Philopator'a siyasî açıdan da bağlanmıştı. Bununla birlikte yasal eşi Octavia'dan da henüz boşanmış değildi. Ancak İÖ 35 yılı baharında Gaius Iulius Caesar Octavianus'un izniyle kendisine iki bin askerin yanı sıra birçok hediye getiren Octavia'ya askerleri ve hediyeleri alıp ona hemen Roma'ya geri dönmesini emrederek büyük bir saygısızlık göstermişti. Gaius Iulius Caesar Octavianus, anlaşılan o ki, kız kardeşine bu

---

[494] Liv. *per*. 131. 3; Vell. 2. 82. 3; Ioseph. *Ant. Iud*. 15. 104; *Bell. Iud*. 1. 363; Plut. *Ant*. 50. 4; Tac. *ann*. 2. 3; App. *civ*. 5. 145; Cass. Dio 49. 39-40; Oros. 6. 19. 3; Debevoise 1938, 133-134; Bivar 2006, 65; Goldsworthy 2010, 329.
[495] Strab. 11. 14. 15; Plut. *Ant*. 50. 4; Cass. Dio 49. 40; Syme 1939, 270; Huzar 1978, 182; Beard 2009, 267-269.

izni verirken onun saygısızlığa uğrayacağını ve böylelikle kendisine iyi bir savaş bahanesi sağlayacağını hesaplamıştı. Ne var ki Romalılar tarafından erdemli bir kadın olarak nitelenen Octavia'nın bunu doğrularcasına bir harekette bulunması ile birlikte hesapları karışmıştı. Bir iç savaşa sebep olmak istemeyen Octavia, bundan dolayı, maruz kaldığı saygısızlığı içine atıp Gaius Iulius Caesar Octavianus'un aksi yöndeki isteğine rağmen kocasının kendisinden olmayan çocuklarıyla birlikte yaşadığı Roma'daki evini terk etmemişti. Yalnız Octavia'nın bu hareketi, yine de Gaius Iulius Caesar Octavianus'un işine gelmişti. Zira tüm bu yaşananlar Roma halkında Marcus Antonius'a karşı bir nefret duygusunun uyanmasına yol açmıştı. Bu nefret duygusu, Marcus Antonius'un Aleksandreia'daki *triumphus* kutlaması ve kutlamanın hemen sonrasında yaptıkları duyulduğu vakit iyice artacaktı[496].

Marcus Antonius skandal *triumphus*uyla aynı gün içerisinde bir başka skandal tören daha düzenlemişti. Bu törenin içeriği, Romalılar için yalnız bir önceki gibi gücendirici değil, aynı zamanda tedirgin ediciydi. Zira Marcus Antonius bu törende VII. Kleopatra Philopator ve çocukları lehine son derece cömert bağışlarda bulunmuştu. Bu bağışlar, Roma'nın toprak bütünlüğünü açık bir şekilde tehdit ediyordu. Marcus Antonius, bu bağlamda, VII. Kleopatra Philopator'a *Kralların Kraliçesi* (*βασιλίδα βασιλέων* = *Reginam Regum*) unvanı bahşetmiş ve Koile Syria ile Cyprus'u onun hükümdarlık sahasına eklemişti. Öte yandan VII. Kleopatra Philopator'un Gaius Iulius Caesar'dan olma oğlu Ptolemaios Kaisarion'u da *Kralların Kralı* (*βασιλέα βασιλέων* = *Regem Regum*) unvanıyla annesinin tahtına ortak tayin etmişti. Elbette ki kraliçe ile kendisinin ilişkisinden doğan çocuklar da onun cömertliğinden paylarına düşeni almışlardı. Marcus Antonius, buna göre, kızı Kleopatra Selene'ye Cyrenaica'yı; küçük oğlu Ptolemaios Philadelphos'a Syria, Phoenicia ve Kilikia'yı; büyük oğlu Aleksandros Helios'a ise Armenia, Media ve Parthia'yı kapsayan birer krallık bağışlamıştı. Aleksandros Helios'un

---

[496] Plut. *Ant*. 53-54; App. *civ*. 5. 138; Cass. Dio 49. 33. 3-4; Tarn - Charlesworth 1934b, 76-77; Alston 2015, 195.

payına düşen Media ve Parthia'nın Roma'dan bağımsız birer devlet olması, görünen o ki, Marcus Antonius için pek de önemli değildi. Muhtemelen, oğlu bir süre önce I. Artavasdes'in kızı Iotapa ile nişanlanmış olduğundan Media tahtının önünde sonunda ona geçeceğini ve Parthia'yı da sonraki süreçte kendisinin ele geçireceğini düşünerek onu bu bölgelerin kralı ilan etmişti[497].

Aleksandreia Bağışları adıyla bilinecek olan bu olay, Marcus Antonius'un Roma ile olan bağlarının kopma noktasına gelişinin açık bir ifadesiydi. Batıdaki gücünü ortağı lehine yitiren Marcus Antonius, bu durumunu dengelemek için, her ne kadar kendisinin güdümünde olacaksa da artık doğuda Roma'ya rakip bir krallık kurmayı bile göze alabilmekteydi. Fakat elbette ki bu icraatını Roma'ya öyle kolay bir şekilde kabul ettiremeyeceğinin de farkında olmalıydı. Nitekim bir yandan yaptığı düzenlemelerin onaylanması adına *Senatus* nezdinde girişimlerde bulunurken diğer yandan da savaş hazırlıklarına başlamıştı. İÖ 33 yılı baharında I. Artavasdes ile gerçekleştirdiği görüşme, bu yönde attığı adımların ilkiydi. Bu görüşme sonucu Gaius Iulius Caesar Octavianus'a karşı yapılacak savaşta kralın desteğini elde etmiş ve müstakbel gelini Iotapa'yı da güvence olarak yanına alıp karargâhını kuracağı Ephesos'a geçmişti. Fakat bu ittifak, I. Artavasdes'i sonraki süreçte zor bir duruma sokacaktı. Roma'nın iç savaşa yoğunlaşmasını fırsat bilen Parthlar, bir süre sonra I. Artavasdes'i esir etmeyi ve Artaxes'i tekrar Armenia'nın başına getirmeyi başaracaklardı[498].

İÖ 36 ve 33 yılları arasında yaşananlar, görüldüğü üzere, Philippoi'un ardından olgunlaşmaya başlayan savaş durumunu son noktasına getirmişti. Artık Gaius Iulius Caesar Octavianus ile Marcus Antonius'un daha önce birçok kez yaptıkları gibi diyalog yoluyla aralarındaki sorunları çözmesi mümkün değildi. Geride bırakılan bu yaklaşık on yıllık süreci

---

[497] Liv. *per*. 131. 3; Plut. *Ant*. 54. 3-6; Cass. Dio 49. 41; Johnson 1978, 496; Hölbl 2001, 244; Mackay 2009, 352.
[498] Plut. *Ant*. 56. 1; Cass. Dio 49. 44; Tarn - Charlesworth 1934b, 79; Debevoise 1938, 134-135; Bivar 2006, 65.

son derece iyi değerlendiren Gaius Iulius Caesar Octavianus, elbette ki, Marcus Antonius'un gücü bu kadar zayıflamışken ona saldırmaktan kaçınmayacaktı. Büyük bir askerî tecrübeye sahip olan Marcus Antonius'un da tüm zayıflığına rağmen Mutina sonrasında yaptığı gibi bir mucize daha ortaya koyarak bu yeni savaştan galip çıkması pekâlâ olasıydı. Bununla birlikte taraflar henüz birbirlerine karşı harekete geçecek durumda değillerdi. Zira her ikisi de askerî hazırlık sürecine başlamadan önce Roma kamuoyunu kendisinin haklı olduğuna inandırmak istemekteydi. Sextus Pompeius'u yenilgiye uğrattıktan sonra iç savaşların sona erdiğini ilan eden Gaius Iulius Caesar Octavianus, doğal olarak, kendisini bu yeni iç savaşın gerekliliğini açıklamak zorunda hissediyordu. Parth seferinin ardından Roma dünyasından uzaklaşan Marcus Antonius ise kendisini bu yola sevk edenin Gaius Iulius Caesar Octavianus olduğunu öne sürerek eylemlerini haklı çıkarabileceğini umuyordu. Nitekim onu Sicilia'yı kendisi ile paylaşmamak, söz verdiği yirmi bin askeri kendisine yollamamak, yardım için gönderdiği gemileri alıkoymak, Marcus Aemilius Lepidus'u haksız bir şekilde devre dışı bırakmak ve Italia'daki toprak dağıtımında kendi askerlerini kayırmak gibi şeylerle suçlayarak bu yöndeki çalışmalarına başlamıştı. Fakat bunlara karşılık olarak Marcus Antonius'un doğudaki kralca davranışlarına ve yaptığı bağışlara dikkat çeken Gaius Iulius Caesar Octavianus, ayrıca onun da onursuzca ele geçirdiği Armenia'yı kendisi ile paylaşmadığını, savaş sonrası kaçmasına izin verdiği Sextus Pompeius'u onun ortadan kaldırdığını ve Marcus Aemilius Lepidus'u da görevini kötüye kullandığı için devre dışı bıraktığını belirterek şahsına yönelik suçlamaları savuşturmayı başarmıştı. Bu karşılıklı ağır suçlamalardan da açıkça anlaşılacağı üzere, Roma siyasetinde tansiyon giderek yükselmekteydi ve *triumvir*lik kurumunun yasal görev süresi de tam da bu sıralarda sona ermişti. Başka bir deyişle, İÖ 33 yılı sonu itibariyle taraflar için savaş artık kaçınılmaz bir hâle gelmişti[499].

---

[499] Plut. *Ant*. 55; Cass. Dio 50. 1; Holmes 1928, 138-139; Scott 1933, 38-39; Huzar 1978, 200; Alston 2015, 199.

Her ne kadar hâlâ *proconsul*luk yetkilerine sahipse de *triumvir*liğin sona ermesiyle beraber Gaius Iulius Caesar Octavianus gücünün yasal dayanağını kaybetmişti. Aynı durum Marcus Antonius için de geçerli olmakla birlikte VII. Kleopatra Philopator faktörü sayesinde onun bundan Gaius Iulius Caesar Octavianus kadar etkilenmeyeceği de bir gerçekti. Üstelik Marcus Antonius'un dolaylı da olsa hâlâ devlet yönetimine etki etme olanağı vardı. Zira İÖ 32 yılı *consul*ları olan Gnaeus Domitius Ahenobarbus ile Gaius Sosius'un her ikisi de Marcus Antonius yanlısıydı. Bununla birlikte Philippoi öncesi süreçte suikastçıların yanında yer alan Gnaeus Domitius Ahenobarbus, savaş sonrasında birçok sıkıntı yaşadığı için bu yeni süreçte temkinli bir siyaset izleme eğilimindeydi. Ancak Gaius Sosius kendisini temkinli olmaya itecek böyle bir yaşanmışlığa sahip değildi. Bundan dolayı göreve gelir gelmez Gaius Iulius Caesar Octavianus'a karşı açıkça siyasî saldırılara başlayacaktı. Ne var ki Gaius Iulius Caesar Octavianus kısa süre içerisinde bunları savuşturmayı başaracaktı. Marcus Antonius, Gaius Sosius'a hitaben bir mektup kaleme alarak ondan Armenia zaferini duyurmasını ve ayrıca Aleksandreia Bağışları'nı da *Senatus*'a onaylatmasını istemişti. Fakat *Senatus*'un bu bağışları onaylamayacağının farkında olan ve gündeme gelmesiyle birlikte konudan haberdar olacak halkın buna göstereceği tepkiden korkan Gaius Sosius, onun bu isteğini yerine getirmemişti. Gaius Iulius Caesar Octavianus'un tam da bu noktada bu skandal bağışların halka açık bir şekilde yayınlanmasına yönelik baskı yapmaya başlaması, Gaius Sosius'un durumunu iyice zora sokmuştu. Gaius Sosius her ne kadar bağışların yayınlanmasını engellemeyi başarmışsa da karşılığında Armenia zaferinin görmezden gelinmesine razı olmuştu. Gaius Iulius Caesar Octavianus, daha sonra, Gaius Sosius'u hataya sürüklemek umuduyla bir süreliğine Roma'yı terk etmişti. Nitekim süreç tam da umduğu gibi gelişmişti[500]. Gaius Sosius, İÖ 1 Şubat 32 tarihli *Senatus* oturumunda Marcus Antonius'u öven ve Gaius Iulius Caesar Octavianus'u

[500] Cass. Dio 49. 41. 4-5; 50. 2.1-3; Holmes 1928, 140-141; Carter 1970, 185-186; Southern 2014, 157-158.

eleştiren bir konuşma yapmıştı. Ayrıca tam olarak ne için olduğunu bilinmemekle birlikte *Senatus*'tan Gaius Iulius Caesar Octavianus aleyhinde bir karar çıkarmaya çalışmıştı. Her ne kadar *plebs tribunus*u Marcus Nonius Balbus bu girişimi engellemişse de harekete geçmek için bahane arayan Gaius Iulius Caesar Octavianus bunu önemsememişti. Öyle ki oturumdan birkaç gün sonra konuyla bizzat ilgilenmek üzere Roma'ya gelmişti[501]. Bu bağlamda yaptığı ilk hamle *Senatus*'u derhâl toplantıya çağırmaktı. O an itibariyle yasal olarak böyle bir yetkisi bulunmuyorsa da sahip olduğu otorite sebebiyle *senator*ların tümü ister istemez bu çağrıya uymak zorunda kalmıştı. Gaius Iulius Caesar Octavianus, anlaşılan o ki, bir gövde gösterisi sergilemek niyetindeydi. Zira toplanılan yerin etrafı silahlı adamları tarafından çevrilmiş ve makam koltuğu gücüne vurgu yapmak amacıyla *consul* koltuklarının arasına yerleştirilmişti. Düzenlenen oturum, Gaius Iulius Caesar Octavianus'un Marcus Antonius ve Gaius Sosius'a yönelik ağır konuşmasının hemen ardından dağıtılmıştı. Gaius Sosius da dâhil olmak üzere hiç kimse onun söylediklerine ses çıkaramamıştı. Bu oturum sonucunda Gaius Iulius Caesar Octavianus'un ciddiyetinin farkına varan Gnaeus Domitius Ahenobarbus ile Gaius Sosius, endişelenerek Marcus Antonius'a katılmak amacıyla Roma'yı terk etmişlerdi. Üç yüz kadar *senator* da bu yolculukta kendilerine eşlik edecekti. İçinde bulunulan bu hassas dönemde toplum nezdinde itibar kaybetmek istemeyen Gaius Iulius Caesar Octavianus, bu yüzden, karşıtlarının Roma'yı terk etmelerine engel olmamış ve hatta dileyenlere de gitme serbestliği tanımıştı. Anlaşılacağı üzere, bu olay sonucunda Roma siyasetinin rakip iki tarafı, mekânsal olarak da tamamen birbirlerinden ayrılmışlardı[502].

Görünürde yasal bir makama sahip değilse de gerçekte Roma dünyasının batısının tek hâkimi olan Gaius Iulius Caesar Octavianus, karşıtlarının kentten ayrılmalarıyla birlikte

---

[501] Cass. Dio 50. 2. 3; Tarn - Charlesworth 1934b, 95; Broughton 1952, 418; Huzar 1978, 206; Lange 2009, 61.
[502] Suet. *Aug*. 17. 2; Cass. Dio 50. 2. 5-7; Holmes 1928, 141-142, Osgood 2006, 352; Southern 2007, 212-213.

doğunun hâkimi Marcus Antonius'a karşı rahatça propaganda yapma fırsatına erişmişti. Öyle ki çok geçmeden *Senatus*'ta ona yönelik sert bir söylev daha verecekti. İçeriği bilinmeyen bu söylev, anlaşılan o ki, Marcus Antonius'u bir hayli kızdırmıştı. Zira bunu duyar duymaz Octavia'yı boşamış ve onu evinden çıkarttırmıştı[503]. Octavia'nın görmüş olduğu bu muamele, doğal olarak, halkın tepkisini çekmişti. Ancak bundan daha da önemlisi, Marcus Antonius onu boşayarak yakın çevresini de rahatsız etmişti. Nitekim kurmaylarından Lucius Munatius Plancus ile Marcus Titius, bu hareketinden sonra onu terk edip Roma'ya gelerek Gaius Iulius Caesar Octavianus'a katılmışlardı. Marcus Antonius'un sırlarına vakıf olan bu iki isim, Gaius Iulius Caesar Octavianus'un epey işine yarayacaktı. Yeni dostlarından Marcus Antonius'un Roma'daki Vesta rahibelerine emanet ettiği vasiyetinin içeriğini öğrenen Gaius Iulius Caesar Octavianus, son derece güçlü bir propaganda aracına sahip olmanın verdiği heyecanla derhâl rahibelerden bu evrakı talep etmişti. Rahibeler, her ne kadar onun isteğine karşı gelmişseler de bu aşamada dinî hassasiyetleri bir kenara bırakan Gaius Iulius Caesar Octavianus evrakı zorla ele geçirmişti. Ardından rakibinin vasiyetini önce *Senatus*'ta, sonra da *forum*da bizzat okumuştu. Roma halkı, duydukları karşısında tam anlamıyla şok olmuştu. Marcus Antonius, vasiyetinde Ptolemaios Kaisarion'un gerçekten Gaius Iulius Caesar'ın oğlu olduğuna şahitlik etmiş ve kraliçeden olma çocuklarını yasal mirasçıları olarak belirleyerek onlara çok büyük hediyeler vermişti. Öte yandan Roma'da ölse bile naaşının Aleksandreia'ya gönderilmesini ve kraliçenin yanına gömülmeyi vasiyet etmişti. Hiç kimse vasiyette yazılanlara mantıklı bir açıklama bulamamıştı. VII. Kleopatra Philopator tarafından büyülenen Marcus Antonius'un onu Roma'nın başına kraliçe yapacağına yönelik söylentilere inananların sayısı günden güne artmaktaydı. Diğer bir ifadeyle, Gaius Iulius Caesar Octavianus bu vasiyet sayesinde tepki çekmeden bir iç savaş başlatabilme imkânına erişmişti. Romalılar artık ufukta beliren savaşı

---

[503] Liv. *per.* 132. 2; Plut. *Ant.* 57. 2-3; Cass. Dio 50. 3. 2; Eutr. 7. 6; Oros. 6. 19. 4; Malal. 219; Mackay 2009, 354.

bir iç savaş olarak değil, Roma dünyasını barbar doğu tehdidinden kurtarmak için verilmesi gereken bir savaş olarak görmekteydi[504].

Senatus vasiyetin açığa çıkmasının hemen ardından daha önce Gaius Iulius Caesar Octavianus ile birlikte İÖ 31 yılı *consul*luğuna gelmesi kararlaştırılan Marcus Antonius'u bu görevden azletti. Ancak bu yaptırımdan öteye de geçmedi. Zira Roma toplumunu doğu - batı çekişmesine odaklı tutmak isteyen Gaius Iulius Caesar Octavianus, bundan dolayı, Marcus Antonius'u resmen *hostis* ilan etmekten kaçınmıştı. Yakında başlayacak olan savaş, gerçekte Marcus Antonius'a karşı yapılacaksa da görünürdeki hedefte Aigyptos vardı[505]. Gaius Iulius Caesar Octavianus'un doğu - batı çekişmesine verdiği önem, hâkim olduğu coğrafyada tam bir desteğe sahip olmak adına halkın vatanseverlik duygularını uyandırmak düşüncesinden kaynaklanıyordu. Nitekim bir sonraki hamlesi de bu kaygı doğrultusunda olmuştu. Gaius Iulius Caesar Octavianus, savaş hazırlıklarına geçmeden tüm bir Italia'yı yeminle kendisinin önderliğine bağlamıştı. Bu yemin, elbette ki, batıdaki diğer *provincia*lardan da alınacaktı[506]. Halkı bu şekilde kendi davasına ortak eden Gaius Iulius Caesar Octavianus, böylelikle, savaş hazırlıklarına hız verebilir bir hâle gelmişti. Bu yöndeki ilk hareketi, savaş için gerekli olan maddî kaynağı sağlamak amacıyla vatandaşlardan gelirlerinin dörtte birini, azatlılardan ise sekizde birini vergi olarak talep etmekti. Fakat bu talebiyle yükümlüleri hayli kızdırmıştı. Öyle ki bir süreliğine Italia çapında ortaya çıkan karışıklıklarla uğraşmak zorunda kalacaktı. Çok geçmeden bir isyana dönüşen bu olaylar, ancak askerî güç kullanılarak bastırılabilmişti. Sorunu zor da olsa böylelikle bir çözüme kavuşturan Gaius Iulius Caesar Octavianus, İÖ 32 yılı sonu itibariyle artık savaş için tamamen hazır bir hâldeydi[507].

---

[504] Vell. 2. 83; Plut. *Ant*. 58; Suet. *Aug*. 17. 1; Cass. Dio 50. 3; 4. 1-2; Crook 1957, 36; Southern 2007, 213-214.
[505] Cass. Dio 50. 4. 3; Tarn - Charlesworth 1934b, 98; Huzar 1978, 208; Lange 2009, 64; Mackay 2009, 355-356.
[506] Aug. *RG*. 25. 2; Suet. *Aug*. 17. 2; Cary - Scullard 1975, 296; Osgood 2006, 357-358; Goldsworthy 2014, 188.
[507] Plut. *Ant*. 58. 1; Cass. Dio 50. 10. 4-5; Holmes 1928, 145; Tarn - Charlesworth 1934b, 98; Southern 2014, 160.

Gaius Iulius Caesar Octavianus, her ne kadar pek fazla etkilenmemişse de Italia'da yaşanan karışıklıklar, aslına bakılacak olursa, onu büyük bir tehlikeyle baş başa bırakmıştı. Zira Marcus Antonius eğer onun bu zor durumunda saldırıya geçseydi, savaşı bu ilk aşamada bir zaferle sonuçlandırması çok kuvvetli bir olasılıktı. Hiç kuşkusuz, Marcus Antonius da bu durumun bilincindeydi. Fakat Italia'nın limanları Gaius Iulius Caesar Octavianus'un askerleri tarafından korunduğu için ordusunu kolay bir şekilde karaya çıkarması mümkün değildi ve muhtemelen bu yüzden daha önceden belirlediği savaş planını sürdürmeye karar vermişti[508]. Marcus Antonius'un savaş planı, Hellas'a geçip düşmanı üzerine gelesiye kadar beklemede kalmaktı. Karargâhını bu plan doğrultusunda Peloponnesos'un kuzeyindeki Patrai kentinde kuran Marcus Antonius, on dokuz *legio*sunu Korkyra Adası'ndan Tainaron Burnu'na uzanan bir hat boyunca sıraladıktan ve yaklaşık beş yüz gemilik donanmasının büyük bir kısmını Ambrakia Körfezi'nde konuşlandırdıktan sonra düşmanını beklemeye başlamıştı[509]. Nitekim Gaius Iulius Caesar Octavianus, İÖ 32 yılının sonlarına doğru onun bekleyişine son vermek üzere harekete geçecekti. Ne var ki bu sıralarda yaşanan bir gelişme tarafların karşılaşmasını bir süreliğine erteleyecekti. Brundisium'dan yelken açıp Ionium Denizi'ni aşan Gaius Iulius Caesar Octavianus, Korkyra açıklarındayken bir fırtınaya yakalanmıştı. O da bunun üzerine havalar düzelene kadar harekâtını erteleme kararı almıştı[510]. Ancak anlaşılan o ki bu süreçte planlarını değiştirmişti. Zira İÖ 31 yılı baharına gelindiğinde bizzat harekete geçmek yerine Marcus Vipsanius Agrippa'yı bir filoyla bölgeye göndermişti. Marcus Vipsanius Agrippa'nın görevi, o gelesiye kadar bölge sahillerine saldırılarda bulunmaktı. Fakat Marcus Vipsanius Agrippa bunun da ötesine geçerek Marcus Antonius'un ikmal merkezi olan Peloponnesos'un güneybatı ucundaki Methone kasabasını zapt etmeyi başaracaktı[511]. Onun bu başarısı, Gaius

---

[508] Plut. *Ant*. 58. 2; Cass. Dio 50. 9. 1-2; Tarn - Charlesworth 1934b, 101; Syme 1939, 294; Mackay 2009, 357.
[509] Plut. *Ant*. 61. 1; Cass. Dio 50. 9. 3; Holmes 1928, 145-147; Southern 2007, 215-216; Sheppard 2009, 54-56.
[510] Cass. Dio 50. 11. 1; Carter 1970, 204; Pelling 1988, 270; Mackay 2009, 357-358; McDonnell-Staff 2011, 30.
[511] Strab. 8. 4. 3; Cass. Dio 50. 11. 3-4; Oros. 6. 19. 6; Osgood 2006, 372; Mackay 2009, 358; Alston 2015, 202.

Iulius Caesar Octavianus'u derhâl bölgeye gitmeye teşvik etmişti. Sekiz *legio*luk kuvvetini taşıyan iki yüz elli gemilik donanmasıyla yelken açan Gaius Iulius Caesar Octavianus, bu kez bir sorun yaşamadan Korkyra'ya erişecek ve burayı ele geçirecekti. Gaius Iulius Caesar Octavianus, bu savunmasız adayı ele geçirmesinin ardından Epeiros'da karaya çıktı ve güney yönünde ilerlemeye başladı. İlerleyişi, Ambrakia Körfezi'nin ağzındaki dar boğazın kuzey tarafında yer alan tepelik bir arazide sonlanacaktı. Düşmanının bu mevkide kamp kurması, Marcus Antonius'u epey endişelendirmişti. Bu yüzden hemen harekete geçip boğazın güney tarafını oluşturan Aktion Burnu'nda mevzilenecekti. Ancak donanmasının güvenliğini temin etmek maksatlı bu hareketiyle birlikte savaşın bütününü tehlikeye atmıştı. Zira yokluğundan faydalanan Marcus Vipsanius Agrippa, Patrai ile Aktion'un karşısındaki Leukas Adası'nı ele geçirmeyi başarmış ve böylece onu bulunduğu yerde sıkıştırmıştı[512]. Roma'ya hâkim olacak ismi belirlemek için verilen savaş, bu noktadan itibaren yaz sonuna kadar devam edecek bir hareketsizlik sürecine girmişti. Bunun sebebi, Gaius Iulius Caesar Octavianus'un karada, Marcus Antonius'un ise denizde savaşmaktan çekinmesiydi. Yaşanan bu uzun süreç, Marcus Antonius'u son derece yıpratmıştı. Sıtma yüzünden askerî gücü zayıflamış, kurmaylarının ve doğulu müttefiklerinin çoğu kendisini terk edip Gaius Iulius Caesar Octavianus'un saflarına katılmıştı. Bu şartlar altında yapabileceği pek de fazla bir şey bulunmayan Marcus Antonius, İÖ 2 Eylül 31 günü donanmasıyla bir yarma harekâtı gerçekleştirecekti. Fakat her ne kadar ablukayı yarıp Aleksandreia'ya doğru kaçmayı başarmışsa da bu hareketiyle yalnızca canını kurtarabilmişti. Gaius Iulius Caesar Octavianus, Aktion açıklarında gerçekleşen çarpışmada düşman donanmasını büyük bir yenilgiye uğratmıştı. Marcus Antonius'un komutansız kalan kara ordusunu da çok geçmeden teslim alarak bu başarısını taçlandıracaktı[513].

---

[512] Liv. *per*. 132. 2-3; Vell. 2. 84. 2; Plut. *Ant*. 62-63; Flor. 2. 21. 4; Cass. Dio 50. 11-13; Sheppard 2009, 57-59.
[513] Liv. *per*. 133. 1; Vell. 2. 84-85; Plut. *Ant*. 63-68; Suet. *Aug*. 17. 2; Flor. 2. 21. 5-9; Cass. Dio 50. 13-35; 51. 1. 4-5; Oros. 6. 19. 8-12; Malal. 219-220; Holmes 1928, 150-158; Carter 1970, 210-227; Mackay 2009, 358-359.

İÖ 42 yılında başlayan iktidar mücadelesi, Aktion'da gerçekleşen bu çarpışma ile birlikte Gaius Iulius Caesar Octavianus'un kesin zaferiyle sona ermişti. Marcus Antonius'un henüz hayatta olması, bu durumu değiştirmeyecekti. Öyle ki Gaius Iulius Caesar Octavianus onun peşine düşmekte aceleci davranmamıştı. Aktion zaferinden sonra Küçük Asia'ya geçip İÖ 31 yılı sonundan 30 yılı başlarına kadar kaldığı bu bölgede birtakım siyasî düzenlemeler yapmıştı[514]. Küçük Asia'dan ayrıldıktan sonra da Aleksandreia'ya değil, Italia'ya yönelmişti. Zira Aigyptos'un zenginliklerinden mahrum kalacaklarını öne süren *veteranus*ların çıkardığı isyanı bastırmakla görevlendirdiği Gaius Maecenas ile Marcus Vipsanius Agrippa bu görevin üstesinden gelememişlerdi. Kurmaylarının çağrısı üzerine Brundisium'a gelen Gaius Iulius Caesar Octavianus, *veteranus*ların isyanına kızgınlıkla değil, anlayışla yaklaşacaktı. Toprak tahsis ederek ve Aigyptos ganimetinden pay alacaklarının sözünü vererek onları yatıştırmayı başaracaktı[515]. Brundisium'da geçirdiği bir aylık süreç sonucunda bu sorunu da bir çözüme kavuşturan Gaius Iulius Caesar Octavianus, artık tüm ilgisini Marcus Antonius'a verebilir bir hâldeydi. Nitekim hiç vakit kaybetmeksizin bu yönde harekete geçecekti. Belirlediği savaş planı, Aigyptos'u iki yönden kuşatmaktı. Bu plana göre, kendisi Syria üzerinden, kurmayı Gaius Cornelius Gallus ise Cyrenaica'dan Aigyptos'a saldıracaktı. Gaius Cornelius Gallus, Aleksandreia'nın kuzeybatısındaki Paraetonium kasabasını alarak görevini yerine getirmişti. Gaius Iulius Caesar Octavianus ise Neilos Deltası'nın doğusundaki Pelusium'u ele geçirerek Aigyptos'a girmişti[516]. Marcus Antonius'un durumu artık son derece umutsuzdu. Aktion'dan bu yana hem kendisinin hem de VII. Kleopatra Philopator'un gerçekleştirdiği tüm uzlaşma girişimleri her defasında reddedildiği için az sayıdaki kuvvetiyle son ana kadar direnmekten başka yapabileceği bir şey yoktu. Gaius Iulius Caesar Octavianus, İÖ 31

---

[514] Suet. *Aug*. 17. 3; App. *civ*. 4. 42; Cass. Dio 51. 4. 1; Magie 1950, 440; Bowersock 1965, 85; Lange 2009, 77.
[515] Aug. *RG*. 16. 1; Vell. 2. 88; Plut. *Ant*. 73. 3; Tac. *ann*. 1. 42; Suet. *Aug*. 17. 3; Cass. Dio 51. 4; Oros. 6. 19. 14; Holmes 1928, 159-160; Tarn - Charlesworth 1934b, 106; Goldsworthy 2014, 191-192; Southern 2014, 164-165.
[516] Plut. *Ant*. 74; Suet. *Aug*. 17. 3; Cass. Dio 51. 5-9; Oros. 6. 19. 14-15; Sheppard 2009, 87-88; Alston 2015, 208.

Temmuz 30 tarihi itibariyle artık Aleksandreia önlerindeydi. Düşmanını ani bir saldırıyla karşılayan Marcus Antonius, her ne kadar bu karşılaşmadan başarıyla ayrılmışsa da bu başarısı savaşın genel seyrini değiştirecek nitelikte de değildi. Öyle ki İÖ 1 Ağustos 30 tarihi itibariyle yenilgisi artık tamemen kesinleşmiş durumdaydı. Zira önce gemileri sonra da süvarileri onu bırakarak Gaius Iulius Caesar Octavianus'un saflarına katılmış ve piyadeleri de bozguna uğratılmıştı. Marcus Antonius, bu yaşananların ardından, sonunun geldiğini kabullenerek intihar etmişti. Bir müddet Gaius Iulius Caesar Octavianus ile anlaşmaya çalışan fakat istediği gibi bir sonuç alamayan VII. Kleopatra Philopator da İÖ 9 Ağustos 30 günü Marcus Antonius ile aynı yolu izleyecekti[517].

Marcus Antonius ile VII. Kleopatra Philopator'un intiharları yalnız Roma tarihi için değil, aynı zamanda bütün Antikçağ tarihi için önemli bir dönüm noktasıydı. Bu intiharlar ile birlikte Gaius Iulius Caesar Octavianus'un Roma'nın tek hâkimi olmak adına verdiği yıllar süren mücadelesi resmen zaferle sonuçlanmış ve Hellenistik krallıkların son temsilcisi olan Ptolemaiosların Aigyptos'u da Roma egemenliği altına girerek tarihe karışmıştı. Aigyptos'un Roma tabisi konumuna inişi, bu krallığın bir *provincia*ya dönüştürülmesiyle somut bir hâle getirilmişti[518]. Ancak Gaius Iulius Caesar Octavianus'un devlet yönetiminde ulaştığı konum, somutlaştırılmak yerine maskelenecekti. Gaius Iulius Caesar Octavianus, anlaşılan o ki, daha önceki deneyimlerden gerekli dersleri çıkarmıştı. Zira adının *dictator*lukla anılmasından titizlikle kaçınmış ve kendisini *princeps* yani yurttaşların birincisi olarak konumlandırmıştı. Fakat elbette ki sahip olduğu gücü bu onursal unvan ile açıklaması mümkün değildi. Bundan dolayı gücüne yasallık kazandırmak adına İÖ 30 yılında başladığı *consul*luk görevini İÖ 27

---

[517] Strab. 17. 1. 10; Liv. *per*. 133. 1-2; Vell. 2. 87; Plut. *Ant*. 74-87; Suet. *Aug*. 17. 4; Flor. 2. 21. 9-11; Cass. Dio 51. 10-15; Eutr. 7. 7; Auct. *de Vir. Ill*. 85. 5; 86. 3; Oros. 6. 19. 16-19; Malal. 220; Holmes 1928, 163-168; Syme 1939, 298-299; Huzar 1978, 225-227; Southern 2007, 226-227; Lange 2009, 78; Goldsworthy 2010, 376-385.
[518] Aug. *RG*. 27. 1; Strab. 17. 1. 12; Vell. 2. 39. 2; Tac. *hist*. 1. 11; Cass. Dio 51. 17; Eutr. 7. 7; Fest. 13. 3; Amm. Marc. 22. 16. 6; Malal. 224; Cary - Scullard 1975, 297; Hölbl 2001, 250; Gruen 2006, 148; Errington 2017, 302.

yılına kadar aralıksız bir şekilde sürdürecekti. İÖ 27 yılının Ocak ayına gelindiğinde ise olağanüstü yetkilerini *Senatus*'a devredeceğini ve geleneksel cumhuriyet rejimini yeniden tesis edeceğini duyurmuştu. Ne var ki bu duyurusu yalnızca politik bir oyundu. Zira yıllardır süren iç savaş ortamı sonucunda geleneksel cumhuriyet rejimi onarılamayacak bir biçimde hasar almıştı. Nitekim *Senatus* da bu durumun farkındaydı. Gaius Iulius Caesar Octavianus gibi güçlü bir lider olmaksızın devlet düzenini sağlayabilmek artık mümkün değildi. *Senatus* da bu yüzden bir yandan şükranlarını göstermek amacıyla ona bundan böyle bir isim olarak kullanacağı *Augustus* (Kutsal) unvanını verirken, bir yandan da onu on yıllığına Aigyptos'un yanı sıra Hispania, Gallia, Syria, Cilicia ve Cyprus *provincia*larının *proconsul*u olarak tayin edecekti[519].

Profesyonelleşme sürecini tamamlayan ordunun konuşlandırıldığı bu *provincia*ların yönetimini üzerine alan Gaius Iulius Caesar Octavianus ya da Augustus, bu sayede, ordunun başkomutanı hâline gelmişti. Ayrıca *consul*luk görevine de İÖ 27 yılından 23 yılına kadar aralıksız devam edecekti. Fakat *consul* koltuklarından birinin bu şekilde doldurulmuş olması, Roma aristokrasisi arasında zaman içerisinde rahatsızlık yaratmıştı. Durumun farkında olan Augustus, bu yüzden, İÖ 23 yılı Temmuz ayı itibariyle bu görevi bırakacak ve yeni adayların önünü açacaktı. Bununla birlikte *consul*luk görevinden feragat etmesi, artık gücü için yasal bir dayanağa ihtiyacı kalmadığı anlamına da gelmemekteydi. Nitekim aynı yıl içerisinde iki yeni yasal dayanakla konumunu güçlendirecekti. Bunlardan birincisi, ömrü boyunca geçerli olmak üzere *tribunus plebis* makamının bütün yetkilerine (*tribunicia potestas*) sahip olma hakkıydı. Böylelikle bir anlamda halkın koruyucusu olan Augustus, aynı zamanda *Senatus*'u kontrol altında tutma fırsatı da yakalamıştı. Edinmiş olduğu bir diğer hak ise *provincia*lar ile

---

[519] Aug. *RG*. 34; Liv. *per*. 134. 1; Vell. 2. 91. 1; Tac. *ann*. 1. 9; Suet. *Aug*. 7. 2; 26. 2; Cass. Dio 53. 2-16; Oros. 6. 20. 2; Holmes 1928, 108-109; Syme 1939, 313-314; Lacey 1996, 88-95; Freeman 2014, 451; Faulkner 2015, 205.

ilgiliydi. *Senatus* tarafından kendisine yüksek *proconsul*luk yetkisi (*imperium proconsulare maius*) verilen Augustus artık devletin tüm *provincia*larında söz sahibiydi[520]. Fakat anlaşılan o ki, Augustus'un bu geniş yetkilerle yetinmek gibi bir düşüncesi bulunmamaktaydı. Zira sonraki süreçte kendisine verilen başka yetkileri de geri çevirmeyerek gücüne güç katacaktı. Örneğin İÖ 19 yılında beş yıl geçerli olmak üzere *censor*luk görevini üstlenmişti. Yine aynı yıl makam koltuğunun bundan böyle İÖ 32 yılındaki gibi *consul* koltuklarının arasında yer almasına karar verilmişti[521]. Marcus Aemilius Lepidus'un İÖ 12 yılında ölmesiyle birlikte boşalan *pontifex maximus* makamının yeni sahibi de elbette ki o olacaktı[522]. Tüm bu yetkileri üzerinde toplayan Augustus'un devlet yönetimindeki yerinin belki de en güzel ifadesi ise İÖ 2 yılında aldığı *Pater Patriae* unvanıydı. Zira gerçekten de her anlamda *vatanının babası* hâline gelmişti. Bu unvan, daha önce birçok isme verilmişse de hiçbiri bu baba kelimesinin altını onun gibi Romalı bir aile babasının sahip olduğu tartışmasız otoriteyi anımsatırcasına doldurabilmiş değildi[523].

Augustus, İS 19 Ağustos 14 günü hayatını kaybetti. Ancak arkasında bıraktığı ve *Principatus* (*Princeps*lik) olarak bilinecek olan idare tarzı yaşamayı sürdürecekti. Zira Roma dünyasına yaklaşık kırk yıl tek başına hükmeden Augustus'un idare tarzı, bu epey uzun süreç içerisinde iyice kök salmış bulunmaktaydı. Bu yüzden Augustus'un ölmeden önce belirlediği veliahdı Tiberius Claudius Nero onun makamına gelirken hiçbir zorlukla karşılaşmayacaktı. Sahip olduğu güç açısından bir kraldan aşağı kalır bir yönü bulunmayan *princeps* makamının kurucusundan ölümünden sonra bile yürürlükte kalması, elbette ki, belirlenen veliahdın şahsı ile ilgili bir durum değildi. Bu makam, uzun yıllar süren savaş döneminin ardından sağlanan

---

[520] Aug. *RG*. 10. 1; Vell. 2. 99. 1; Tac. *ann*. 1. 9; 3. 56; Suet. *Aug*. 26. 2; 27. 5; Cass. Dio 53. 32. 5; Holmes 1931, 29; Jones 1934, 137-140; Crook 2006, 84-86; Scullard 2011, 181; Freeman 2014, 452; Southern 2014, 204-208.
[521] Suet. *Aug*. 25. 7; Cass. Dio 54. 10. 5; Holmes 1931, 39; Jones 1934, 138; Astin 1963, 226; Freeman 2014, 452.
[522] Aug. *RG*. 7. 3; 10. 2; Suet. *Aug*. 31. 1; Cass. Dio 54. 27. 2; Weigel 1992, 98-99; Goldsworthy 2014, 349-350.
[523] Aug. *RG*. 35. 1; Suet. *Aug*. 58. 1-2; Cass. Dio 55. 10. 10; Lacey 1996, 193-197; Stevenson 2009, 100-108.

iç huzur ve barış ortamının bir simgesiydi. Geleneksel cumhuriyet rejiminin bu iç huzur ve barış ortamının devamını sağlayamayacağı açıktı. Tiberius Claudius Nero'nun *princep*sliği, işte bu yüzden, toplumun tüm kesimleri tarafından kabul görmüş durumdaydı[524]. Sonraki süreçte bu makama gelecek olan bazı isimlerin güç zehirlenmesi yaşamaları bile makama herhangi bir zarar vermeyecekti. Bu isimler makamlarından zorla indirilecek ve yerlerine yenileri getirilecekti. Öyle ki bu süreçte eski Cumhuriyet'i canlandırmaya yönelik yalnız tek bir girişim yaşanmıştı. Dalmatia *provincia*sının yöneticisi olan Lucius Arruntius Camillus Scribonianus, İS 42 yılında bu amaçla bir isyana kalkışmıştı. Fakat askerlerinin buna tepkisi, yeniden sıkıntı ve kargaşa çıkacağı gerekçesiyle derhâl onu terk etmek olmuştu. Bu olaydan da anlaşılacağı üzere, Roma Cumhuriyeti'nin yıkılış süreci, İS 1. yüzyılın ilk yarısı itibariyle kesin bir şekilde sonlanmış bulunuyordu[525].

---

[524] Vell. 2. 123-124; Tac. *ann*. 1. 4-5; Suet. *Aug*. 100; *Tib*. 15. 2; 21-24; Cass. Dio 56. 30-47; Eutr. 7. 8; Holmes 1931, 138-139; Mackay 2009, 398-400; Freeman 2014, 463-464; Alston 2015, 332-334; Faulkner 2015, 213-214.
[525] Tac. *ann*. 12. 52; Suet. *Claud*. 13. 2; Cass. Dio 60. 15. 2-3; de Ste. Croix 1981, 362; Wiedemann 2006, 234.

SONUÇ

Roma Cumhuriyeti'nin Augustus'un icraatları ile birlikte son bulan beş yüzyıllık hikâyesi, birçok açıdan adeta usta bir kalemin elinden çıkmış bir edebî esere benzemektedir ve bu bağlamda yeryüzünün gelmiş geçmiş en büyük edebî eserleri arasında kendisine rahatlıkla bir yer bulabilir. Zira bu hikâye gibi içeriği epik, trajik, dramatik ve hatta komik unsurlarla bezeli, son derece sürükleyici bir kurguya ve son derece güçlü karakterlere sahip başka bir hikâyeye rast gelmek pek de mümkün değildir. Yalnız bu hikâyenin ufak da olsa bir kusuru bulunmakta, hikâye bir edebî eserden beklenenin aksine hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde sonlanmaktadır. Bir tarihî sürecin edebî kurgudan ayrıldığı nokta da işte tam olarak burasıdır. Edebî kurgu, olayların varacağı noktayı son ana kadar sezdirmemeyi başarabilirken, tarihî süreç içerisindeki bir olayın nasıl sonuçlar doğuracağı az çok bellidir. Bu durumun Roma tarihi açısından en güzel örneği, gelmiş geçmiş en büyük tarih yazarlarından biri olan Polybios'un eserinde açıkça görülebilir. Roma Cumhuriyeti'nin dünya hâkimiyeti yolculuğunun yenice sona erdiği bir dönemde yaşayan Polybios, sonraki süreci görmemesine rağmen isabetli bir şekilde tahmin etmeyi başarmıştır. Polybios, *Historiai* (Ἱστορίαι) adlı eserinin Roma ile diğer devletlerin karşılaştırıldığı ve devlet teorisine ilişkin getirdiği yorumlarla Antikçağ'dan bu yana birçok düşünür üzerinde derin etkiler bırakan ünlü altıncı kitabının sonuç kısmında Roma'yı bekleyen sonu şu şekilde açıklamaktadır[526]:

---

[526] Polyb. 6. 57. 5: "*ὅταν γὰρ πολλοὺς καὶ μεγάλους κινδύνους διωσαμένη πολιτεία μετὰ ταῦτα εἰς ὑπεροχὴν καὶ δυναστείαν ἀδήριτον ἀφίκηται, φανερὸν ὡς εἰσοικιζομένης εἰς αὐτὴν ἐπὶ πολὺ τῆς εὐδαιμονίας συμβαίνει τοὺς μὲν βίους γίνεσθαι πολυτελεστέρους, τοὺς δ᾽ ἄνδρας φιλονεικοτέρους τοῦ δέοντος περί τε τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἄλλας ἐπιβολάς. ὧν προβαινόντων ἐπὶ πλέον ἄρξει μὲν τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον μεταβολῆς ἡ φιλαρχία καὶ τὸ τῆς ἀδοξίας ὄνειδος, πρὸς δὲ τούτοις ἡ περὶ τοὺς βίους ἀλαζονεία καὶ πολυτέλεια, λήψεται δὲ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς μεταβολῆς ὁ δῆμος, ὅταν ὑφ᾽ ὧν μὲν ἀδικεῖσθαι δόξῃ διὰ τὴν πλεονεξίαν, ὑφ᾽ ὧν δὲ χαυνωθῇ κολακευόμενος διὰ τὴν φιλαρχίαν. τότε γὰρ ἐξοργισθεὶς καὶ θυμῷ πάντα βουλευόμενος οὐκέτι θελήσει πειθαρχεῖν οὐδ᾽ ἴσον ἔχειν τοῖς προεστῶσιν, ἀλλὰ πᾶν καὶ τὸ πλεῖστον αὐτός. οὗ γενομένου τῶν μὲν ὀνομάτων τὸ κάλλιστον ἡ πολιτεία μεταλήψεται, τὴν ἐλευθερίαν καὶ δημοκρατίαν, τῶν δὲ πραγμάτων τὸ χείριστον, τὴν ὀχλοκρατίαν.*"

"*Bir devlet birçok büyük tehlikeyi savuşturup ardından yıkılmaz bir üstünlük ve hâkimiyete ulaştığı zaman kendi bünyesinde sağladığı refah ortamında hayatın daha şatafatlı bir hâle geleceği ve insanların makamlara ya da diğer amaçlara ulaşmak için şiddetli bir istek gösterecekleri aşikardır. Makam tutkusu ve silik bir yaşam ihtimalinden duyulan korkunun yanı sıra gösteriş ve savurganlığın da giderek artmasıyla daha da kötüye doğru bir değişim başlayacak; bu değişimin başrolünü ise bir yandan bu tip insanların açgözlülükleri yüzünden zarar gördüklerini düşünürlerken, diğer yandan yine bu tip insanların makam tutkusu sebebiyle kendilerini pohpohlaması karşısında boş bir gurura kapılan sıradan halk kitleleri oynayacaktır. Zira kışkırtılan ve öfkelerinden dolayı alınan her karara itaat etmek şöyle dursun idarecileri ile eşit olmayı bile kabullenmek istemeyen bu insanlar, artık her şeyin en iyisini kendileri için istemeye başlayacaklardır. Bütün bunlardan sonra ise devlet isimlerin en güzeli olan özgürlük ve demokrasinin yerine düzenlerin en kötüsü olan okhlokrasiyi [çete yönetimi] koyacaktır.*"

Polybios, görüldüğü üzere, bu varsayımında doğrudan Roma'nın adını anmamıştır. Fakat Romalılar arasında geçirmiş olduğu zaman boyunca sözünü ettiği türden bir değişimin belirtilerini rahatlıkla gözlemleyebilme imkânına sahip olduğu gerçeği ve ayrıca sarf ettiği "*yıkılmaz bir üstünlük ve hâkimiyet*" (*ὑπεροχὴν καὶ δυναστείαν ἀδήριτον*) sözleri, bu varsayımda ele alınan devletin Roma olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Kaldı ki burada önemli olan devletin isminden çok söylenenlerin doğruluğudur. Zira Roma Cumhuriyeti'nin son yüzyılında yaşananlar aşağı yukarı bu doğrultuda olmuştur. Bununla birlikte Roma Cumhuriyeti'nin yıkılışının sebepleri üzerine düşünürken yalnızca Polybios'un çizdiği çerçeveyle sınırlı kalmak, hiç kuşkusuz, doğru bir yaklaşım değildir. Zira bu söylenenler ne kadar doğru olursa olsun yine de bir varsayımdan ibarettir ve her şeyden önce, Roma Cumhuriyeti'nin yıkılış süreci, biraz dikkatli düşünüldüğünde fark edileceği üzere,

"*birçok büyük tehlikeyi savuşturup ardından yıkılmaz bir üstünlük ve hâkimiyete ulaştığı zaman*" değil, kuruluşuyla birlikte başlamış gibidir.

Hatırlanacağı üzere, geleneğe göre, İÖ 509 yılında yaşanan olayların ardından Romalıların kendilerine yeni bir kral seçmek yerine yeni bir rejim kurmaya başlamalarının altında yatan sebep, idarenin yalnız bir şahsı değil, bütün vatandaşları ilgilendiren bir iş olduğunu düşünmeleriydi. Ancak bu düşünce, iş onu eyleme koymaya geldiğinde unutulmuş gibiydi. Zira yeni Roma'da idare bütün vatandaşların değil, yalnızca *patricii* sınıfınındı. Böylesine büyük bir çelişkinin, yanına bir de sosyal ve ekonomik sıkıntılar da eklendiğinde, Roma toplumunu oluşturan *patricii* ve *plebs* sınıfları arasında yıpratıcı bir sınıf mücadelesi doğurması kaçınılmazdı. Nitekim *plebs* sınıfı mevcut duruma ancak on beş yıl kadar sabredebilmiş ve sonuç olarak İÖ 494 yılında mücadelenin fitili ateşlenmişti. Tepkilerini göstermek adına hep birlikte kenti terk ederek yaklaşık beş kilometre uzaklıktaki bir tepeye yerleşmişlerdi. *Patricii* sınıfının *Secessio Plebis* ismiyle bilinecek olan bu olay karşısında yapabileceği fazla bir şey bulunmamaktaydı. Ya yanı başlarında yeni bir kent-devletinin kuruluşuna göz yumacaklar ya bu hareketi zor kullanarak bastıracaklar ya da birtakım ödünler vererek bu insanları yatıştıracaklardı. *Patricii* sınıfı bu üç seçenekten sonuncusunu seçti. *Plebs* sınıfı artık *Concilia Plebis* isimli meclis ile *patricii* sınıfı tarafından varlığı tanınmış *tribunus plebis* isimli önderlere sahipti. Verilen bu ödünler *plebs* hareketini adeta *patricii* devletinin içerisinde yer alan başka bir devlet konumuna getirerek gücüne güç katmıştı ve böyle bir durumda *plebs* hareketinin tam eşitlik uğruna verdiği mücadelenin hız kesmeden devam edeceği açıktı. Roma Cumhuriyeti'ni yıkıma götüren süreç, işte tam olarak bu iki sınıf arasındaki çatışma ile birlikte başlamıştı.

Her biri ayrı birer devletmişçesine hareket eden *patricii* ve *plebs* sınıfları arasındaki mücadele yaklaşık iki yüz yıl boyunca devam etti ve İÖ 287 yılında çıkarılan Hortensius

Yasası (*Lex Hortensia*) ile resmen sona erdi. Bu süreç zarfında *plebs* sınıfı karşısında durmaksızın gerileyen *patricii* sınıfı, bu yasa ile birlikte her iki sınıfın eşit olduğunu en sonunda kabul etmişti. Fakat bu durum en başta devlet idaresi konusundaki çelişki olmak üzere yaşanan diğer sıkıntıları da ortadan kaldırmayacaktı. Zira *plebs* mücadelesi yapı itibariyle bir demokratik devrim hareketi değil, reform arzusuyla meydana gelmiş bir sınıf ittifakıydı. Kendi içerisinde homojen bir bütün oluşturmayan *plebs* sınıfının mücadelesi, zenginlerin önderliğinde ve büyük ölçüde onların isteklerine göre şekillenmiş, orta halli ve yoksul *plebs*lerin istekleri bu mücadelede ikinci derecede bir önem arz etmişti. Bu yüzdendir ki bütün bu süreç, zengin *plebs*lerin *patricii* sınıfı ile bir araya gelerek yeni bir yönetici sınıf oluşturmasından başka ciddi bir değişiklik getirmemişti. Bununla birlikte *plebs* sınıfından sıradan bir vatandaşın yeteri kadar bir servete sahip olduktan sonra bu yönetici sınıfa dâhil olmasının önünde teorik olarak bir engel bulunmamaktaydı. Yalnız hemen belirtmek gerekir ki *novus homo* olarak adlandırılacak olan bu tip örnekler hayli sınırlı kalacaktı. Son tahlilde denilebilir ki Roma Cumhuriyeti'nin idaresi, *plebs* mücadelesinin ardından, yine eskiden olduğu gibi bütün vatandaşların değil, yalnızca ayrıcalıklı bir sınıfın tekelindeydi. Ortadaki tek fark, devlet idaresinde hak iddia ederken doğumdan gelen ayrıcalıklarına dayanan bir sınıfın yerini bu hakkı sahip olunan şahsî servete dayandıran yeni bir sınıfa terk etmesiydi.

Plebs mücadelesi, her ne kadar Roma'nın mevcut sorunlarına elle tutulur bir çözüm getirememişse de sonraki süreçte yaşanacak olanlar *plebs* sınıfının orta ve aşağı kesimlerinin yeni bir mücadele örgütlemesinin önüne geçti. İÖ 494 ve 287 yılları arasındaki süreçte ancak Apenninler Yarımadası'nın ortasında hâkimiyet sağlayabilen Roma, *plebs* mücadelesi sonucu oluşan yeni yönetici sınıfın şeref ve servet tutkusunun da azımsanamayacak derecedeki katkılarıyla yaklaşık yüz elli yıl içerisinde Akdeniz Havzası'nın neredeyse tamamını ele geçirmişti. Bu fetih sürecinden başlangıçta toplumun her kesimi kazançlı

çıkmış, yönetici sınıf servetini ve itibarını artırırken geriye kalan vatandaşlar da ganimetten ve ele geçirilen topraklardan az çok payına düşeni almıştı. Yönetici sınıfın dışarısında kalan *plebs*ler, görünen o ki işte bu yüzden yeni bir mücadele başlatmaya gerek duymamışlardı. Fakat iç siyasette sağlanmış olan bu istikrar fazla uzun sürmemişti. Zira Roma, İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Polybios'un sözünü ettiği süreci deneyimlemeye geçmişti.

Roma, topraklarını giderek büyüttükçe ele geçirilen zenginliklerin boyutu da doğal olarak bir o kadar artmıştı. Bu durum, siyaset adamlarının "*makamlara ya da diğer amaçlara ulaşmak için şiddetli bir istek*" duymalarına yol açmış ve aralarındaki rekabet kızışmıştı. Hâl böyleyken devlet yönetiminde uzun zamandır boy gösteren ve kendilerini *optimates* olarak nitelendiren bazı köklü *patricius* ve *plebs* aileleri nüfuzlarını korumak için iyice kenetlenmiş ve ister bir aristokrat isterse bir *novus homo* olsun kendileriyle aynı dünya görüşünü paylaşmayan bütün siyasetçileri dışlama eğilimi içerisine girmişlerdi. Başka bir deyişle, Roma siyasetinde önemli yerlere gelmek isteyen biri için artık sahip olduğu servet yeterli değildi. Ya *optimates* hizbinin çıkarları için çalışmalı ya da arzularına bu hizbe rağmen ulaşmayı başarmalıydı. Bu ikinci seçenek, her ne kadar altından kolayca kalkılabilecek türden bir iş değilse de kullanmasını bilenler için bu işi mümkün kılacak bir silah bulunmaktaydı. Bu silah, Polybios'un da sözünü ettiği, sıradan halk kitlelerinden başka bir şey değildi. Zira fetih sürecinde yaşananlar, bu insanlar ile aristokratlar arasındaki sınıf çelişkisini hiç olmadığı kadar keskinleştirmişti.

Denizaşırı bölgelerde yaşanan bitmek bilmeyen savaşlar, o dönem itibariyle bir vatandaş ordusu olan Roma ordusunun bel kemiğini oluşturan küçük toprak sahiplerinin topraklarını büyük ölçüde yitirmelerine yol açmıştı. Bu topraklar, yaşanan savaşlarla iyice zenginleşen aristokratların ellerinde toplanmaya başlamış ve böylelikle *latifundia* adıyla bilinecek olan devasa araziler ortaya çıkmıştı. Aristokratlar, bu arazileri işletmek için sayıları

savaşlarla paralel olarak giderek artan köleleri kullanmayı tercih ettiklerinden, elindeki toprağı yitirmiş olan bir Romalı artık hiç olmazsa ücretli bir çiftçi olarak çalışma imkânına bile sahip değildi. Dolayısıyla bir iş bulma umuduyla taşradan Roma'ya doğru göçenlerin sayısı gün geçtikçe yükselmekteydi. Fakat elbette ki bu insanların Roma'da bir iş bulacaklarının garantisi yoktu. Nitekim çok geçmeden birçoğu toplumun en aşağı kesimi olan ve *proletarii* olarak adlandırılan toplumsal tabakanın arasına katılıyor, daha talihli olanlar ise en fazla asgarî geçim düzeyinde bir hayat sürüyordu. Açıkça görüleceği üzere, İÖ 2. yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte Roma'da zengin ve fakir arasındaki uçurum iyice derinleşmişti. Kendi içlerinden bir önder çıkarmayı öteden beri hiç düşünememiş olan fakir Romalılar, durumlarının düzelebilmesi için vermek zorunda oldukları mücadelede şimdi yine birkaç zenginin çıkıp kendilerine önderlik etmesini beklemekteydi. Yönetici sınıf arasındaki rekabet, onlara aradıkları önderleri sağlayacaktı. Roma Cumhuriyeti'nin son yüzyılına damgasını vuran *populares* hareketi, işte bütün bu söylenenler üzerine ortaya çıkmıştı.

Latincede "halk" anlamına gelen *populus* kelimesinden türeyen ve dolayısıyla Türkçeye "halkçılar" olarak çevirebileceğimiz bu hareket, hemen belirtmek gerekir ki, günümüzdeki bir siyasî parti ile herhangi bir benzerliğe sahip değildi. Zira Roma siyasetinin bireysel doğası, belirli bir önder etrafında ve belirli bir ilke ve program doğrultusunda gruplaşmaya izin vermemekteydi. *Populares* kavramı, her biri ayrı birer parti gibi hareket eden Romalı siyasetçiler için halk yararının gözetildiği bir siyaset tarzından başka bir anlam taşımamaktaydı. Dolayısıyla bu tarzı benimseyen siyasetçilerin hedefleri, söylemleri ve eylemleri birbirlerinden farklı olacaktı. Bazıları gerçekten mevcut sorunlardan rahatsızlık duydukları için bu yönde bir siyaset izlerlerken, bazıları için bütün mesele kariyerlerini ileri götürebilmek adına halkın desteğini kazanmaktan ibaretti. Ancak kişisel amaçları ne olursa

olsun, Geoffrey de Ste. Croix'un da belirttiği gibi, "*Bu insanları gerçek bir tarihî öneme sahip figürler yapan şey, onsuz alt sınıfların mücadelesinin siyasî zeminde neredeyse hiçbir şekilde ortaya çıkamayacağı olmazsa olmaz önderliği sağlamış oldukları gerçeği*" idi[527]. *Optimates* hizbi içerisinde yer alan aristokratlar, çıkarlarına ters düşen söylemlerde bulunulan bu siyaset tarzını doğal olarak hoş karşılamamışlardı. Bu halkçı söylemler eyleme dönüştüğü vakit ise artık hiç olmadığı kadar saldırganlaşmaya başlayacaklardı.

Her ikisi de seçildikleri *tribunus plebis* makamını hayli geniş bir reform programını hayata geçirmek için kullanan Tiberius ve Gaius Sempronius Gracchus'un yaşadıkları, *optimates* hizbinin *populares* hareketinden duyduğu rahatsızlığın açık bir göstergesiydi. İÖ 133 yılında *optimates* hizbinin kışkırtması sonucu çıkan olaylarda katledilen Tiberius Sempronius Gracchus'u, İÖ 121 yılında yine aynı şekilde katledilen kardeşi Gaius Sempronius Gracchus izlemişti. Aslına bakılacak olursa, bu iki ismin temelde küçük çiftçi sınıfını yeniden ayağa kaldırmayı amaçlayan reform programlarının devletin yararına olduğunu *optimates* hizbi de görebilmiş olmalıydı. Sonuçta Roma ordusunun en önemli unsurunu oluşturan küçük çiftçi sınıfının çökmeye yüz tutması hâliyle Roma asker havuzunu da giderek daraltmaya başlamıştı. Ancak açıkça görülüyor ki *optimates* hizbi içerisinde yer alan aristokratlar için sahibi oldukları topraklar devletin bekasından daha önemliydi. Bu topraklardan küçük bir parçayı bile yitirmek istemedikleri için böylesine şiddetli bir tepki göstermişlerdi. Öte yandan bu şiddetli tepkinin başka bir nedeni de vardı: Rejimin tek bir şahsın aşırı derecede güç elde etmesini önlemek olan temel ilkesi, halk yararına işler yaparak arkalarında büyük bir güç toplama ihtimali bulunan bu iki isme karşı onları harekete geçmeye zorlamıştı. Roma siyasetinin bireysel doğası gereği kendi içlerinden birinin bile

---

[527] de Ste. Croix 1981, 351-352: "*What makes these men figures of real historical significance is the fact that they provided the essential leadership without which the struggles of the lower classes could hardly have emerged at all at the political level.*"

devletin mevcut herhangi bir sorununu çözerek sivrilmesindense sorunların çözümsüz kalması tercih etmektelerdi. Bu sorunların günün birinde devleti yıkıma dek götürebileceğini bilmelerine rağmen yine de bu tavırdan vazgeçmeyeceklerdi.

Görüldüğü üzere, İÖ 2. yüzyılın ortalarından itibaren Akdeniz dünyasının tek hâkimi durumuna gelen Roma Cumhuriyeti, daha İÖ 1. yüzyıla bile gelinmeden siyaseten iflâs etmiş bir durumda bulunuyordu. Bir kent-devleti için tasarlanan rejim, bir cihan devletinin ihtiyaçlarına cevap veremiyor; aristokratların yozlaşmış yönetimleri altında birçok sorunla boğuşan devlet, rejimin ilkelerine aykırı olarak gün geçtikçe bir sihirli elin müdahalesine daha çok ihtiyaç duyuyordu. İşte bu noktada Gaius Marius adındaki bir *novus homo* Roma siyasetinde kendisini göstermeye başladı. *Populares* tarzını benimseyen siyasetçilerden biri olan Gaius Marius, devleti yozlaşmış yöneticilerin elinden kurtarmak ve bu sıralarda etkisiz bir hâle gelen orduya gücünü tekrar kazandırmak iddiasındaydı. Her ne kadar soylu bir aileye mensup değilse de halk onunla birlikteydi ve böylelikle bir *novus homo* İÖ 1. yüzyılın sonlarında tek başına tüm devletten bile güçlü hâle gelmişti. Fakat bu noktada her şeyden önemli olan, öteden beri tek adam yönetimine karşı iyi duygular beslemeyen Romalıların mevcut sorunların ancak böylesine güçlü kişiliklerce çözülebileceğini fark etmiş oldukları gerçeğiydi. Zira Gaius Marius, bu süre zarfında Roma'nın karşısına çıkan tüm düşmanlarını yenilgiye uğratmış, toplumsal sorunlara bir nebze olsun çözüm sağlamış ve gerçekleştirdiği askerî reformlar sonucunda mükemmel bir savaş makinesi yaratmıştı. Mevcut rejimin yıkılıp yerine gerçek bir tek adam yönetiminin kurulması için artık her şey hazırdı.

Gaius Marius'un askerî reformlarından belki de en önemlisi olan orduya *proletarii* arasından da asker alınmaya başlanması, Roma tarihi için çok büyük bir kırılma noktasıydı. Zira bu hareket ile birlikte yavaş yavaş profesyonelleşmeye başlayan ordu, şimdi yalnızca

devletin bekası için değil, kendi bekası için de savaşmaktaydı. Aldığı düzenli maaşın yanı sıra görev süresi bittikten sonra *imperator*u tarafından kendisine bahşedilecek olan topraklar uğruna da savaşan sıradan bir asker, elbette ki kaderinin *imperator*unun başarısına bağlı olduğunu görebilmekteydi. Dolayısıyla artık devletten çok *imperator*una sadakat gösterme eğilimindeydi. Bu eğilim, anlaşılacağı üzere, suiistimallere açıktı. Herhangi bir *imperator*, kendisine tam bir sadakatle bağlı askerlerini artık çok kolaylıkla kendi çıkarları uğruna kullanabilir bir durumdaydı. İşte bu durum, Roma Cumhuriyeti'nin sonunu getiren en önemli etkenlerden biriydi. Gaius Marius, muhtemelen durumun yalnız kendisine has olduğunu zannetmiş ve gerektiğinde askeri kendi çıkarları için kullanmaktan çekinmemişti. Ne var ki ilk kez onun tarafından siyasetin bir parçası hâline getirilen ordu, yine ilk kez onun canını yakmıştı. İÖ 88 yılında Gaius Marius tarafından Pontos seferinin komutası elinden alınmaya çalışılan Lucius Cornelius Sulla, rakibinin karşısına altı *legio* ile çıkmış ve böylelikle Roma Cumhuriyeti'nin yıkılışıyla sonuçlanacak olan iç savaş sürecini başlatmıştı.

İÖ 88 ve 82 yılları arasında meydana gelen Roma tarihinin bu ilk iç savaşı, kişilerden bağımsız olarak ifade etmek gerekirse, *optimates* hizbinin zaferiyle sona erdi. Lucius Cornelius Sulla'nın şahsında kendisini gösteren *optimates* zihniyeti, bu iç savaş ile birlikte *populares* hareketini hayli kanlı bir şekilde ezmişti. Bununla birlikte bu yaşananların galip tarafın doğasına aykırı olan bir yönü de bulunmaktaydı: Lucius Cornelius Sulla kazanmış olduğu bu başarının ardından Roma'nın tek hâkimi konumuna gelmiş bir durumdaydı. Ancak *optimates* hizbi içerisinde yer alan diğer aristokratların Lucius Cornelius Sulla'nın ulaştığı bu konumdan rahatsızlık duydukları da pek söylenezmedi. Zira onu bu konumdan indirebilecek güce sahip olmamaları bir yana bırakılacak olursa, tarafından gerçekleştirilen icraatlar hepsini memnun edecek türdendi. Uzunca bir süredir kullanılmamış olan *dictator*luk makamını icraatları için meşruiyet sağlamak adına yeniden kullanıma sokan

Lucius Cornelius Sulla, elindeki tüm gücünü iç savaşta çökerttiği *populares* hareketini tamamen yok etmek için kullanmış ve kendisini yalnızca bu hareketle ilişkili insanları katletmekle de sınırlamamıştı. Yeniden toparlanmasının önünü alabilmek adına bu hareketin elindeki en büyük silahlara saldırarak *Comitia Tributa*'nın yasama yetkisi ile *tribunus plebis* makamının veto hakkını da kaldırmış bulunmaktaydı. Açıkça görüleceği üzere, Roma Cumhuriyeti, *dictator* kelimesinin günümüzdeki anlamını kazanmasına neden olacak süreci başlatan bu ismin yönetiminde neredeyse *patricii* yönetimindeki Erken Cumhuriyet'e benzer bir hâle gelmişti. Bu koşullar altında *optimates* hizbinin çıkarlarını tehdit etmek elbette ki eskisi gibi kolay değildi ve işte bu yüzden Lucius Cornelius Sulla'nın ulaşmış olduğu konum bu hizip tarafından herhangi bir tepki görmemişti. Bununla birlikte ortada hesap edilmeyen bir şey vardı: Lucius Cornelius Sulla rejiminin kuruluş biçimi aynı zamanda yıkılışı için de yol gösterir bir durumdaydı. Sonuçta artık herhangi bir nedenden dolayı harekete geçen herhangi bir generalin Lucius Cornelius Sulla örneğini izleyerek askerleriyle birlikte Roma'ya girmeyeceğini hiç kimse garanti edemezdi. Dolayısıyla rejimin uzun yıllar boyunca kendini koruyabilmesi mümkün değildi.

Lucius Cornelius Sulla rejimi, kurucusunun İÖ 78 yılında hayatını kaybetmesinin ardından ancak sekiz yıl daha ayakta kalabildi. Bu kısa süreç boyunca iki iç savaş ve Spartacus önderliğindeki köle isyanıyla sınanan rejim, ironik bir şekilde, kan dökülmeksizin devrilmişti. Kuruluşu hayli kanlı olan rejimin sessizce yıkılmış olmasının elbette bir nedeni vardı: Lucius Cornelius Sulla'nın ardından rejimin gayr-ı resmî koruyucusu konumuna gelerek askerî yönden büyük bir güç kazanan Gnaeus Pompeius Magnus ile iç savaş ortamının olağanüstü koşullarında muazzam bir servete sahip olarak siyasî nüfuzunu iyice perçinleyen Marcus Licinius Crassus'un artık bu rejimin devam etmesinde bir çıkarı bulunmamaktaydı. Zira ellerinde toplamış oldukları güç yalnız rejimin değil, aynı zamanda

Cumhuriyet'in de ilkeleriyle çelişki içerisindeydi ve dolayısıyla arkalarına sıradan halkın desteğini almaları gerekmekteydi. İşte bu yüzden aralarındaki sorunları bir kenara bırakarak bir araya gelmişler ve birlikte girdikleri İÖ 70 yılı *consul*luk seçimlerini kazanmalarının ardından yasal yollarla rejimi tasfiye etmişlerdi. Ancak burada değinilmesi gereken esas nokta, bunu yapabilecek güçleri olmasına rağmen *populares* çizgisinde bir reform hareketi başlatmak yerine kendilerini yalnızca restorasyonla sınırlamış olmalarıydı. Diğer bir ifadeyle, Roma Cumhuriyeti İÖ 82 yılından önceki hâlini yeniden kazanmışsa da hâlâ mevcut olan ve üstelik daha da derinleşmiş durumda bulunan sıkıntılarıyla adım adım sona yaklaşmaktaydı.

İÖ 70 yılını izleyen on yıl, Roma Cumhuriyeti'nin kudretli kişiliklere olan bağımlılığının giderek artmasının açık bir göstergesi olarak Gnaeus Pompeius Magnus ile Marcus Licinius Crassus arasındaki rekabetle şekillenmişti. Bu süreç, Gnaeus Pompeius Magnus açısından rakibine nazaran hayli iyi geçmişti. İÖ 67 yılında Akdeniz'deki korsanlık meselesini kesin bir şekilde ortadan kaldırmış, İÖ 63 yılı itibariyle de Pontos ve müttefiki Armenia ile olan savaşı zaferle noktalamıştı. Marcus Licinius Crassus, rakibinin bu başarılarından elbette rahatsızdı ve ondan geri kalmamak adına zayıf bir durumdaki Aigyptos'u bir *provincia* olarak Roma'ya bağlamaya çalışmıştı. Ne var ki bu girişimi engellenmiş ve amacına erişememişti. Bu yüzden izlemiş olduğu siyaseti değiştirerek *populares* hareketinin radikal isimleriyle iş birliğine gitmişti. Bundan böyle askerî bir zafer ile değil, muazzam serveti ve *populares* hareketinin desteğiyle Gnaeus Pompeius Magnus'un nüfuzunu kırmaya ve Roma siyasetinin en kudretli ismi olmaya çalışacaktı. Öyle ki İÖ 65 ve 62 yılları arasında yaşanan ve Lucius Sergius Catilina ismiyle anılan başarısız komplonun arkasında birtakım iddialara göre o vardı. Bu iddialar her ne kadar hiçbir zaman kanıtlanamamışsa da Lucius Sergius Catilina'nın bir yere kadar Marcus Licinius Crassus

tarafından desteklenmiş olduğu kesindi. Ancak bu durum Marcus Licinius Crassus ismini karalamak için elbette yeterli değildi. Marcus Licinius Crassus, her ne yaşanmış olursa olsun siyasetteki konumunu ve itibarını koruyordu. Öte yandan İÖ 62 yılının sonlarında doğudaki seferden dönen Gnaeus Pompeius Magnus'un burada yapmış olduğu düzenlemeleri ve ayrıca emrinde savaşmış olan askerlere toprak tahsis edilmesi yönündeki isteğini *Senatus*'a kabul ettirememiş olmasının da memnuniyetini yaşıyordu. Ne var ki *Senatus* çok geçmeden onu da rahatsız edecek hareketlerde bulunmaya başlamıştı. İÖ 59 yılı için *consul* olarak seçilmeyi başaran ve tasarılarını hayata geçirmek adına kendisine kuvvetli müttefikler arayan Gaius Iulius Caesar'ın devreye girerek bu iki rakibi tekrar bir araya getirmesi işte bu sayede mümkün olacaktı.

Gaius Iulius Caesar, Gnaeus Pompeius Magnus ve Marcus Licinius Crassus arasında kurulan ve *Primus Triumviratus* adıyla bilinecek olan üçlü ittifak, İÖ 50'li yılların ilk yarısında perde arkasından Roma'yı yönetti. *Populares* çizgisinde bir siyaset izleyen *triumvir*ler, *Comitia Tributa*'ya dayanarak bir toprak reformu gerçekleştirmek gibi eylemlerle *Senatus*'un otoritesini bir hayli zedelemişlerdi. Marcus Terentius Varro'nun deyimiyle[528], bu üç başlı canavar (Tricaranus) karşısında *Senatus*'un yapabileceği pek fazla bir şey yoktu. Gaius Iulius Caesar'ın siyasî yeteneği, Gnaeus Pompeius Magnus'un askerî şöhreti ve Marcus Licinius Crassus'un muazzam serveti bu ittifakı dışarıdan gelecek olan saldırılara karşı etkili bir şekilde koruyordu. Bununla birlikte Gnaeus Pompeius Magnus ile Marcus Licinius Crassus arasındaki soğukluk bu ittifakın zayıf noktasını oluşturmaktaydı. Buna bir de Gaius Iulius Caesar'ın Gallia'nın fethine girişerek servetini ve itibarını arttırması eklenince askerî alandaki başarıları ortaklarının gölgesinde kalan Marcus Licinius Crassus

---

[528] App. *civ.* 2. 9: *"...καί τις αὐτῶν τήνδε τὴν συμφροσύνην συγγραφεύς, Οὐάρρων, ἑνὶ βιβλίῳ περιλαβὼν ἐπέγραψε Τρικάρανον."*

iyice rahatsızlık duymaya başlamıştı. Bu yüzden İÖ 55 yılının Kasım ayında yıllardır aradığı zaferi kazanmak maksadıyla Parthia Krallığı üzerine bir sefer düzenlemiş ve fakat bu sefer bir felaketle sona ermişti. İÖ 53 yılının ortalarında Roma ordusunu bozguna uğratan Parthlar, ayrıca savaşta esir düşen Marcus Licinius Crassus'u da idam etmişlerdi. Bu yaşananlar, Roma - Parthia ilişkilerinin sonraki seyri açısından elbette ki büyük bir önem taşımaktaydı. Ancak daha da önemlisi, Parthlar farkında olmadan Roma iç siyasetindeki dengelerin bozulmasına sebep olmuşlardı ki işte bu durum Roma Cumhuriyeti'nin yıkılış sürecinin hızlanmasına yol açan en önemli etkenlerden biri olacaktı.

Marcus Licinius Crassus'un ölümü ile birlikte *triumvir*lik şeklen sona ermişti. Ne var ki sonraki süreç için bir *duumvir*likten söz etmek, Gnaeus Pompeius Magnus açısından hiç de olası değildi. Zira kendisine denk olarak gördüğü tek ismin ortadan kalkması ve ayrıca *optimates* hizbi tarafından da kabul görmüş olması sebebiyle artık herhangi bir siyasî ittifaka ihtiyaç duymamaktaydı. Her ne kadar Gaius Iulius Caesar ile olan ilişkisini tamamen sonlandırmamışsa da bu durum görünen o ki *optimates* hizbine karşı elinde bir koz bulundurmak istemesinden kaynaklanmaktaydı. Ancak bu çift yönlü siyaseti daha fazla sürdüremeyecekti. Zira *optimates* hizbi kısa bir süre içerisinde onu kendileriyle aynı noktaya getirmişti. Tek arzusu, *proconsul*luk görevi biter bitmez İÖ 48 yılı *consul*luklarından birine seçilebilmek ve böylelikle düşmanları tarafından yargılanma tehdidi karşısında kendisine bir dokunulmazlık sağlayabilmek olan Gaius Iulius Caesar artık önemli bir destekçisini kaybetmiş durumdaydı. Her türlü uzlaşı girişiminin reddedildiği bir ortamda, konumunu ve itibarını korumak adına bir iç savaş başlatmaktan başka bir çaresi kalmamıştı. Gaius Iulius Caesar'ın düşmanları, onu bu yola sevk etmenin bedelini ağır ödeyeceklerdi. İÖ 49 ve 45 yılları arasında meydana gelen iç savaştan zaferle ayrılan Gaius Iulius Caesar artık Roma'nın tek hâkimiydi. Konumunu temelde halkçı bir reform programını hayata geçirmek için

kullanıyor ve anlaşılan o ki çok geniş topraklara hükmetmesine rağmen hâlâ bir kent-devleti gibi yönetilen Roma'yı gerçek anlamda bir çokuluslu devlete dönüştürmek istiyordu. Ne var ki bütün bu icraatları ve ayrıca İÖ 44 yılının başlarında *Senatus* tarafından kendisine verilen *dictator perpetuus* unvanı birçok aristokratı içten içe rahatsız ediyordu. Bu rahatsızlık İÖ 15 Mart 44 günü kendisini gösterdi ve Gaius Iulius Caesar başını Marcus Iunius Brutus ile Gaius Cassius Longinus'un çektiği bir grup *senator* tarafından düzenlenen suikast sonucu hayatını kaybetti. Lucius Cornelius Sulla'nın *dictator*luk döneminden bu yana ilk kez siyasî istikrara kavuşan Roma Cumhuriyeti'ni şimdi yine kargaşa dolu yıllar beklemekteydi.

Suikastçıların eylemlerini meşrulaştırırlarken öne sürdükleri gerekçe, Cumhuriyet'i tek bir şahsın egemenliğinden kurtarmaktı. Ancak rahatlıkla söylenebilir ki bu tamamen içi boş bir iddiaydı. Gaius Marius'un orduyu siyasetin bir parçası hâline getirmesinden bu yana *optimates* hizbi önderliğindeki *Senatus* oligarşisi yavaş yavaş hem devlet hem de toplum üzerindeki etkisini yitirmişti. Devletin yönetimi kişisel ordulara sahip olan ve kendilerini yasal kısıtlamalardan hariç tutmayı başaran kudretli generallerin ellerine geçmiş, toplumun büyük bir kısmı bu generallerin destekçileri hâline gelmişti. İlginçtir ki *Senatus* bile artık gerektiğinde bu tip isimlerden medet ummaktaydı. Sıra dışı kariyerini *Senatus*'un düşmanlarına karşı savaşırken inşa eden Gnaeus Pompeius Magnus, zaman zaman mağlup ettiği isimlerle aynı siyasî çizgiye gelmişse de ömrünün son savaşında yine *Senatus* adına çarpışan ordunun başındaydı. Bütün bu söylenenlerden açıkça anlaşılacağı üzere Roma Cumhuriyeti İÖ 1. yüzyılın ilk yarısı itibariyle fikren ve ruhen sona ermişti. O hâlde suikastçıların öne sürdüğü Cumhuriyet'i tek bir şahsın egemenliğinden kurtarmak iddiası, ancak Gaius Iulius Caesar'ın boşluğunu doldurmak adına öne çıkacak olan başkalarını engelleyecek güce sahip olmalarıyla mümkün olabilirdi. Fakat suikastçıların ne böyle bir gücü ne de bundan sonrası için herhangi bir planı vardı. Dolayısıyla Gaius Iulius Caesar'ın

kurmaylarından biri ve aynı zamanda İÖ 44 yılı *consul*u olan Marcus Antonius'un duruma hâkim olarak Marcus Iunius Brutus ve Gaius Cassius Longinus gibi isimleri Roma'dan uzaklaşmaya mecbur etmesi zor olmadı. Ancak bu isimler Cumhuriyet'i ordunun siyasetin bir parçası olmadığı günlere döndürmek yönündeki amaçlarından elbette vazgeçmemişlerdi ve bu yüzden amaçlarıyla çelişkiye düşmek pahasına da olsa gayr-ı resmî sürgünlerinde kendilerine bir ordu kurmak için harekete geçmişlerdi. Bununla birlikte *Senatus*'un bu sıralarda içinde bulunduğu çelişki göz önüne alındığında bu hareketleri pek de üzerinde durulacak bir konu değildi.

Suikastı izleyen birkaç ay boyunca *consul*luk görevini *Senatus*'a saygılı bir şekilde yürüten Marcus Antonius, İÖ 44 yazına gelindiğinde bu tip kaygıları bir kenara bırakarak keyfî bir yönetim sergilemeye başlamıştı. Bu durum, doğal olarak, *Senatus*'ta kendisine karşı bir muhalefetin yükselmesine yol açmıştı. Ancak İÖ 63 yılı *consul*u Marcus Tullius Cicero önderliğindeki muhalifleri onu dizginleyecek araçlardan yoksundu. Dolayısıyla yalnızca ona karşı duyulan rahatsızlığın belli edilmesiyle yetiniliyordu. Fakat bu durum çok uzun sürmeyecekti. Zira Gaius Iulius Caesar'ın vasiyetinde evlat edindiği on dokuz yaşındaki yeğeni kendi inisiyatifiyle bir ordu kurarak Roma siyasetinde dengeleri değiştirmişti. Artık Gaius Iulius Caesar Octavianus olarak bilinen bu isim, kendisini Gaius Iulius Caesar'ın siyasî mirasçısı olarak gören Marcus Antonius'u ortadan kaldırmak veya hiç değilse zayıflatmak istiyordu. Öte yandan durumunu yasal bir forma sokabilmek için *Senatus*'un desteğini kazanması gerektiğini biliyor ve işte bu yüzden Marcus Tullius Cicero'yu arkasına almaya çalışıyordu. Marcus Tullius Cicero'nun bir dostuna yazdığı mektupta, bu iki isim arasındaki olası bir savaştan söz açtıktan sonra sarf ettiği, "*Fakat kimin ardından gideceğiz? Adına bak, yaşına bak*," şeklindeki sözleri, Gaius Iulius Caesar Octavianus'a karşı duyduğu güvensizliği

net bir şekilde ortaya koymaktaydı[529]. Ancak Marcus Antonius'un deneyimli iki *legio*sunun Gaius Iulius Caesar Octavianus'un tarafına geçmesi üzerine apar topar Roma'dan ayrılması ile sonuçlanacak olan gelişmeler, ona bu güvenilmez gencin arkasında durmaktan başka bir seçenek bırakmamıştı. Ateşli bir muhafazakâr olmasına rağmen Roma Cumhuriyeti'nin düzgün işlediği zamanlarda suç olarak görülen bir eyleme alkış tutmaktan çekinmiyor, Gaius Iulius Caesar Octavianus'un kendi hesabına bir ordu kurmasını coşkulu bir şekilde övüyordu. Dahası bu eylemi ödüllendirmek adına Gaius Iulius Caesar Octavianus'a *propraetor* yetkisi verilmesini öneriyordu. *Senatus*, yaklaşık otuz yıl önce Gnaeus Pompeius Magnus'a tanımış olduğu bu ayrıcalığı Gaius Iulius Caesar Octavianus'tan da esirgemeyerek öneriyi kabul etmişti. Ancak çok geçmeden Gaius Iulius Caesar Octavianus'un gerektiğinde yardımına başvurulacak ve sonrasında bir kenara bırakılacak yeni bir Gnaeus Pompeius Magnus olmaktan hayli uzak olduğu gerçeğiyle yüzleşmesi gerekecekti.

İÖ 43 yılı *consul*larınca idare edilen ve Gaius Iulius Caesar Octavianus tarafından desteklenen *Senatus* ordusu, bu yılın Nisan ayında, Gallia Cisalpina *provincia*sında meydana gelen iki çarpışma sonucunda Marcus Antonius'u yenilgiye uğratmayı başarmıştı. Bununla birlikte bu başarı tam bir zafer sayılmazdı. Marcus Antonius, geri kalan birlikleri ile beraber Gallia Narbonensis *provincia*sına doğru geri çekilmiş, *Senatus* ordusu düşmanını takip edememişti. Zira bu çarpışmalarda her iki *consul*un da hayatını kaybetmiş olması sebebiyle *Senatus* ordusu içerisinde bir önderlik sorunu belirmişti. *Senatus*, ordunun komutasını Gallia Cisalpina *proconsul*u Decimus Iunius Brutus Albinus'a vermişse de askerlerin büyük bir kısmı Gaius Iulius Caesar Octavianus'un yanında yer almıştı. Komutanlarının da Marcus Antonius'u izleyerek savaşı sürdürmek yerine başka planları vardı. Gaius Iulius Caesar Octavianus, Marcus Antonius'un yok edilmesinden sonra *Senatus*'un kendisini devre dışı

---

[529] Cic. *Att.* 16. 8. 1: "*quem autem sequamur? vide nomen, vide aetatem.*"

bırakmaya çalışacağını öngörüyordu. Dolayısıyla kendisini bu olasılık bir gerçeğe dönüşmeden harekete geçmek zorunda hissediyordu. Bu yüzden ordusunu Roma üzerine yöneltti ve İÖ 19 Ağustos 43 günü silahların gölgesi altında yapılan seçimler sonucunda bu yılın *consul suffectus*u olarak seçildi. Açık bir askerî darbe olan bu eyleminin hemen ardından da planının ikinci aşamasını uygulamaya geçti.

Gaius Iulius Caesar Octavianus, doğal düşmanları olan Marcus Iunius Brutus ve Gaius Cassius Longinus'un doğuda gerçekleştirdikleri ordu kurma faaliyetlerinin yakında sona ereceğinin farkındaydı. Öte yandan Nisan ayındaki yenilgisinin ardından geri çekilmek zorunda kalan Marcus Antonius da bu arada batıdaki *promagistratus*ların desteklerini sağlayarak eskisinden de güçlü bir hâle gelmiş durumdaydı. Emrindeki sekiz *legio* ile her iki düşmanıyla da baş edebilmesi mümkün değildi. Bu yüzden hiç değilse suikastın intikamı alınasıya kadar Marcus Antonius ile aralarındaki sorunları bir kenara bırakması gerekmekteydi. *Consul*luk makamını ele geçirdikten sonra Gaius Iulius Caesar'ın katillerini *hostis* olarak duyurması ve kısa bir süre önce Marcus Antonius hakkında alınan aynı kararı geçersiz kılmasının altında işte bu düşünceler yatmaktaydı. Nitekim bu girişimi karşılıksız kalmayacak ve İÖ 43 yılının Ekim ayında gerçekleşen yüz yüze bir toplantı sonucu Marcus Antonius ile el sıkışacaktı. Bununla birlikte arada bir denge unsuru olması amacıyla Gaius Iulius Caesar'ın önemli kurmaylarından bir diğeri ve ayrıca Gallia Narbonensis ile Hispania Citerior *provincia*larının *proconsul*u olan Marcus Aemilius Lepidus da bu ittifaka dâhil edilmişti. *Secundus Triumviratus* adıyla bilinecek olan bu ittifakın ilkinden farkı, İÖ 27 Kasım 43 günü çıkarılan bir yasayla resmî bir kurum hâline getirilmesi ve Tricaranus olarak nitelendirilmeyi gerçekten hak etmesiydi. Zira *triumvir*lerin ilk icraatı tıpkı Lucius Cornelius Sulla gibi bir terör dönemi başlatmaktı. Bu sayede muhaliflerini ortadan kaldıran *triumvir*ler,

aynı zamanda doğudaki düşmanlarıyla savaşmak için gerekli olan parayı da temin etmeyi başarmışlardı.

Italia'yı altüst eden bu terör döneminin en ünlü kurbanı hiç kuşkusuz Marcus Tullius Cicero'ydu. Onun ölümü, bir anlamda, devlet yönetiminde şahısların değil, *Senatus*'un söz sahibi olmasını savunan muhafazakâr siyasetin tükenişini simgeliyordu. Bu durumun en büyük mimarlarından birinin bizzat kendisi olması ise işin ironik tarafıydı. Suikastın ardından yeniden siyasî yaşama dönen Marcus Tullius Cicero, açıkça görüleceği üzere, bu süreçte çok büyük hatalara imza atmıştı. En büyük hatası, yeni bir iç savaşın olgunlaşmaya başladığını görmesine rağmen en gergin anlarda bile faaliyetlerini Roma'da sürdürerek içerisinde yer aldığı siyasî kampı bölmesiydi. Roma'daki diğer muhafazakâr siyasetçiler, onun varlığı sebebiyle doğudaki suikastçılara katılarak bir güç birliği yapmak yerine Roma'da kalmayı tercih etmişlerdi. Hâlbuki aralarında bir önderlik sorunu yaşanmasına rağmen yine de devletin merkezi ve batısında hâkim durumda bulunan Gaius Iulius Caesar yandaşlarının ancak doğuda kurulan ordu sayesinde tamamen yok edilebileceği açıktı. Muhafazakârlar bir önceki iç savaşta olduğu gibi tamamen doğuya çekilmiş olsalardı, kendi bünyesindeki sorunlarla zayıflayan düşmanlarını kesin bir yenilgiye uğratmaları çok daha kolay olacaktı. Fakat Marcus Tullius Cicero karşı taraftaki sorunlardan başka bir şekilde faydalanmayı seçmiş ve ne pahasına olursa olsun yok edilmesi gerektiğini düşündüğü Marcus Antonius'a karşı onu kendi saflarına kazandırmak amacıyla Gaius Iulius Caesar Octavianus'u desteklemişti. Ne var ki süreç istediği gibi gelişmemiş ve Gaius Iulius Caesar yandaşları yeni bir *triumvir*lik oluşturarak eskisinden de güçlü bir hâle gelmişti. Öyle ki ilk iş olarak Marcus Tullius Cicero'nun başını çektiği Roma'daki muhalifleri ortadan kaldıran *triumvir*ler, daha sonra rahatça doğuya yönelerek suikastçıların ordusunu bozguna uğratmayı başaracaklardı. İÖ 42 yılı sonbaharında, Makedonia'daki Philippoi kentinin yakınlarında

gerçekleşen bu savaş, aynı zamanda Lucius Cornelius Sulla'dan bu yana sürekli gerileyen *optimates* zihniyetinin kesin yenilgisini duyurmaktaydı. Zira *populares* siyaseti artık iktidarı kalıcı olarak ele geçirmişti. Ancak hemen belirtmek gerekir ki bu durum Roma'nın içinde bulunduğu iç savaş sürecinin bitmiş olduğu anlamına da gelmemekteydi.

Philippoi'da kazanılan zafer ile birlikte *triumvir*lik ittifakının artık bir amacı ve bir anlamı kalmamıştı. Dolayısıyla bu ittifakın önde gelen iki ismi arasında sonraki süreçte Roma'nın tek hâkimi olmak yönünde bir mücadele başlaması kaçınılmazdı. Philippoi'un ardından yapılan toprak paylaşımı ise bu sürecin şekillenmesinde en büyük etkendi. Bu paylaşımda Gaius Iulius Caesar Octavianus devletin merkezi ile batısının, Marcus Antonius doğusunun ve ittifakın küçük ortağı olan Marcus Aemilius Lepidus da bu durumundan ötürü yalnızca Africa'nın yönetimini üstlenmişti. Kısa vadede düşünüldüğünde bu işten en kazançlı çıkan isim Marcus Antonius olmuştu. Zira Gaius Iulius Caesar Octavianus, Philippoi'da savaşmış olan askerlere toprak tahsis edilmesi gibi idarî sorunlarla boğuşurken, doğunun zenginlikleri üzerinde oturan Marcus Antonius ayrıca Parthia Krallığı üzerine düzenlenecek olan yeni bir seferin komutasında askerî şöhretini arttırmaya hazırlanıyordu. Fakat uzun vadede bu durumun Gaius Iulius Caesar Octavianus'un daha çok işine yarayacağı açıktı. Toprak sahibi sınıfların tepkisini çekmek pahasına gerçekleştirdiği müsadereler, Gaius Iulius Caesar Octavianus'a askerlerin güvenini kazandıracaktı. Nitekim çok geçmeden güç dengesi Gaius Iulius Caesar Octavianus lehine değişmişti. O askerî şöhretini arttırırken, Marcus Antonius çıkmış olduğu Parth seferini iyi idare edemeyerek ordusunun büyük bir kısmını kaybetmişti. Marcus Antonius bu durum karşısında bir gönül ilişkisi içerisinde olduğu Aigyptos Kraliçesi VII. Kleopatra Philopator'a siyasî olarak da bağlanmış ve askerî gücünü kullanabilmek adına Roma'nın doğudaki topraklarının büyük bir kısmını Aigyptos'a bırakmıştı. Onun bu hareketi, aynı zamanda Gaius Iulius Caesar Octavianus'a rakibine karşı

bir savaş başlatabilmesi için gerekli olan bahaneyi de sağlamıştı. Romalılığı temsil ettiğini iddia eden Gaius Iulius Caesar Octavianus, Marcus Antonius'un doğulu bir kadın tarafından baştan çıkarıldığı yönündeki propagandalarla Roma kamuoyunu savaşa kolayca ikna edecek ve İÖ 31 yılında başlayan bu savaş, Marcus Antonius'un İÖ 1 Ağustos 30 günü gerçekleşen intiharıyla resmen sona erecekti. En büyük rakibini böylelikle ortadan kaldıran Gaius Iulius Caesar Octavianus artık Roma'nın tartışmasız tek hâkimiydi.

Gaius Iulius Caesar Octavianus, kendisinden önce böylesine bir güce erişebilen diğer isimlerden çok şey öğrenmiş olmalıydı. Zira onların yaptığı gibi bu gücü sergilemek yerine maskelemekten yana bir tavır almıştı. Konumu itibariyle böyle olsa da adını kesinlikle *dictator*lukla yan yana getirmemişti. O, yalnızca yurttaşların birincisi, yani *princeps* idi. İÖ 27 yılından itibaren artık Augustus olarak anılan bu isim, bu tavrı ve sağlamış olduğu siyasî istikrar sayesinde Roma'yı idare anlamında köklü bir değişime uğratmayı başardı. İS 19 Ağustos 14 günü öldüğünde Roma Cumhuriyeti yapısal olarak artık adı konulmamış bir krallıktı. Bununla birlikte gerçekleştirdiği icraatlar her ne kadar bir devrim görünümü sergilemekteyse de ona göre ortada bir devrim yoktu. O bütün bu süreci Cumhuriyet'i yeniden kurmak şeklinde ifade ediyordu. Nitekim devletin kurum ve makamlarının büyük bir kısmı bu yeni dönemde de yaşamaktaydı. Fakat hepsinin üzerinde artık bir *princeps* makamı vardı. Bu makam için seçilen isim her ne kadar yumuşak anlamlar taşıyorsa da makamın sahip olduğu güç bir kraldan aşağı kalır değildi. Dolayısıyla Augustus'un iddiasına rağmen *princeps*in var olduğu bir yerde cumhuriyetten söz edilemezdi.

*Princeps*in iktidarı, esas olarak, profesyonelleşme sürecini tamamlamış ordu üzerindeki başkomutanlık yetkisine dayanıyordu. Ayrıca bu makama *plebs tribunus*luğu, *censor*luk ve *consul*luk gibi diğer makamların yetkileri de verilmiş bulunuyordu. Ancak bu makamı iç savaş sürecindeki *dictator*luktan ayıran en büyük fark kalıcı olmasıydı. Zira

Augustus ölmeden önce ardında bu makamı devralacak bir veliaht bırakmıştı. Roma kamuoyunun bunu kabullenmiş olması, yeni düzenin temellerinin ne kadar sağlam atıldığının açık bir göstergesiydi. Augustus, gerçekleştirdiği icraatlarla hem sıradan Romalıları hem de aristokratları memnun edebilmişti. Sıradan Romalılar, *princeps*in şahsında kendileri için kuvvetli bir koruyucu bulmuşlardı. Sağlanan huzur ve barış ortamında refah seviyesi yükselen ve göstermelik de olsa *consul*luk gibi makamlara gelebilen aristokratlar da işte bu yüzden *princeps*in varlığına rıza göstermiş durumdalardı. Bundan dolayıdır ki *princeps* makamı zorba isimlerin eline geçtiğinde bile kurulan düzen artık değişmeyecek, zorbalığından ötürü makamından indirilen *princeps*lerin yerlerine yenileri getirilecekti. Başka bir deyişle, Roma Cumhuriyeti'nin yıkılış süreci, İS 1. yüzyılın ilk yarısı itibariyle kesin olarak sona ermişti.

KAYNAKÇA

I. Antik Kaynaklar

Amm. Marc.	Ammianus Marcellinus, *Rerum Gestarum Libri*, Ed: J. C. Rolfe, The Loeb Classical Library, London, 2000.
Ampel.	Lucius Ampelius, *Liber Memorialis*, Ed: E. Assman, Teubner, Leipzig, 1935.
App.	Appianos Aleksandreus, *Rhomaika*, Ed: H. White, The Loeb Classical Library, London, 1912-1913.
Auct. *de Vir. Ill.*	Incerti Auctoris Liber, *De viris illustribus urbis Romae*, Ed: F. Pichlmayr, Teubner, Leipzig, 1911.
Aug. *RG*.	Augustus, *Res Gestae Divi Augusti*, Ed: F. W. Shipley, The Loeb Classical Library, London, 1924.
August. *CD.*	Aurelius Augustinus, *De Civitate Dei contra Paganos*, Ed: G. E. McCracken, The Loeb Classical Library, London, 1981.
Caes. *Civ.*	Gaius Iulius Caesar, *Commentarii de Bello Civili*, Ed: A. G. Peskett, The Loeb Classical Library, London, 1957.
Caes. *Gall.*	Gaius Iulius Caesar, *Commentarii de Bello Gallico*, Ed: H. J. Edwards, The Loeb Classical Library, London, 1930.
Cass. Dio	Cassius Dio, *Rhomaika*, Ed: E. Carry, The Loeb Classical Library, London, 1914-1927.
Cic. *Acad.*	Marcus Tullius Cicero, *Academica*, Ed: H. Rackham, The Loeb Classical Library, London, 1933.
Cic. *ad Brut*.	Marcus Tullius Cicero, *Epistulae ad Brutum*, Ed: D. R. Shackelton Bailey, The Loeb Classical Library, London, 2002.
Cic. *ad. Q. fr*.	Marcus Tullius Cicero, *Epistulae ad Quintum fratrem*, Ed: D. R. Shackelton Bailey, The Loeb Classical Library, London, 2002.
Cic. *Att*.	Marcus Tullius Cicero, *Epistulae ad Atticum*, Ed: D. R. Shackelton Bailey, The Loeb Classical Library, London, 1999.

Cic. *Brut*.	Marcus Tullius Cicero, *Brutus*, Ed: G. L. Hendrickson, The Loeb Classical Library, London, 1939.
Cic. *Cat*.	Marcus Tullius Cicero, *In Catilinam*, Ed: C. Macdonald, The Loeb Classical Library, London, 1976.
Cic. *de Fin.*	Marcus Tullius Cicero, *De Finibus Bonorum et Malorum*, Ed: H. Rackham, The Loeb Classical Library, London, 1914.
Cic. *de Or*.	Marcus Tullius Cicero, *De Oratore*, Ed: E. W. Sutton - H. Rackham, The Loeb Classical Library, London, 1942.
Cic. *Fam*.	Marcus Tullius Cicero, *Epistulae ad Familiares*, Ed: W. G. Williams, The Loeb Classical Library, London, 1927.
Cic. *Flacc*.	Marcus Tullius Cicero, *Oratio de pro L. Flacco*, Ed. C. Macdonald, The Loeb Classical Library, London, 1976.
Cic. *har*. *resp*.	Marcus Tullius Cicero, *De Haruspicum Responso*, Ed: N. H. Watts, The Loeb Classical Library, London, 1923.
Cic. *Leg*.	Marcus Tullius Cicero, *De Legibus*, Ed: C. W. Keyes, The Loeb Classical Library, London, 1928.
Cic. *Leg*. *Agr*.	Marcus Tullius Cicero, *De Lege Agraria*, Ed: J. Freese, The Loeb Classical Library, London, 1930.
Cic. *Leg*. *Man*.	Marcus Tullius Cicero, *Pro Lege Manilia*, Ed: H. G. Hodge, The Loeb Classical Library, London, 1992.
Cic. *Mil*.	Marcus Tullius Cicero, *Pro Milone*, Ed: N. H. Watts, The Loeb Classical Library, London, 1992.
Cic. *Mur*.	Marcus Tullius Cicero, *Oratio pro L. Murena*, Ed: L. E. Lord, The Loeb Classical Library, London, 1964.
Cic. *nat*.	Marcus Tullius Cicero, *De Natura Deorum*, Ed: H. Rackham, The Loeb Classical Library, London, 1933.
Cic. *Phil*.	Marcus Tullius Cicero, *Orationes Philippicae in M. Antonium*, Ed: W. C. Ker, The Loeb Classical Library, London, 1926.

Cic. *Pis.*	Marcus Tullius Cicero, *In L. Calpurnium Pisonem Oratio*, Ed: N. H. Watts, The Loeb Classical Library, London, 1931.
Cic. *Planc*.	Marcus Tullius Cicero, *Pro Cn. Plancio*, Ed: N. H. Watts, The Loeb Classical Library, London, 1923.
Cic. *Rep*.	Marcus Tullius Cicero, *De Re Publica*, Ed: C. W. Keyes, The Loeb Classical Library, London, 1928.
Cic. *Sest*.	Marcus Tullius Cicero, *Oratio pro P. Sestio*, Ed: R. Gardner, The Loeb Classical Library, London, 1958.
Cic. *Tusc*.	Marcus Tullius Cicero, *Tusculanarum Disputationum*, Ed: J. E. King, The Loeb Classical Library, London, 1927.
Cic. *Verr*.	Marcus Tullius Cicero, *In Verrem*, Ed: L. H. G. Greenwood, The Loeb Classical Library, London, 1959-1960.
Corn. Nep.	Cornelius Nepos, *De Viris Illustribus*, Ed: J. C. Rolfe, The Loeb Classical Library, London, 1966.
Diod.	Diodoros Sikeliotes, *Bibliotheke Historike*, Ed: R. M. Geer, The Loeb Classical Library, London, 1947.
Dion. Hal.	Dionysios Halikarnasseus, *Rhomaike Arkhaiologia*, Ed: E. Cary, The Loeb Classical Library, London, 1937-1950.
Eutr.	Flavius Eutropius, *Breviarum Historiae Romanae*, Ed: Ç. Menzilcioğlu, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2007.
Fest.	Rufus Festus, *Breviarum Rerum Gestarum Populi Romani*, Ed: J. W. Eadie, The Athlone Press, London, 1967.
Flor.	Lucius Annaeus Florus, *Epitome Rerum Romanarum*, Ed: E. S. Forster, The Loeb Classical Library, London, 1929.
Frontin. *aqu*.	Sextus Iulius Frontinus, *De Aquis urbis Romae*, Ed: C. E. Bennett, The Loeb Classical Library, London, 1925.
Frontin. *strat*.	Sextus Iulius Frontinus, *Strategemata*, Ed: C. E. Bennett, The Loeb Classical Library, London, 1925.
Gell.	Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, Ed: J. C. Rolfe, The Loeb Classical Library, London, 1927.

Ioseph. *Ant*. *Iud*.	Titus Flavius Iosephus, *Antiquitates Iudaicae*, Ed: H. St. J. Tackeray, The Loeb Classical Library, London, 1930.
Ioseph. *Bell*. *Iud*.	Titus Flavius Iosephus, *Bellum Iudaicum*, Ed: H. St. J. Tackeray, The Loeb Classical Library, London, 1927-1928.
Iust.	Marcus Iunianus Iustinus, *Epitoma Historiarum Philippicarum Pompeii Trogi*, Ed: J. C. Yardley, American Philological Association, Atlanta, 1994.
Liv.	Titus Livius, *Ab urbe Condita*, Ed: B. O. Foster vd., The Loeb Classical Library, Cambridge, 1919-1959.
Malal.	Ioannes Malalas, *Khronographia*, Ed: E. Jeffreys vd., Australian Association for Byzantine Studies, Melbourne, 1986.
Memn.	Memnon, *Peri Herakleias*, Ed: M. Arslan, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2007.
Nic. Dam.	Nicolaus Damascenus, *Bios Kaisaros*, Ed. M. Toher, Cambridge University Press, Cambridge, 2017.
Obseq.	Iulius Obsequens, *Liber de Prodigiis*, Ed. A. C. Schlesinger, The Loeb Classical Library, London, 1959.
Oros.	Paulus Orosius, *Historiarum Adversum Paganos Libri VII*, Ed: R. J. Deferrari, The Catholic University of America Press, Washington, 1981.
Paus.	Pausanias, *Periegesis tes Hellados*, Ed:W. H. Jones, The Loeb Classical Library, London, 1918-1935.
Plin.	Gaius Plinius Secundus, *Naturalis Historia*, Ed: H. Rackham - W. H. S. Jones - D. E. Eichholz, The Loeb Classical Library, London, 1938-1971.
Plut.	Mestrius Plutarkhos, *Bioi Paralleloi*, Ed: B. Perin, The Loeb Classical Library, London, 1959.
Plut. *mor*.	Mestrius Plutarkhos, *Moralia*, Ed: F. C. Babbitt - W. C. Helmbold, The Loeb Classical Library, London, 1928-1967.
Polyain. *strat*.	Polyainos, *Strategemata*, Ed: R. Shepherd, George Nicol, London, 1793.

Polyb.	Polybios, *Historiai*, Ed: W. R. Paton, The Loeb Classical Library, London, 1922-1927.
ps.-Caes. *Bell. Afr.*	Pseudo-Caesar, *Bellum Africum*, Ed: A. G. Way, The Loeb Classical Library, London, 1955.
ps.-Caes. *Bell. Alex.*	Pseudo-Caesar, *Bellum Alexandrinum*, Ed: A. G. Way, The Loeb Classical Library, London, 1955.
ps.-Caes. *Bell. Hisp.*	Pseudo-Caesar, *Bellum Hispaniense*, Ed: A. G. Way, The Loeb Classical Library, London, 1955.
Sall. *Cat*.	Gaius Sallustius Crispus, *De Coniuratione Catilinae*, Ed: J. C. Rolfe, The Loeb Classical Library, London, 1955.
Sall. *Iug.*	Gaius Sallustius Crispus, *Bellum Iugurthinum*, Ed: J. C. Rolfe, The Loeb Classical Library, London, 1965.
Strab.	Strabon, *Geographika*, Ed: H. L. Jones, The Loeb Classical Library, London, 1917-1932.
Suet.	Gaius Suetonius Tranquillus, *De vita Caesarum*, Ed: J. C. Rolfe, The Loeb Classical Library, London, 1951.
Tac. *ann*.	Publius Cornelius Tacitus, *Annales*, Ed: J. Jackson, The Loeb Classical Library, London, 1969.
Tac. *hist*.	Publius Cornelius Tacitus, *Historiae*, Ed: C. H. Moore, The Loeb Classical Library, London, 1968.
Tac. *germ*.	Publius Cornelius Tacitus, *Germania*, Ed: M. Hutton - W. Patterson, The Loeb Classical Library, London, 1914.
Val. Max.	Valerius Maximus, *Factorum et Dictorum Memorabilium Libri Novem*, Ed: D. R. Shackleton Bailey, The Loeb Classical Library, London, 2000.
Vell.	Marcus Velleius Paterculus, *Historia Romana*, Ed: F. W. Shipley, The Loeb Classical Library, London, 1924.
Verg. *Ecl*.	Publius Vergilius Maro, *Eclogae*, Ed: H. R. Fairclough, The Loeb Classical Library, London, 1916.

II. Modern Kaynaklar

Acimovic 2007	A. Acimovic, *Scipio Africanus*, iUniverse, Lincoln, 2007.
Adcock 1932a	F. E. Adcock, "From the Conference of Luca to the Rubicon", *The Cambridge Ancient History Volume IX: The Roman Republic 133-44 B.C.*, Ed: S. A. Cook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 1932, 614-637.
Adcock 1932b	F. E. Adcock, "The Civil War", *The Cambridge Ancient History Volume IX: The Roman Republic 133-44 B.C.*, Ed: S. A. Cook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 1932, 638-690.
Adcock 1940	F. E. Adcock, *The Roman Art of War under the Republic*, Harvard University Press, Cambridge, 1940.
Alexander 1990	M. C. Alexander, *Trials in the Late Roman Republic, 149 BC to 50 BC*, University of Toronto Press, Toronto, 1990.
Alexander 2006	M. C. Alexander, "Law in the Roman Republic", *A Companion to the Roman Republic*, Ed: N. Rosenstein - R. Morstein-Marx, Blackwell Publishing, Oxford, 2006, 236-255.
Allen 1983	R. E. Allen, *The Attalid Kingdom: A Constitutional History*, Oxford University Press, Oxford, 1983.
Alston 2015	R. Alston, *Rome's Revolution: Death of the Republic and Birth of the Empire*, Oxford University Press, Oxford, 2015.
Arslan 2000	M. Arslan, "Sulla'nın Küçükasya Politikası", *Arkeoloji ve Sanat*, 94, 2000, 32-42.
Arslan 2003	M. Arslan, "İ.Ö. 188 Yılından İ.Ö. 67 Yılına Kadar Lykia, Pamphylia ve Kilikia Thrakeia Sahillerindeki Korsanlık Faaliyetleri: Nedenleri ve Sonuçları", *Adalya*, 6, 2003, 91-118.
Arslan 2007	M. Arslan, *Mithradates VI Eupator: Roma'nın Büyük Düşmanı*, Odin Yayıncılık, İstanbul, 2007.
Astin 1963	A. E. Astin, "Augustus and 'Censoria Potestas'", *Latomus*, 22/2, 1963, 226-235.

Astin 1982	A. E. Astin, "The Censorship of the Roman Republic: Frequency and Regularity", *Historia*, 31/2, 1982, 174-187.
Atlan 2014	S. Atlan, *Roma Tarihi'nin Ana Hatları I. Kısım: Cumhuriyet Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
Badian 1952	E. Badian, "Notes on Roman Policy in Illyria (230-201 B.C.)", *Papers of the British School at Rome*, 20, 1952, 72-93.
Badian 1958	E. Badian, *Foreign Clientelae (264-70 B.C.)*, Oxford University Press, Oxford, 1958.
Badian 1961	E. Badian, "Review of T. Robert S. Broughton: Supplement to The Magistrates of the Roman Republic", *Gnomon*, 33, 1961, 492-498.
Badian 1962	E. Badian, "From the Gracchi to Sulla (1940-59)", *Historia*, 11/2, 1962, 197-245.
Badian 1965	E. Badian, "M. Porcius Cato and the Annexation and Early Administration of Cyprus", *The Journal of Roman Studies*, 55/1-2, 1965, 110-121.
Badian 1970	E.Badian, *Lucius Sulla: The Deadly Reformer*, Sydney University Press, Sydney, 1970.
Baker 2012	S. Baker, *Eski Roma: Bir İmparatorluğun Yükselişi ve Çöküşü*, Çev: E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2012.
Ballesteros-Pastor 2014	L. Ballesteros-Pastor, "The Meeting between Marius and Mithridates and the Pontic Policy in Cappadocia", *Cedrus*, 2, 2014, 225-239.
Bauer 2013	S. W. Bauer, *Antik Dünya Tarihi - İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına Kadar*, Çev: M. Moralı, Alfa Kitap, İstanbul, 2013.
Bauman 1981	R. A. Bauman, "Tribunician Sacrosanctity in 44, 36 and 35 B.C.", *Rheinisches Museum für Philologie*, 124/2, 1981, 166-183.
Beard 2009	M. Beard, *The Roman Triumph*, Harvard University Press, Cambridge, 2009.
Beard 2015	M. Beard, *SPQR: A History of Ancient Rome*, Profile Books, London, 2015.

Bell 1965 — M. J. V. Bell, "Tactical Reform in the Roman Republican Army", *Historia*, 14/4, 1965, 404-422.

Benecke 1930 — P. V. M. Benecke, "Rome and the Hellenistic States", *The Cambridge Ancient History Volume VIII: Rome and the Mediterranean 218-133 B.C.*, Ed: S. A. Cook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 1930, 279-305.

Beness 2000 — J. L. Beness, "The Punishment of the Gracchani and the Execution of C. Villius in 133/132", *Antichthon*, 34, 2000, 1-17.

Bennett 1923 — H. Bennett, *Cinna and His Times: A Critical and Interpretative Study of Roman History During the Period 87-84 B.C.*, George Banta Publishing Company, Menasha, 1923.

Berger 1953 — A. Berger, "Encyclopedic Dictionary of Roman Law", *Transactions of the American Philosophical Society*, 43/2, 1953, 333-809.

Bernard 2016 — S. Bernard, "Debt, Land, and Labor in the Early Republican Economy", *Phoenix*, 70/3-4, 2016, 317-338.

Bevan 1902 — E. R. Bevan, *The House of Seleucus vol. II*, Edward Arnold, London, 1902.

Bickerman 1945 — E. J. Bickerman, "Bellum Philippicum: Some Roman and Greek Views concerning the Causes of the Second Macedonian War", *Classical Philology*, 40/3, 1945, 137-148.

Bicknell 1969 — P. Bicknell, "Marius, the Metelli, and the Lex Maria Tabellaria", *Latomus*, 28/2, 1969, 327-348.

Billows 2009 — R. A. Billows, *Julius Caesar: The Colossus of Rome*, Routledge Publishing, London, 2009.

Bivar 2006 — A. D. H. Bivar, "The Political History of Iran under the Arsacids", *The Cambridge History of Iran Volume III Part 1: The Seleucid, Parthian and Sasanian Periods*, Ed: E. Yarshater, Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 21-97.

Boak 1921 — A. E. R. Boak, *A History of Rome to 565 A. D.*, The Macmillan Company, New York, 1921.

Boatwright vd. 2004 — M. T. Boatwright - D. J. Gargola - R. J. A. Talbert, *The Romans: From Village to Empire*, Oxford University Press, New York, 2004.

Boddington 1959 — A. Boddington, "The Original Nature of the Consular Tribunate", *Historia*, 8/3, 1959, 356-364.

Bondurant 1907 — B. C. Bondurant, *Decimus Junius Brutus Albinus: A Historical Study*, The University of Chicago Press, Chicago, 1907.

Botsford 1909 — G. W. Botsford, *Roman Assemblies: From Their Origin to the End of The Republic*, The Macmillan Company, New York, 1909.

Bowersock 1965 — G. W. Bowersock, *Augustus and the Greek World*, Oxford University Press, Oxford, 1965.

Boyana 2019 — H. Boyana, "Lucius Marcius Philippus'un Senatoda Yaptığı Konuşma", *Tarih Okulu*, 38, 2019, 418-432.

Bradley 1990 — P. Bradley, *Ancient Rome*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

Bradley 2017 — G. Bradley, "Mobility and Secession in the Early Roman Republic", *Antichthon*, 51, 2017, 149-171.

Braund 1983 — D. Braund, "Royal Wills and Rome", *Papers of the British School at Rome*, 51, 1983, 16-57.

Brennan 2000 — T. C. Brennan, *The Praetorship in the Roman Republic*, Oxford University Press, Oxford, 2000.

Briscoe 1974 — J. Briscoe, "Supporters and Opponents of Tiberius Gracchus", *The Journal of Roman Studies*, 64, 1974, 125-135.

Briscoe 2006 — J. Briscoe, "The Second Punic War", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume VIII: Rome and the Mediterranean to 133 B.C.*, Ed: A. E. Astin vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 44-80.

Broadhead 2007 — W. Broadhead, "Colonization, Land Distribution, and Veteran Settlement", *A Companion to the Roman Army*, Ed: P. Erdkamp, Blackwell Publishing, Oxford, 2007, 148-163.

Broughton 1951 — T. R. S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic vol. I*, The American Philological Association, New York, 1951.

Broughton 1952 — T. R. S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic vol. II*, The American Philological Association, New York, 1952.

Broughton 1986 — T. R. S. Broughton, *The Magistrates of the Roman Republic vol. III*, The American Philological Association, New York, 1986.

Brunt 1971 — P. A. Brunt, *Italian Manpower 225 B.C. - A.D. 14*, Oxford University Press, Oxford, 1971.

Bunson 2002 — M. Bunson, *Encyclopedia of the Roman Empire*, Facts on File, Inc., New York, 2002.

Bulst 1964 — C. M. Bulst, "Cinnanum Tempus: A Reassessment of the Dominatio Cinnae", *Historia*, 13/3, 1964, 307-337.

Burns 1966 — A. Burns, "Pompey's Strategy and Domitius' Stand at Corfinum", *Historia*, 15/1, 1966, 74-95.

Burton 2014 — P. Burton, "The Revolt of Lepidus (Cos. 78 BC) Re-visited", *Historia*, 63/4, 2014, 404-421.

Caldwell 1914 — W. E. Caldwell, "The Sequence of Events after Caesar's Death", *The Classical Weekly*, 8/9, 1914, 67-69.

Campbell 2013 — B. Campbell, "Roma Dünyasında Diplomasi (Yaklaşık M.Ö. 500-M.S. 235)", Çev: R. Özman, *Tarih Okulu*, 14, 2013, 201-224.

Canfora 2007 — L. Canfora, *Julius Caesar: The People's Dictator*, trans: M. Hill - K. Windle, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2007.

Carney 1959a — T. F. Carney, "The Promagistracy at Rome 121-81 B.C.", *Acta Classica*, 2, 1959, 72-77.

Carney 1959b — T. F. Carney, "Coins Bearing on the Age and Career of Marius", *The Numismatic Chronicle and Journal of the Royal Numismatic Society*, 19, 1959, 79-88.

Carney 1960 — T. F. Carney, "Rome in the Gracchan Age", *A Journal of Social and Political Theory*, 15, 1960, 38-42.

Carney 1961 — T. F. Carney, "The Death of Sulla", *Acta Classica*, 4, 1961, 64-79.

Carter 1970 — J. M. Carter, *The Battle of Actium: The Rise & Triumph of Augustus Caesar*, Weybright and Talley, Inc., New York, 1970.

Cary 1932a — M. Cary, "Rome in the Absence of Pompey", *The Cambridge Ancient History Volume IX: The Roman Republic 133-44 B.C.*, Ed: S. A. Cook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 1932, 475-505.

Cary 1932b — M. Cary, "The First Triumvirate", *The Cambridge Ancient History Volume IX: The Roman Republic 133-44 B.C.*, Ed: S. A. Cook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 1932, 506-536.

Cary - Scullard 1975 — M. Cary - H. H. Scullard, *A History of Rome: Down to the Reign of Constantine*, The Macmillan Press, London, 1975.

Charlesworth 1934 — M. P. Charlesworth, "The Avenging of Caesar", *The Cambridge Ancient History Volume X: The Augustan Empire 44 B.C.-A.D. 70*, Ed: S. A. Cook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 1934, 1-30.

Cornell 1995 — T. J. Cornell, *The Beginnings of Rome: Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars (c. 1000-264 BC)*, Routledge Publishing, London, 1995.

Cornwell 2017 — H. Cornwell, *Pax and the Politics of Peace: Republic to Principate*, Oxford University Press, Oxford, 2017.

Coşkun Abuagla 2017 — A. Coşkun Abuagla, *Roma Takvimi: 'Fasti' ve Antik Kaynaklar Işığında Roma Takvimine Göre İlk Altı Ayda Kutlanan Festivaller*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2017.

Coulter 1931 — C. C. Coulter, "Caesar's Clemency", *The Classical Journal*, 26/7, 1931, 513-524.

Cram 1940 — R. V. Cram, "The Roman Censors", *Harvard Studies in Classical Philology*, 51, 1940, 71-110.

Crook 1957 — J. A. Crook, "A Legal Point about Mark Antony's Will", *The Journal of Roman Studies*, 47/1-2, 1957, 36-38.

Crook 2006 — J. A. Crook, "Political History 30 B.C. to A.D. 14", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume X: The Augustan Empire 43 B.C. - A.D. 69*, Ed: A. K. Bowman vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 70-112.

Curran 2007 — J. Curran, "The Ambitions of Quintus Labienus 'Parthicus'", *Antichthon*, 41, 2007, 33-53.

Dando-Collins 2002 — S. Dando-Collins, *Caesar's Legion: The Epic Saga of Julius Caesar's Elite Tenth Legion and the Armies of Rome*, John Wiley & Sons Inc., New York, 2002.

Dando-Collins 2007 — S. Dando-Collins, *Mark Antony's Heroes: How the Third Gallica Legion Saved an Apostle and Created an Emperor*, John Wiley & Sons Inc., New York, 2007.

Dando-Collins 2010 — S. Dando-Collins, *The Ides: Caesar's Murder and the War for Rome*, John Wiley & Sons Inc., Hoboken, 2010.

Dart 2014 — C. J. Dart, *The Social War, 91- to 88 BCE: A History of the Italian Insurgency against the Roman Republic*, Routledge Publishing, London, 2014.

Debevoise 1938 — N. C. Debevoise, *A Political History of Parthia*, The University of Chicago Press, Chicago, 1938.

de Coulanges 2011 — F. de Coulanges, *Antik Site: Yunan'dan Roma'ya Kadar Tapınma, Hukuk ve Kurumlar Üzerine İnceleme*, Çev: İ. Kılınç, Epos Yayınları, Ankara, 2011.

de Ligt 2007 — L. de Ligt, "Roman Manpower and Recruitment during the Middle Republic", *A Companion to the Roman Army*, Ed: P. Erdkamp, Blackwell Publishing, Oxford, 2007, 114-131.

Demir 2018 — M. Demir, "Carrhae Savaşı'nın (MÖ 53) Sebepleri ve Sonuçları Üzerine Bazı Yeni Değerlendirmeler", *Cedrus*, 6, 2018, 233-248.

Demircioğlu 1967 — H. Demircioğlu, "Roma Devletinin Eyalet (Provincia) Sistemi Hakkında", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 5/8, 1967, 443-459.

Demircioğlu 2011 — H. Demircioğlu, *Roma Tarihi I. Cilt: Cumhuriyet (Menşe'lerden Akdeniz Havzasında Hâkimiyet Kurulmasına Kadar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.

Derow 2006 — P. S. Derow, "Rome, the Fall of Macedon and the Sack of Corinth", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume VIII: Rome and the Mediterranean to 133 B.C.*, Ed: A. E. Astin vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 290-323.

de Ste. Croix 1981 — G. E. M. de Ste. Croix, *The Class Struggle in the Ancient Greek World*, Cornell University Press, New York, 1981.

Develin 1978 — R. Develin, "The Lex Agraria of 111 BC and Procedure in Legislative Assemblies", *Antichthon*, 12, 1978, 45-50.

Diakov - Kovalev 2011 — V. Diakov - S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi Cilt:2 Roma*, Çev: Ö. İnce, Yordam Kitap, İstanbul, 2011.

Drogula 2017 — F. K. Drogula, "Plebeian Tribunes and the Government of Early Rome", *Antichthon*, 51, 2017, 101-123.

Drogula 2019 — F. K. Drogula, *Cato the Younger: Life and Death at the End of the Roman Republic*, Oxford University Press, Oxford, 2019.

Drummond 2006a — A. Drummond, "Rome in the Fifth Century I: The Social and Economic Framework", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume VII Part 2: The Rise of Rome to 220 B.C.*, Ed: F. W. Walbank vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 113-171.

Drummond 2006b — A. Drummond, "Rome in the Fifth Century II: The Citizen Community", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume VII Part 2: The Rise of Rome to 220 B.C.*, Ed: F. W. Walbank vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 172-242.

Dunstan 2011 — W. E. Dunstan, *Ancient Rome*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc., Plymouth, 2011.

Dzino 2010 — D. Dzino, *Illyricum in Roman Politics 229 BC-AD 68*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

Eck 2007 — W. Eck, *The Age of Augustus*, Blackwell Publishing, Oxford, 2007.

Eckstein 1994 — A. M. Eckstein, "Polybius, Demetrius of Pharus, and the Origins of the Second Illyrian War", *Classical Philology*, 89/1, 1994, 46-59.

Eckstein 2006 — A. M. Eckstein, *Mediterranean Anarchy, Interstate War, and the Rise of Rome*, University of California Press, Los Angeles, 2006.

Eckstein 2008 — A. M. Eckstein, *Rome Enters the Greek East: From Anarchy to Hierarchy in the Hellenistic Mediterranean, 230-170 BC*, Blackwell Publishing, Oxford, 2008.

Eckstein 2010 — A. M. Eckstein, "Macedonia and Rome, 221-146 BC", *A Companion to Ancient Macedonia*, Ed: J. Roisman - I. Worthington, Blackwell Publishing, Oxford, 2010, 225-250.

Eckstein 2012 — A. M. Eckstein, "Polybius, the Gallic Crisis, and the Ebro Treaty", *Classical Philology*, 107/3, 2012, 206-229.

Engels 2018 — F. Engels, *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*, Çev: M. Tüzel, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.

Erdkamp 2006 — P. Erdkamp, "Army and Society", *A Companion to the Roman Republic*, Ed: N. Rosenstein - R. Morstein-Marx, Blackwell Publishing, Oxford, 2006, 278-296.

Eren 2018 — S. Eren, "Senatus Consultum Ultimum: Eski Roma'da Olağanüstü Yönetim Kararı", *Marmara Üniversitesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 24/2, 2018, 1125-1145.

Ergin 2013 — G. Ergin, *Anadolu'da Roma Hâkimiyeti: Direniş ve Düzen*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

Errington 2006a — R. M. Errington, "Rome and Greece to 205 B.C.", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume VIII: Rome and the Mediterranean to 133 B.C.*, Ed: A. E. Astin vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 81-106.

Errington 2006b — R. M. Errington, "Rome against Philip and Antiochus", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume VIII: Rome and the Mediterranean to 133 B.C.*, Ed: A. E. Astin vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 244-289.

Errington 2017 — R. M. Errington, *Hellenistik Dünya Tarihi MÖ 323-30*, Çev: G. Günata, Homer Kitabevi, İstanbul, 2017.

Ersoy 2011 — T. Ersoy, "Post 'Bellum Iugurthinum': Bir Savaşın Sonuçlarına Dair Düşünceler", *Sosyologca*, 2, 2011, 49-60.

Evans 1994 — R. J. Evans, *Gaius Marius: A Political Biography*, University of South Africa Press, Pretoria, 1994.

Evans 2005 — R. J. Evans, "Rome's Cimbric Wars (114-101 BC) and their Impact on the Iberian Peninsula", *Acta Classica*, 48, 2005, 37-56.

Evans 2011 — R. J. Evans, *Roman Conquests: Asia Minor, Syria and Armenia*, Pen & Sword Books Ltd., Barnsley, 2011.

Faulkner 2015 — N. Faulkner, *Roma: Kartalların İmparatorluğu*, Çev: Ç. Sümer, Yordam Kitap, İstanbul, 2015.

Fields 2009 — N. Fields, *Spartacus and the Slave War 73-71 BC*, Osprey Publishing, Oxford, 2009.

Fields 2010 — N. Fields, *Roman Conquests: North Africa*, Pen & Sword Books Ltd., Barnsley, 2010.

Fields 2011 — N. Fields, *Early Roman Warrior 753-321 BC*, Osprey Publishing, Oxford, 2011.

Fields 2012 — N. Fields, *Pompey the Great*, Osprey Publishing, Oxford, 2012.

Fields 2018 — N. Fields, *Mutina 43 BC: Mark Antony's Struggle for Survival*, Osprey Publishing, Oxford, 2018.

Firmin-Didot 1840 — A. Firmin-Didot, *Appiani Alexandrini Romanarum Historiarum Quae Supersunt Graece et Latine Cum Indicibus*, Paris, 1840.

Forsythe 2005 — G. Forsythe, *A Critical History of Early Rome: From Prehistory to the First Punic War*, University of California Press, Los Angeles, 2005.

Franke 2006 — P. R. Franke, "Pyrrhus", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume VII Part 2: The Rise of Rome to 220 B.C.*, Ed: F. W. Walbank vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 456-485.

Freeman 2014 — C. Freeman, *Egypt, Greece, and Rome: Civilizations of the Ancient Mediterranean Third Edition*, Oxford University Press, Oxford, 2014.

Fuks 1970 — A. Fuks, "The Bellum Achaicum and Its Social Aspect", *The Journal of Hellenic Studies*, 90, 1970, 78-89.

Gabba 1971 — E. Gabba, "The Perusine War and Triumviral Italy", *Harvard Studies in Classical Philology*, 75, 1971, 139-160.

Gabba 2006 — E. Gabba, "Rome and Italy: The Social War", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume IX: The Last Age of the Roman Republic 146-43 B.C.*, Ed: J. A. Crook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 104-128.

Gantz 1975 — T. N. Gantz, "The Tarquin Dynasty", *Historia*, 24/4, 1975, 539-554.

Gargola 2006 — D. J. Gargola, "The Mediterranean Empire (264-134)", *A Companion to the Roman Republic*, Ed: N. Rosenstein - R. Morstein-Marx, Blackwell Publishing, Oxford, 2006, 147-166.

Garnsey 1988 — P. Garnsey, *Famine and Food Supply in the Graeco-Roman World: Responses to Risk and Crisis*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988.

Gelzer 1968 — M. Gelzer, *Caesar: Politician and Statesman*, trans: P. Needham, Oxford University Press, Oxford, 1968.

Gilliver 2008 — C. M. Gilliver, "Battle", *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare Volume II: Rome from the Late Republic to the Late Empire*, Ed: P. Sabin vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2008, 122-157.

Goldberg 2016 — C. Goldberg, "Decimation in the Roman Republic", *The Classical Journal*, 111/2, 2016, 141-164.

Goldsworthy 2003 — A. Goldsworthy, *The Fall of Carthage: The Punic Wars 265-146 BC*, Cassell, London, 2003.

Goldsworthy 2006 — A. Goldsworthy, *Caesar: Life of a Colossus*, Yale University Press, London, 2006.

Goldsworthy 2010 — A. Goldsworthy, *Antony and Cleopatra*, Weidenfeld & Nicolson, London, 2010.

Goldsworthy 2014 — A. Goldsworthy, *Augustus: First Emperor of Rome*, Yale University Press, London, 2014.

Grant 1978 — M. Grant, *History of Rome*, Charles Scribner's Sons, New York, 1978.

Greenhalgh 1980 — P. Greenhalgh, *Pompey: The Roman Alexander*, Weidenfeld and Nicolson Ltd., London, 1980.

Greenhalgh 1981 — P. Greenhalgh, *Pompey: The Republican Prince*, Weidenfeld and Nicolson Ltd., London, 1981.

Gruen 1966 — E. S. Gruen, "P. Clodius: Instrument or Independent Agent?", *Phoenix*, 20/2, 1966, 120-130.

Gruen 1976 — E. S. Gruen, "The Origins of the Achaean War", *The Journal of Hellenic Studies*, 96, 1976, 46-69.

Gruen 2004 — E. S. Gruen, "Rome and the Greek World", *The Cambridge Companion to the Roman Republic*, Ed: H. I. Flower, Cambridge University Press, New York, 2004, 242-267.

Gruen 2006 — E. S. Gruen, "The Expansion of the Empire under Augustus", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume X: The Augustan Empire 43 B.C. - A.D. 69*, Ed: A. K. Bowman vd., Cambridge University Press, Cambridge 2006, 147-197.

Gül 2012 — M. Gül, *Orta Çağ Avrupa Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2012.

Hammond 1966 — N. G. L. Hammond, "The Opening Campaigns and the Battle of the Aoi Stena in the Second Macedonian War", *The Journal of Roman Studies*, 56/1-2, 1966, 39-54.

Hammond 1968 — N. G. L. Hammond, "Illyris, Rome and Macedon in 229-205 B.C.", *The Journal of Roman Studies*, 58/1-2, 1968, 1-21.

Hanson 2014a — V. D. Hanson, "Falanjdan Lejyona (MÖ 350-250)", *Cambridge Savaş Tarihi*, Ed: G. Parker, Çev: F. Tayanç - T. Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, 33-50.

Hanson 2014b — V. D. Hanson, "Roma Tarzı Savaş (MÖ 250-MS 300)", *Cambridge Savaş Tarihi*, Ed: G. Parker, Çev: F. Tayanç - T. Tayanç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014, 51-65.

Harris 1979 — W. V. Harris, *War and Imperialism in Republican Rome 327-70 B.C.*, Oxford University Press, Oxford, 1979.

Hayne 1972 — L. Hayne, "M. Lepidus (Cos. 78): A Re-Appraisal", *Historia*, 21/4, 1972, 661-668.

Hayne 1974 — L. Hayne, "The Defeat of Lepidus in 36 B.C.", *Acta Classica*, 17, 1974, 59-65.

Hayne 1981 — L. Hayne, "The Condemnation of Sp. Postumius Albinus (Cos. 110)", *Acta Classica*, 24, 1981, 61-70.

Hind 2006 — J. G. F. Hind, "Mithridates", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume IX: The Last Age of the Roman Republic 146-43 B.C.*, Ed: J. A. Crook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 129-164.

Holmes 1923a — T. R. Holmes, *The Roman Republic and the Founder of the Empire vol. I*, Oxford University Press, Oxford, 1923.

Holmes 1923b — T. R. Holmes, *The Roman Republic and the Founder of the Empire vol. II*, Oxford University Press, Oxford, 1923.

Holmes 1923c — T. R. Holmes, *The Roman Republic and the Founder of the Empire vol. III*, Oxford University Press, Oxford, 1923.

Holmes 1928 — T. R. Holmes, *The Architect of the Roman Empire (44-27 B.C.)*, Oxford University Press, Oxford, 1928.

Holmes 1931 — T. R. Holmes, *The Architect of the Roman Empire (27 B.C.-A.D. 14)*, Oxford University Press, Oxford, 1931.

Hoyos 2007 — D. Hoyos, *Truceless War: Carthage's Fight for Survival 241 to 237 BC*, Brill, Leiden, 2007.

Hoyos 2015 — D. Hoyos, *Mastering the West: Rome and Carthage at War*, Oxford University Press, Oxford, 2015.

Hölbl 2001 — G. Hölbl, *A History of the Ptolemaic Empire*, trans: T. Saavedra, Routledge Publishing, London, 2001.

Huzar 1978 — E. G. Huzar, *Mark Antony: A Biography*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1978.

Johnson 1978 — J. Johnson, "The Authenticity and Validity of Antony's Will", *L'Antiquité Classique*, 47/2, 1978, 494-503.

Jones 1934 — H. S. Jones, "The Princeps", *The Cambridge Ancient History Volume X: The Augustan Empire 44 B.C.-A.D. 70*, Ed: S. A. Cook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 1934, 127-158.

Kamm 2006 — A. Kamm, *Julius Caesar: A Life*, Routledge Publishing, London, 2006.

Kaya 1996 — M. A. Kaya, "III. Makedonya Savaşına Kadar Roma'nın Anadolu Politikası", *E.Ü. Tarih İncelemeleri Dergisi*, 11, 1996, 211-232.

Kaya 1998 — M. A. Kaya, "Anadolu'da Roma Egemenliği ve Pompeius'un Siyasal Düzenlemeleri", *E.Ü. Tarih İncelemeleri Dergisi*, 13, 1998, 163-173.

Kaya 2005 — M. A. Kaya, "Anadolu'da Roma Eyaletleri: Sınırlar ve Roma Yönetimi", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24/38, 2005, 11-30.

Kaya 2016 — M. A. Kaya, *Anadolu'da Galatlar ve Galatya Tarihi*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2016.

Keaveney 2003 — A. Keaveney, *Lucullus: A Life*, Routledge Publishing, London, 2003.

Keaveney 2005 — A. Keaveney, *Sulla: The Last Republican*, Routledge Publishing, London, 2005.

Keaveney 2007 — A. Keaveney, *The Army in the Roman Revolution*, Routledge Publishing, London, 2007.

Kelly 2006 — G. P. Kelly, *A History of Exile in the Roman Republic*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

Kendall 2013 — S. Kendall, *The Struggle for Roman Citizenship: Romans, Allies, and the Wars of 91-77 BCE*, Gorgias Press, Piscataway, 2013.

Keppie 2005 — L. Keppie, *The Making of the Roman Army: From Republic to Empire*, Routledge Publishing, London, 2005.

Konrad 2006 — C. F. Konrad, "From the Gracchi to the First Civil War (133-70)", *A Companion to the Roman Republic*, Ed: N. Rosenstein - R. Morstein-Marx, Blackwell Publishing, Oxford, 2006, 167-189.

Kurt 2009 — M. Kurt, "Roma Cumhuriyeti Yönetiminde Kilikya Bölgesi ve Yerel Güçler", *A.K.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/1, 2009, 115-139.

Kurt 2010a — M. Kurt, "Roma Cumhuriyeti'nin Anadolu Politikası ve Pergamon (Bergama) Krallığı'nın Rolü", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23, 2010, 97-111.

Kurt 2010b — M. Kurt, "Roma Egemenliğinde Kilikya ve Roma İç Savaşlarının Bölgedeki Yansımaları", *E.Ü. Tarih İncelemeleri Dergisi*, 25/2, 2010, 483-501.

Kurt 2015 — M. Kurt, "Marcus Licinius Crassus (M.Ö. 112-53)'un Suriye Valiliği ve Bölgesel Güçler", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 33, 2015, 151-170.

Lacey 1996 — W. K. Lacey, *Augustus and the Principate: The Evolution of the System*, Francis Cairns, Leeds, 1996.

Lange 2009 — C. H. Lange, *Res Publica Constituta: Actium, Apollo and the Accomplishment of the Triumviral Assignment*, Brill, Leiden, 2009.

Last 1932a — H. Last, "Tiberius Gracchus", *The Cambridge Ancient History Volume IX: The Roman Republic 133-44 B.C.*, Ed: S. A. Cook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 1932, 1-39.

Last 1932b — H. Last, "Gaius Gracchus", *The Cambridge Ancient History Volume IX: The Roman Republic 133-44 B.C.*, Ed: S. A. Cook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 1932, 40-101.

Last 1932c — H. Last, "The Wars of the Age of Marius", *The Cambridge Ancient History Volume IX: The Roman Republic 133-44 B.C.*, Ed: S. A. Cook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 1932, 102-157.

Last - Gardner 1932a — H. Last - R. Gardner, "The Enfranchisement of Italy", *The Cambridge Ancient History Volume IX: The Roman Republic 133-44 B.C.*, Ed: S. A. Cook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 1932, 158-210.

Last - Gardner 1932b — H. Last - R. Gardner, "Sulla", *The Cambridge Ancient History Volume IX: The Roman Republic 133-44 B.C.*, Ed: S. A. Cook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 1932, 261-312.

Last - Gardner 1932c — H. Last - R. Gardner, "The Breakdown of the Sullan System and the Rise of Pompey", *The Cambridge Ancient History Volume IX: The Roman Republic 133-44 B.C.*, Ed: S. A. Cook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 1932, 313-349.

Lazenby 1959 — J. F. Lazenby, "The Conference of Luca and the Gallic War: A Study in Roman Politics 57-55 B.C.", *Latomus*, 18/1, 1959, 67-76.

Lazenby 2004 — J. F. Lazenby, "Rome and Carthage", *The Cambridge Companion to the Roman Republic*, Ed: H. I. Flower, Cambridge University Press, New York, 2004, 225-241.

Lefkowitz 1959 — M. R. Lefkowitz, "Pyrrhus' Negotiations with the Romans, 280-278, B.C.", *Harvard Studies in Classical Philology*, 64, 1959, 147-177.

Lintott 1971 — A. Lintott, "The Tribunate of P. Sulpicius Rufus", *The Classical Quarterly*, 21/2, 1971, 442-453.

Lintott 1990 — A. Lintott, "Electoral Bribery in the Roman Republic", *The Journal of Roman Studies*, 80, 1990, 1-16.

Lintott 1999 — A. Lintott, *The Constitution of the Roman Republic*, Oxford University Press, Oxford, 1999.

Lintott 2006 — A. Lintott, "Political History 146-95 B.C.", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume IX: The Last Age of the Roman Republic 146-43 B.C.*, Ed: J. A. Crook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 40-103.

Lintott 2008 — A. Lintott, *Cicero as Evidence: A Historian's Companion*, Oxford University Press, Oxford, 2008.

Lintott 2009 — A. Lintott, "The Assassination", *A Companion to Julius Caesar*, Ed: M. Griffin, Blackwell Publishing, Oxford, 2009, 72-82.

Lomas 2018 — K. Lomas, *The Rise of Rome: From the Iron Age to the Punic Wars*, Harvard University Press, Cambridge, 2018.

Luce 1970 — T. J. Luce, "Marius and the Mithridatic Command", *Historia*, 19/2, 1970, 161-194.

Mackay 2009 — C. S. Mackay, *The Breakdown of the Roman Republic: From Oligarchy to Empire*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009.

Magie 1950 — D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor vol. I*, Princeton University Press, Princeton, 1950.

Malay 1987 — H. Malay, "Batı Anadolu'da Aristonikos Ayaklanması (İ.Ö. 133-129)", *E.Ü. Tarih İncelemeleri Dergisi*, 3, 1987, 13-48.

Mansel 2014 — A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.

Manuwald 2007 — G. Manuwald, *Cicero, Philippics 3-9 with Introduction, Translation and Commentary*, W de G, Berlin, 2007.

Matthew 2006 — C. Matthew, "The Enrolment of the Capite Censi by Gaius Marius: A Reappraisal", *Ancient History: Resources for Teachers*, 36/1, 2006, 1-17.

Matthew 2010 — C. Matthew, "The Battle of Vercellae and the Alteration of the Heavy Javelin (Pilum) by Gaius Marius - 101 BC", *Antichthon*, 44, 2010, 50-67.

Mayor 2013 — A. Mayor, *Mithradates*, Çev: G. Ergin, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 2013.

McDonnell-Staff 2011 — P. McDonnell-Staff, "The Battle of Actium 31 BC: The Winds of Fate", *Ancient Warfare*, 5/5, 2011, 27-33.

McGeough 2004 — K. M. McGeough, *The Romans: New Perspectives*, ABC-CLIO, Inc., Santa Barbara, 2004.

McNab 2010 — C. McNab, *The Roman Army: The Greatest War Machine of the Ancient World*, Osprey Publishing, Oxford, 2010.

Meijer 1986 — F. J. Meijer, "Marius' Grandson", *Mnemosyne*, 39/1-2, 1986, 112-121.

Meiksins Wood 2017 — E. Meiksins Wood, *Yurttaşlardan Lordlara: Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi*, Çev: O. Köymen, Yordam Kitap, İstanbul, 2017.

Mitchell 1975 — T. N. Mitchell, "The Volte-Face of P. Sulpicius Rufus in 88 B.C.", *Classical Philology*, 70/3, 1975, 197-204.

Mitchell 2005 — R. E. Mitchell, "The Definition of patres and plebs: An End to the Struggle of the Orders", *Social Struggles in Archaic Rome: New Perspectives on the Conflict of the Orders*, Ed: K. A. Raaflaub, Blackwell Publishing, Oxford, 2005, 128-167.

Momigliano 2006 — A. Momigliano, "The Origins of Rome", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume VII Part 2: The Rise of Rome to 220 B.C.*, Ed: F. W. Walbank vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 52-112.

Morstein-Marx 2004 — R. Morstein-Marx, *Mass Oratory and Political Power in the Late Roman Republic*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

Mousourakis 2007 — G. Mousourakis, *A Legal History of Rome*, Routledge Publishing, London, 2007.

Neel 2015 — J. Neel, *Legendary Rivals: Collegiality and Ambition in the Tales of Early Rome*, Brill, Leiden, 2015.

Nicolet 2004 — C. Nicolet, "Dictatorship in Rome", *Dictatorship in History and Theory: Bonapartism, Caesarism, and Totalitarianism*, Ed: P. Baehr - M. Richter, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, 263-278.

Nippel 1995 — W. Nippel, *Public Order in Ancient Rome*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.

Oakley 2004 — S. P. Oakley, "The Early Republic", *The Cambridge Companion to the Roman Republic*, Ed: H. I. Flower, Cambridge University Press, New York, 2004, 15-30.

Ogilvie 1965 — R. M. Ogilvie, *A Commentary on Livy Books 1-5*, Oxford University Press, Oxford, 1965.

Ogilvie 1976 — R. M. Ogilvie, *Early Rome and the Etruscans*, Harvester Press, Hassocks, 1976.

Oktan 2008 — M. Oktan, "Roma Cumhuriyet Dönemi'nde Pontos'da Yapılan Düzenlemeler", *Anadolu/Anatolia*, 34, 2008, 47-75.

Ormerod - Cary 1932 — H. A. Ormerod - M. Cary, "Rome and the East", *The Cambridge Ancient History Volume IX: The Roman Republic 133-44 B.C.*, Ed: S. A. Cook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 1932, 350-396.

Osgood 2006 — J. Osgood, *Caesar's Legacy: Civil War and the Emergence of the Roman Empire*, Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

Osgood 2018 — J. Osgood, *Rome and the Making of a World State, 150 BCE - 20 CE*, Cambridge University Press, Cambridge, 2018.

Özaktürk 1995 — M. Özaktürk, "Ankara Anıtı'nın (Monumentum Ancyranum) İlk Caput'unda Değinilen İ.Ö. 44 ve 43 Yılı Olayları", *Belleten*, 59/224, 1995, 17-54.

Özaktürk 1999 — F. G. Özaktürk, "Cicero'nun Genç Pompeius ile Sulla Konusundaki Tutum ve Düşünceleri (İ.Ö. 89-78 yılları arası) I", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 39/1-2, 1999, 299-307.

Özüsağlam Mutlu 2014 — Z. Özüsağlam Mutlu, *Marius'un Ordu Reformu Öncesi ve Sonrasında Legio'nun Kuruluş ve Muharebe Düzeni*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2014.

Paget 1970 — R. F. Paget, "The Naval Battle of Cumae in B.C. 38", *Latomus*, 29/2, 1970, 363-369.

Pelling 1988 — C. Pelling, *Plutarch, Life of Antony*, Cambridge University Press, Cambridge, 1988.

Pelling 2006 — C. Pelling, "The Triumviral Period", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume X: The Augustan Empire 43 B.C. - A.D. 69*, Ed: A. K. Bowman vd., Cambridge University Press, Cambridge 2006, 1-69.

Platner 1929 — S. B. Platner, *A Topographical Dictionary of Ancient Rome*, Oxford University Press, London, 1929.

Potter 2004 — D. Potter, "The Roman Army and Navy", *The Cambridge Companion to the Roman Republic*, Ed: H. I. Flower, Cambridge University Press, New York, 2004, 66-88.

Raaflaub 2006 — K. A. Raaflaub, "Between Myth and History: Rome's Rise from Village to Empire (The Eighth Century to 264)", *A Companion to the Roman Republic*, Ed: N. Rosenstein - R. Morstein-Marx, Blackwell Publishing, Oxford, 2006, 125-146.

Ramsey 2001 — J. T. Ramsey, "Did Mark Antony Contemplate an Alliance with His Political Enemies in July 44 B.C.E.?", *Classical Philology*, 96/3, 2001, 253-268.

Rankov 2008 — B. Rankov, "Military Forces", *The Cambridge History of Greek and Roman Warfare Volume II: Rome from the Late Republic to the Late Empire*, Ed: P. Sabin vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2008, 30-75.

Rankov 2011 — B. Rankov, "A War of Phases: Strategies and Stalemates 264-241", *A Companion to the Punic Wars*, Ed: D. Hoyos, Blackwell Publishing, Oxford, 2011, 149-166.

Rawson 2006a — E. Rawson, "Caesar: Civil War and Dictatorship", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume IX: The Last Age of the Roman Republic 146-43 B.C.*, Ed: J. A. Crook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 424-467.

Rawson 2006b — E. Rawson, "The Aftermath of the Ides", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume IX: The Last Age of the Roman Republic 146-43 B.C.*, Ed: J. A. Crook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 468-490.

Rebeggiani 2013 — S. Rebeggiani, "Reading the Republican Forum: Virgil's Aeneid, the Dioscuri, and the Battle of Lake Regillus", *Classical Philology*, 108/1, 2013, 53-69.

Reinhold 1933 — M. Reinhold, "The Perusine War", *The Classical Weekly*, 26/23, 1933, 180-182.

Richardson 2017 — J. H. Richardson, "The Roman Nobility, the Early Consular Fasti, and the Consular Tribunate", *Antichthon*, 51, 2017, 77-100.

Richardson Jr. 1992 — L. Richardson Jr., *A New Topographical Dictionary of Ancient Rome*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1992.

Ridley 1968 — R. T. Ridley, "Notes on the Establishment of the Tribunate of the Plebs", *Latomus*, 27/3, 1968, 535-554.

Ridley 1986 — R. T. Ridley, "To be Taken with a Pinch of Salt: The Destruction of Carthage", *Classical Philology*, 81/2, 1986, 140-146.

Ridley 2017 — R. T. Ridley, "Lars Porsenna and the Early Roman Republic", *Antichthon*, 51, 2017, 33-58.

Roselaar 2010 — S. T. Roselaar, *Public Land in the Roman Republic: A Social and Economic History of Ager Publicus in Italy 396-89 BC*, Oxford University Press, Oxford, 2010.

Rosenberger 2003 — V. Rosenberger, "The Gallic Disaster", *The Classical World*, 96/4, 2003, 365-373.

Rosillo-López 2017 — C. Rosillo-López, *Public Opinion and Politics in the Late Roman Republic*, Cambridge University Press, Cambridge, 2017.

Rostovtzeff - Ormerod 1932 — M. Rostovtzeff - H. A. Ormerod, "Pontus and Its Neighbours: The First Mithridatic War", *The Cambridge Ancient History Volume IX: The Roman Republic 133-44 B.C.*, Ed: S. A. Cook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 1932, 211-260.

Saddington 2007 — D. B. Saddington, "Classes. The Evolution of the Roman Imperial Fleets", *A Companion to the Roman Army*, Ed: P. Erdkamp, Blackwell Publishing, Oxford, 2007, 201-217.

Sage 2008 — M. Sage, *The Republican Roman Army: A Sourcebook*, Routledge Publishing, London, 2008.

Sampson 2008 — G. C. Sampson, *The Defeat of Rome: Crassus, Carrhae and the Invasion of the East*, Pen & Sword Books Ltd., Barnsley, 2008.

Sampson 2010 — G. C. Sampson, *The Crisis of Rome: The Jugurthine and Northern Wars and the Rise of Marius*, Pen & Sword Books Ltd., Barnsley, 2010.

Sampson 2013 — G. C. Sampson, *The Collapse of Rome: Marius, Sulla and the First Civil War (91-70 BC)*, Pen & Sword Books Ltd., Barnsley, 2013.

Sanders 1908 — H. A. Sanders, "The Chronology of Early Rome", *Classical Philology*, 3/3, 1908, 316-329.

Scott 1933 — K. Scott, "The Political Propaganda of 44-30 B.C.", *Memoirs of the American Academy in Rome*, 11, 1933, 7-49.

Scullard 1981 — H.H. Scullard, *Festivals and Ceremonies of the Roman Republic*, Thames & Hudson Ltd., London, 1981.

Scullard 2006 — H. H. Scullard, "Carthage and Rome", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume VII Part 2: The Rise of Rome to 220 B.C.*, Ed: F. W. Walbank vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 486-569.

Scullard 2011 — H. H. Scullard, *From the Gracchi to Nero: A History of Rome from 133 B.C. to A.D. 68*, Routledge Publishing, London, 2011.

Seager 2002 — R. Seager, *Pompey the Great: A Political Biography*, Blackwell Publishing, Oxford, 2002.

Seager 2006a — R. Seager, "Sulla", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume IX: The Last Age of the Roman Republic 146-43 B.C.*, Ed: J. A. Crook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 165-207.

Seager 2006b — R. Seager, "The Rise of Pompey", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume IX: The Last Age of the Roman Republic 146-43 B.C.*, Ed: J. A. Crook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 208-228.

Sheppard 2006 — S. Sheppard, *Pharsalus 48 BC: Caesar and Pompey - Clash of the Titans*, Osprey Publishing, Oxford, 2006.

Sheppard 2008 — S. Sheppard, *Philippi 42 BC: The Death of the Roman Republic*, Osprey Publishing, Oxford, 2008.

Sheppard 2009 — S. Sheppard, *Actium 31 BC: Downfall of Antony and Cleopatra*, Osprey Publishing, Oxford, 2009.

Sherwin-White 1973 — A. N. Sherwin-White, *The Roman Citizenship*, Oxford University Press, Oxford, 1973.

Sherwin-White 2006 — A. N. Sherwin-White, "Lucullus, Pompey and the East", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume IX: The Last Age of the Roman Republic 146-43 B.C.*, Ed: J. A. Crook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 229-273.

Shotter 2005 — D. Shotter, *The Fall of the Roman Republic*, Routledge Publishing, London, 2005.

Simpson 2006 — C. Simpson, "M. Aemilius Lepidus: Brief Speculations on His Appointment and Continued Tenure as Pontifex Maximus, 44-13 B.C.", *Latomus*, 65/3, 2006, 628-633.

Southern 2001 — P. Southern, *Julius Caesar*, Tempus Publishing, Gloucestershire, 2001.

Southern 2002 — P. Southern, *Pompey the Great*, Tempus Publishing, Gloucestershire, 2002.

Southern 2006 — P. Southern, *The Roman Army: A Social and Institutional History*, ABC-CLIO, Inc., Santa Barbara, 2006.

Southern 2007 — P. Southern, *Antony & Cleopatra*, Tempus Publishing, Gloucestershire, 2007.

Southern 2014 — P. Southern, *Augustus*, Routledge Publishing, London, 2014.

Steel 2013 — C. Steel, *The End of the Roman Republic, 146 to 44 BC: Conquest and Crisis*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2013.

Stephenson 1891 — A. Stephenson, *Public Lands and Agrarian Laws of the Roman Republic*, The Johns Hopkins Press, Baltimore, 1891.

Stevenson 2009 — T. Stevenson, "Acceptance of the Title Pater Patriae in 2 BC", *Antichthon*, 43, 2009, 97-108.

Stevenson 2015 — T. Stevenson, *Julius Caesar and the Transformation of the Roman Republic*, Routledge Publishing, London, 2015.

Stockton 1979 — D. Stockton, *The Gracchi*, Oxford University Press, Oxford, 1979.

Stone 1983 — S. C. Stone, "Sextus Pompey, Octavian and Sicily", *American Journal of Archaeology*, 87/1, 1983, 11-22.

Stone 2013 — M. Stone, "The Genesis of Roman Imperialism", *A Companion to Roman Imperialism*, Ed: D. Hoyos, Brill, Leiden, 2013, 23-38.

Strauss 2015 — B. Strauss, *Jül Sezar'ın Ölümü: Tarihteki En Ünlü Suikastın Öyküsü*, Çev: E. Duru, Say Yayınları, İstanbul, 2015.

Sumi 2005 — G. S. Sumi, *Ceremony and Power: Performing Politics in Rome between Republic and Empire*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2005.

Suolahti 1963 — J. Suolahti, *The Roman Censors: A Study on Social Structure*, Suomalainen Tiedeakatemia, Helsinki, 1963.

Syme 1939 — R. Syme, *The Roman Revolution*, Oxford University Press, Oxford, 1939.

Šašel Kos 2018 — M. Šašel Kos, "Octavian's Illyrian War: Ambition and Strategy", *The Century of the Brave: Roman Conquest and Indigenous Resistance in Illyricum during the Time of Augustus and His Heirs*, Ed: M. Milićević Bradač - D. Demicheli, FF Press, Zagreb, 2018, 41-57.

Tansey 2007 — P. Tansey, "Messalla Corvinus and the Bellum Siculum", *Latomus*, 66/4, 2007, 882-890.

Tarn - Charlesworth 1934a — W. W. Tarn - M. P. Charlesworth, "The Triumvirs", *The Cambridge Ancient History Volume X: The Augustan Empire 44 B.C.-A.D. 70*, Ed: S. A. Cook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 1934, 31-65.

Tarn - Charlesworth 1934b — W. W. Tarn - M. P. Charlesworth, "The War of the East against the West", *The Cambridge Ancient History Volume X: The Augustan Empire 44 B.C.-A.D. 70*, Ed: S. A. Cook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 1934, 66-111.

Tatum 2008 — W. J. Tatum, *Always I am Caesar*, Blackwell Publishing, Oxford, 2008.

Telatar 2008 — Ü. F. Telatar, "Sertorius ile Mücadelede Pompeius'un Senatoya Mektubu", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 48/1, 2008, 65-73.

Tempest 2011 — K. Tempest, *Cicero: Politics and Persuasion in Ancient Rome*, Continuum Books, London, 2011.

Toher 2004 — M. Toher, "Octavian's Arrival in Rome, 44 B.C.", *The Classical Quarterly*, 54/1, 2004, 174-184.

Tozan 2016 — M. Tozan, *Roma'nın Anadolu'daki Egemenlik Politikası: Kentler ve Bağımlı Krallıklar (İ.Ö. 133 - İ.Ö. 89)*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2016.

Türkoğlu 2009 — G. H. Türkoğlu, "Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 11/2, 2009, 251-289.

Vogel-Weidemann 1989 — U. Vogel-Weidemann, "Carthago Delenda est: Aitia and Prophasis", *Acta Classica*, 32, 1989, 79-95.

von Fritz 1950 — K. von Fritz, "The Reorganisation of the Roman Government in 366 B.C. and the so-called Licinio-Sextian Laws", *Historia*, 1/1, 1950, 3-44.

Warmington 1960 — B. H. Warmington, *Carthage*, Robert Hale, London, 1960.

Weigel 1992 — R. D. Weigel, *Lepidus: The Tarnished Triumvir*, Routledge Publishing, London, 1992.

Wiedemann 2006 — T. Wiedemann, "Tiberius to Nero", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume X: The Augustan Empire 43 B.C. - A.D. 69*, Ed: A. K. Bowman vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 198-255.

Williamson 2005 — C. Williamson, *The Laws of the Roman People: Public Law in the Expansion and Decline of the Roman Republic*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 2005.

Wiseman 1964 — T. P. Wiseman, "Some Republican Senators and Their Tribes", *The Classical Quarterly*, 14/1, 1964, 122-133.

Wiseman 2006a — T. P. Wiseman, "The Senate and the Populares 69-60 B.C.", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume IX: The Last Age of the Roman Republic 146-43 B.C.*, Ed: J. A. Crook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 327-367.

Wiseman 2006b — T. P. Wiseman, "Caesar, Pompey and Rome 59-50 B.C.", *The Cambridge Ancient History Second Edition Volume IX: The Last Age of the Roman Republic 146-43 B.C.*, Ed: J. A. Crook vd., Cambridge University Press, Cambridge, 2006, 368-423.

Wright 2001 — A. Wright, "The Death of Cicero. Forming a Tradition: The Contamination of History", *Historia*, 50/4, 2001, 436-452.

Yakobson 1995 — A. Yakobson, "Secret Ballot and Its Effect in the Late Roman Republic", *Hermes*, 123/4, 1995, 426-442.

Yıldırım 2013 — E. Yıldırım, "Carrhae Yenilgisi ve Roma'nın Doğu Politikasına Etkileri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 2013, 261-272.

Yıldırım 2016 — E. Yıldırım, "Suriye Eyaleti'nin Kuruluşuna Kadar Roma'nın Doğu Akdeniz'de Korsanlıkla Mücadelesi", *Cedrus*, 4, 2014, 91-103.

EKLER

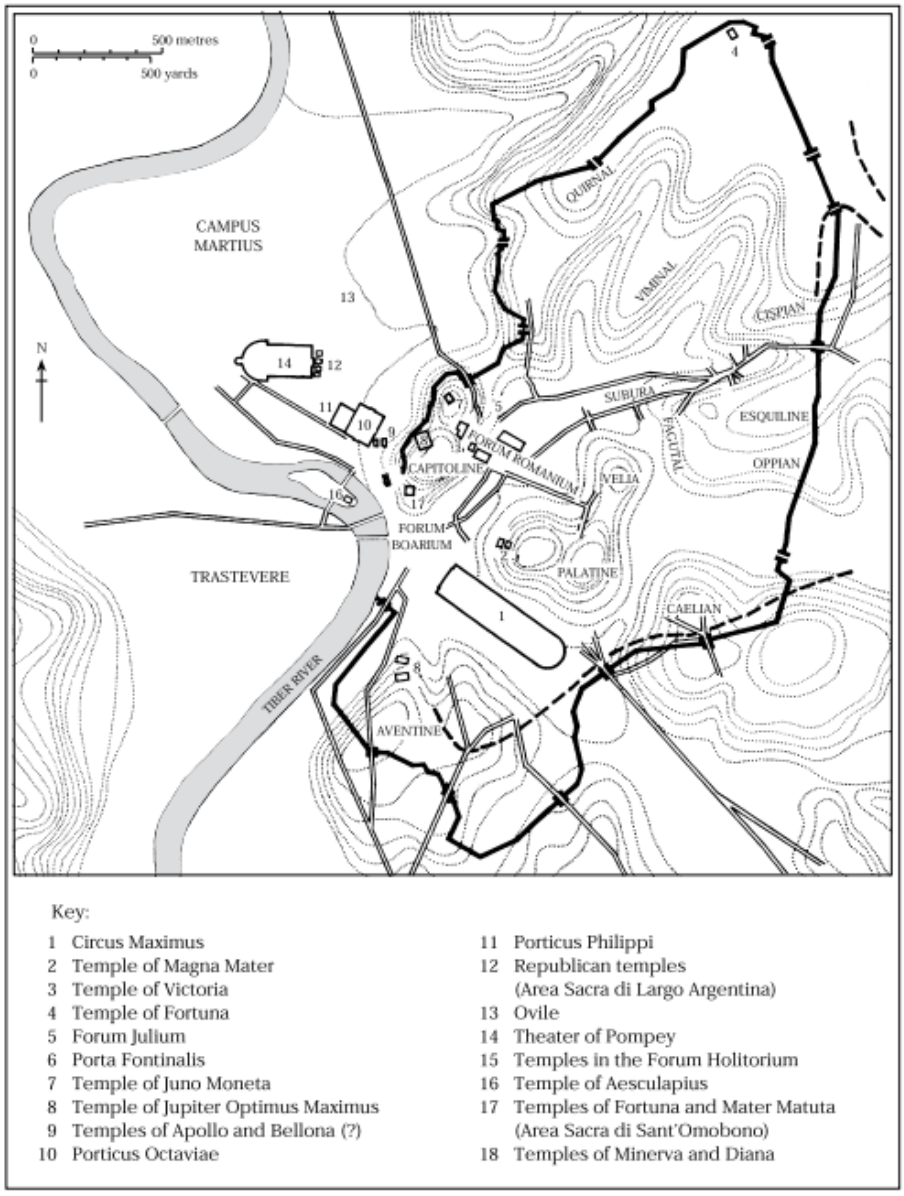

Figür 1: İÖ 1. Yüzyıl Ortalarında Roma Kenti

(Freeman 2014, 431)

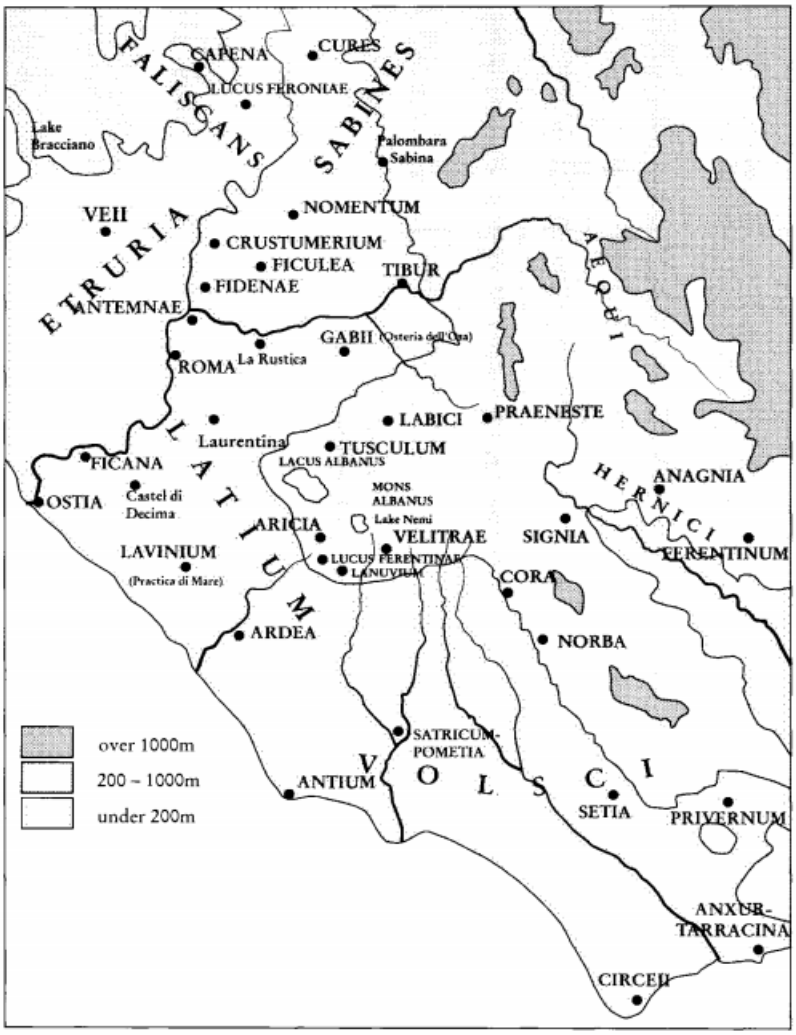

Figür 2: Latium Bölgesi

(Cornell 1995, 296)

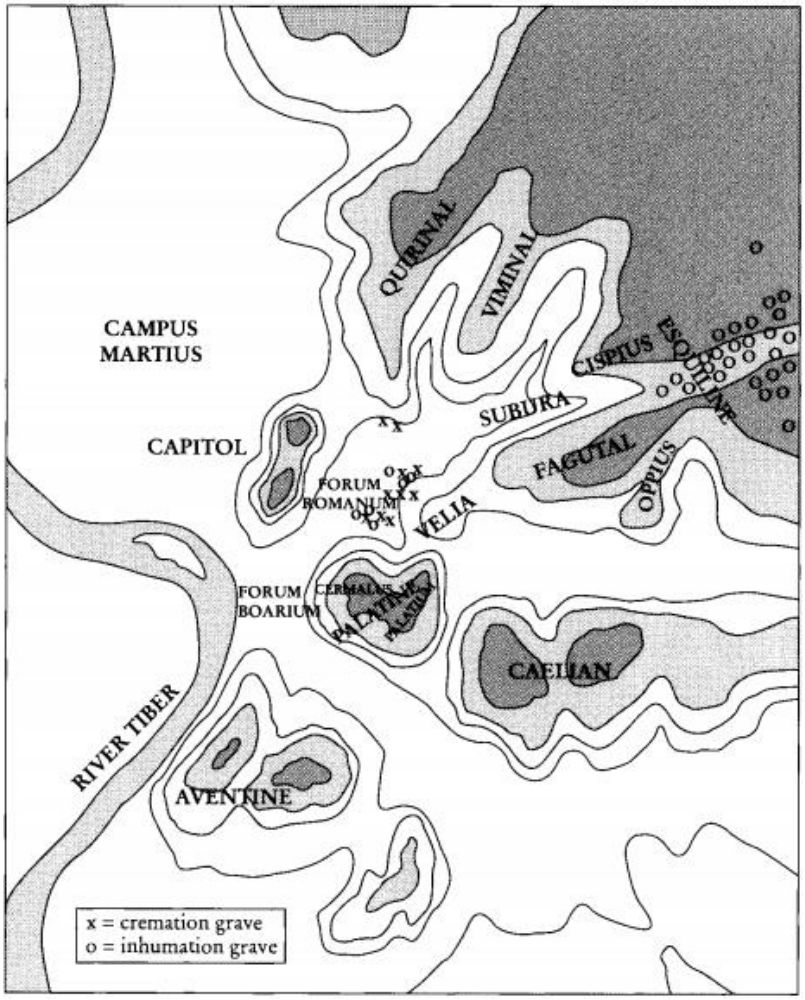

Figür 3: Roma'nın Kurulduğu Bölge

(Cornell 1995, 49)

Figür 4: Etruria Bölgesi

(Forsythe 2005, 40)

Figür 5: Samnium Bölgesi

(Boatwright vd. 2004, 85)

Figür 6: İÖ 3. Yüzyılda Roma ve Müttefikleri

(Freeman 2014, 364)

Figür 7: Africa ve Numidia

(Hoyos 2015, xiv)

Figür 8: Hispania ve Gallia

(Freeman 2014, 469)

Figür 9: Hellas ve Makedonia

(Eckstein 2008, ix)

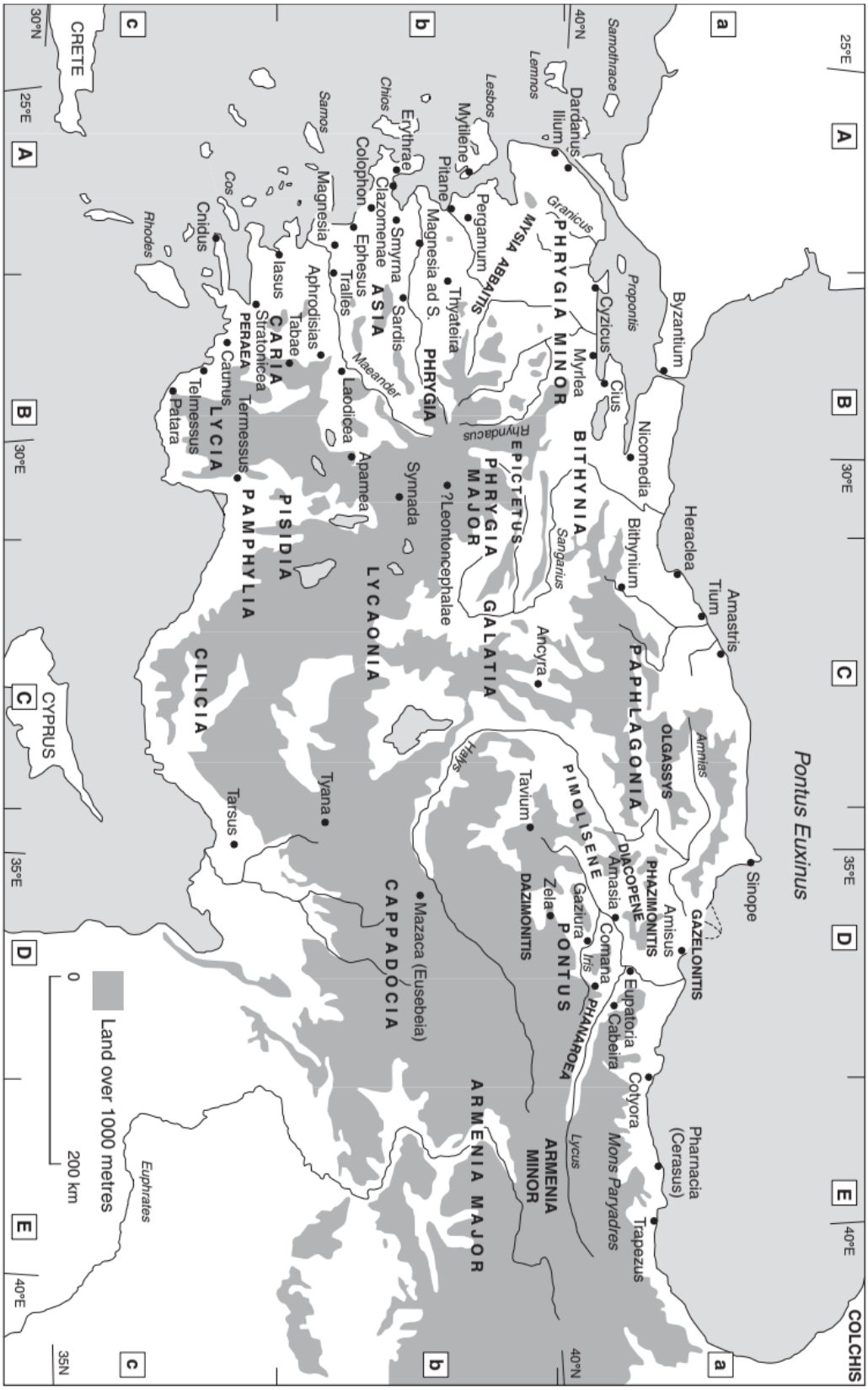

Figür 10: Küçük Asia

(Seager 2002, xv)

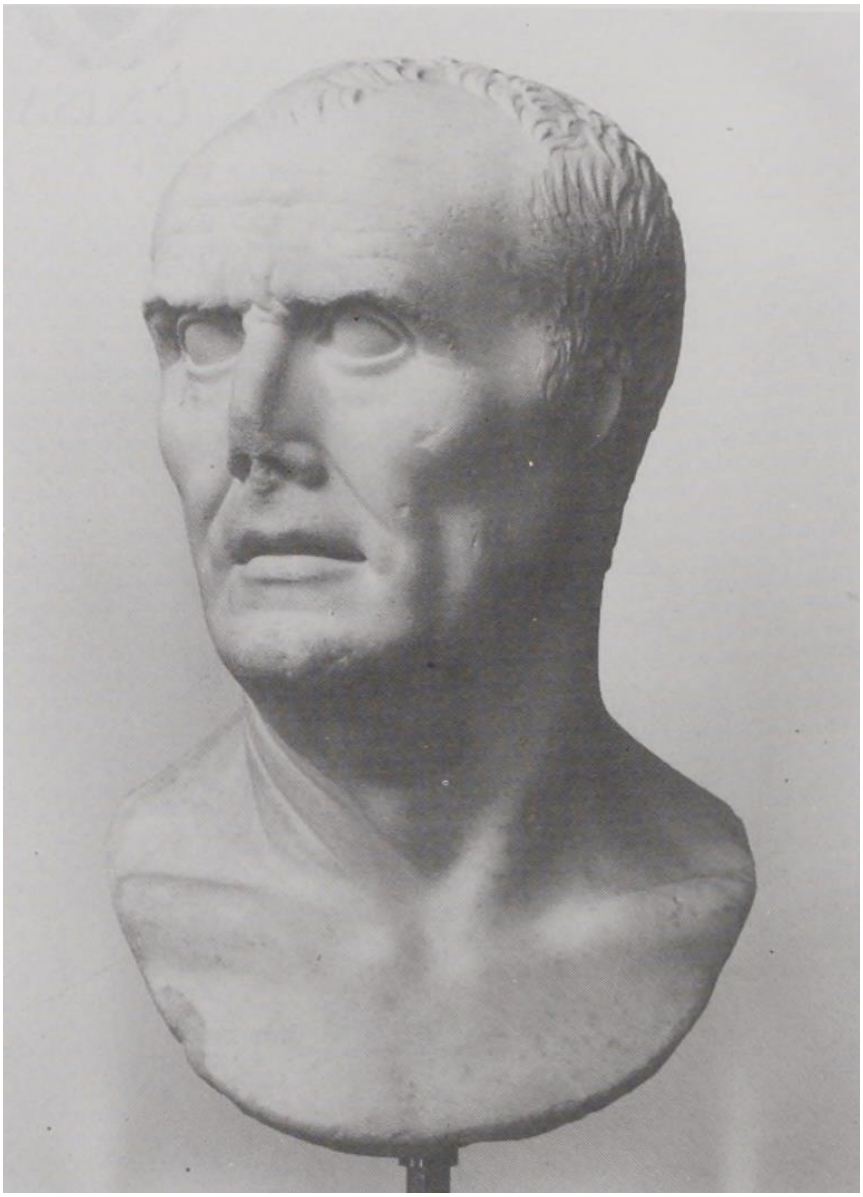

Figür 11: Gaius Marius
(Evans 1994)

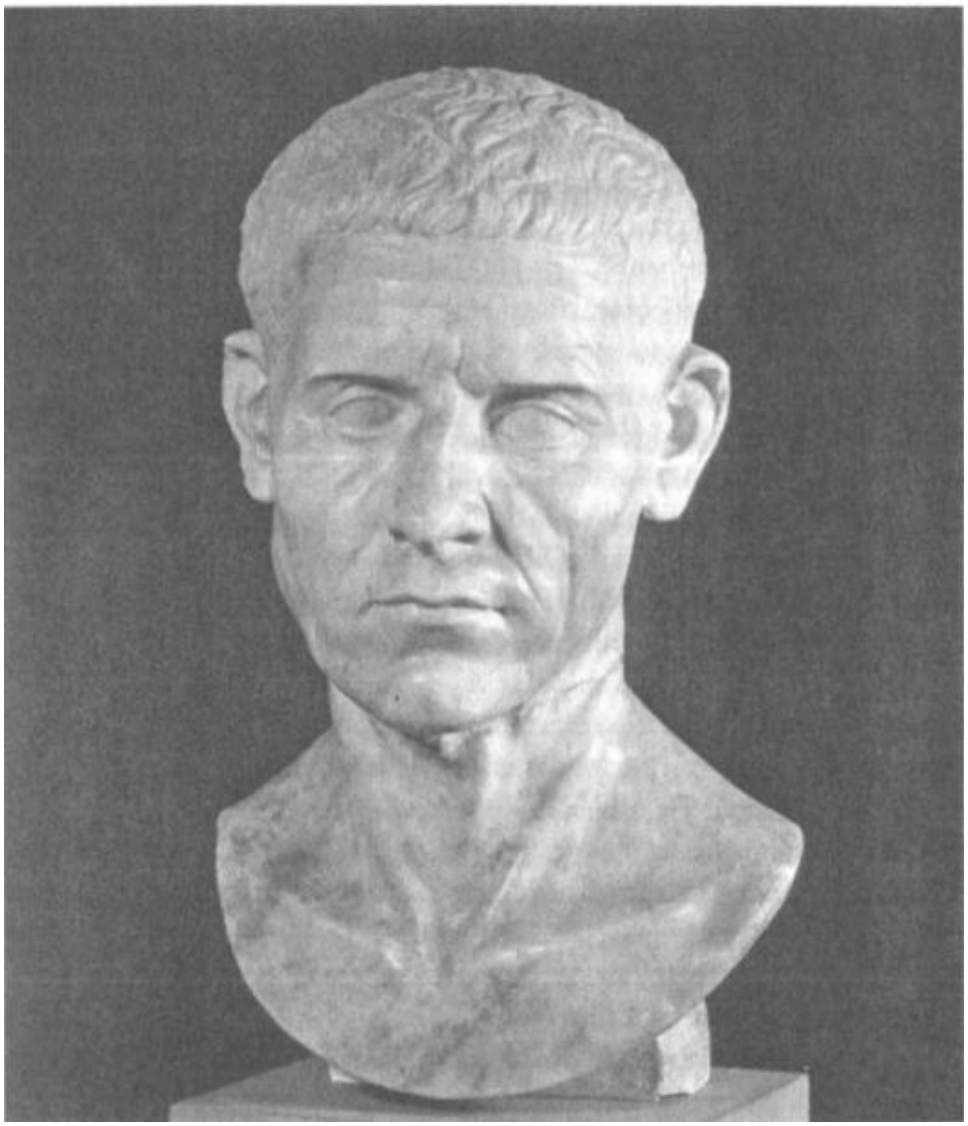

Figür 12: Lucius Cornelius Sulla
(Mayor 2013, 221)

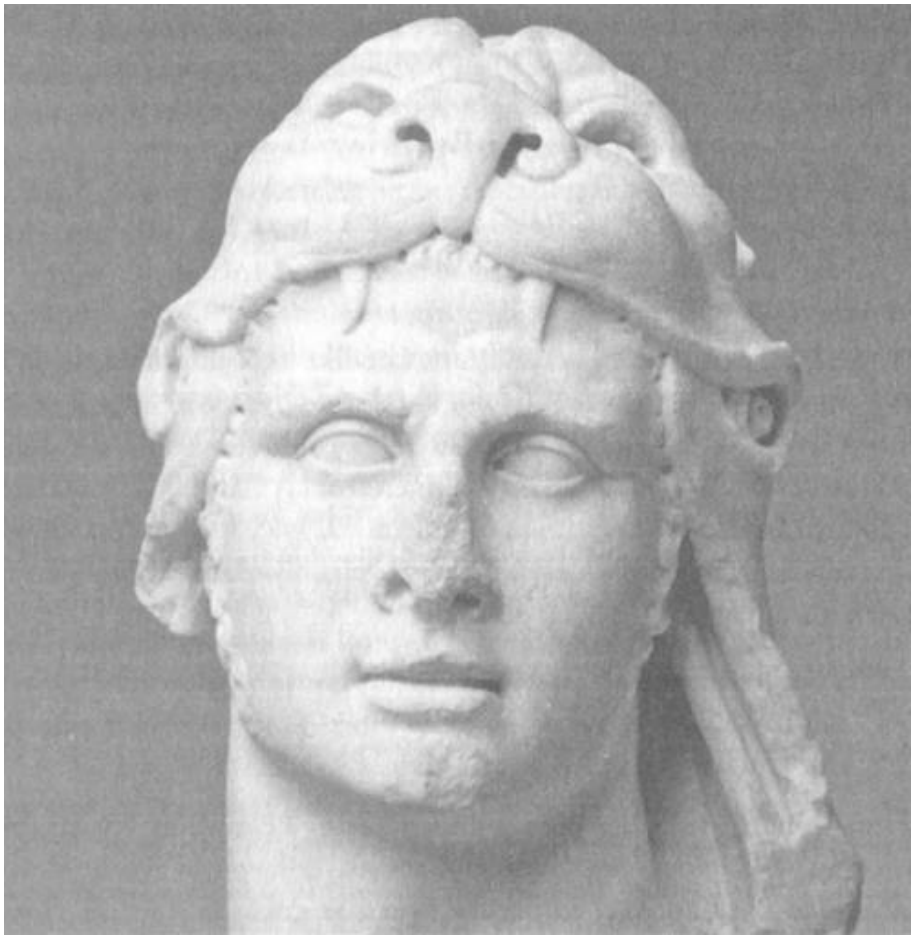

Figür 13: VI. Mithradates Eupator
(Mayor 2013, 140)

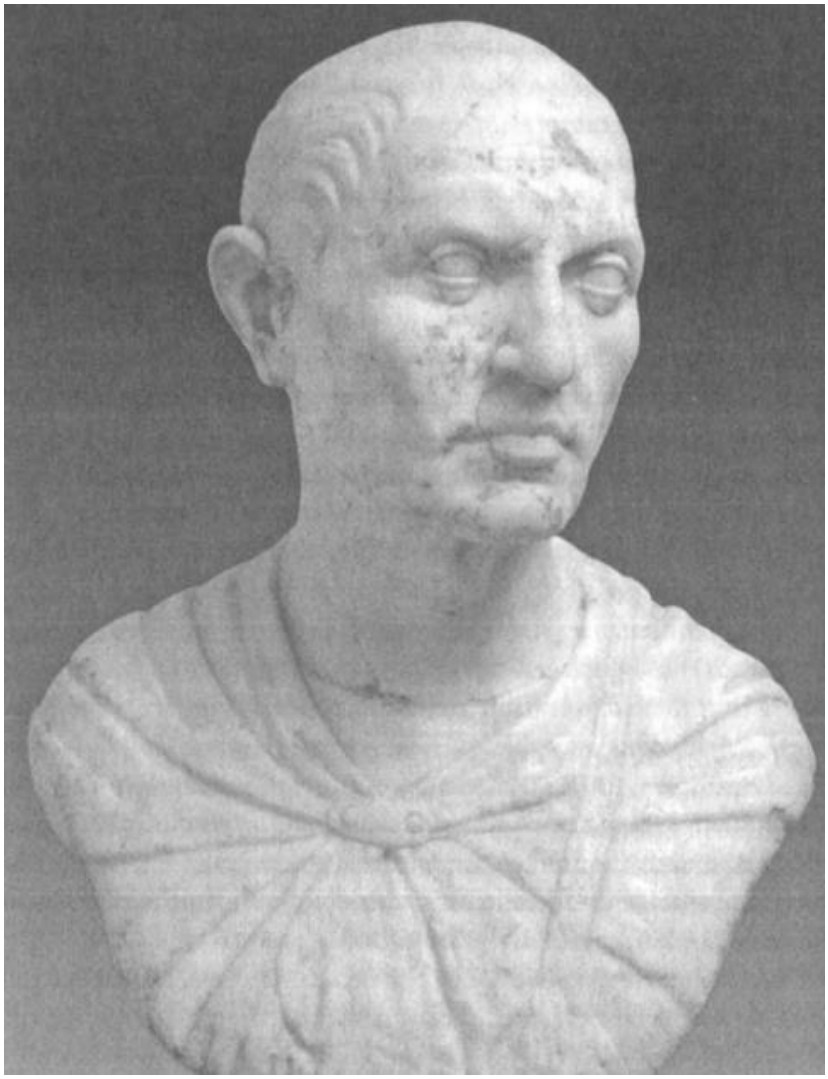

Figür 14: Lucius Licinius Lucullus
(Mayor 2013, 303)

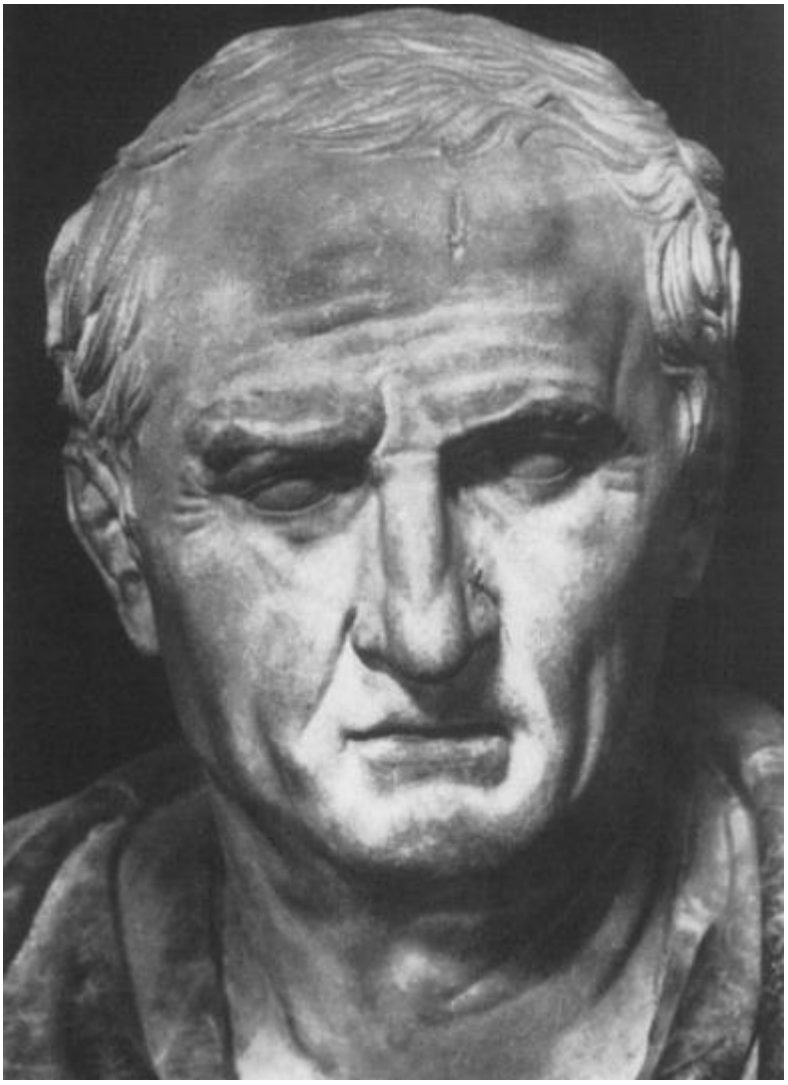

Figür 15: Marcus Tullius Cicero
(Huzar 1978)

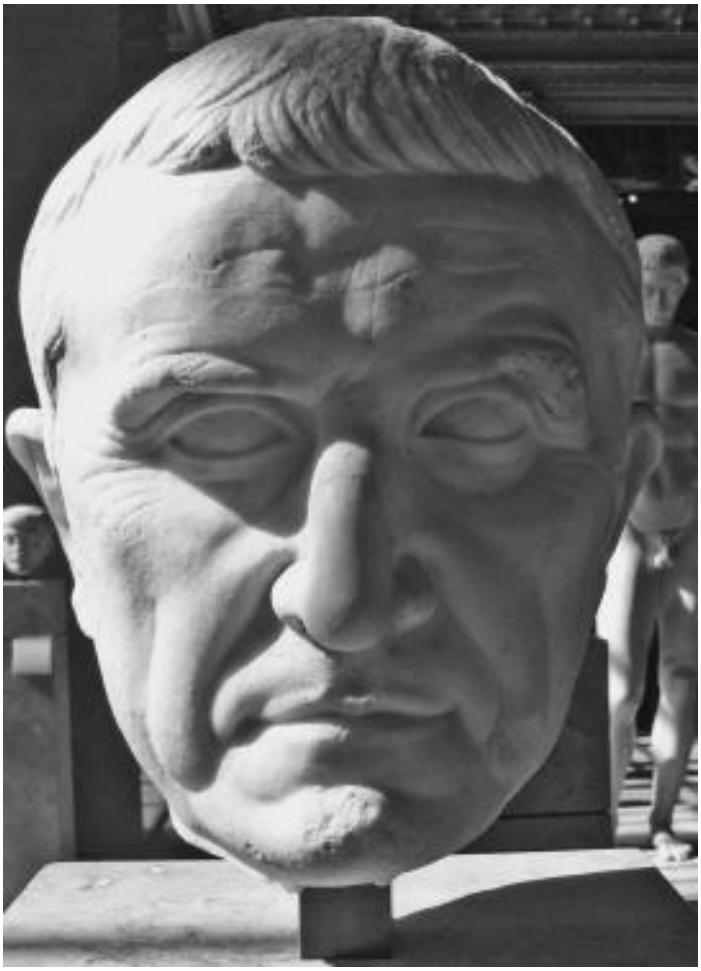

Figür 16: Marcus Licinius Crassus
(Drogula 2019, 76)

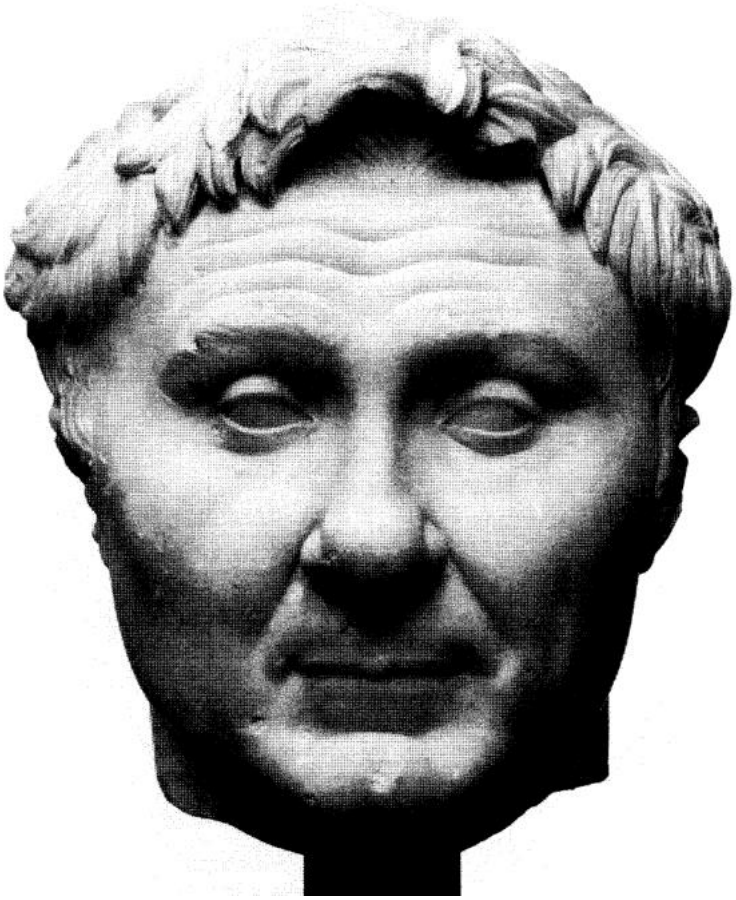

Figür 17: Gnaeus Pompeius Magnus
(Southern 2002, 50)

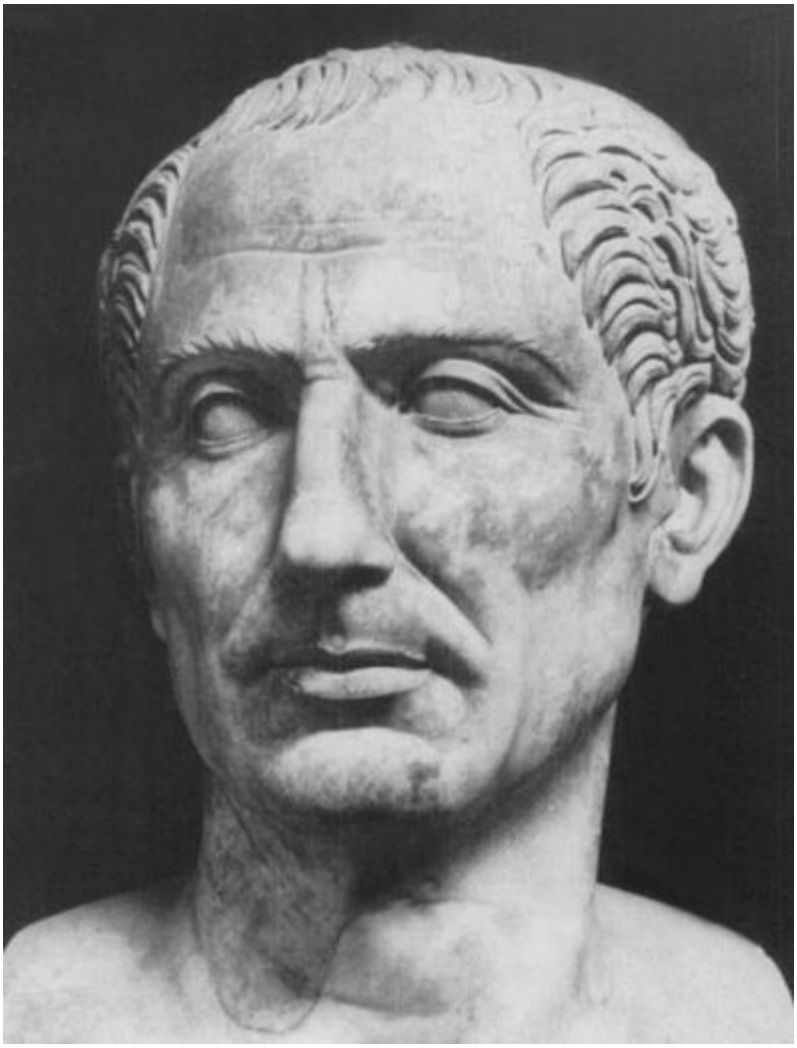

Figür 18: Gaius Iulius Caesar
(Huzar 1978)

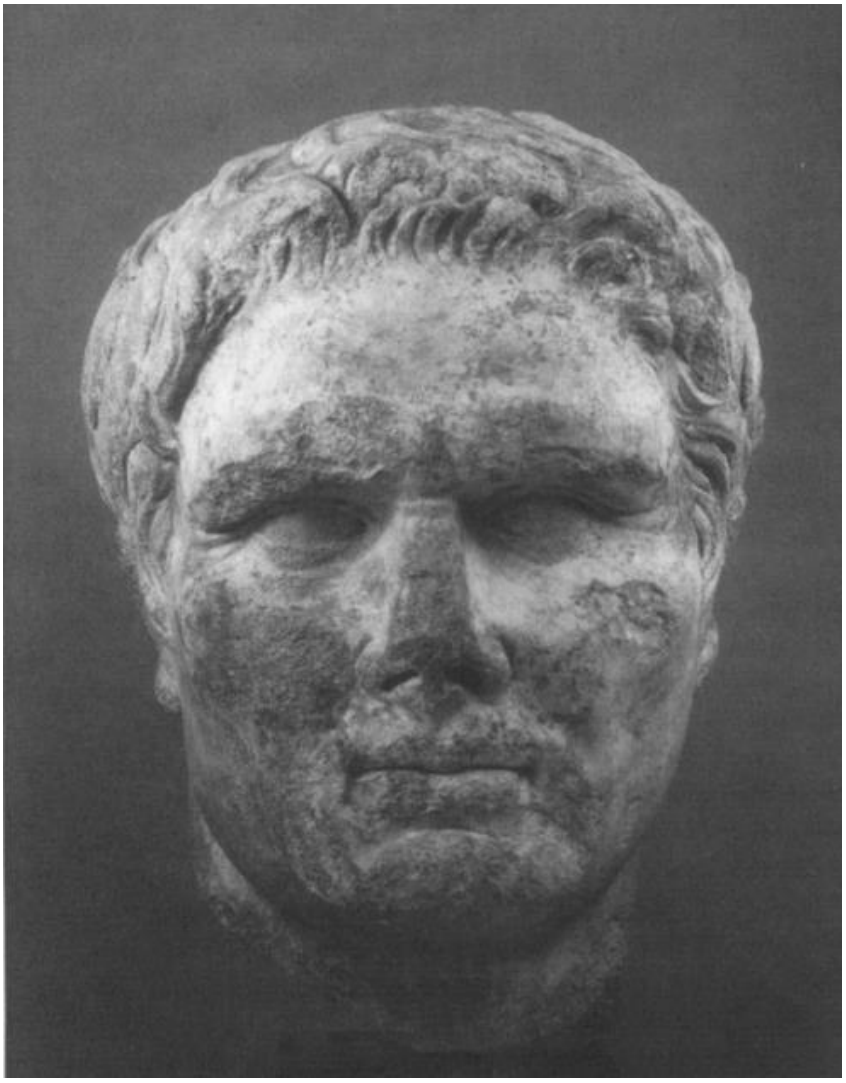

Figür 19: Marcus Antonius
(Huzar 1978)

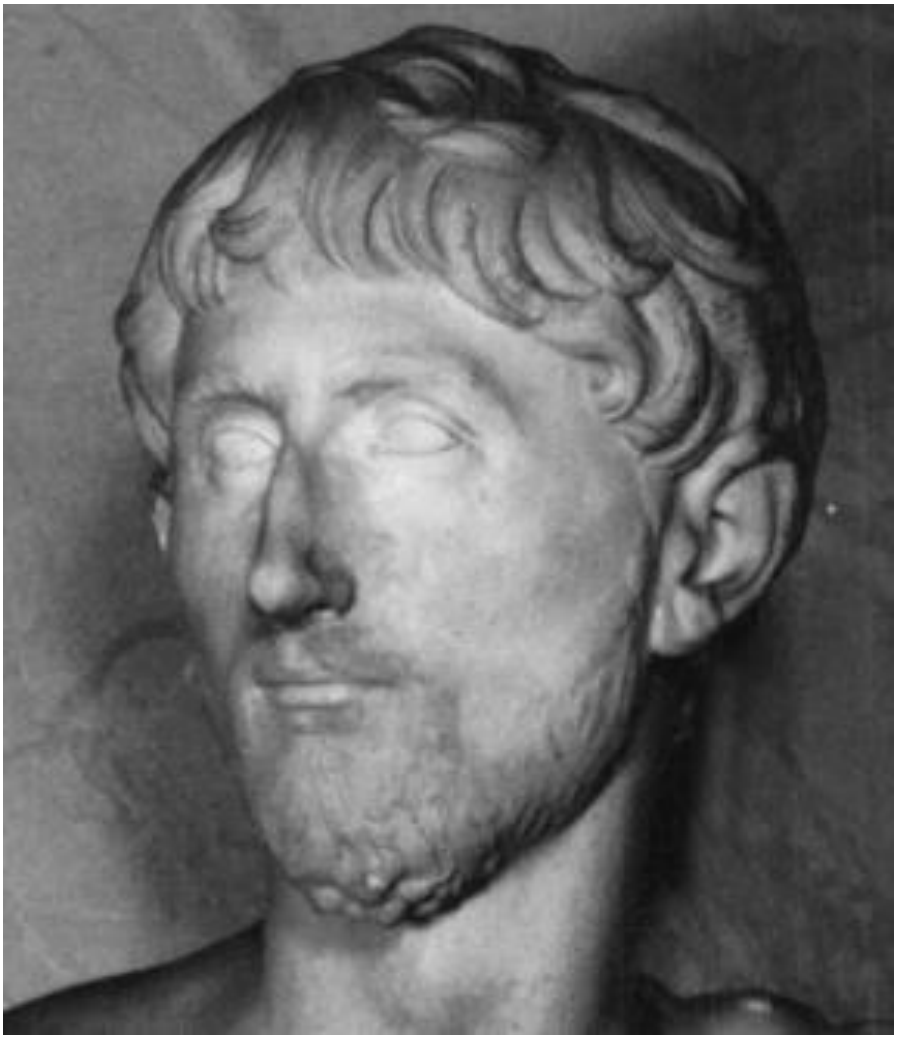

Figür 20: Marcus Aemilius Lepidus
(Huzar 1978)

Figür 21: Gaius Iulius Caesar Octavianus (Augustus)
(Southern 2014, 212)

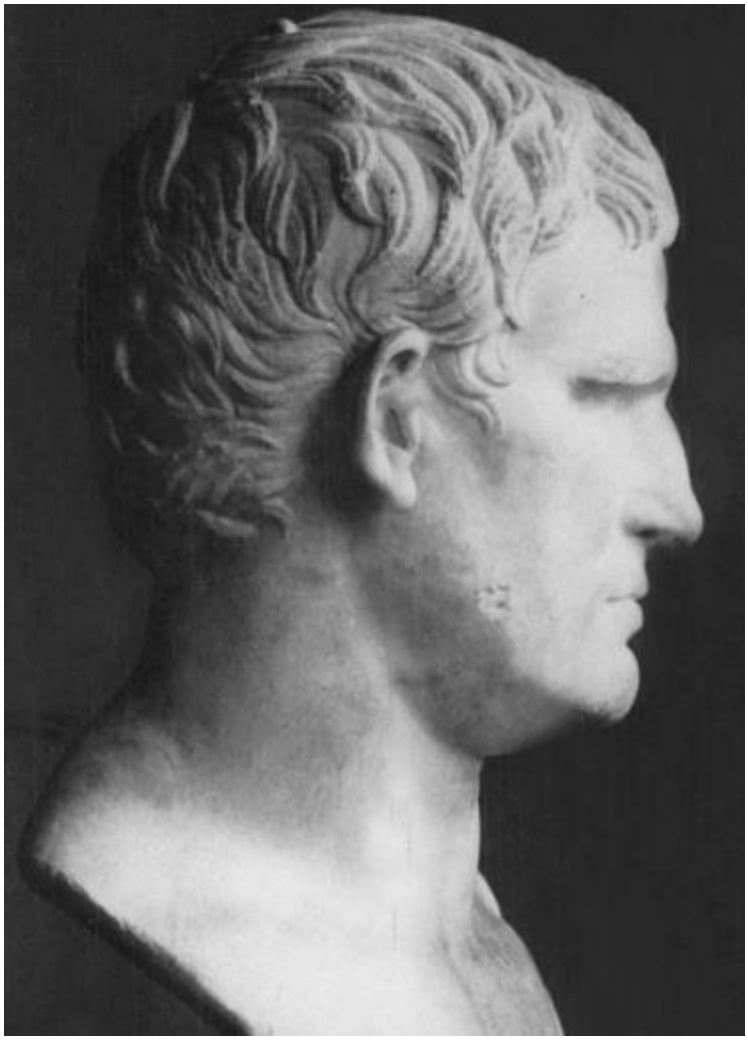

Figür 22: Marcus Vipsanius Agrippa
(Huzar 1978)